



STOCKHOLMS STADS
FASTIGHETSKONTOR
WUSBYGGNADSAVDELNINGEN

STOCKHOLM.

FÖRSTA DELEN.

STOCKHOLM.

Jam pauca aratro jugera Regiae
moles relinquent. HORATIUS

J. DELEN



Tryckt hos H. NORDSTRÖM Junior,
STOCKHOLM 1800.



TILL
KONUNGEN.

Stormägtigste KONUNG
Allernådigste Herre!

Om det beskydd Svea Rikes Hufvudstad nju-
tit, under GUSTAFVERS Spira, finnes i Häf-
derne mångfalldiga bevis; derom tala äfven de
vedermälen af fynerlig Kongelig Nåd, som i
samtida minnen, till framtidens beundran och er-
känsla, blifvit förvarade; derom intygar ock den
trohet och nit, hvarmed ett, Sin KONUNG,
tillgifvit Borgerskap, vid alla tillfällen fökt åda-
galägga, des underdåniga trohet och tackfam-
het.

Det vore förmätit att tro, att denna Beskrifning om Stockholm, skulle äga någon rätt, att äfven dela det beskydd, som utgör Hufvudstadens fällhet och lycka; men ämnet är dock för mig en anledning, att derom i djupaste underdånighet anhålla.

Under Högtfälig Konung GUSTAF III:s Regeringstid, hafver jag, inför Thronen, haft den nåden ådagalägga den trohet och flit, som underfätelig lydnad och skyldighet, i anförtrodd gjöromål fordrat. Under en sedermera erhållen ledighet, har jag sökt uppoffra idoghet och möda, förmodeligen till någon allmän nytta. Ett vedermåle deraf är detta Arbete, som vid EDERS MAJ:TS fötter nedlägges, såsom en underdånig redovisning för den tid, under Nådigst förund tjenstfrihet, derpå använd blifvit.

Den Kongeliga Nåd och uppmuntran, som lifvar och hägnar Vitterheten, skall göra äfven tillkommande Tidevarf skattskyldige, då de af vörndnad och pligt, helga EDERS KONGL. MAJ:TS och Dets Stora Förfäders Namn åt ödödligheten.

I underdånigste förtröstan till EDERS KONGL. MAJ:TS huldhet och nåd, är jag till dödsstunden

Stormågtigste Allernådigste

K O N U N G

Eders Kongl. Maj:ts

underdånigste tropligtigste
tjenare och underlåte

JOHAN E L E R S.

TILL

Öfver- Ståthållaren
och Landshöfdingen, samt
Commendeuren af K. M.
Nordstjerne-Orden,
Högvälborne Grefven,

HERR SAMUEL AF UGGLAS

SÅ OCK

Herrar BORGMÄSTARE och RÅD

SAMT

BORGERSKAPET i STOCKHOLM.

Högvälborna Herr Grefve, Öfver-Ståthållare och
Landshöfdinge öfver Stockholms Län, samt
Commend. af K. M. Nordst. Orden,
Så ock
Högådle, Adle och Högacktade Herrar Borgmästare
och Råd
samt
Det Högårade Vållofige Borgerskapet.

Det vigtiga Ämbete Herr Grefven och Öfver-
ståthållaren såsom högste styresman i Hufvud-
Staden bekläder; är icke mindre ett ypperligt
vedermäle af Konungens Nåd, för en nitisk Äm-
betsman; än för dets Hufvud-Stad; hvars Bor-
gerskap ock redan, åt framtiden anförtrodt min-
net, både af Herr Grefvens och Öfverståthålla-
rens förtjenst och sin erkänsla.

Uti kloke och rådige Ämbetsmäns beröm-
melige efterdömen, som skipat rättvilan, vårdat
och befrämjat ordning och skick, handel och nä-
ringar, samt Hufvud-Stadens prydeligare och

varaktigare bebyggande; och derföre blifvit af Öfverheten hedrade; af medborgare älskade; äger den Högädle Magistraten, en borgen och förfäkran, om den belöning, som den sanna förtjensten alltid åtföljer.

I nit och vördnad för Konungen, i kärlek och tillgifvenhet för Fosterlandet, hafver Stockholms Stads Borgerkap, grundat sin rätt till framtidens högacktning. Uti desz redebogenhet och villige tjenst hafver Hufvud-Staden ägt sitt försvar, och i en stor Konungs tacksamhet, äger Borgerkapet ett ärofullt minnesmärke af ådagalagd medborgerlig dygd och trohet.

Desza ämnen skola låna prydnad, åt detta arbete; och då det tillägnas, Herr Grefven och Öfverståthållaren, samt Stadens Magistrat och Borgerkap, torde det ej mindre, böra anses såsom en erlagd skuld; än hvad det i sjelfva verket är, som ett offer af den vördnad, högacktning och förbindelse, hvarmed jag oafsläteligen är

*Högvälborne Herr Grefvens, Öfver-Ståthållarens
Landshöfvingens och Commendeurens*

samt

*Högädle Magistratens och det Högådrade
Borgerkapets*

ödmjukaste tjenare

JOHAN ELSER,

Kongl. Maj:ts Nådiga Privilegium.

Vi GUSTAF ADOLPH med Guds Nåde, Sveriges, Göthes och Vendes Konung &c. &c. &c. Arfvinge till Danmark och Norrige, Hertig till Schlesvig Hollstein, m. m. Gjøre vetterligt, det hos Ofs Vår Troman, Cantzlie-Rådet och Rid-daren af Vår Nordstjerne-Orden, Ofs Älskelig Johan Elers, i underdånighet anhållit om Nådigt Privilegium, å ett af honom till utgifvande genom trycket ernadt arbete, kalladt Stockholms Stads Historia; och emedan Vi i nåder funnit godt, att dertill samtycka; ty vele Vi härmed och i kraft af detta Vårt åpne Bref, nådeligen hafva förundt och tillagt honom, J. Elers, Vårt Nådiga Privilegium, att förenämde Stockholms Stads Historia få af trycket utgifva, och det på tjugu år; under hvilken tid ej någon må företaga sig, att detta arbete här i Riket aftrycka eller eftertryckt utifrån införa låta, vid Etthundra-de Riksdalers vite och exemplarens confiscation. Det alle som vederbör, hafve sig hörlamligen att esterrätta. Till yttermera visso hafve Vi detta med Egen hand underskrifvit och med Vårt Kongl. Sigill bekräfta låtit. Stockholms Slott den 10 December 1799.

GUSTAF ADOLPH.

(L. S.)

M. ROSENBLAD.

INNEHÅLL.

	Pag.
I nledning.	
Första Afdelningen, om Stockholm innom broarne.	
1. Capitlet, om Stockholms Stads första anläggning.	1.
2. Om Stockholm i sin början och i sitt vidare tilltagande.	41.
3. Om Stadens bebyggande i sednare ti- der.	68.
4. Om Torgen och de dervid belägne Hus, samt allm. Brunnarne inne i Staden.	86.
5. Om Kyrkorne.	113.
6. Om de i Stockholm, till Svenska Ko- nungars äreminnen, uppreste Bild- stoder.	167.
7. Om de i Staden varande Publike Hus och allmänne inrättningar.	179.
8. Om någre i Staden varande enskildte Hus, m. m.	261.
9. Om Stadens storlek, Folkmängden och Husens antal.	272.
10. Om Kröningar, Riksdagar och högti- deliga Intåg i Stockholm.	285.
Andra Afdelningen.	
1. Capitlet, om Kongl. Slottet.	304.
2. Om Stockholms Stads Förfvars-verk.	354.
3. Om de af Stockholms Stad uthärdade belägringar och anfall.	366.

INLEDNING.

Svea Rikes Hufvud-Stad och Konunga-Säte, ligger väl i Stockholms Höfdinge-döme; till en del i Upland och Dannery skeppslag, och till en del i Södermanland, Södertörn och Svartlöta Härad, efter utmärkt råskillnad emellan förenämde Provincer *); men hafver dock sin enskildte Jurisdiction, under en Öfverståthållares styrelse och infseende.

På Västerlånggatan vid Hulet N:o 30, står gränse-steinen emellan Upland och Södermanland. Den förmenes ifrån älldre tider, derstädes hafva varit upprest; och då den 1633 var alldeles förfallen, skall på Erke-Biskopens Doct. *Petri Kenicii* anhållan, en ny blifvit uppsatt, med ett kors tecknad. Den samma blef 1680 fonderkörd, då den nuvarande, med bägge Landskaps-vapnen upprestes, hvarå läses: *Uplands och Södermanlands Skillnad.*

Stockholms observatorii Polhögd, är efter 59 gjorde observationer, af Secreteraren *Wargentin*, 59 grader, 20 minuter, 31 Secunder. Dets Geographiska longitud 35 grader, 36 minuter, 15 Secunder, Öster om Ön Ferrö **).

Dets belägenhet der Mälaren faller ut i Österfjön, genom Norr- och Söderström; der sjelfva Staden är till en del byggd på en Sandås, omgifven af det hälsofammafte vatten och förfedd med goda brunnar, af hvilka den nya framför Börsten, på Stortorget, skall hafva det skönaste vatten någon stad i hela Europa kan uppvisa ***); och der malnarna, villä trackter undantagne, äro högländte, och hafva breda gator, samt Staden i allmänhet är vidsträckt; sy-
nes

*) Tillæi stora Charta, 1733.

**) Vett. A. Handl. 22 Vol. p. 251.

***) Odhelii tal om dödlich. i Stockh. 1785, p. 9.

INLEDNING.

nes väl således vara ibland de mäkt fördelacka
tiga och klimatet godt och hälsolamt; men det
har dock blifvit anmärkt, såsom besynnerligt;
att dödligheten i Stockholm skall vara större,
än i flere utländske Städer *).

Efter Tabell-verket som inrättades 1746,
och tog sin början till verkställighet 1749, var
Mortaliteten i Stockholm ifrån 1749 till 1763,
fem af hundra, då man i allmänhet ej fyllest
kunde räkna 3 af 100 i landsorterne. Afgån-
gen har på Mankönet i bästa åren, blifvit räk-
nad mer än dubbelt starkare i Stockholm, än
på landet, och större än i de folkrikaste Städer
i Europa. För skönsamme år, har man anset,
då i Hufvud Staden 2790 födas och dö; men
per medium har de dödas antal stigit till 3785
årligen, och år 1763 till 5004 **). På 16 år
ifrån 1721 till 1736, uppgifves i Stockholm
vara födde 29,539, och döde 33,672. På 18
år ifrån 1749 till 1766, födde 46,029 och dö-
de 61,742 ***). Hvilket allt icke tyckes ådaga-
lägga, att klimatet är det sundaste, eller ock,
att andra orsaker torde föranleda till den större
beräknade dödligheten i Stockholm, såsom vissa
härjande sjukdomar; strömmars och hamnars i-
gänfyllande; felande anstalter i anseende till ren-
hållningen; spädnare barns mindre granlaga vård
och skjötsel; sedernes fördärf, lefnadslättet,
Luxen, med mera.

Uti ett tal, om dödligheten i Stockholm;
hållit i Vet. A. 1785 af Affefloren *J. L. Odhe-
lius*, är närmare underfökt och granskat, huru
vida i Stockholm, en ibland 20, eller efter en
än-

*) Runneberg, Vet. A. H. 1775, p. 227.

**) Ibid. Tom. 27.

***) Ibid. Tom. 30, p. 7, 9.

INLEDNING

ännan uträkning, i bland 21 à 22 lefvande årligen dör, då i Berlin och Köpenhamn i dör bland 28, och i Rom, London och Paris, en bland 24 à 25; till utrönande om dödligheten i Stockholm verkligen är större, än i förenämde Städer.

Dödlighetens uppgifne förhållande i Stockholm, grundas på antalet af de årligen döde, emot det antal lefvande människor i Staden finnes; hvilket sednare antal åter beror på den, hvart tredje år, till Tabell Commissionen inlämnade förteckning på Stockholms invånare. Vore bägge desse räknetal lika säkra och ofstridige; så vore uppgiften om Stockholms Stads större mortalitet ovedersägelig. Men sedan i detta tal blifvit på sannolika grunder ådagalagt, att dödslistan är i den mån pålitelig och säker; som förteckningen på de verkligen lefvande, är i flere afseenden ofullständig och opålitelig; hvaraf en betydande misräkning i Stadens folksnummer uppkommer; hvilken icke alldeles undfallit dem, som gjordt jämförelsen, emellan de lefvande och döde (Vet. A. H. 16 Vol, p. 15. Vol. 27, p. 14), och sedan än vidare, omständeligen blifvit utredt, att Stockholms belägenhet, och Physiske beskaffenhet, samt Policens tillsyn vid renhållningen; så väl, som sjukvården och de anstalter, som af Medicinal verket bero, m. m. icke kunna tillskrifvas någon orsak, till en större dödlighet i Stockholm, än andra stora Städer; utan snarare utfalla till motsatsens bestyrkande; och då den proportion emellan lefvande och döde, som uppkommer, på säkra grunder, ehuru i de farligaste åldrar, nemligen första lifsåret och allderdomen, gifver ett skäligen godt utslag, att en af 25 à 26 endast årligen afgår; så synes högst

INLEDNING.

högst sannolikt blifva, att Stockholms Städ in-
galunda förtjenar det vanryckte, att inom sig
hyfa, ett större dödlighets-frö, än andra stora
och lika folkrika Städer — En mening som helt
och hållit, och endast blifvit grundad, på den
jämförelse som blifvit gjord, emellan mantals-
Commiffariernes ofullständiga och dödslistornes
fullständiga uppgifter. Genom förenämde gränk-
ning, har man således blifvit förvissad om den
fanning, hvarmed en *Wargentia*, redan för det-
ta tröstat: att mortaliteten i Stockholm ej lika
fäkert finnes i naturen, som den visar sig i räk-
ning på papperet *). Hvarom mera angående
folknummern i Stockholm.

Thermometerns medelhögd i Stockholm, en-
ligt 21 års observationer, är i Januar. — 5, 3;
Febr. — 3, 4; Mart. — 2, 1; April + 3, 8;
Maji + 9, 2; Jun. + 15, 7; Jul. + 18, 0; Aug.
+ 16, 4; Sept. + 11, 8; Okt. + 6, 2; Nov. +
1, 6; Decemb. — 2, 1; omkring den 28 Mars
börjar dens medelhögd för hela dygnet, att stiga
öfver fryspuncten; d. 15 Maji blifver dens me-
delhögd 10 grader öfver fryspuncten, d. 20 Sept.
faller den åter under 10 grader, och d. 19 Nov.
börjar den att hålla sig under fryspuncten. He-
la årets medelhögd är + 5,° 8, allt Celsii Ther-
mometer.

Antalet af klara dagar äro 105, nederbörds-
dagar 140, stormdagar 24 à 25.

Isarne lågo ännu i slutet af April, ären
1763 och 1771 **).

*) Wilkes svar vid förenämde tal.

**) Detta utdrag af meteorologiska observationerne på
Stockholms Observatorium, är genom Herr Profess. Me-
landerhielms åtgärd, benägit meddelt.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

Om Stockholm innom Broarne.

I. CAPITLET.

Om Stockholms Stads första anläggning.

§. 1.

Konung *Agne*, *Dags* Son, den tolfte i ordningen af *Ynglinga*-ätten, efterträdde sin fader på *Svea* Konunga-thron. Han var en segerlam hjälte; men en olyckelig älskare.

Det är på mångfalldiga ställen i våra häfder berättat, huru han i ett sjötåg till *Finland* slagit *Froste*, en *Finsk* Höfdinge; plundrat landet och med sig bortfört hans dotter *Skialf* eller *Skialfva*; såsom ett rikt byte och segertecken; att han på återresan hamnat vid *Stocksund*, att han med henne der ärnade, fast emot hennes vilja, sira sitt brölopp; och att då minnet af *Skialfvas* afledne fader, borde vid detta tillfället, äfven högtideligen begås; *Agne* dervid, efter för mycken välfägnad, insomnadt, och såfvande, genom *Skialfvas* föranstaltande blifvit hängd i ett träd, som med sina grenar öfverkyggade hans tält. *Skialfva* mera styrd af sitt begär, att hämnas sin faders död, än att kröna sin friares mod och tapperhet; flydde sedan hon fullbordat ett så grymt anslag. Åminnelsen af *Agnes* namn och hans olycka stiftades såmedelst, att der ett ringa *Fiskaläge* då var, har en folkrik *Stad*

uppsådt, sedan stället i flere tidevarf, efter *Agnes* mord, blifvit kalladt *Agnesfit* eller *Agnesnås* ^{o)}, som då med ett smalt ed, eller litet stycke ängsmark, varit sammanhängande med *Åröna*, nu Södermalm, och således af naturen hörande till Södermanland, som *Peringsköld* fägr.

Derefter omtalas *Agnesfit* i Historien; då derutinnan förmäles, om K. *Yngves* dotter *Ingeborg*, att hon följde sin älskare *Hjalmar* den *Hugfulle*, till *Agnesfits* klippor ^{oo)}.

Det är för långt ifrån våra tider att kunna bestämma, när denna händelse med *Agne* timat. Än läges detta vara skedt, år 456, efter vår tideräkning, än åter 250 och än som *Peringsköld* A:o Ch. 192 ^{ooo)}. När våra Häfdateknare icke äro ense om sjelfva århundradet; torde man få anse alla dessa uppgifter för lika osäkra.

Äfven så oville förekomma berättelserne om sjelfva stället, der detta våldet blifvit föröfvadt; antingen der Slottet, Rådhuset eller Banken

o) *Peringsköld* i handskrefne samlingar till en så kallad *Holmia illustrata*, säger: Holmen kallades fordom *Fijstholmen*, det är *Filkareholmen*, af de *Filkare* som här bodt hafva; ty *fit*, det är *fikeläge*, som af *Skåne-lagen* och dels *Städgar* finnes. Holmen blef sedan kallad *Agnesfit*, derat att K. *Agner*, blef der, af sin Dr. *Skialfva* uphängd i ett trä, vid pass 192 år, efter *Christi* födelse. *Verelius* åter och flere med honom påstå, att *fit*, betyder en slät plan eller landtunga, som utlöper till ett närgränsande haf eller sjö.

***) *Botins* Besk. om *Birger Jarl*, Stockh. 1754. 8:o. p. 151.

****) *Grundel* Dis. de *Stockholmia*. Upsl. 1724. 4:o. pag. 4.

ken nu äro belägne *). Det torde vara tillräckeligt, att i förenämde ämnen, åtnöjas, med hvad *Sturleson* i *Ynglinga* Sagans 22 Cap. derom förmäler: "Att när *Agne* kom öfvan ifrån Finland igen, seglade han till *Stockfund*, och satte sina tjäll funnan före vid sjökanten. Ther var then tiden mycken skog. K. *Agne* hade då den guldkädjan, som K. *Vifibur* ägde tillföre. K. *Agne* tog *Skialf* till hustru, (eller som det på gamla språket heter: *gick att riga Skialf*). Hon bad honom att göra graföl, efter hannes fader. Ty böd han till sig många rike och förmögne män och gjorde ett stort gästbud; han var blefven mycket namnkunnig af denna reian; och vankade der stora och starke drycker, och när som K. *Agne* blef drucken, bad *Skialf* honom, att förvara väl, den guldkädjan, han hade på hallen. Så tog han guldkädjan och bant henne fast om sin hals, förr än han gick att sätta. Men Konungens land-tjäll stod när intill skogen och ett högt träd öfver tjället, som skulle afhålla solenes heta. När som K. *Agne* var kommen i fönn, tog *Skialf*, ett tjokt snöre och gjorde det fast under kädjan; men hannes män slogo tjäll-stängerne omkull och kastade snöreslyckian upp öfver trädets grenar; drogo sedan Konungen upp i luften, med detta snöret, så att han hängde högst upp vid grenarne; hvaraf han dödde. Men *Skialf* och hannes män, luppo sedan till skeps och rodde bort. Konung *Agne* blef bränder derfammattädes; hvilken ort sedan kallades *Agnofit*; på Östra stranden som ligger emot Väster, från *Stockfund*, eller som

A 2

or-

*) Grundel Disf. de Stockholmia. Upsl. 1724. 4:o pag. 4.

orden lyda: *Oc er der sidann köllut Agnasit, a Auslon verdom Taurmom, Vestur frá Stockunda.*" Schöning i sin förbättrade Danska uplaga af *Heims Kringla*, Köpenhamn 1777, anförer Sturlesons ord sålunda: *Agni Konungr var thar brændr, oc er thar siden köllut Agnasit, a auslanverdum taurnum, vestr frá Stockfundi.* Han har ock variantes lectiones: *taurinum, taurmi,* och hans öfversättning lyder: *Kong Agne bleff brändt, der som siden er kallod Agnesit, paa den Östlige side aff Tauren, mod Vesten fra Stockfund.* Birner tror att detta *Taurmom* rättare bör läsas *Taurnom*, som *Torsæus* halver det i sitt exemplar, och utmärker Söder-Törn; samt att *Agne* efter denna beskrifning, blef bränd på gamla Gråmunkeholm, nu Riddarholmen *).

§. 2.

Att namnen *Stockund* och *Stochholmen* äro äldre än Stockholms Stads anläggning, synes kunna slutas, af andra skäl; än det af Fornforskare på flere ställen, i sådant afseende, åberopade bref, skrifvit i Stockholm, år 1252, då *Birger Jarl* nyss kommit till Riks-styrelsen, och ännu ej haft tid, att tänka på Stadens anläggning, sålom lyslofatt, med Folkungarnes upror.

Det här nyss intagne stället af *Ynglinga-Sagan*, som väl icke får anses som en dikt; då det af våra Häfdatecknare åberopas som ett historiskt vittnesbörd; nämner *Stockfund* der *Agne* land-

*) Björner de Stockholmæ antiqvæ Situ, nomine et legibus. Holm. 1731. 4:o.

landsteg, redan i den aflägsna Hedendomen: och kan väl således icke leda sin uprinnelse af de stockar och slängsel, hvarmed K. *Olof Skötkonung*, flere hundrade år derefter, ärnade innesluta Norr-ske K. *Olof Haraldsson* i Mälaren, der han här-jat des stränder och uppbrändt *Sigtuna*.

Sjelfva ortens vackra och förmånliga belägenhet, vid ett flytande vatten, emellan Mälaren och Saltjön, samt de der grönskande skogar, synes i anseende till silke och jagt; (för-fädrens äldste näringsfång) icke gerna medgifva, att den i flere secler blifvit okänd, obebodd och utan namn, att betekna des läge. Om Stockfund således varit bekant innan *Agnest*; synes ock ganska sannolikt, att holmen der bre-devid, eller i sjelfva fundet belägen, kunnat få namn af *Stockholmen*. Men om det ändteligen skall härledas af de stockar och bomar, som å båda sidor om Holmen blifvit lagde, att utestänga en ströfvande fiende; måste denna anstalt vara mycket äldre än K. *Olofs* berörde sienteliga besök i Mälaren, i början af ellofte århundradet och Stockholms Stads anläggning, en lång tid der-efter af *Birger Jarl*.

Desse och flere vidtagne svaga och frugtlösa försvarsanstalter, af Blockhus, Vårdkafar och uppkastade Borgar, att freda Mälarens stränder; torde hafva varit ett af de mäkt verkande skäl, till Stockholms Stads foundation; hvarom mera här nedanføre.

Sannolikare uppgifves uprinnelsen till Stockholms benämning af ordet *Stock*, som i Ven-diska språket, betyder ett flytande vatten och

på Lapparnes, Nordens äldste invånares tungomål, ett *Sund* *). Här af heta flere ställen i Riket *Stäke*, såsom det Södra, en och en quart mil, och det Norra eller *Almare Stäk*, 3 mil, ifrån i fråga varande *Stäk* eller *Stockfund*: Om det nämde Almar Stäk, säger Tuneld, att det blifvit så kalladt, lika som Stockholm, af Göthiska ordet *Stock*, det är trångt utfall. Här må ock nämnas *Stäkeborg* i Östergöthland vid Långhalven, och *Stäkeholm* i Småland vid Westervik och *Spåresund*, som ehuru de nu, för ett lenare uttal skull, kallas *Stegholm* och *Stegborg*, vittna om sin belägenhet, vid ett Sund eller trång farled **). *Björner* härleder namnet Stockholm af *Stockvit*, *Stockit* af ordet *Stokva*, *Stocka*, *Subito rumpere*, *erumpere*, *stycka*, efter *Agnest*, var en afstyckad del, ifrån Södertörn, genom Konungsfunds öppnande ***); och tror att ingen ting kan vara sannolikare, än detta.

Man kan här således saklöst förbigå, fabeln om Stocken ifrån *Sigtuna*, som utländes att bestämna stället, för en ny Stads anläggning och flannande vid en liten Holme i Norre-ström, Svanholmen, efter *Mesjenii* berättelse; äfven som utländske Historieskrifvares uppgifter, att Stockholm fådt sitt namn deraf, att Staden blifvit byggd på pålar och stockar, som *Venedig*; då den likväl i sin första början blifvit anlagd på en ås, och således icke fordrade den förfigt-

*) Murberg i Vitt. Ac. Handlingar. IV. Del. p. 53. not. d.

***) Enligt vårt Lappska Lexicon, heter ett Sund *Tjälme*, och det som ser ut som ett Sund *Tjälme-stäk*.

***) Björner l. c. p. 8.

tiga grundläggning, som vid Stadens utvidgande i senare tider blef nödvändig *). Stockholm innom broarne har väl i Djurbergs Geographie, fädt namn af *Gustafsholmen*, efter 3 de största Rikets Konungar; men det har blifvit anmärkt, att om lådane orsaker skulle få vara gällande, kunde man efter behag omstöpa, Städers, Länders och Rikens namn, till ej ringa confusion, både uti Historien och Geographien. (Upf. Sällsk. Tidn. 1784, p. 250).

§. 3.

Om *Rom* icke byggdes på en dag, som man ordspråksvis säger; få kan man ock om Stockholms Stads foundation och byggnad icke utfätta något vifst årtal; då våra godkände Håldateknare, derom äro af så skiljaktige meningar. Att hvarken gilla eller förkasta någons uppgift; torde man utan all skada, för den historiska sanningen, emellan de tio år, ifrån 1250 till 1260, som dertill olika bestämmas, kunna blifva vid medeltalet 1255, då Staden ock skall erhållit sina första Privilegier; som förmenes vara dragne ur Sveriges gamla Björkö-rätter eller *Byarkalag*, Handelslag; och i Stadslagen, hvartill *Birger Jarl* varit första upphofvet; blifvit, till förefkrefne ordningars efterlesnad, intagne, och hvaraf en del, Stockholm i synnerhet angående, blifvit bibehållne; ehuru olämpelige till Städerna i allmänhet, såsom 23 Cap. B. B. huru Norra-bro näst Stadenom skall byggas, och the andra två ther äro: 21 Cap. Köpm. B. om

A 4

alt

*) Jos. Pet. Wallin de originibus Stockholmianis. Diff. Upf. Hab. 1685. 8:o. §§. 3. 4.

alt det gods till Staden kommer, huru det må bortföras: 23 Cap. Edsör. B, om rån som i Staden eller på Södra och Norra malm, eller inom Stadens mark föröfvas; flere ställen att förbigå.

Detta är dock endast sagt, om Stockholms Stads anläggning af Riksföreståndaren *Birger Jarl*. Staden i sitt ämne, var icke strax, hvad den blef i *Birgers* tid, och lähgt ifrån hvad den sedan blifvit, på 550 år.

Ifrån en ringa början har den, som flere andra Städer smaningom upprunnit och tillväxt. — Det är all anledning att tro, att några Fiskare sig här först nedfatt, att idka ett näringsfång, som vid Mälarns söta vatten och salta Hafvets närgränsande Vikar, låtvade lycka och lönande bragder. En så ljuftig och vacker ort, har sedan förmodeligen, tid efter annan, lockadt flere, att i hvarjehanda andra afligter, här nedfå sina bopålar och ändteligen stifta ett litet Samhälle, till inbördes biträde och en roligare sammanlefnad. Så väl af ortens behaglighet, som att *Agne* här firade sitt bröllopp; förmenar *Biörner*, att stället då redan, icke saknat åboar, eller invånare.

Om man med honom, som var långsynt, då han betraktade framfarna tidevarf, icke kan påstå, att Stockholm på Nio-århundradet varit en känd handelsort; måste man dock medgifva, hvad våra häfder intyga: att sedan *Esterne* 1187, grufveligen framfarit i Mälaren och uppbränt *Sigtuna*, flytte en stor del af denna olyckeliga Stadens Borgare och Invånare till
Stock-

Stockholmen; och af ett Fiskeläge blef då en liten Köping *). Detta hände i K. *Knuts* tid, som var K. *Erik den Heliges* Son. Det torde kanske vara en vågad gissning, att K. *Erik* den Helige, såsom Rikets Patron och äfven Stockholms i synnerhet, som sedermera antagit hans hufvud till Stadens vapen och märke; af sådan anledning skedt, att Stockholm under hans Sons regering, fädt sine förste Inbyggare, och att en början då blifvit gjord, till en Stads funderande, som *Birger*, 60 å 70 år derefter anlade, med de rättigheter och förmåner, som gjöra heder åt hans omfonger och styrelle.

Birgers ändamål med sin nya Stads byggnad och befästande, har väl i synnerhet varit, att fätta starkare bomar, för Mälarens inlopp; än de flockar och kädjor, som så ofta förut blifvit brutne och föracktade; både då man lökte uteflänga, hemfökande Vikingar, och innefluta K. *Olof*, med sin Flotta; som i faran icke rädlös, öppnade sig en egen väg, den han lät gräfvu ut, genom *Agnest* till hafsvidan, hvarigenom det då blef en Holme. *Sturleson* berättar derom: att när *Olof Haralds*son, på återresan ifrån *Sigtuna*, ej kunde slippa ut vid *Stocksund*, efter som der var ett Kastel på Östra sidan om Sundet och en Krigshär på den Södra; (i *Schönings* Danska edition, står: att han kunde icke komme der igiennem, thi der var Blockhus vesten för Sundet och Krigsfolk laa fänden fore.) så

A 5

lät

*) Botins Sv. Hist. I Edit. p. 168. Härom säger och Diarium Visbyense: A. D. 1187 combusta est civitas Sigtonensis, et tunc Civitas Stockholmensis ædificata est. Lagerbring II. Del. p. 204. Langebek Sc. Rerum Dan. Hafniæ 1772. Fol. p. 253. Tom. I

lät han gräfvä ut genom Agnefit, och till hafsfidan, som sagdt är, och kom genom flodens tillhjälp, förorsakad af stadigt regnväder, uti Sjön på andra sidan, med en flygande vind och löstagne styren. Detta Sund är sedan kalladt: Konungs-fund, och kan man med stora Skepp, ej fara derigenom; utan när vattnet fliger högst upp *). Det förmenes dock att K. *Olof Haraldsson*, bestuckit K. *Olof Skötkonungs* Folk och med dem flådt i godt förtroende; hvilken omständighet nästan är oumgäkelig, om denna Historien, om Söder-ströms uppgrävande, skall synas trolig **).

Denna *Birgers* förenämde affigt, att igenläsa Mälaren, var så mycket större och värdigare, en Styresman, hvilken allmänna välfärdens vårdande, närmast ålåg; som Rikets förnämsta och mäkt odlade Landskap, Upland, Västmanland, Nerike och Södermanland, med de kring Mälaren liggande Uppstäder, således skulle skyddas och med mera eftertryck kunna försvaras, för fienteliga befök, plundring och förstörelse, hvarmed nämde Landsorter och Städer, så ofta tillförne varit hemfökte.

Birgers första omsorg fordrade således, att med Borgens och Slottets anläggande, nära Norre-ström, samt med fasta Torns uppförande på Kädjekar och vid Norra och Södra Sunden, göra uppfarten derigenom, in i Mälaren, otillgängelig. Sedan den tiden skall ock aldrig något intall skedt af Ester, Finnar och Karelar; re;

*) Heims Kringla p. 378.

***) Botins Birger Jarl p. 152.

re *); hvartill ock deras omvändelse till Christna läran, andra tider, feder och tankefätt, torde hafva mycket bidragit.

Med Fästningsverkens anläggning, blef ock Stadens byggnad företagen, på sjelfva Sandåfen, hvilken med en ringmur inneslöts, som åtföljde inre sidan af Ö. och V. långgatorne, och sammanstötte i tvänne Torn, det ena vid nu varande Mynt-torget, det andra på högden, strax åfvanföre Järntorget. Med bolwerke och pålar ute i Sjön, blef då Staden, tillika med Kädjekar omgifven och innesluten **).

Om *Birger* från första början ämnat denna nya Stad, till ett Konungafäte; så torde ett så vackert ändamål, som man tror, ådagalägga hans egenkärlek och åtrå till ett stort namn, så mycket mindre böra honom förebå; som Konungars och Regenters ärelyftnad, då den är förenad med en klok omtanke, för Rikets anseende och Folkets säkerhet, är mera berömvärd; än att i grufet af förstörda Städer, uppresa sina minnesvärdar. Utomdels, var Rikets ford-

*) Peringsk. i äfvannämde handskrift.

***) Staden var då ej större än den del, som sedan och än i dag, innan mur kallad varder. Och endera af thenna murar, var byggdt Ö. till, ut med salta vattnet, som sträckte sig intill ett Torn emot järntorget, hos Söder-ström, ther som sedan Svartmunke Kloster byggdt blef, och then andre sträcker sig, utmed fria sika vattnet, Västan till, och så ifrån Slottet, intill förenämde Torn. Och innan desse tvänne murar, bodde då inbyggarena; men i framtiden blef Staden utvidgad och på pålar formerad. Detta är af Erkebiskopen Laurentius Petri anteknadt. (Mesfensii Sv. 5 Hufvudstäder, p. 81).

fordna Hufvudstad ödelagd och gamla *Upsala* på vägen att flyttas, till *Östra Aros*; så att det ivärligen kunnat eller bordt undfalla *Birger Jarls* omsorg, att tänka på ett Residence, för sin Son och efterkommande Konungar.

Birger Jarls lyfande förtjenster, hans krigsbragder och ärofringar; hans gagnande inrättningar i fredslugnet, och hans femton-åriga kloka förmynderskap, som med all rätt tillvunnit honom namn af den största man, Sverige ägt i hela medeltiden; borde här, som en prydnad för Historien och till ett efterdöme för Regenter och deras Förmyndare, omständeligare intagas och beskrivas; om hans lefverne och äreminne, icke redan vore, af de skickeligaste Författare värdigt teknadt, och åt Efterverlden öfverlämnadt *). Med få ord, må här dock som i ett sammandrag nämnas: att han ehuru grymt, dock till afböjande af ett inhemskt krig, befäst sin Sons thron, emot Folkungarnes uproriske anslag; att han genom flere Slotts och Fästningars anläggande fredat Rikets gränser och genom nya lagar stadgat, hvars mans säkerhet, emot våld, sjelfhämd, och allmänne fridsbrott; samt med Stockholms Stads foundation, tillika grundlagt åt sitt namn och sine förtjenster, den varaktigaste ärestod. Han var K. *Eriks* störste bistånd i Riket, (säger *Olaus Petri* i sin *Crönika*), emot alle them som olydige voro, och stod Regementet mäkt i hans händer; thy att K. var sjelf enfalldig, och kunde icke mycket väl tala; men *Birger Jarl* var en förständig och väl-

*) *Birger Jarls* Lefverne af *Botin. Lehnbergs* Äreminne öfver honom i *Sv. Acad. Handlingar*.

vältalande man, therföre brukade K. honom mäst (Msc. p. 113). Han afled som *Mesfenius* säger: den 21 Oct. 1266, och blef begrafven i *Warnhem* *); eller som *Botin* förmäler: i *Fjälmbolund* på 11000 Jungfrurs natt d. 20 October 1266 och blef begrafven i *Warnhems* Kloster, hos sin Furstinna *Ingeborg*, och icke i *Alvastra*, som orätt af flere våra Häfdateknare blifvit upgifvit **).

§. 4

Stockholms vackra och förmånliga belägenhet, är väl redan med några ord nämnd; men den synes förtjena, mera än ett flygtigt ögnakast, för att rättvisa *Birgers* val, då han utslåg detta stället, till hela Rikets Hufvudstad.

Kastom således en blick på Stockholms situation och utligt i dess första Tidehvarf.

Holmens inkränkta läge, emellan Norra och Södra Strömmen, emellan Saltjön och Mälarens stränder; visar väl icke det utrymme, som fordrades till en stor och folkrik Stad. För Jarlens första ändamål, att i denna ortens säkerhet och försvar, tillika bereda ett värn, för flere Städer och Landskap, var platsen tillräckelig. Han låg rundt omkring sig tillfällen nog, att kunna utvidga densamma.

På det gamla *Agnest* nu Stockholm, började den äldste Borgen, Adelhufet eller Slottet,

*) Mesfenii Scandia Tom. XVI.

***) Botini Birger Jarl p. 231.

tet, med sin färskildte Förborg att lyncas, på första högden af Sandåsen, med ett stort rundt Torn, som kallades *Kernan*, af sin skapnad, och i senare tider Tre Kronor. Det hade i *Birgers* tid redan uppnådt en högd af 57 alnar, af bära gråsten och kalk sammanbundit. Slottets och Stadens fasta murar, med förenämde försvarsanstalter, gaf Stockholm redan ett frucktansvärdt anseende för fiender och stadgade Rikets hopp, om dess tillväxt och förkofran *).

Stadens eller den lå kallade By-Kyrkan, grundlades väl af Jarlen och berättas inom 4 år, eller 1264, hafva blifvit färdig. Andra utfatta detta årtal, för dess anläggning. Det utseende den sedan fadt, fordrade flere år; hvarom mera, på sitt ställe.

Att Staden ifrån sin början icke blifvit byggd, efter en bättre afmått plan och med mera ordning, var Tidehvarfvets fel; byggnadskonstens regler voro ännu okände, och en hopträngd Folkhop, var det förmodeligen obetagit, både att välja plats och bygga efter egen smak och godtycko.

Men det är icke endast inom murarne, man bör skåda denna ortens förmaner. Näst belägne Öar och Holmar förtjena ock någon uppmärksamhet.

På *Kådjeskår*, sedan *Grämneholms*, hade Jarlens Son, *K. Magnus Ladulås* stiftat ett Fransiska-

*) Tornet *Kernan*, hafver varit ett ondt öde, som *Peringsköld* l. c. anmärker, för Jarlens afkommande och Folkungarne, af hvilka flere der lutit fångne.

fiscaner-kloster med desfs Kyrka är 1282 eller 1287 efter Fornforskares olika uppgifter. Der hade han ock utfedt sin graf, dit han blef bur-en 1290, efter desfs på *Vifingsö* timade död.

Stockholmen midt i Stockfund, sedan *Helgeandsholmen*, hade förut ett Capell, som *Birger Jarl* tädan förde, till Slotts-byggnaden, som *Messe-nius* skrifver. I desfs ställe, blef af *Birgers* Son, *Magnus*, ett Helgeandshus eller Hospital upprät-tadt, deraf Holmen fick det namn, som den intill våra tider behållit. Der bodde då äfven många Borgare, och förekommer det troligt, att denna Holme varit ibland de först bebyggde ställen, redan i K. *Knut Eriks* tid.

Till *Malmen* Norr om Staden, var en bro från *Helgeandsholmen*. Berget som sedan fick namn af *Brunkeberg*, gick då ned till Strömmen och derifrån, till *Brunsviken* och *Sollna Kyrka*, samt intog större delen af denna Malm. Väster om Berget och vid desfs fot, var *St Clara* gärde, der K. *Magnus Ladulås* år 1282 eller 1288, lät bygga ett kloster med sitt Capell, hvilket tillägnades Jungfru *Maria* och den heliga *Fran-siscus*. Allmänna vägen lopp der förbi, till *Östra Aros*.

Asöna, nu *Södermalm*, prunkade då med sin härliga skog, sina höga berg och der emellan belägne lunder och slätter. Att Ön 1288 sedan varit så bebodd, att *Ärke-Biskopen Jacob Israë-lis*, ville räkna den till sitt Stift, hvilket Bisko-pen i *Strengnds* skall bestridt, enligt den sedna-res bref, dat. d. 15 Julii 1288; synes troligast kunna få förklaras, att den Helige Fadren förut
sedt,

fedt, hvad deraf framdeles kunde blifva. Anmärkningsvärdt är dock härvid, att *Rhyzelius* i Biskops-Krönikan (p. 36) berättar, Erke-Biskopens dödsår hafva inträffat 1286; men att Biskopen i Strengnäs, *Anundus* kallad *And*, d. 17 Junii 1288, då fladd på *Fåringö*, hafver å sitt Capitels vägnar påstådt, att Stockholm med des Södra Malm, borde ligga, icke under Erke-Biskopen i *Uppsala*, utan med rätt höra till *Strengnäs* Stift (p. 20, 210), hvarom vidare på sitt ställe.

Vadmalns, *Vadmal* och *Valdemars*-ön, nu Djurgården och Ladugårdslandet *), tillbytte sig K. *Magnus Ladulär* af Uppsala Biskopsstol 1286, emot åtskillige Krono-Hemman i Norrby och Hufsby Sochen och i Bro, m. f.

Arnön, *Lidarnön*, *Munklederna* nu *Kungsholmen*, med de Öar och Holmar, som i öfrigt ökte Stadens vackra utfligt och till des utvidgande, vore nära och väl belägne; såsom *Käpplingen*, *Vangsjö* eller *Vongisö*, nämde i Rinkrönikorne och fleresstädes; skola i det följande, på sina ställen blifva ihugkomne och närmare beskrifne.

Vid *Mälaren* fordom *Laugur*, *Logaren* kallad, af *lau*, lugn, och *garn*, Sjö, eller den stilla och lugna Sjön; blef Staden anlagd och vid des nu varande enda fall och utlopp i falta Hafvet, lika som omarmad af Norra och Södra Strömmen.

Den

*) Dalins Sv. Historia II, Del. p. 741.

Denna, en ibland Sveriges första Insjöar, af mera än tolf mils längd, emottager allt det vatten, som genom många Elfvar, Strömmar och Åar, kommer ifrån Dalarne och krigliggande Landskap. Utom många Slott, Gods och Sätessgårdar, frugtbärande Fält, grönskande Skogar, Öar och Holmar, öfver 1200 till antalet, omgafs Mälarens stränder den tiden; och utan att räkna det förstörda *Björkö* och det afbrända *Sigtuna*, af sju större och mindre Uppstäder. Åt dem alla beredde Jarlen, en Stapellstad som skulle lifva hela nejdens rörelse och handel, uppmuntra flögd och näringar och löna den trellne Landtmannens slit och omtanke.

På Stadens Östra sida åter, trängde sig Baltiska Hafvets Vikar, genom en lång; men vacker Skärgård, intill dess murar *). Ut i en af höga berg omgifven djup och säker hamn, hade den största Flotta, der med all trygghet kunnat fälla sitt ankar. Ehuru hinderlig, senare tider, kunna i anseende till handel och sjöfart, finna Skärgårdens längd af 18 mil; var dock derutinnan, för en tillväxande Stad, ett slags försvar och säkerhet. I denna segelled liksom kringströdd af Öar och Holmar saknades icke, hvarken tillfällen till Skantsars och Fästens anläggande, eller säkre Hamnar för Sjöfarande i storm och under en misfgyynnande vind. Om Mälaren och Stockholms dubbla Hamn sjunger en Svensk Skald:

I. Bandet B Heic

*) Peringsköld berättar l. c. sig i ett gammalt permebref hafva läst, att Stockholms yttre murar blifvit anlagde att afvärja haffens böljor.

Heic Balthis Melero sese commiscet amicè,
 Doris amara suas Najade dulcat aquas.
 Dædalus heic solers frenat laxatque Tridentem
 Et facit alternas ire redire rates:
 Protubus Urbs binis bimarem Superatqve Co-
 rinthum,
 Et Byzantinos commoditate sinus *) .

Så fåg Stockholm ut i sin första början. Skada är att konsten den tiden icke lämnadt en tekning deraf, för att nu mera kunna se, de inkräktningar af Haf och Sjö, som tid efter annan blifvit gjorde; dels till förmån, då nya platser blifvit intagne, Gator anlagde, Hus och Palatser upförde; dels till skada, då strömmar, hamnar och vattuleder blifvit fyllde och hopträngde; med de flere underrättelser, som af en pålitelig grundritning kunnat inhämtas.

§. 5.

I anledning af hvad om Stockholms situation här åfvantföre korteligen är förmält; synes ordningen fordra, att de Chartor, teckningar och utfigter af Stockholm omtalas och uppräknas, hvarom någon kundskap, till upplysning, kunnat erhållas.

1. Den äldste Grundritning eller Plan-Charta, före år 1547 öfver Stockholm, finnes i Stad-Ingenieurs-Contoiret, illa faren; hvaraf ett litet utdrag blifvit gjordt och i koppar stucket 1791, åtföljande *Lüdekes* Dissert. om Tyska Kyrkan; vid hvilket utdrag likväl anmärkes, att

*) G. Lithous Encomium Stockholmiae, St. 1749. in folio.

att de derå befintelige boksläfver och ziffror, ej finnas på originalet, utan blifvit tillfatte, för att desto bättre kunna determinera de fördna brukeliga namnen, på gator och flere ställen, enär de framdeles med säkerhet, kunna utredas.

Denna planta är utan årtal, men äldre än 1570, då K. *Johan III.* d. 12 Jan. befallte *Gertruds* Gillestugas förstärkande med pelare eller så kallade conforter, hvilka saknas vid dess på Chartan teknade läge. Hon är ockfå efter all anledning äldre, än 1547, emedan den föreställer Svartmunke-Kloster, såsom en qvarstående byggnad, då man likväl af Stadens Protocol 1547, p. 27, inhämtar; att Svartmunke Kloster bröts neder i grund och fördes till Slottet. Den innehåller väl scala, som då Chartan jämföres med nu varande distancer, finnes insett ett mått, närmast svarande emot 6 af våra nu brukeliga alnar; men synes i öfrigt icke vara, med den noggranhet författad, som kan vittna om någon pålitelig geometrisk handläggning.

2. En Charta öfver den åt Staden närmaste delen af Södermalm, befintelig i Landtmäteris Contoiret, utan Författares namn eller årtal. Den föreställer Malmen, med dess äldre krokige vägar och irreguliere kvarter, samt dess ejner till den gatu-reglering, som sedermera synes vara följd, och torde för samma ändamål vara författad och således före 1636. Den är åtminstone senare än 1622; emedan den anviser Tullar, som då först anlades, och innefattar Söder ut den del, som lär varit med Staqvät omgifven.

3. En Grundritning öfver Staden innom Broarne, äfven i Landmäteri-Contoïret, med utlåt åratal 1626. Den är något flörre än teckningen N:o 1, och kan i brift af något bättre, tjena till någon upplysning: ehuru förfedd med Scal, är den likväl opålitelig, i defs dimensioner.

4. En stor Charta i Stads-Ingenieurs-Contoïret, utan åretal och Författare; men som den föreställer Norremalm reglerad och Ladugårdslandet samt Munklägret, nu Kungsholmen, i kvarter afdelt; och Ladugårdslands förening med Staden till byggningsplats, ej är äldre än 1639 och 1640; Munklägret icke eller förr donerades, att till tomter upplåtas än 1644; så torde den vara författad, emellan dessa år och 1652, då Norre Tullporten som anvises vid Tückt-huset, hvarmed Barnhus-tomten fordom betecknades, läser blifvit längre utflyttad. Ostridigt är den ätven äldre år 1654; emedan Sture-Capellet anvises, der *Catharina* Kyrka nyfsnämde år började grundläggas. Denna Charta finnes nämnd, i beskrifningen om Ladugårdslandet, hvarvid den blifvit nyttjad.

5. En Situations-Charta i Landmäteri-Contoïret (N:o 25) upprättad 1649 eller 1650; hvarå *Blekkholmen* i Claræ Viken, som år 1288 var gifven åt Claræ Kloster, hvars öfrige ägor på Östra sidan angränlade; men 1576 d. 22 Decemb., at K. *Johan* skänktes åt Riks-Rådet *Hogenschild Bjelke*; kallas *Riks-Stattdfware-Holmer*. Den förläntes sedermera d. 20 Apr. 1644 åt Staden, att derå utskifta byggnafs-tomter.

6. Trenne Chartor i Landtmäteri-Contoiret, som synes vara copierade, efter hvarannan, med några små skiljaktigheter, i anseende till orters betecknande och namngifvande; men årtal och författare ej utfatt. De synas ej kunna vara äldre än efter 1652, då Staqvettets utvidgande lærer blifvit verkstält; emedan Norra Tullporten utvifes, på desz nya ställe, nära Carlbergsvägen.

7. En Charta öfver situationen ifrån Norr-Tull till Carlberg, upprättad 1699, på General-Inspectoren *Hägerflychts* begäran, af Extra ordin. Landtmätaren *P. Vikman*, i anseende till någon, då tilltänkt Tullhus-byggnad. Finnes i Landtmäteri-Contoiret *).

8. En gammal Planritning öfver Stockholm, meddelt af Professor *Masrelier*, 6 $\frac{1}{2}$ kvarter lång och litet öfver en aln hög. Den skall för detta hafva tillhört Grefve *Nicod. Tesfin* och sedan Borgmästaren *Adelcrantz*. Derå är utmärkt som förmenes af *Gr. Tesfin*, en ny dessein till Riddarholms Kyrkan, äfven till Slottets anläggande på Kungsholmen, samt till Kungsgatan eller Stora Nygatan i Staden och Gatornes reglerande på Norre-malm.

Under en uppritad Scala i ena hörnet, finnes anteknat: *Dessein de la ville de Stockholm,*

B 3

comme

*) Underrättelse om förenämnde Chartor är meddelt af framledne Just. Borgmäst. C. F. Ekerman, att nyttjas vid en tillämnad beskrifning, om allmänna vägarne i Riket, och hvad deputinnan, kunde angå vägarne ifrån Stockholm; hvilket arbete, i anseende till begärde; men saknade nödige underrättelser för en del Län och Landsorter, mått inställas.

comme elle a esté, en temps passé, devant que l'on aijt commencé a rendre les rues regulieres; med en chiffre nederst: G. R.

Detta säger väl att desseinen är författad, innan gatu-regleringen skedde, som ock efter sjelfva planritningen lätteligen intages; men determinerar dock icke des ålder, eller huru långt förut den blifvit upprättad, innan samma reglering i Drottning *Christinas* tid företogs.

En del af *Södermalm* förekommer nederst på ritningen, med sina ineda och krokiga Gator, emellan Bergshögderne; och vidare föreställes: 1:o *Maria* Kyrka, förmodeligen den äldre, som aftröjdes i K. *Gustaf I:s* tid; då denna Charta således blifver äldre än 1527. Att den icke kan vara gjord, sedan Kyrkan å nyo grundlades och långt efter fullbordades 1634; instämmer icke med öfrige omständigheter, som intyga om des ålder. 2:o Vid stranden af *Saltsjön* 18 smärre tomter, och på *Mälare*-sidan 9 små kvarter, med sina gränder utmärkte. 3:o Båda *Södra Tornen*, med Bron öfver *Stadsgrafven*, der *Järnvägen* nu är, och Bron ifrån *Söder* till den nu så kallade *Slu/sholmen*, och vidare till *Staden*; men utan någon *Slufs*.

Sjelfva *Staden* är mycket lik med Chartan före 1547; men åtskillige kvarter, emellan *V. långgatan* och *Nygatan*, som då voro bebyggde, äro här icke marquerade; utan platsen öppen lämnad; förmodeligen att utmärka ett tillämnadt större och rymligare *Torg*, vid *Kornhamn*.

Storkyrkan med sina nio pelare eller conserter på sidorne och fyra på *Östra* gafveln, alldeles

les lika med Chartan före 1547; och innan Kyrkan således aftogs i längden, i K. Gustaf I:s tid, 1548 eller 1555, efter olika uppgifter.

Slottet är med fina Torn, Murar och Fästningsgrafvar affattadt. I Norra facadens Östra hörn är intet Torn — på Slottets V. sida är en Bro, öfver Fästningsgrafven, emellan 2:ne små runda pelare; förmodeligen den port, som K. *Gustaf I.* lätit å nyo bygga 1548.

Riddarholmen är med fina oformeliga och sneda qvarter och gator afritad. Bron midtför Kyrkan till Staden; men utan något Torn vid broändan, som finnes på Kopparsticket i *Strickers* Disert. om Riddarholms Kyrkan.

Ifrån Slottets N. Ö. hörn, är en Bro markerad till Helgeandsholmen och Slagtarebodarne. Likaledes ifrån Mynt-torget, gamla Norrebro till Helgeandsholmen; derifrån till en annan Holme, och vidare till Norremalm. Den medlersta af dessa Broar, tyckes medgifva, ett vida större vattudrag, än nu för tiden, då den lilla Canal som löper under Gatan, förbi Kongl. Stallets Norra gafvel, nästan är osynlig. Den lilla Holme måste vara den fordom så kallade lilla Stockholmen, till en skillnad ifrån Stockholmen, eller som den nu heter, Helgeandsholmen. Den föreställes här mera bebyggd, än den sistnämde, och märkeligt är, att af besagde trenne Broar, emellan Staden och Norremalm; är den närmast Staden den längsta, som intygar att Södra Strömgrenen, den tiden varit bredast; och att den medlersta och den närmaste till Norremalm, äro nästan af lika längd. Att gifva detta förhållande, emellan förberörde Holmar

och Broar, en förklaring, öfverensstämmande med deras nu varande läge; synes icke vara möjligt, utan suppositioner, af uppländningar eller utfyllningar. Under lilla Holmen är en liten Klippa eller Stenskår utprickadt; men ingen Qvarn i N. strömgrenen markerad.

Norra Malmen visar fneda gator och oformeliga kvarter; men både Clara och Jacobs Kyrkor utmärkte, efter en mera modern smak, fast icke aldeles enlige med deras nuvarande utseende; hvilka Kyrkor jämte den projecterade och derå uppritade gatureglering, synes vara senare ditfatte; i hvilket ändamål, denna äldre Charta, torde blifvit copierad, som ock den derå redan anmärkte anteckning tyckes bestyrka.

Blafsholmen med bron öfver *Näckeström*, visar åtskillige der uppritade strödde byggnadstomter, emellan klipporne. Vid ändan af *Näckeströms* utlopp i *Ladugårdslands*-viken, är en liten Klippa antecknad. Ifrån *Blafsholmen*, är utom bron til den obebyggde *Kyrkoholmen*, ingen bro markerad, hvarken til *Ladugårdslandet*, som här föreställes, som uptagne åkrar emellan *Skogväxte* tracter; men gamla *Ladugården* anvist med några små tomter vid stranden, inom sin gärdesgård; icke eller til nya *Skeppsholmen*, der blott en större tomt finnes designerad midt på holmen, och en instängd trädgård på Ö. udden, med tvänne platser til byggnader; en helt liten midt i parken, som synes utmärka et *Lusthus*, och en större på södra sidan af trädgården. Här är icke eller någon bro till *Castellholmen*, och intet tecken til någon slags åbyggnad.

Valdemarsön, är nästan aldeles obebodd, utom trenne utmärkte tomter och en liten Stjernskants.

Den bredevid liggande och i senare tider kallade *Bekholmen*, är aldeles kal och som ett Stenskår förestält.

En del af *Kungsholmen* presenteras här, som en aldeles obebodd Skogs-backé. Vattnet deremellan och *Norremalm*, af större vidd och bredd än i senare tider, utan någon bro deröfver; och holmen i detta vattudrag, hvaröfver gamla *Kungsholms-bron* nu går, aldeles obebodd; liggande närmare *Kungsholmen* än *Norremalm*; hvaraf kan flutas om den ansenliga utfyllning, som äfven skedd i denna farled.

Under *Kungsholmens* Östra udde, ligga fyra små klippor utmärkte. Nuvarande *Glasbruksholmen* torde vara tillkommen genom gräfning, tvärsöfver yttre udden; hvarmed nyfsnämde klippor, genom upplandning, förmodeligen blifvit landfaste.

9. Originalt af den plantan öfver *Stockholms Stad*, som gjordes i *K. Gustaf Adolphi* tid, var af *Olof Hansson Örnhusvud* upplatt; hvaraf ett transsumt af *Burao* skall vara staden sedermera tilltält.

10. En Charta som finnes i *Stads-Ingenieurs-Contoiret*, öfver *Staden*, inom broarne; hvarå husägarnes namn, vid hvarje tomt blifvit anteknade; är viddenna beskrifning nyttjad; och lär förmodeligen vara författad, omkring 1670 eller 1680 —

Plan-Chartor öfver Stockholm, Stuckne & Koppar.

11. Grundritning och Stituations-Charta öfver Stockholm och näst belägne Tracter, tillägnad Riks-Rådet, Öfverståhållaren Grefve *Christoph. Gyllensfjerna*; Stucken af *A. Vikman* 1701. På en del aftryck finnes, att den blifvit förfärdigad, på Amiral *Verner von Rosenfelts* bekostnad och genom hans försorg. Denna Charta visar en större vidd af Djurgården, än *Tillæi*, och tjénar til mycken uplysning vid Stadens Topographiska beskrifning. Denna Charta är Copierad af *Reinero Ottens* i Amsterdam, med en Latinsk och Hålländsk öfverskrift, utan åratat.

12. General-Charta öfver Stockholm med Malmarne, utgifven af Stads-Ingenieuren *Pet. Tillaus* 1733. Dedicerad till *K. Fredrich I.* År den största som ännu utkommit öfver Stockholm.

13. Charta öfver Stockholms Stads belägenhet, af *G. Bjurman* utan åratat. Den visar, jämte Staden med defs Malmar, en del af *Upland*, *Wädderö*, *Lidingön*, *Värmdön* och ett stycke af *Södermanland*.

14. Charta öfver Stockholm med defs Malmar och Förstäder, af *K. M.* till Strändernes anläggning, i nåder faststald, d. 1. Julii 1751. Af *G. Bjurman* ritad och graverad. Härå finnes tillika Stadens brandsignaler. Strandgatan eller quain vid Norrström, till nya Kungsholmsbron, icke utmärkt, såsom senare anbefald och verkställd.

15. Grundritning öfver Stockholms Stad, N. 1. med en del af förstäderne, Norr- och Södermalm; med *K. M.*'s privilegium utgifven 1771, af Ingenieuren *J. Brolin*, och tillägnad
H.

H. K. M. Konung *Gustaf III.* Den är graverad af *Bergqvist* och *Akrel*, och finnes derå Stadens och Confutorii Sigiller. Af Norr- och Södermalm, ser man ej mer än till torgen och början af de derifrån löpande gator; men som den är märkt med N:o 1. torde flera vara att förvänta, öfver förstäderna. På Logården är en Parterre markerad, som väl af ålder varit tillämnad att der anläggas; men först i början af år 1792, blifvit verkställd, då Södra Slotts-planen utvidgades, och *Inde Betouske* trädgården dertill utlades.

16. Plan af Stockholm med dess malmar, 1795, af *Fr. Akrel*. Denna är af ett quartblads storlek.

Under en graverad Charta, som visar Stockholms Stad uti dess grund och prospect, ses en löfdikt öfver Stockholm, författad af vice Amiralen *Verner von Rosenfeldt*. Den börjas så:

Här har man ritat af, här är i prent för
 handen,
 En stad, en hufvudstad, i Svea Götha landen,
 Den yppersta med skäl, uti vår Skandenas
 Och andre Riken fler omkring det Baltiske
 Haf *)

Graverade vyer och utsigter af Stockholm.

17. En större tafla och prospect af Stockholm, som på nytt i ett mindre format af ett ark, blifvit stucken af *Dionysio Padt Brugge* 1676. Derå läses på latin, att taflan föreställer Stockholms Stad efter belägringen af K. *Christsjern*

*) Gezelii Biograph. Lexicon: St. 1779, 8:o. Art. *Rosenfeldt*.

Sjörn 1520; huru han efter slutad dagtingan på Södermalm, annamat nattvarden, at befästa sina löften, och sedan dagen derefter på Brunkeberg gifvit sin förläkran och af folket blifvit hyllad, samt med högtidelighet haft sitt intåg i Staden och blifvit krönd af 5. Biskopar; hvilken Kröning föreställes såsom skedd under öppen Himmel. Under föreställes gästabudet efter Kröningen; de fagnade Gästers fängslande; Blodbadet på Torget, de döda Kroppars afförande, med de afhuggne Hufvuden i tunnor inpackade; deras uppbrännande; Sju Munkars kastande i sjön, som våldsamueligen hindras att frälsta lifvet; tvänne unge *Ribbingars* halshuggning, den ena 6 och den andra 9 år gammal, samt ändteligen denna Mördareflockens, med deras Konungs förjagande och utdrifvande. Desse *Christijerns* grymma gerningar, på stora Tafflor målade, finnes i Upsala Consistorii rum, inlöste med K. *Gustaf III:s* samtycke, då han var Academiens Cantzler. Ett utdrag af denna Charta, föreställande Brunkeberg, är graverad af *Bjurman*, till *Bångs* beskrifning om Brunkeberg.

På denna Perspektiv-ritning anmärkes: intåget från Norr, genom runda Tornet på Helgeandsholmen; en Qvarn derstädes i Södra Strömgrenen; tvänne Torn vid inre Norrebro, ett med rundt och ett med spetligt tak, Staden och Gråmunkeholm omgifven med Pålverk eller sin så kallade Bom eller Krans. De Kyrkor som här äro märqverade, utom Storkyrkan med ett högt spitligt Torn; är Gråmunkehols med Klofret, Clara och Maria Kyrkor. Vid Södra Broarne, förekommer blott ett Torn, rundt och fönderskutit.

18. En Perspektiv-ritning af Stockholm, flucken i Koppar *), ungefär 9 tum lång och 6 tum hög, hvartill K. *Gustaf III.* skall fådt plåten till skänks i Nürnberg. Den är både utan årtal och Mästarens namn; men Sveriges Vapen, med Vasan i Hjertskölden, täckt med Kongl. Kröna, som synes öfverst i en omgifven Krans, tyckes utmärka, att den åtminstone i anseende till gravören icke kan vara äldre, än sedan *Gustaf I:s* tid.

Utsigten af Staden torde vara tagen från Brunkeberg, som går ned till Norrebro, och föreställer en del af Norra Malmen, med en hop smärre Trähus, åtskilliga Trän och en liten Trägård; men utan ordning eller tecken till Gator.

I Norra Strömmen anmärkes 1:o det lilla Stenskäret, der *Strömsborg* i senare tider blifvit byggdt; 2:o dubbelt Pålverk vid inloppet emellan Staden och Riddarholmen, samt stranden utföre till Norrebro; 3:o samma Bro på pålar och der bredevid till höger från Staden, ett långt Trähus i Strömmen; 4:o längre ner och nära Norra stranden, Strömqvarnen med en sexkantig byggnad och ett längre Hus på pålar der bredevid, hvarifrån en Spång utmärkes, med öppning midt uppå, till en färskild Holme, som halver ett långt Trä-skjul, och är förmodeligen den sedan kallade Bryggeriholmen; stranden der midt emot är med pålverke omgifven ända till Ö. sidan af Slottet, inom hvilket flere Skepp ligga.

Att nu åter gå tillbaka, så förekommer under Slottet vid N. Ö. hörnet, åtskillige mindre
Trä-

*) Benäget meddelt af Professor Masrelie.

Träbyggnader och derifrån en längre Trä-bro med vindbrygga öfver Södra Strömgrenen, på hvars högra sida ifrån Slottet, vid andra ändan af Bron, ett Hus på pålar föreställes, som torde vara det gamla Slagtarhuset.

Slottets N. Ö. hörn, hafver ett fyrkantigt Torn, och fäçaden, som är irregulier, i Ö. 6 lika fönster der fordom Kyrkan och Riksfalen varit; i V. hörnet är ett rundt Torn af 3:ne våningar, med sin créneau, samt nedanföre ett mindre Torn.

Skorkyrkan föreställes med ett högt fyrkantigt spetsligt Torn, taket med 3:ne aflatser. Utan för Norra sidan, som hafver 6 pelare, och utmärker således, att Kyrkan redan varit aftagen, och att denna ritning således är efter 1555 författad; viles hela backen utanföre ned till Norrebro, ob-byggd, hvilket icke gerna kan vara en följd af 1458 års brand, under K. *Christian I:s* regering, som medtog hela Staden utom Slottet och Kyrkan; utan antingen af någon senare eldsvåda, såsom 1495, hvarom Rimk. berättar:

"Öfver Södermalm och östan mur

"Flyger elden som en ur,

"Och många hafva det spordt,

"Huru det brann från Gråmunkegränd, intil
norra port."

eller af K. *Eriks* och K. *Johans* påbud, om Trähusens nedrivande i Staden, hvilken anstalt torde tagit sin början, närmaßt Slottet och Kyrkan.

Den Västra delen af Staden som här i synnerhet presenteras; visar i öfrigt några små
Hus

Hus och Rund-torn, samt i afstånd Tornen vid Södra Stadsporten.

Inre Stadsporten med sitt höga fyrkantiga Torn, är tydeligen utmärkt, med Bron öfver till Helgeandsholmen; äfven som yttre Porten, emellan de två små runda Torn, och Bron öfver till Norremalm.

Helgeandsholmen är omgifven med en Stenmur, som slutar vid ett förfallit Torn, vid Mälar-stranden. Härvid bör anmärkas, att K. *Gustaf I.* icke allenast lät förbättra Stadens Försvarsverk; utan K. *Johan* förordnade ock 1581, att Murar, Portar och Vallar, skulle i ståndfattas.

Farten emellan Riddarholmen och Staden, är med ett litet Fartyg utmärkt, och Söder om Kyrkan synes en Spång eller Bro vara teknad. Detta vattudrag förekommer ock rymmeligare och bredare, än i våra tider.

Riddarholmen som den här visar sig, är icke så bebyggd som den var i Gråmunkarnes tid. Har väl på Norra Udden sitt runda Torn; men Holmen är icke omgifven med Murar och Hus, eller Bron öfver till Staden, förvarad med något Torn; icke eller är Kyrkan och dess tornbyggnad, lika med fordnä Klosterkyrkan på 1520-talet, utan Östra gäveln, i stället för en slät vägg, med högt upp sittande 4 fönster; visar här Choret, sådant som det nu är; i stället för ett högt spitligt Torn, är Torn-muren med en liten låg Tornprydnad försedd; men deremot är på sjelfva taket en hög tornspits; äfven är nu Kyrkan smalare framtill och bredare vid Tornet, än den på förenämde äldre tafla föreställes; kortteligen Kyrkan sådan, som den blef efter

1568, då nybyggnaden med alfware företogs, och innan nya Tornet, med sin höga spits, uppfattes i K. *Johan III.* tid, omkring 1589. Emellan desse åren torde nu i fråga varande ritning således vara författad.

I afstånd synes Södra Bergen med flere Qvarnar på högderne, och Stränderne med smärre Hus omgifne; äfven finnes *Marie* Kyrka anvisd, som började å nyo byggas 1576, då *Sture* Capellet samma tid anlades.

19. En Charta öfver Stockholms utseende i Sextonårhundradet, utgifven af Gr. *Jacob Cronstet*, som visar att Söderström, ännu den tiden gådt intill högden af Järn-torget, och att Fartyg lade intill Österlånggatan; hvilket icke lict styrker, hvad Bröderne *Olaus* och *Laurentius Petri*, härom i sina Historiska Verk betyga *). All närmare kundskap om denna Charta har icke fått att erhållas. Botin torde följt, hvad v. Dalin derom orätt uppgifvit.

20. En gravure som föreställer K. *Johan III.* liks utförande ifrån Kongl. rummen, in i Slotts Capellet, hvaraf Slottets inre utseende och byggnad intages, gjord af *Hieron. Nutzol*, 1597, och tillägnad K. *Sigismund* och Hertig *Carl*. Den finnes uti *Peringskölds* monumenta Upl.

21. Den Kongl. Residens- och Hufvudstaden Stockholm, som öfverskriften lyder. Jämte utgiften af Staden och en del af malmarne, ser man Drottning *Christinas* Bröstklycke i en Krans fördd af ryckett; Sveriges vapen til höger och Stockholms Stads till vänster, föreställande en

*) Botins Birger Jarl, p. 161. not. 2.

öppen Krona. Denna Charta är utan åratals, eller utfatt namn af författaren; men gjord i Dr. *Christinas* tid. Derå vifes nederst, det Kongl. Amiralitetet, hvartil bron hafver sin vindbrygga; bredevid *Jacobs* Kyrka, De la Gardieske palatlet med sina 4 Torn. — Norremalms torg, som hafver åtskillige smärre hus ned vid strömmen — Brunkeberg med sitt Torn och med manskap och Canoner besatt — Slottet med tre Kroner och sine flere Torn, samt Staden åt Skeppsbrofidan, med sina höga hus och gafvlar — *Nicolai* Kyrka med sitt höga spitfiga Torn — bron öfver till Södermalm med vindbrygga och Slufs — det gamla runda Tornet aftagit — der är ock ett batteri marquerat med 4 Canoner — Södra torget utom en träbod, öppet, nedtill de så kallade *Ruschebodas*, innom sin inhägnad.

22. En längre ritning af 6 ark, föreställer utseendet af Munklägret, Norremalm, Riddersholmen, Staden och Södermalm, gjord af *Sigismund v. Vogel* och dedicerad til Drottning *Christina*, som kallas *designata Regina Sueciae*. Den är ornerad med Riksklämman och trenne Stadens Sigiller. Munklägret föreställes ringa bebyggdt; men vid Glasbruksholmen, Vantmakkeriet utmärkt. Första Bron ifrån Munklägret till Blekholmen, är med Vindbrygga försedd. Å Blekholmens Södra sida är bleket med utlagde väfvar marquerat; Bron derifrån till Norremalm, utvisar ett större vattudrag, som nu mera är aldeles igänfyllt. På Norremalm förekommer, först Qvarnbacken obebodd, nästan ned till Smedjegården och inemot Barnhuset — Clara Kyrka har sitt höga spitfiga torn, med åtskillige små spitfiga torn på sidorne om Kyr-

kan. — Vid Vårdtornet på Brunkeberg äro några Canoner stälde. Norremalms Torg vifes med några små Hus ned vid Strömmen. — Wrangelska Palatset på Riddarholmen, med ett högt torn; — Söderbro utan Vindbrygga eller Slufs; hvaraf dömmes, att denna Charta är äldre, än den näst föregående; icke eller äro de gamla Tornen här observerade. Söder-port är anvist på Catharinæ-sidan.

23. K. *Carl Gustafs* Lik-process d. 3 Nov. 1660, af nära 8 alnars längd, hvarå finnes alla Rikets Landkaps-vapen; ritad af E. J. Dahlberg. Den börjas med en del af Riddarhuset och visar sedan i ordning, *Bengt Oxenshjernas* och *Wrangelska* Palatset, samt Riddarholms Kyrkan med Konunga-grafvarne på Riddarholmen; så utmärkes Baron *Bjelkenstiernas* och *Rynings* Palatser, med flere utan ägarnes namn; vidare *Mariæ* och *Catharinæ* Kyrkor på Södermalm, Järnvägen vid Skeppsbron med sitt Torn, Amiralitetsholmen med Castellet; *Palatium Admirantitatis*, med det långa Huset eller Reparebanan; Baron *Sved Bååths* och *Douglaske* Palatset, Rikscancellarens Gr. *De la Gardies* med sina fyra torn; *Jacobs* Kyrka med torn midtpå taket, Brunkeberg, Kongl. Slottet, Tornet Tre Kronor, Riks-falen med en stentalla utmärkt och inscription derå: *Deus protector meus*, och sist, Gref *Axel Oxenshjernas* Palats, samt Tyska Kyrkan i afstånd och en liten del af Storkyrkan.

24. En utfigt af Stockholm, 9 kvarter lång, som förmenes vara stucken af *Vikman*, sigrad med 5 Stockholms Stads vapen. Den visar i ordning, *Rörstrand*, af samma utseende som
nu,

nu, Smedgården, *S:t Olofs, Johannis, Clara* och *Jacobi* Kyrkor, Slottet med sin nu varande façade, *Nicolai* och Tyska Kyrkorne, *Schering Rosenhanes* Palats, *Catharina* och *Maria* Kyrkor; samt den långa eller nya Kungsholmsbron, från Norremalm till *Gripenhielms* Hus, med en Vaktstuga, midt på bron.

25. En vacker vüe af Stockholm ifrån Castellholmen, hvarå nederst står tecknad, *Holmia MDCCLXVIII*. Den visar utfligten ifrån *Catharina* Kyrka till Slottet; stucken af *Arre*, och skall vara ritad af Amiral *Chapman*. Den föreställer ock ett Örlogs-skepp med sina segel; och finnes framföre Amiralens Verk om Skeppsbyggeriet.

26. Utfligt af Stockholms Stad och Södermalm åt sjösidan, stucken af *Joh. Snack 1783*, och tillägnad Hans Kongl. Höghet, Svea Rikes Kron-Prins. Den visar Bron ifrån Slottets Norra façade med flere hvalf, som aldrig varit, eller läser blifva sådan. Samma fel är ock på en liten gravure af honom, föreställande utfligten af Stockholms Slott; dedicerad till Cantzlierrådet Baron *Ribbing*; der samma Bro är med sine hvalf utmärkt.

27. Utfligt af Riddarhus-torget i Stockholm, dedicerad till Herr R. Rådet och Öfver-Ståthållaren Baron *Carl Sparre*; ritad och stucken af *Joh. Snack*. Den visar Rådflug-flygeln, med Stadsvaktens Corps de garde, Riddarhuset, *Hesjensteinske* Huset på Riddarholmen, Riddarholms Kyrkan, Bron med de då, dervid, belägne Spruthus, *Bergstralske* Huset, samt på Torget *Gustaf Is* statue.

28. Åtfkillige utfigter af Stockholm, af Professor *Morin*, såsom ifrån Mälar-vidan, ifrån nya Slagårhuset, ifrån *Lundins* Malmgård, och ifrån Kungsholms-bron vid Glasbruket, med flere, äro i senare tider utgifne.

Utom desse finnes i Grefve *Dahlbergs* Verk, Svecia Ant. et Hodierna, flere utfigter af Staden, Slottet, Kyrkor och palatser, som vid Stockholms Stads Belkripling, behöfva att rådfrågas.

Man vill här fluteligen tillägga ett utdrag af den förteckning, på Chartor uti kopparslick, som föreställa grundritningar och prospecter öfver Stockholm, författad af Bibliothekarien *Joh. Björnstierna* *); så väl till completerande af hvad härom redan blifvit anført; som ock, att Samlare i denna vägen, ej måtte sakna en så fullständig underrättelse härom, som möjiligen kunnat åstadkommas.

1. Stockholms Stads och en del af Malmarnes prospect, uti *Sturarnes* tid, med Inscription: *Tabula hæc antiqua denuo exsculpta est minori hæc forma a Dionysio Padtbrugge. Stockholmia 1676.* Denna Charta af 2 ark, föreställer tillika Christjerns intåg och kröning i Stockholm. Se den här ålvanföre nämde N:o 17.

2. Prospect af Staden, finnes uti några upplagor af *Sebast. Munsters* *Cosmographie*, hvar-est äfven är en beskrifning om Stockholm. Uti 1550 års upplaga, är ett bref till *K. Gustaf I.* ifrån

*) Finnes in extenso, uti Upsöftrings-Sällskapets Tidningar 1784, p. 723.

ifrån *Munsterus*, dat. *Basel* d. 17 Mart. 1550, hvaruti han beklagar, att han ej kunnat införa i sitt verk, en sådan ritning öfver Stockholms Stad, som han åstundat, emedan han alt ifrån år 1546, då Konungen hedrade honom med sin skrifvelse ifrån *Calmare Slott*, ej kunnat få något bud, med ritning ifrån Stockholm.

3. *Stockholmia*. Charta in folio, som föreligger prospecter ifrån 2:ne sidor af Staden, utgifven af *Hieronymus Scholeus* och hörer till *Georg Brauns Urbium præcipuarum totius mundi* Lib. IV. Col. Arg. 1581. På andra sidan är en beskrifning om Staden på Latin.

4. *Stockholm*. Prosp. ifrån Norra sidan af Staden, in 8:o, hörer till *Pet. Bertii Comment. Rer. Germanicarum*. Sid. 678.

5. *Stockholm*. Prosp. ifrån Norra sidan, i litet format, hörer till *Gottfrieds Invent. Sveciæ*. *Francf. am M.* 1632, in fol. p. 3. Äfven Prosp. från Söder, p. 99. Tyckes vara copierad af den här ofvanföre, under N:o 18 nämnde *Perspectiv-Charta*.

6. *Stockholm*. Prosp. ifrån Norra sidan, som lärer blifvit gjord, till det stora verket: *Theat. Europeum*. På några aftryck af denna lilla Charta äro Auctors namn, *Math. Merian* och årtalet 1646 graverade. Sjelfva plåten kom år 1777 ifrån Tyskland hit till Sverige. Är förmodeligen den lamma som här frammanföre under N:o 18, omständeligare blifvit beskrifven.

7. En annan upplaga utgifven i *Amsterdam*, af förrut nämde *Sigism. v. Vogels* Charta, hos *Hugo Allardt*; dedicerad till *Borgmästare*

och Råd i Stockholm; med en beskrifning om Staden på Latin och Svenska, under Chartan.

8. Prosp. af Staden i liten form och hör till *Mart. Zeilleri Descriptio Regni, Sv. & Gothiæ*, Amst. 1656. 12:o. p. 130.

9. Stockholms Prosp. i liten form, graverad af *Vogel* och hör till *Der getreuen Reisesgefert*. Nürnberg 1686.

10. *Stockholmia orientem versus*, Prosp. af Staden och Malmarne, graverad af *Wilh. Swidde* 1693. Finnes i *Gr. Dahlbergs Sv. Ant. et Hod.*, är $1 \frac{1}{2}$ aln lång.

11. *Stockholmia Metropolis Regni Sveciæ et Sedes Regia, qua parte occidentem Spectat*, graverad af *A. Perelle*. Äfven i *Gr. Dahlbergs verk*.

12. *Holmia. Georg Balth. Probst, excudit Aug. Vindel*, Prosp. ifrån Nordvästra sidan af Staden. $1 \frac{3}{4}$ aln lång.

13. *Plan de Stockholm par Fredr. de Witt*, à Amst. 4 ark.

14. *Accurate Carte der Upländischen Scheeren &c. von Joh. B. Homann*, in fol. innehåller en liten grundritning öfver Stockholm. Desse prospecter äro gjorde efter *K. Carl Gustafs* begrafnings-procession.

15. *Holmia af Math. Seutter*, Copierad efter nysnämde *Homans Charta*.

16. *De Koninklijke Hoofst-Stat Stockholm*, Grundritning af Staden in folio, gjord i Holland,

land, efter *Wijkmans Charta*; men utan åratall eller Graveurens namn.

17. *Stockholm*. Prospekt ifrån Södra sidan. Hörer till *Beschreibung des Königreichs Schweden*. 2 Theil. Regensb. 1708. 8:o. p. 5.

18. *Accurater Grundriß und Prosp. der K. Schw. R. und Haupt-Stadt Stockholm &c.* von Joh. B. Homann in Nürnberg. Grundritning in fol. efter *Wijkmans Charta*. De vid vänstra sidan graverade Dalkarl och Dalqvinnor, äro copierade af 3:ne vackra Kopparstycken, som *Bernh. Picart* graverat i Paris 1706, med bifogade Franskyka och Sv. verser. Till denna hörer äfven följande Charta.

19. *Prospekt des K. Schw. Haupt- und Residenz-Stadt Stockholm*, m. m. in fol. Prospekten är ifrån Norra sidan och de serkildt åfvanföre aftagne Palats äro: 1 *Königl. Schloss*. 2 *Königl. Palatz* (Wrangelske Huset på Riddarholmen). 3 *Ritterhaus*. 4 *Carlberg gegen Mittag*. 5 *Carlberg gegen Mitternacht*. 6 *Jacobsdahl* (nu *Ulrichsdal*). 7 *Drottningholm*. 8 *Arsenal*. 9 *Gr. Pipers Palats*. 10 *Gr. Gyllenstiernas Palats*. 11 *S. Catharina K.* 12 *Banto*. Alla dessa äro gjorde efter Grefve *Dahlbergs* verk.

20. Prospekt af Stockholms Stad i liten form, jämte deviser, hörande till frögdebetygelsen vid K. *Fredrichs* hemkomst ifrån Hessen 1731. Utgifven af Inrättaren af det då nyligen upprättade Address-Contoir, *Alb. Giese*. Grave-rad af G. *Bjurman*.

21. *Charta öfver Kungsholmen*, in fol. min., hörer till O. *Gödings* Kungsholms Minne. Stockholm 1754. 4:o.

22. Prosp. af Stockholm ifrån Mälaren, graverad omkring 1770, in 8:o.

23. *Charta öfver S. Jacobi och Johannis Församling i Stockholm.* Grundritning in 4:o obl. med utfatte namn på de förnämste ställen. Hörer till *S. Jacobs Miune af Fr. Wittingh.* 1771. 4:o.

24. Härtill kan ock läggas en federmers funnen liten Perspektiv-Charta uti Historisch-Politisch- und Geogr. Beschreibung des Königsreichs Schweden; Frankf. und Leipzig 1708. 8:o. 2 Del. med öfverskrift: *Stockholm.* Man hade önskat, att vid detta Verk, hafva kunnat bifoga, de Plan-Chartor öfver Stockholm, som finnas; för att utmärka Stadens tillväxt i särskilte Tidevarf; äfven som flere des ypperlige utfigter, des Kyrkor, Pallats och andra märkvärdigheter i Kopparstick, ostridigt varit denna Beskrifning till prydnad och upplysning; men som sådant fordradt en anseelig kostnad; mycket deraf redan finnes uti Grefve *Dahlbergs* Verk, och bokens format, desutom icke gerna medgifvit, att vidhäfta stora plancher och gravurer; så torde föregående förteckning derå, tills vidare, någorlunda få ersätta denna saknad.

En större Plan-Charta öfver Stockholm, af *Akrel,* är under arbete.

II. CAPITLET.

Om Stockholm i sin början och i sitt vidare tilltagande.

§. I.

A tt Stockholms Stad i sin början varit ringa och obetydelig; kan af hvad redan derom förmält är, äfven lätteligen flutas, af desfs inkränkte utrymme, som i anseende till längden, fräckte sig innom Strömmarne, och till bredden innom Murarne; hvilka åtföljde Öftra och Väftra långgatorne; och utgör den nu så kallade inre delen, eller den först bebyggde och bebodde gamla Staden.

Af denna trånga plats, intog Slottet med desfs befästning, By-Kyrkan, samt Murar och Torn, till Stadens försvar, en betydlig del.

Peringsköld i desfs började Beskrifning om Stockholm, talar derom sålunda: "Stockholms Stads första foundation, hafver allena varit på Sandåsen; det är emellan Ö. och Väftra långgatan, intill Järntorget, och på Norra sidan till Slottet och Stora Kyrkobrinken; men emellan Kyrkobrinken och Norreport, hafver länge en öppen plats varit och en hop Träbodas, intill K. *Carl Knutsjons* tider, som af Historien befinnes; men alt det som nedan om Ö. och V. långgatorne finnes byggdt, neder till stranden, det är alt tillkommit, sedan första Staden intagen, bebyggd och med murar befäst var. Sedan den delen begynte att byggas, som var utom murarne, kallades de Hufven, Ö. eller V. om muraren,

ren, som på Ö. eller V. sidan vore tillkomne; hvilket af många fädane Husbref och 2:ne Stockholms Storkyrko-bref, på en prebenda, derfammanstädes funderad, år 1428 nogsam intages."

Med tiden utvidgades tillbyggnaden utom muren, så mycket, att den indeltes i trenne stora kvarter; hvilka i anseende till det äldsta af Staden, fingo namn af det Ö. S. och Västra. I *Sturarnes* tid hade de blifvit så tillbyggde, att hvardera i det närmaste ägde en lika folkmängd, med det äldsta, som kallades kvarteret det inre, eller innom muren, och utgjorde då hela gamla Stadens rymd *).

Att på *Agnests* åsen, som efter *Peringskölds* tanke varit skogvuxen, förr än Staden funderades; allaredan i Hedendomen, varit åtskillige Ättebackar och gamla begravningsplatser, samt Monumenter med rune-ritningar; förmenar han kunna bestyrkas, af några än besinteliga Runstenars kvarlevor, hvilka blifvit lagde till grundvalar under gamla Hus.

Det första Runstens-fragment, skall finnas i Kåkbrinken, uti grundvalen under ett gammalt Stenhus; det andra vid Kornhamn, uti stenhusmuren, gent emot Södra port: som fordom legat nederst vid grunden; men då Huset å nyo uppmurades, blifvit uppflyttadt; det tredje uti Gråmunkeholms Kyrka, der inre kyrkodören, innan för Våkenhuset fordom varit, på Norra sidan. *Dijkman* den Äldre, som endast sedt 2:ne af desse Runstenar; den ena inmot Söder

Qvarn,

*) Murberg l. c. p. 54.

Qvarn, när man kommer från Järntorget, uti ett hus-hörn innurad; förmäler att den samma af *Burao* i hans tid, blifvit aftagen, och den andra uti ett stenhus-hörn, der som Prättgatan och Kåkbrinken mötas: den förra något läslig, den sednare intet; men med ormslingor mycket sammanritad. Han tyckes ock vara af den tanken, att desse minnesmärken, äro äldre än Staden, och att de på Holmen blifvit uppreste, innan den blifvit bebodd *). Uti *Monumenta Sive Gothica haftenus Exsculpta*, 8:o, finnes i trä skuren under N:o 42, stenen i Klofret i Stockholm och N:o 43 den vid Söderport.

Stockholm har som alla gamla Städer, blifvit i början byggd, utan någon utstakad ordentelig plan; äfven som Hufen, efter hvarje Tomtägares godtycko, råd och förmögenhet blifvit uppförde; allmänneligen af trä; utan alt tvång af någon författning; som af långt senare tiders påbud, inhämtas: angående Tråhusens nedrivande inne i Staden, och Stenhus uppbyggande i stället.

Detta synes ock kunna bestyrkas, af de stora och svåra vådeldar, som ofta öfvergådt Staden, hvarom Häfderne förmäla; såsom att 1297 d. 17 Apr. första delen af Staden, med Rådhuset afbrunnit; år 1330 Dominica Rogate, Slott och Stad; 1407, andra Söndagen efter Påsk, Stad och Rådhus, då 400 Personer skola omkommit; 1419 in Craft. Corporis Christi, Slott och Stad, med Stadens privilegier; 1445 d. 5 Apr.

*) Dijkmans anmärk. öfver Runstenarne. Stockh. 1723 4:o, p. 105.

Apr. tredje parten af Staden, från Porten till Gråbrödra-gatan; 1458 hela Staden, utom Slot-tet och Kyrkan, och 1495 i Octob, på Söder-malm och Östan till, jämväl från Gråmunke-gränd till Norre-port *).

Utur en gammal Krönika eller *Apographum Diarii Minoritarum Holmensium*, utgifven af Örn-kjelm, inhämtas, att 1495, i Stockholm 18,000 Människor omkommit i pesten; att en fjerdedel af Staden afbrunnit, och att en stor Vattusflod med storm inträffat, så att många Skepp, för-gingos, som lågo invid murarne **). År 1501, tände de Danke som voro på Slottet, eld på Staden, då 50 Hus afbrunno. Om de flere elds-vådor, som öfvergådt Staden 1552, 1555, 1625, lämnar *Rhyzelius* i sin *Brotologia* närmare under-rättelse.

Af desse olyckshändelser, förmåddes dock Stadens invånare lent, att företaga stenhus-byggnader. Ett eller annat Hus var väl af sten i Stockholm; men lika små och obehväma som på landet; innan *Carl Knutsen* i medlet af 15-århundradet, var den förste som tänkte på mer bekvämlighet i byggnad: man har än be-skrifning, på de sköna mak eller rum, som han lät inrätta åt sig i *Wiborg* ***).

Om

*) Dr. Er. Benzeli eigenh. annotat. till Svecie Verket. C. R. Berchs handsk. Samlingar. Rimkr. I D. p. 535. *Diarium Vazienense*, p. 36. 60. Benzeli Monument. Ecc. p. 36. *Gislonis Chronologia*. Stockh. 1592, 4:o. p. 90, 94, 96, 98, 100.

**) Finnes antecknad i *Peringskölds Samlingar*.

***) *Botins S. R. H.* p. 650.

Om Staden i dess första ålder, äro så underrättelser af Häfderne att hämta. Archiverne, så väl Rikets som Stadens, hafva lidit af vådelidar, af vanvårdnad, af flyttningar, hientliga plundringar och ändteligen af åtskilliga förkingringar, dels af utländske Konungar, dels af Catholiske Prästerskapet; andre tillgrep att förtiga.

Den äldste så kallade *Tänkebok*, Staden äger, är af *Olaus Petri* egenhändigt skriven, den tid han var Stadens Secreterare, för åren 1524 till och med 1529: innehållande allmänne och enskildte ärender, Staden angående, som i synnerhet på Rådhuset förekommit; eller hvad man nu mera kallar protocoller och minnesböcker. Titeln med rödt bleck, lyder sålunda: "Thet är then tenkiebock som iach Olaus Petri scriffvit hæffer, then tiidh iach var i Rådshughun."

Stadens äldste *Jordebok* på Hus och Tomter, hvarföre Staden uppbar årlig huslön eller tomtören, upprättad 1545, sedan *Joann Stads-skrifvare*, död var, efter hvilken ingen synnerlig jordebok var, der man kunde rättsliga taga någon underrättelse utaf; är ett välbehållit älderdoms document i Stadens förvar. Ifrån 1550 finnes åtskillige tomte- och ränte-böcker uti K. Cammar-Archivo. På perman af denna gamla jordebok finnes anteknad: "Den 14. dagen Julii bekom Staden denna her jordebok igen, af Hufiru *Margareta Matts Persons*; hvilken hafver varit Staden ifrån i mång år: then måtte hon nödig lefverera igen i Stockholms Rådstuga, A:o 1585.

De på färskildte ställen fundne strödde anteckningar, som angå Stockholm, och der timmade märkeliga händelser i dess första ålder; eller till K. *Gustaf I:s* tid; varda här korrteiligen anmärkte, till upplysning i Stadens enskildte Historia. Hvad som rörer Stockholms Slott, Kyrkor, Malmar, Förfvarsverk och Belägringar, samt hvarjehanda inrättningar, handel och rörelse, m. m. böra i denna Beskrifning, under sine egna titlar sökas. Om man i denna Beskrifning skulle sakna en Chronologisk förteckning, på Stadens färskilte, tid efter annan erhållne Privilegier, Resolutioner, Förlänningar och Donations-bref, m. m.; så anmärkes till förklaring deröfver, att man i det stället, för mera nyttigt och lämpeligt anset, att omnämna och återberopa dem, der de upplysa och bestyrka de ämnen, som i denna Afhandling förekomma.

§. 2.

Uppfökom här först i Rikets allmänna Historia, hvad som egenteligen kan angå Hufvud-Staden.

Under *Birger Jarls* förmynderskap, för sin, till Konung utkorade unga Son, *Valdemar*, gaf han, under mångfaldiga angelägne ärenders bestyrande, sin nya Stad, den han med Privilegier begåfvade *); troligen all den vårdnad och omsorg, en så ny och för hela Riket stor och betydande anläggning fordrade.

Då

*) Birger gaf sin nya Stad, strax vissa friheter och lagar, som förmenes vara dragne ur Sv. gamla Björkö-rätter. Botins Birger Jarl, p. 161.

Då Rimkrönikan talar om Carelarnes infall i Mälaren; om *Sigtuna* Stads uppbrännande och det af dem begångne dråp, på den tappre *Johan Folkunge* på *Åsands*, säges om Stockholms fundation:

Tholcken vanda förvände han,
Bjirger Jarl then vijla man,
 Tha han loth Stockholm byggia
 Medh *dighert* wijt ok *myckin hyggia*,
 Ett fagert huus ok en godan Stadh,
 Allaledz gjordt som han badh,
 Ther är *Laas för then Sioo*,
 At *Carela* göra them ej meera oroo.
 Then sio är godh, jagh säger för hvij,
 Nittan Kyrko-Soknar liggia ther i,
 Ok omkring then Sioo sju Kiöpstadi,
 Ther är nu frögd och myckin glädi;
 Ther förre war sorg ok mycken qvijda,
 Aff hedne män som them gjorde oblijda *).

Då *Waldemar* sjelf emottog Riksstyrelsen, efter *Birgers* död, och hans kärlek förledde honom till ett afsteg, som omsider kostade honom hans thron; blef hans broder *Magnus Ladulås*, Svea och Götha Konung. Han firade sin seger i Stockholm, öfver de missnöjde och upproriske Folkungarne, der han lät halshugga flere af dem. *Gråmunkeholms* och *Clara* Klosters grundläggande, blefvo der, vedermälen af hans religionsnit. Pragten i hans Håf, som skall öfverträffat, alt hvad förut i Norden var sedt, gjorde Upsala Öde för honom otillräckeligt och gaf anledning, icke allenast till Ständernes sammankallande 1282; utan ock till det Beslut, som på

*) Stora Rimk. p. 33.

på Helgeandsholmen, förmäles vara vidtagit, och hvarmedelst Konungen och Kronan tillades högsta ägande-rätten, till Bergverk, Infjöar, Strömmar, Skogar och Krono-allmänningar, m. m. Iom till den tiden varit för allom frie, till gemensamt nyttjande, eller fritt inkräktande *). Rimkrönikan gifver honom detta beröm:

Han gaf godan rätt, i sina daga,
Mycken fрид och starkan aga **).

Birger Magnusson blef Konung efter sin Fader 1290, då han var 10 år gammal. Hans Förmyndare *Torkel Knutsson*, var en af Sveriges mäkt förtjente män; men då han högre acktade, allmänt bästa, än de myndiga Prelaters rofgirige afligter; blef han det största bevis, af ett parties illka och hämd; af *Birgers* vanvett och otacksamhet; då han d. 10 Febr. 1306 uppoffrades på Södermalm, der han ock på afträtsplatsen blef begrafven. Under hans tid blef ett förbud utgifvit, emot gårdar och tomters säljande i Stockholm och på Malmarue, till Krigs- eller Andeliga Ståndet. *Birger* trugades, att dela Riket, emellan sina Bröder. Stockholms Slott och underliggande Län, kom uppå Hertig *Waldemars* andel, då han flöt 5 års Häfda byte, med sin Bröder *Erich* i Lödöse 1315 ***). *Birgers* i Nyköping begångna grymma Brödra-mord, hämnades äfven på hans Son *Magnus*, som 20 år gammal, halshögs på Helgeandsholmen 1320. Man vill här intaga hvad en okänd Författa-

*) Botins Hist. p. 353, 354.

**) Rimk. p. 53.

***) Stora Rimkr. 2 Del. p. 8.

res Kronologie innehåller, att Stockholm 1317 blifvit omgifven och befäst med trä-murar; (att ett så olämpeligt ord, måtte tillätas) hvarom i Häfderne, inga bevis til styrko kunna åberopas *).

Den ihjälhungegrade Hertig *Ericks* Son, kallad *Magnus Smek*, blef 1319, då han var 3 år gammal, Konung, under R. Drotfen *Mathias Kättilmunds* förmunderskap. Bland de af honom förbättrade lagar, bör här den Handelsordning nämnas, som under hans tid utkom, til hämmande af Hanse-Städernes missbruk; som vore nästare både af Stockholms och hela Rikets handel, den de nästan enväldigt styrde. Det förbud han utgaf, emot Lybska Expediters missbruk, kunde icke verka någon ändring derutinnan; så länge man icke hade något begrepp, om en för Riket nyttig handel **). Uti den transaction han gjorde med sin Son K. *Erik* 1357, förbehöll han sig Stockholm med dess Län, eller *ofvan* Ikog, sålom Gestrikland, Helsingland med mera §. 3, och i 21 §. att alt Österlanden, skulle tom förut, nyttja och bruka sin handel på Stockholm. (R. Kr. 2 Del. P. 41).

Magnus fölade sin purpur i sin egen Sons blod, och öfvervunnen i ett Slag vid *Nyqværn* 1635 af *Albrecht*, blef han tillfångatagen och infatt på Tornet 3 Kronor i Stockholm, der han tillbragte 7 år, innan han under svåra vilkor, 1371 blef lösgifven.

I. Bandet.

D

Al-

*) Anno 1317 Civitas Holmensis, est ligneis moenibus cincta et munita. Lagebek l. c. T. I. p. 394.

***) Botin l. c. p. 365, 366.

Albrecht från *Mechlenburg*, Konung 1364, styrdes af Gunstlingar och regerade illa. Slott, Städer, Gods och Landkap, föndrades från Riket, och sjelfva *Stockholm* stod i pant, hos hans Fader, Hertigen af *Mechlenburg*. Denna pant inlöstes sedan af *Bo Jonsjon Grip*, K. *Albrechts* Drots; som anses hafva varit den rikaste enskilde man i Sverige. *Albrecht* blef af plågade och misfnögde Underfåter, slagen 1389 vid *Fahlköping*, och affade sig efter ett sjuårigt fängelse, all rätt till Sveriges Krona. Hättebröderne, sammansvurne Tyskar, till *Albrechts* försvar, hade förbundit sig, att hålla honom *Stockholm* tillhanda. De förvandlade denna Staden, icke allenast till ett Rövarenäste; utan ville ock deraf göra en Hansestad *). De rasade omänskligt, emot alt hvad Svenskt var, och uppbrände på *Käpplingen* (*Blasieholmen*) 1389, uti ett instängt Hus, på en gång, 200 *Stockholms* Borgare, utan ransakning och dom; oskyldige till alt annat, än att vara födde af Svenska föräldrar. En omständeligare berättelse derom, finnes uti beskrifningen om *Blasieholmen*.

Under Dr. *Margaretas* regering, led *Stockholm* icke mindre våld och orätt af Fetaliebröderne, hvilka uppmuntrade af Hertig *Johan* i *Mechlenburg*, att idka kaperi, gjorde handeln osäker och röfvade till sjöls.

Lika olyckligt var Riket under *Erich XIII.* som under hela Unions-tiden. Hans okloka styrelse, kallade under *Engelbrechts* anförande, en uppretad Menighet till *Stockholm*; som belägrades, att affkudda Riket ett olideligt tyranni.

En

*) Ibid. p. 429.

En afhandling träffades väl med honom i Halmstad 1435 om fred och endräckt, efter hvilken han ock personligen skulle inställa sig i Stockholm till *Nativitatis Mariæ*, enligt R. Råds och Fullmäktiges ifrån Dannemark och Norrige gifne förfäkring; men hvar det icke skedde, då ville de, med Borgmästare och Råd i Stockholm beförja att Halmstads dagtingan skulle obrottsligen hållen blifva. Denna förfäkran är gifven Norremalm 1435. (St. Rimkr. 2 D. p. 91). Flere förlikningar aftaltes väl med K. *Erich*, men blefvo som alla hans löften, illa hållne.

Då *Erich* affattes 1439, förklarade Ständerne Riksmarsken *Carl Knuts-son* till Riks-Föreståndare; men Danskarne, genom de i Sverige myndige Prelaters och Herrars bjtråde, påtrugade Sverige *Christoffer af Beyern* till Konung. Efter hans död 1443 d. 5 Jan. blef i Stockholm på valdagen, *Carl Knuts-son* i *S. Gertruda* Gillestuga, med en nästan enhällig kallelse, d. 20 Jun. 1448, utvald till Sveriges Konung. Danskarnes trolöshet, Svenske Erke-Biskopens högmod och olyckeliga partier i landet, tillskyndade Stockholm och Riket, förödande krig och flere belägringar; hvarom mera här nedanföre. Uti K. *Carls* bref ifrån *Dantzig*, om sitt fördrifvande af Riket genom Erke-Biskop *Jöns* och fleres uppror och förräderi, svarar han på den honom gjorde tillvitelse, att hafva de främmande Köpmän, med ny tull och uppehålds dagar belagdt; att han sfarande Köpmän alltid beskyddat och vid lag hallit, och att han alldrig någon tull, eller nya utlagor påbudit, utan efter Råd och gammal sedvana. De uppehålds dagar som nämnas, stå i Stadens rätt beskrefne, efter uråldrig piägsed. Han hade i

ingen måtto förminskat Stadens rättighet, och af ligge- eller uppehålds-ordningen, aldrig njutit en pennings värde. m. m. (Dantzig die Georgii Martyris 1457. St. R. Kr. p. 209). Efter *Carls* flyckt 1457, ankom *Christian I.* med en Krigsmagt för Stockholm, och blef genom stemplingar, antagen till Konung. Sedan lallkheten emot Fäderneslandet, drabbat Erke Biskop *Jöns*, och han af den Konung han hyllat, blifvit förd till Danmark; blef Stockholm åter belägrat, af Biskop *Kettil* i Linköping, att utkräfvä sin förmans och slägtinges frihet. *Carl VIII.* trädde åter till regeringen 1464, då Erke-Biskop *Jöns* lösfläptes ur fängelset, för att å nyo bereda hans fall. *Carl*, öfvervunnen i ett slag vid Stockholm, nedlade åter *Spiran*; och änteligen 3:dje gången, i sitt Konungsliga Ämbete instäld, 1466, afled han 1470 och begrofs jämte *Magnus Lodulås* i Gråmunkeholms Kyrkan.

Stockholms Stad var i dessa bullerfamma tider, alltid få anfedd; att ingen inkräktare trodde sig äga Riket, utan att äga Hufvudstaden; och åter, att då man hade intagit Stockholm, var hela landet en lätt erröfring.

När *Christian* hade förnummit *Sten Stures* utnämmande till Riks-Föreståndare; kom han med en Flotta af 70 Skepp, d. 20 Julii 1471, till Stockholm, landsteg på Norremalm och uppslog sitt läger på *Brunkeberg*. Angripen af *Sturen*, slagen och färad, flydde han åter till Danmark.

Hans Son K. *Hans* trängde sig till thronen, emot Svenska Folkets villja, genom bedrägeliga försäkringar och sagra löften, dem han aldrig
är-

ärnade hålla. Hyllningen skedde på Stockholms Rådshufva och hans Kröning i Stadens Storkyrka d. 26 Nov. 1497. Hans regering var endast i det afseendet lyckelig, att den blott varade 4 år. När han förfäteligen trackade efter *Sturens* lif och lät fiendeligen rickta Canonerna på Slottet emot Staden, 1501 vid sin återkomst ifrån Danmark, blef en allmän uppresning. K. flydde sjöledes från Stockholm, och Rikets Fästningar återtogos, ifrån utländske våldsverkare.

På en Herredag i Stockholm d. 21 Jan. 1504, valdes *Svante Sture* till Riks-Föreståndare, tvärt emot Danska Partiets förfök, at återkalla K. *Hans*. Under de 8 år, han förestod Riket, till sin död 1512, oroades Landet af utländskt våld, af inhemsk oenighet och misfämja. Då hans Son *Sten Sture* den Yngre, intog hans ställe, utbrast *Gustaf Trolles* agg emot Fadren och hans ovilja och otacksamhet emot Sonen, i uppenbara fiendtligheter och förföljelser. År 1517 skickade Danmark en Flotta i Stockholms skären, för att skydda och förvara den då affatte *Trollen*; men Riks-Föreståndaren emottog så, detta befök vid *Dufvonds*, en mil Söder om Stockholm, att Danskarne snart återvände till sitt land igän.

Christiern återkom i egen person det följande året 1518, med en Flotta för Stockholm: då han vid *Brånkyrka* d. 22 Julii blef slagen af *Sturen*. Qvarhällen i Stockholms skären af motvind, började han att nyttja list och förlåt; af honom mera kände, åtminstone lyckeligare vapen. Då han som gislan fädt 6 Svenska Hertrar, för att sjelf begifva sig till Stockholm, att

negotiera; gjorde han dem till fångar, och afseglade med detta bytet till Danmark.

Efter gjorde stora Krigsanstalter, återkom *Christiern*, med en fientelig magt 1520 för Stockholm. Sedan *Sturen* i Slaget vid *Bogesund* d. 19 Jan. blifvit dödiligen färad, ville han skyndefammeligen blifva förd til Stockholm, at fria Staden för öfverrumpling, men afled d. 9. Febr., då han fördes öfver isen på Mälaren.

Om det icke vore verldskunnigt och i Häfderne för alltid förvarat, huru Tyrannen med de heligaste löften, med de dyraste eder, bedragit ett lättrogit och villrådigt folk, och således intagit Stockholms Stad; så horde en omständeligare berättelse derom, så här sitt rum. En sådan relation lät Riksfens Ständer, samt om det grymma blodbadet i Stockholm, utfärda, d. 29 Dec. 1523, som finnes tryckt i *Rimkrönikans Andra Del* (pag. 459—467).

Uti beskrifningen om Stockholms Slott, om Stortorget, der blodbadet skedd, d. 8 Nov. 1520, och flerstädes i denna Historia, har man icke kunnat undgå, at utmärka de blodiga Ipär, hvilka han som en krönd bödel, på en med list inkräktad thron, lämnadt efter sig.

Att Danska tyranniet alltid så högeligen gynnades af Sveriges Catholske Biskopar och Prelater, skulle kunna anses som underligt; om icke deras olaga magt, behöft skydd, af ett lika olaga välde.

Af ett förfagdt Folk utkräfd *Christiern* en nödtvungen Hyllning på Norremalm, uti en

uppbygd Borg på Brunkeberg, omgifven af hans Krigsfolk, nedan under Berget; och trenne dagar derefter, d. 4 Nov. 1520, emottog han af *Gustaf Trolle* och flera Biskopar, Sveriges Krona. Galgar på alla Torg utmärckte hans kröningsfest, och de eldar som lyste till hans ära och nöje; voro de som tändes på Södermalm, der nu *Catharina* Kyrka står; dit de aflifvades hulvuden och kroppar, fördes att uppbrännas. Men skyddom öls ifrån en syn, som alltid skall väcka afsky och fasa.

Uti så olyckliga tider, kunde hvarken Riket eller Hufvudstaden komma till välmåga och anseende. Stockholms vanmagt ökades af Digerdöden 1350; genom nästan beständiga krig; flere utståndne beläringar och utländske Konungars präfsningar och olaga beskattningar. Dertill kom Hansestädernes missbrukade rättigheter, till Svenska Handels förtryck; Tyskar och utländningars, utan urskillning förunte borgarerätt, och i synnerhet deras till hälften tillerkände deltagande i Stadens styrelse; Biskopar till Rådsherrar, och sjelfva Religionen, som nyttjades, att rikta Kloster och lättjefulla Munkar, till allmänna hopens nedfänkande i armod och fattigdom.

Det gifne ögnakast åt Riket och Hufvudstaden, i så många och färskildte regeringar; visa en ohyggelig målning: Riket delt och fönderlitit emellan ärelystne Furstar, som voro uppenbara fiender, efter de voro födde bröder, och som i hvarandras fördärf, sökte sin egen lycka; i krig och förfäteliga mord, ett bestat valde; — Thron och Rike, ett ämne till krig, emellan

Fader och Son, som flöts med ett långvarigt fångenskap för den ena, och den andras afdagatagande med förgift, af egne föräldrar; — Utländningar på thronen, som plågade och utarmade Riket, att rickta hungrige och rofgrige garpar och gunstlingar *); — En union eller förning emellan de trenne Nordiske Riken, som gjorde Sverige till ett skattland under Danmark, då Riket tvärt emot eder och Kungliga försäkningar, regerades af Danske Fogdar, som beskattade och våldförde Svenske Adeln och Allmogen; — Tyranner som affattes, att gifva rum åt nya våldsvarkare och påtrugade Regenter; — Ett misfnojd Folk bragt till förtviflan och uppror; — Partier ledde af gammalt agg, hat och oenighet, som släckte sin harm, i list och Fosterlandets undergång, och häldre lesde, under en blodig järnspira; än att klokt och med kärlek styras, af en laglig vald Regent af inländsk ätt. Öfver en sådan oenighet och avund, säger Rimkrönikan märkeligen, (p. 18).

"Thet finder iak både förr ok nu,
 "Afvund och gjiri badan tu,
 "Hafva Sverike fördärfvat fva margalund,
 "Ok qvälja thet än alla stund."

Rikets allmänna Historia, ifrån *Valdemar* till och med *Christiern*, eller en tidelängd af 270 år, bestyrka Sveriges olyckeliga öden, nästan oafbrutit, under 15 färskildte regeringar; — men att här icke glömma vårt inkränckte ämne; åter-

*) Författaren till Rimkrönikan säger om K. Albrecht, p. 167.

Att han hade sin ed i halft minne,
 Och lesde efter *Garpars* sinne,

tertagom berättelsen om Stockholm och Stadens första bebyggande och tillväxt.

§. 3.

Byggnadsfättet hafver i Stadens äldste tider, varit mycket olika, emot hvad det nu är; sedan byggningskonsten och dels regler, länge gifne bland Greker och Romare, omfider blifvit kände, äfven ibland de, för en barbarisk smak i byggnad, rycktare Göther. Vid jämförelsen af den äldste kände Plan-Charta öfver Stockholm, före 1547, emot de i senare tider författade; finnes väl derutinnan någon skillnad och olikhet; men de eldsvådor, som öfvergådt Staden, och här ofvanföre nämde äro, hafva dock icke bidragit till en mera ordentelig gatuförordning och indelning; förr än dermed börjades efter eldsvådan inne i Staden 1625, och i Dr. *Christinas* tid, som dock i synnerhet, sträckte sig till Förstäderne.

Slottsbyggnaden hafver sedan dess första anläggning, undergått många förändringar och blifvit ansevärd utvidgad; dess gamla Torn och Murar omfider aftröjde; Fästningsgrafven igångfyld, m. m. som af Slottets färskildte beskrifning kan inhämtas.

Storkyrkan som flere eldsvådor öfvergådt, har fådt ett förändradt utseende, och äfven i senare tider blifvit till längden aftagen, att lämna mera utrymme åt Slottsbyggnaden; och i det stället på bredden tillökt, som beskrifningen derom innehåller.

Rådhuset som flere gånger afbrändt, behöll sitt ställe vid Stortorget, der det förmodligen

från första bönjan blifvit anlagdt, dock utan att vinna något i byggnadsfättet.

På Svartmangatan, nedanför *S. Gertruds Gillestuga*, intog *Dominicanernes* eller Svartbrödra-Munkarnes Klosterkyrka, ett helt kvarter, och näst derintill hade desse Prediko-Munkar sina Våringshus. Detta Svartmunke-Kloster, som troligen gifvit gatan sitt ännu bibehållne namn; nederrefs i grund, och fördes materialierne, till Slottet, att nyttjas vid byggnaden derstädes, enligt Stadens Protocoll 1547 (p. 27).

Det i senare tider så kallade *Papisternas Hus*, på Österlånggatan, gent emot *S. Johannis* gränd, skall år 1336, på Konung *Magni Erichs-sons* befallning, blifvit uppbyggt för *Johanniterne*. En Orden, som räknade sig till förtjenst, att herbergera och fägna Felegrimer och vandrande Munkar. Detta Hus skall sedermera blifvit lagdt under *Vadstena* Kloster, och derefter någon tid tillhört en Skottsk Adelsman, vid namn *And. Keith*; hvars vapen, jämte hans Frus, det *Gripiske*, finnes ännu i dag uthuggit, uti en sten på Hulet, å Österlånggatan, jämte desse orden: *Auxilium nostrum a Domino*. Han skref sig Friherre till *Finslad*, *Dignevall* och *Forsholm*, m. m. var gift med Friherrinnan *Elisab. Birgersdotter Grip*, till *Vinds*. År 1594 köpte K. *Sigismund* samma Hus, af Baron *Keith* för 7000 R:dr, och skänkte det till *Jesuiterne*, för att derstädes få orubbade hålla deras Gudstjenst och Messor; med hvilka de fortforo, till K. *Carl IX:s* tid, då han förviste dem Riket *). Det har der-
af

*) K. Carl IX. Hist. p. 253. Stiernmans Höfd:minne, i D. p. 244. Dalins S. R. H. 2 Del. p. 426; not.

af blifvit kalladt, det *Papistiska* Huset. I Uti Stadens Tänkebok 1595, förekommer angående detta Hus följande: "begärde Mäster *Erich Skeppar* Kyrkoherre, bland annat, att Borgmästare och Råd ville låta låsa igen, Herr *Anders Keiths* Hus, der de Påfviske Präster hålla sin Gudstjenst. Dertill blef svarat; att de ville K. M:t tillskrifva och ödmjukeligen begäre, att H. K. M. ville sådant afskaffa och lamna Präst hädankalla; eller vår Nådige Furste, Hertig *Carl* samt R. Råd, måge sådant med det forderligaste afskaffa. (Fol. 248).

K. *Christian I.* gaf i desz öp. bref 1458, Stockholms Stad, ett Hus nedan för kåken liggande, med jord, grund och alla sina egodelar, som Dana-ars varit af ålder, och K. *Erich* fördom förlänt hade *Lars Ormson*, som död och atgången var. Item måtte Staden bygga Hus, Bodar och annan åverkan, hvar the kunna thes viderkomma, utan förfång, Staden till nytto och ränta; dock så att ingen byggning, skulle derefter byggas, västantill emot Gråbrödra Kloster, längre ut än Tornet och Stadens mur räcker och tillfåger.

Uti Stockholms Stads Kyrkoherre-hus, fatt Riddaren *Ture Tureson* fängslig i K. *Carl Knutsons* våld 1468. Han var K. *Christians* man, och gaf emot det, han slapp sitt fängelse, sin förskrifning, att förskaffa K. *Christians* bref på en dagtingan i *Halmstad*, näst påföljande Olufsmesse, emellan bägge Riken; och der sådant icke kunde erhållas, att på förefkrifven tid, inställa sig, och vara i Kyrkoherrens Hus i Stockholm, och skulle sedan alldrig ther utkomma, utan

utan med Hans Nådes, K. *Caris*, lif och minne *).

Utom Rådhuset ägde Klofren och Gillestugorne de störste rum, som vid möten, och till allmänna samlingsfällen kunde nyttjas. Således underteknade Konung *Albrecht* i Minoriter-brödernes Kloster 1371, sin förskrifning och förlikning med R. Råd, om några måls rättande, som af honom emot lag vore gjorde **). K. *Carl Knutsen* hade menigheten ofta tillfammen i St. *Gertruds* gillestufva, och uti *Vår Frus* gillestuga, förehöll han 1464, Erke-Biskop *Jöns*, sit trolösa upförande emot honom ***). Uti *Gråmunke-Kloster* församlade sig Herr *Sten Sture* R:s Föreståndare med Biskopar och R. Råd, och utskrefvo en allmän hjälp, öfver hela Riket, till underhåll för de Rikets Herrar, som skulle bivafta den utfatte rättegång och dagtingan i Calmar 1473 †). Flere ställen att förbigå.

Uti Stadens älldste tänkebok, förekommer åtskillige gamla hus, som K. *Gustaf I.* sedermera, enligt Vesterås Refefs 1527 disponerade. Således fick *Henric von der Borgen*, genom K:s öp. br. d. 15 Nov. 1527, et Stenhus, liggande i Stockholm tvärt öfver S. *Johannis* Kyrka, emellan *Lambrecht Helmes* och *Hans Bokmans* hus, hvilket tillhört och under S. *Britas* Kloster legat hade; och K. efter den handel i Westerås skedd var, tillfallet, med alla tillhörigheter, inom Stads och utom, som är bodar, källare tomter,

*) Rimk. 2 Del. p. 249.

***) Ibid. p. 34.

***c) Ibid. p. 230.

†) Ibid. p. 281.

ter, och annat, hvad det hällst nämnas kan *). Torde troligen vara, nyss berörde *Papifiske* hus, som då federmera, kommit i Baron *Keiths* händer.

Helige Grafs gilles hus och tomter, på Kin-häfte-gatan, skiftades emellan Konungen och Rådet, till Stadens behof **). Enligt K. bref S:t. Annæ dag 1527, fick Rådman *Brandt Gotskalkson* ett hus, som hade varit under *S:t Henrici* prebende i *Nicolai* Kyrka, liggandes västan till emellan *S:t Jöriens* hus och Broder *Henric Kræsvettes* hus; för försträckt Koppar till Kronans behof. (Tänke-Bok. p. 318).

På Rådhuset upplästes K. *Gustafs* Öppne bref 1528, att han såldt och upplåtit Borgaren i Stockholm, *Tønnes Eskilsson*, en tomt på Köpmangatan, längden Söder ut 20 alnar, bredden 17, med en liten träbod; hvilken tomt och bod legat och lydt, till Helge Grafs Gille, och tillfallit K. efter *Westerås-recess* ***). Flere gamla hus att förbigå, som här nedanföre blifver tillfälle, att omtala.

§. 4.

Att Gator och Gränder till större delen åtminstone, af ålder haft sine visse namn, tyckes gamla Handlingar, Donations- och Köpe-bref tillräckeligen intyga; dock förekommer ofta att ett hus eller tomts läge beskrifves, såfom liggande en eller flere gränder, ifrån en gifven gata; hvaraf skulle kunna slutas, att den då, antingen
icke

*) Stadens äldsta Tänkebok, p. 312, 313.

***) Tänkebok. p. 360.

****) Ibid. p. 388.

icke haft något eget namn, eller ock blifvit kallad efter någon der boende Husägare, för någon tid; men som med tiden och timade förändringar fådt annat namn. Då Prebendaten *Ger-mund Larsson* 1475 sålde sitt Stenhus, beskrifves det liggande sunnan ifrån Gråbrödragatan i 4:de gränden. Hvälfde gränden den 4:de från Norre-port, nämnes 1440, m. fl.

Om de äldste namnen så vidt möjligt varit, blifvit bibehållne, hade det kunnat tjena till mycken upplysning; åtminstone att med visshet veta, hvarest namngifne ställen i gamla Handlingar, böra sökas. De namn gator och gränder nu äga och som blifvit utmärckte, på de i gatuhörnen upplagne bleckplåtar 1763, äro till större delen i sednare tider äfven som kvarterens namn, tillkomne och upphittade.

Ibland gator, gränder och andra ställen, som nu äro dels annorlunda benämnde; dels till sitt läge okände eller oville, vill man här blott uppräknat några. Ut i ett Donations bref 1440, gifves till Fredagsallmøsona, ett hus Västan mur beläget i 5:te gränden, sunnan för Gråbrödragata, uti *Hans van Ständels* gränd, och ofvanför *Clavus Guldmeds* Arf. Ut i Stadens bref för *S. Nicolai* Kyrka, på ett halft Stenhus, beskrifves belägenheten Västan-mur, emellan *Sven Moiss* gränd och *Mattis Mårtenssons*, vid långa allmänna gatan; hvilket framledne Hustru *Karin*, Sysslomans, gifvit hade. Stockh. Rådhus 1514. *K. Gustaf I.* upplåter *Vulf Tafslemakare*, Borgare i Stockh. ett trähus, liggande bakföre Herr *Peder Hårds* hus på stora Torget, och intill *Beltaregången*, och hafver samma Trä-gård (trähus) till-

tillförene legat, uti S. *Christophers* prebenda i Stockholm, och efter Westerås Recels, Konungen tillfallit; hvilken trögård, honom förundt blef, för en trästuga K. af honom fådt, på Gråmunke-Holmen, dock för trögården som på lamma tomt byggd är; skulle han förnöja K. med 30 mark örtuger, hvarföre han skulle bereda goda Svenska fäld. Stockh. Onsdagen näst för S. *Thomas* dag 1533.

Vidare förekommer *Lumpare-gränden*, Östan till, der Helige Lekama Gille, ägde tu Hus, Koppar-porten och Taskehuset kallade; af hvilka det förstnämde, inrymdes till Casern åt Skottarne; en gränd *Källarehalsen* kallad, der samma Gille ägde flere hus; äfven som i Herr *Bencks* och *Matts Mårtenssons* gränd. Ett Stenhus ägde ock Gillet uti H. *Lekama-gränd* i *Helvetit*; förmodeligen ibland defs äldre tillhörigheter; emedan gränden hade namn deraf. Det gaf 15 mark i årlig hyra och beboddes af trenne Hushåll, utom en mark om året, som Prosten i Stockholm Herr *Björn* ärlade för ett stall ^{*)}. År 1516 ombyggdes ett hus i *Helvetit*. År 1509 köpte Gillet, af *Simon Tjärpe*, en gårdtomt belägen nordan Bykyrkan, i *Helvetit*, näst nordan H. *Lekama* Prebenda-hus, för 50 mark ^{**)}. Derstädes var ock en tomt inköpt, gent emot Bödels-stugan, som 1519 bebyggdes, med 2:ne Träbyggningar; den ena en Ålands-stuga, köpt för 14 öre, den andra tillreddes på stället; 2000 tegel köptes till murningen, ifrån Tegelhuset på *Liderne* för 7 mark, och Ålands mursten för li.

*) Murberg om H. *Lekama* Gille, i Vitt. Ae. H. 2 Del. p. 270.

**) Ibidem p. 302.

lika summa. Den del af Staden som haft detta namn, förmenes böra fökas, omkring *Helvetii* gränd. Upprinnelsen till namnet torde vara af *Helvich* ^{o)}. Lika ovifs torde läget vara af *Vambafjärdingen*, vid *Slotts Kålgården*, hvarest på öfversta tomten uppfördes ett nytt Hus 1517. Uti 1550 års räntebok, öfver Stadens tomtören, (i Kongl. Cam. Archivo) förekommer *Mästler Michels gränd*, *Tynnebindare-gatan*, *Fru Gunnils gränd*, der ett Torn var belägit, och ett Hus, uti hvilket vår Nådige Herres Byflaskytta bor, som orden lyda: Uti 1553 års räkenkskaper: *Vargs-gränden*, *Skultons-Fosjans-Severin Jutes-Lasse Skomakares-Lars Privalks och Fodermask-gränden*, med flere.

Ibland de ställens namn, som sig åter till våra tider bibehållit, är *Sjdlagårds*, nu *Skärgårds-gatan*, der gamla Sjalagården blifvit till Stadens Skola inrättad; *Skomakare-gatan*, der H. Lekama Gilles gård 1436, bestod af 2:ne Hus, som utom de rum af Bröderne nyttjades, gaf årlig hyra 9 mark och 6 öre. Genom flere efter handen tillkomne Hus, var han 1516 så utvidgad, att der bodde 12 färskildte Hushåll, som betalade tillsammans 41 mark om året. Vid Reformationen ägde Gillet vid denna gatan 10 Hus, som räntade årligen 50 mark. Efter Gillets undergång, fälde Konungen 1528 ett af dessa Hus, på *Södra sidan om porten*, till *Lasse Påvelsön*, för 240 mark, och kortt derefter voro alla fälde ^{o)}. *Kinhåse-gatan*, nu *Kinslugatan*; der Mästar *Olof Erichsön* 1511 hade sitt Prebende-hus; förmenes hafva fådt sitt namn af
Kungs-

^{o)} Ibid. p. 273.

^{oo)} Ibid. p. 270.

Kungs- Håflegatan eller *Hingslegatan*, efter K. der haft sitt stall. Flere varda i det följande nämde.

§. 5.

Man kan icke noga bestämma tiden, då husbyggnaden utom murarne, först tagit sin början. Af hvad redan förmält är, torde sådant hafva skedd något förut eller omkring medlet af 15-århundradet. Huru *Franfiscanerne* som jämte Gråmunkeholm 1286, tillika förläntes med andra stranden, alt intill stadsmuren, genom pålning och utfyllning, gjordt sig den tracten utom muren, till nytta, varder i beskrifningen om Riddarholmen anfördt. Om Mälaren och Saltjön i de äldste tider, gådt intill murarne *); om Nygatorne så väl, som platsen ofvanför Skeppsbron, äro inkräckningar af Hafvet **); och om husen på dessa ställen, mått i senare tider byggas på pålar; så synes tiden till byggnaden utom murarne icke gerna kunna utfattas, längre tillbaka, än hvad derom sagt är; någre bodar, stall och mindre trähus, kanske undantagne, som icke fördrat någon fastare grund, och till hvars byggnad, någon lägenhet varit, utom Stadens mur.

Rådman *Erik Tannas* Enka, upplät 1432, Upsala Domkyrka, sitt Stenhus, liggande *Västflan mur*, emellan *Nisse Pråts* hus och gatan som kallas *Stomokare-porten* och hannes trädgård, och

I. Bandet. E der.

*) Se Peringskölds antekning. C. I.

***) Att en Borgare vid Kungsgatan, funnit 5 alnar under jord, då han skulle gräfva källare och bygga sig Hus, en båt med mast och årar, omtalar *Sigism. Vogel* i beskrifning: om Stockholm, tr. 1650.

derifrån i *Staffan Grytgjutares* gränd, 30 alnar lång, och *Västans* mur liggande; emot en läst korn årligen, så länge hoñ lefde.

Ett hus *Västans* mur, nämnes 1440, uti ett här ofvantöre. åberopat Donations - bref.

Borgmästaren i Stockholm, sedan Borgaren i *Lybeck*, *Henning Pernove*, ägde 1473, ett stenhus *Östans* mur, med grundmur, källare, och 3:ne nedanföre liggande tomter, som såldes för 700 mark, Stockholms penningar; utom andra åtföljande onera. År 1475 såldes en träbyggning *nedanföre Stadens* mur; 1507 köpte *Lekama Gillet*, ett stegerhus och 2:ne stall, utom *Västrens* muren. Uti ofvannämnde toniteöre-bok för 1550, anmärkes, att tomtören af *Västrens* kvarteret, lades till Staden, samma år. Der upptages ock hus och tomter vid Södra-port, vid Skantsen i Kornhamn, af Slagtare-bodarne *Västans* till, utan för Skantsen, och af Bryggare-hus *Västans* till. Äfven som i Stadens ägande äldste jordebok, der tomtören, hus- och boda-lön för 1551 an-teknas, af *Västrens* kvarteret, innan Stads-muren och utan, m. m. som för det föregående året anmärkt är.

Då Staden således utvidgades, borttogs eller öfverbyggdes, den gamla Stads-muren, hvarifrån de flere hvalf troligen hafva sin upprinnelse, som ännu finnas vid Östra och Västra långgatorne, och förmodligen torde hafva varit utgångar och portar till communication med stränderne. En sådan tillgång till vattnet, såsom högst nödvändig och oumgångelig, fordrade således flere så kallade *Vattu portar*, som i Handlingarne äfven ofta förekomma. I ett Köpebref

1422 omtalas ett Stenhus bredevid *Vattu-porten* belägit, som såldes till H. Lekama Gille, af Ålderman och Bisittare in Sacristia Ecclesie S. Nicolai i Stockholm; år 1528, såldes ett Hus på Skomakaregatan, på Södra sidan om *porten*, som ofvannämt är; i *Olof Petri* Tänkebok p. 283, talas om hans Hus vid *S. Nicolai port*, på Norra sidan, Hörnhuset i Helvitz-gatune, som han med K:s tillstånd fick tillbyta sig 1527 af Sjalagårdens Föreståndare, för sitt förra vid Väster-långgatan, öfverst i *Matts Mortinsöns* gränd *). *Porta Plateæ Mercatorum* i Stockholm, nämnes i ett Köpebref 1340 **). År 1685 nederrets *den gamla och inre Stadsporten*, vid Köpmansgatan, som då gemenligen kallades *Köpmans-hvalfvät*. Der samma hvalf då var, med 2:ne näst der intill stående Hus, är nu ett litet Torg. Till Husägarnes erlättning för de då nedre byggnader, gjordes sammankottet af kringboende grannar ***).

§. 6.

Om Stockholms *Torn*, hvaraf namnen nu mera, endast äro öfrige, borde här väl något nämnas, om man icke ämnat Stadens Försvarsverk, inloppen till Staden och de flere belägringar Stockholm måst uthärda, till ett ämne för ett särkildt Capitel; dermed äger och beskrifningen om Stadens äldste Portar en nära gemenskap.

E 2

Att

*) Murberg l. c. p. 273 i noten.

**) Berchs antekn.

***) Öfverståth, bref till K. M. i K. Riks-Archiv.

Att en *Brygga* varit, ifrån äldre tider, vid Slottet anlagd, för Skeppsfartens skull; synes kunna intagas, af ett vittnesbörd, som *Johannes*, Rector Eccl. Solnö, *Ragvastus* och *Olaus* Presbyteri Stockholmenfis och *Johannes* Monet. Diacon. Upsal. lämnadt; att nemligen hafva varit närvarande och sedt, att vice Höfvitsmannen i Stockholm, *Olof*, hade på *Stockholms Slotts-brygga*, och som han föregaf på Hertig *Waldemars* befallning, våldsammligen hindrat och arreterat, M. *Nicolaum Sigvasti* Can. Upsal. upå desfs städde resa till *Rom*, den han gjorde då tillika med *Electo* Ups. *Olavo*. Dat. Stockh. 1315. XV. Kal. Mart. *).

III. CAPITLET.

Om Stådens bebyggande i senare tider.

§. I.

Stockholms Stad, som af de gamla blifvit kallad *Rikets Hjersta*, hade stådt 270 år, då *Gustaf Vasa*, sönderbröt det svåra ok, utländske Konungar påbördat Svea Folk, under hela Unions-tiden; och intågade fegerkrönd, efter en lång belågring, i Hulvudstaden d. 23 Junii 1523.

Hvad han således med mod och vapen intågit, fordrade hans första omsorg och klokhet, att genom vidtagne försvarsanstalter, bevara. I sådant ändamål, lät han ytterligare befåsta, både Slott och Stad; samt afrödja och nederrifva de

* Ant. Archivi Håndl.

Att en *Brygga* varit, ifrån äldre tider, vid Slottet anlagd, för Skeppsfartens skull; synes kunna intagas, af ett vittnesbörd, som *Johannes*, Rector Eccl. Solnö, *Ragvastus* och *Olaus* Presbyteri Stockholmenfis och *Johannes* Monet. Diacon. Upsal. lämnadt; att nemligen hafva varit närvarande och sedt, att vice Höfvitsmannen i Stockholm, *Olof*, hade på *Stockholms Slotts-brygga*, och som han föregaf på Hertig *Waldemars* befallning, våldsamueligen hindrat och arreterat, M. *Nicolaum Sigvasti* Can. Upsal. upå desz städde resa till *Rom*, den han gjorde då tillika med *Electo* Ups. *Olavo*. Dat. Stockh. 1315. XV. Kal. Mart. *).

III. CAPITLET.

Om Stådens bebyggande i senare tider.

§. I.

Stockholms Stad, som af de gamla blifvit kallad *Rikets Hjersta*, hade stådt 270 år, då *Gustaf Vasa*, sönderbröt det svåra ok, utländske Konungar påbördat Svea Folk, under hela Unions-tiden; och intågade fegerkrönd, efter en lång belågring, i Hulvudstaden d. 23 Junii 1523.

Hvad han således med mod och vapen intågit, fordrade hans första omsorg och klokhet, att genom vidtagne försvarsanstalter, bevara. I sådant ändamål, lät han ytterligare befåsta, både Slott och Stad; samt afrödja och nederrifva de

* Ant. Archivi Håndl.

de byggnader, på Malmarne, som vid ett fiendeligt anfall kunde vara Staden till mehn och hinder i dess defension; men en belägrande fiende, till värn och nytta.

Ifrån honom börjar Svenska Historien en ny epoque. Hans delade omsorger, till de viktigaste värf och ärender, gjorde hans personliga närvaro, inom Riket, nästan på alla ställen nödvändig; men intet hindrade honom, att tillika tänka på Hufvudstadens åter upphjelpande, utur ett nära liknande ödesmål, och att med omsorg bereda dess framtida tillväxt och upprätthållande *).

Vid första anträdet till Rikets styrelse, hade han fattat ett fast beslut, att afskudda sig Roms vidsträckt envælde. Biskopar, Präster och Munkar, hade tillvällat sig en magt, som icke kunde förenas, hvarken med allmänt bästa eller Regentens säkerhet. Rikets och Konungars öden, hade i framfarne tider, ofta berodt, på myndiga Prelaters godtycke, som voro sjelfrådande både i Staten och Kyrkan. Då han således för sanningens skull, med nit och alfvär, med öfvertygelse och varsambhet, befrämjade Reformationen, ville han tillika grundlägga, ett lagligt och odelt Konunga-vælde; betria Folket från förtryck och heliga bedrägerier; stadga frihet och lugn, och återtaga de rof, som voro med minskning i Statens tillståndiga rätt, afhände ifrån ett i fattigdom och villfarelser, nedfänkt och plundrat Folk.

E 3

De

*) Om Stockholm kunde då sägas, med Cicero: Oppida posse mori; Städer kunna ock dö.

De Egendomar som enligt Wästerås Reces och Örebro Riksdags-beslut 1531, reducerades ifrån Kloster, Gillen och Prebenden, med flere Catholiske stiftelser; blefvo nyttigare och till allmänt gagn, af honom använde. I Stockholm blef Gråmunkarnes Kloster, ett Helgeands-Hus eller Hospital; i Själagården blef ett Boktryckeri inrättadt; nio färskildte Hus och Trägårdar efter upphäfne Kloster och indragne Prebender, lades under Skolan och till Lärares underhåll; att återställa de fattige, de allmosor dem rätteligen tillhörde, och att nyttja astrugade Egendomar, under allmän förbindelse, till utspredande af fanning och upplysning.

Men ordningen fordrar att här öfverlämna dessa ämnen, till sina färskildte ställen, och att återtaga den allmänne beskrifning, om Stockholms Stads bebyggande, ifrån K. *Gustafs* regemente, till våra tider.

§. 2.

Till Stadens och Borgerskapets förmån inom broarne, förordnades 1544, att å Norremalm skulle allenast Fiskare och andre få kalla de Ämbetsmän, Staden till nytto blifva boende; men alt köpflagande, der vara förbudit; och till Stadens anseende och bättre bebyggande, stadgades 1552, att alla då än kvarstående Trähus skulle nederrivas och Stenhus i deras ställe uppfättas.

Om Stadens byggnad, förordnade än vidare, K. *Gustaf*, Gripsholm d. 6 Maji 1557; att Magistraten skulle förbättra Stadens ränta med Hus och Byggnader; icke tillåta Bryggare-hus
in-

inne uti Staden; utan skulle de alle fättas på vatt-
net, som orden lyda, och byggas långt ifrån
hvarannan; hvarjämte befalltes låta tillreda Hus,
vid *Danviken*, för de Fattige, och utse Begräf-
nings-platser, på Norr- och Söder-malm, hvil-
ka borde kringstängas. K. *Erich XIV.* förordna-
de 1563, att Brygghus skulle uppbyggas; men
icke i egne Hus, på det ingen dermedelst mät-
te undandraga sig accisen. (Privileg. 1563).

Ofvannämde påbud, om Trähulens nedrif-
vande i Staden, förnyades af K. *Johan*, den 1
Jan. 1581. Han hade ock förut 1572 befalt,
att Hufen vid de stora gatorne, skulle i ständ-
fättas och hvitmenas. Att Stenhus-byggnaden
långsamt verkstältes, intygar de på så olika ti-
der, utfärdade författningar derom. Uti Julii
månad 1576 befalte K. *Johan* bortrifva de olag-
liga Träbyggningar i Stockholm, som både Ö-
stan och Västan till, innom och utom Stads-mu-
ren byggde voro.

Då K. *Johan* förnamm, att Staden icke ha-
de så mycken tillförsell af kalk, som behöfdes,
dels till stenhus-byggnaden; dels till Stadens be-
fästning; förläntes Staden med en *Kalkugn* på
Vermdön, som några år legat öde; att den låta
upprätta, och bruka det Kalkberg, som der näst
under beläget var, till behagelig tid. (öp. B.
d. 23 Aug. 1574). De Hus, som Präster och
Bönder i Staden köpte, och icke vidmagthöllo,
eller uppbyggde innom visst tid, skulle vara för-
värkade under Kronan. (K. Br. d. 16 Nov.
1577). De Borgare som i Staden egne Hus
hade och dem bebygga ville, skulle njuta tull-
frihet på det gods, de införde (öp. B. d. 12
Maji 1585). Ständels och Korsverks-hus, skul-

le beklädas med sten, att trädet icke syntes. (K. Br. d. 19 Oct. 1587). Till befrämjande af stenhus-byggnader, confirmerade Konung *Sigismund*; icke allenast Stadens ägande-rätt, till *Horns Tegeibruk*; utan tillät ock Staden, att anlägga sådane, på några platser, som Kronan kunde umbära. (Privileg d. 15 Julii 1594).

Uti Konung *Gustaf Adolphs* öp. B. daterat på Skepps-Flottan vid *Elfsnöbben* d. 8 Junii 1630 förmåles: att såsom K. förnummit, att de förnämte och lägligaste platserne, särdeles Östan till, som borde vara bäst bebyggde; hafva dels korsverkshus och bodar, somlige små och snöplige stenhus, och en del alldeles öde; så befalltes, att de som icke ville bebygga dem, till Stadens prydnad och ära, till viss föresagd dag; då skulle Borgmästare och Råd, låta värdera dem, om de sjelfägande äro; och de som bygga vilja, gifva löfen dertfore; hvilket Ståthållaren hade att exeqvera. För de tomter som hörde Staden till, skulle gifvas andre ledige platser, om sådane finnes.

Uti bref till Magistraten d. 20 Mart. 1638, påmintes om de förre mandater, angående Stadens byggnader; och alldenstund långsamt tillgick, med verkställigheten deraf; fördenkskull befaltes allvarligen, att sådant exeqvera, både i Staden och på *Malmarne*, efter den *afritning och dersens*, som *salig Konungen*, derpå hade låtit göra; tillhållandes dem som hade öde-instångde- eller afbrände tomter, att inom viss förelagd tid, antingen bygga eller löfen taga; brukandes allvar i saken, efter sist undfångne Privilegiens 19 §. (1636).

Enligt Placatet i Drott. *Christinas* tid, d. 28 Apr. 1649, skulle Staden regleras, och till den ändan skulle för de kortsverk och fasla Hus, som kommo i sådan affigt, att nederrivas, betalning gifvas efter den värdering och på fätt och vis, som i Öfver-Ståthållaren *Flemmings* tid skedt var. Om några tomter Östan eller Västan till, voro så små, att de, till Ägarens nytta och Stadens prydnad ej kunde bebyggas; skulle de säljas och förläggas, till en större tomt, för 16 öre Sm:t, för hvar quadrat-aln, Västan till, och 24 öre, Östan till; och skulle ingen hafva magt sådant vägra; besvär deröfver skulle Hof-rätten icke eller få upptaga.

Om en så alfvarsam gård- och gaturefning, till följe häraf blifvit verkställd, till Stadens reglerande, som i Öfver-Ståthållaren *Flemmings* tid, på Norre-malm, 1634—1640, derom läm-nar Staden innom gamla murarne, inga veder-mälen; lærer ock icke varit meningen, sålom nä-stan omöjelig, utan att helt och hållit, förändra hela anläggningen af inre kvarteret.

En utlänning yttrar sig om Stockholm 1654, att Staden liknade *Venedig*, som äfven är byggd på flere Holmar i Hafvet; att den var omgif-ven af flere Berg, emellan hvilka, på ena si-dan, Hafvet, och på den andra var en Sjö, Mälaren kallad; att några gator voro breda, andra trängre; större delen råta och tätt bebyg-gde; att innuti sjelfva Staden, voro de fläste Hus af sten, samt 4 till 5 våningar höga, samt att från Norra Förstaden, voro tvänne smala Trä-bryggor till Staden. Öster derom var en vac-ker Djurgård, och utgjorde altfamman, då det

lägges tillhopa, en ganska snygg och vacker Stad *).

Konung *Carl XI.* lät d. 31 Jan. 1663 bref afgå till Öfver-Ståthållaren, om en ny och vifs deslein öfver Stadens storlek och bebyggande, hvilken skulle, ju förr defs häldre, affattas och i verket fättas: Projectet skulle sedan Konungen underställas och hans mening afvagtas. Vid samma tillfälle kunde bäst utles, hvilka gator, platfer och lastadier, än vidare borde upphöjas; dit orenligheten kunde bortföras, och hamnarne derifrån således befrias.

Flere Författningar och allmänne Byggnings-Ordningar, finnes så väl uti Stockholms Stads styrelse, som ibland samlingar af tryckte allmänna handlingar; hvilkas innehåll, till undvikande af onödig vidlöftighet, här kunna förbigås. De ädagalägga Konungarnes vårdnad om Hufvud-Stadens prydnad och anseende, till både Rikets heder, och den värdighet, ordning och skick som Konunga-sätet fordrade. De i senare tider upplörde kostsamme publike byggnader, vittna tillika om en mera odlad smak, och om de fria konstners uppmuntran och skydd, under en K:s spira, som sedt byggnadskonstens gyllende tidehvarf, i *Roms* ruiner. Stenhusbyggnader på Malmarne, blef under K. *Gustaf III:s* regering mera allmän. Alla så väl nybyggde som reparerade Hus, blefvo nu anstrukne med ljus, merendels ljusgul färg; så att den före 1730 lå mycket brukelige mörka färgen, aldeles aflades.

*) Whitelocks Dagbok öfver defs Ambassade till Sverige. Öfverf. af Erke-Bisk. Doct. Uno von Troil. Upsala 1777. 8:o.

des. Sedan 1780, började man ock i de större och nya Hufen, att infätta fönster, med få storrutor, att 6 rutor intogo en hel fönsterluft, i stället för de på 1730-talet införde större kitt-rutorne; som åter utträngde de fordom få allmänt brukade små blyrutorne. Storkyrkan blef 1783, och *Catharina* Kyrka 1784, reparerade och med ljusgul färg anstrukne. Staden har således genom en odlad smak, vunnit ett mera lysande utseende, än under någon, af de föregående Regeringar. Hufvudstadens lustre öktes ilfrån 1650 till 1680, då enskilde Herrars Byggnader, uppfördes merendels genom medel, som de vunnit under Sveriges lyckeligare krig*).

§. 3.

Stadens grund, med dess område och tillhörigheter, äro enligt Privilegierne, Kungeliga förläningar, till Stadens förmån och inkomst. För tomter, som till bebyggande, af Staden upplåtes eller af ålder upplåtne blifvit, betales således en viss afgift, under namn af tomt-ören; så framt samma tomt, eller lägenhet, icke blifvit friköpt, med en viss erlagd summa i ett för alt, efter dess innehåll och värde.

Uti förenämde 1550 års ränte-bok, upptages tomtören för samma år, till 428 mark 3 $\frac{1}{2}$ öre, och hus och boda-lön, hvaribland nämnes, Stadshuset vid *S. Nicolai* port, Gillestugor, Stadens Byssehus vid Själagårdsgatan, Stadens Klädeshus vid Svartmunkagatan, Predikarehusen, Bodar Nordan och Sunnan Vägen, Nordan och Sunnan Kartusergränden, af Vägen och Sudra
Qvar.

*) Upfost. S. Tidn. 1784, p. 571.

Qvarnar, m. m. till 1054 m. 5 öre. Uti Stadens räkenskaper för år 1553 upptages tomtören för Staden och Sudra Malm, till 317 m. 7 öre och 6 p:gar. Skottpgr. till 4000 m. och hela Stadens uppbörd, till 6323 m. 3 öre 12 pgr. För år 1557, besteg tomtören, inom muren, till 213 m. 7 öre; för år 1558, Stadens tomtören till 359 och hela Stadens uppbörd i pgr. till 19182 m. 6 öre. För dessa åren påføres Norra Malmen icke några tomtören eller annan afgift, förmodeligen af den grund, att Malmen låg under Slottet.

Enligt Stadens Tänkebok 1596 d. 27 Oct. (fol. 338) skulle tomtören läggas på de nya tomter, Östan och Västan till. Att tomter blifvit frie för tomtören, utan ärlagd friskilling, har skedd, på Magistratens tillstyrkande, såsom en uppmuntran till stenhus-byggnadens befrämjande, efter timade eldsvådor.

Sedan K. M:t d. 3 Aug. 1636 resolverat, att de, som genom samma års vådeld på Norremalm, hade lidit skada, och sine på Stadens grund liggande afbrände tomter ville bebygga, med Stenhus; skulle på samma tomter åtnjuta den förmån, att de dem till egen grund skulle upplåtas, och således frikallas, för Stadens tomtörens årliga ärläggande; hvaraf den nytta härflöt, att många vackra Stenhus blefvo uppbyggde; så behagade K. M:t på Magistratens än ytterligare insinuerade Memorial; genom Resolution d. 5 Jan. 1697 förklara: att en slik frihet ätven borde sträcka sig, till alla andra, som den olyckan hände, eller derefter kunde komma att lida af vådeld; samt ville bebygga, sådana afbrände tomter, med Stenhus på Stadens grund;

grund; hvilket ock uti K. Mits d. 13 Juli 1736 utfärdade, förnyade Byggnings-Ordning för Stockholms Stad, på det lättet är infördt: att i fall åbyggnaden genom vådeld skulle afbrinna på ofria tomter, och Ägaren inom 3 år derefter, uppfätter en sådan stenhus-byggnad i stället, som svarar emot tomtens värde och belägenhet, borde han få tomten fri.

Men som den tiden, då en sådan förmån beviljades, hus-byggnader af trä, på Malmarne öfver allt vore tillätne; Byggn. Ordn. 1736 i 5 Artik. 1 §. åter förbjuder all hus-byggnad af trä; ett Brandförsäkrings-Contoir, äfven sedan var inrättadt, och Staden icke kundé sakna inkomsten af tomtören; i anseende till den kostbare Slufs-byggnaden och den förestående Bro-byggnaden, Öster om Järnvägen, med flere anförde skäl; så hemställte Öfver Ståthållaren 1749, om icke K. M. skulle tackas, på det lättet ändra och förklara 1736 års Byggn. Ordn. att innehafvaren af en ofri tomt, hvars åbyggnad genom vådeld afbrunnit, borde i fall han inom 3 år derefter, åter bebygger tomten med Stenhus, åtnjuta den i 1697 års Resolution beviljade frihet, för 5 års tomtören; men deräst någon ej genast instänger, eller längre än 3 år dröjer, med tomtens bebyggande; då kunde dermed komma att förhållas efter 1736 års Byggn. Ord. sista Artikel och §: hvartill K. Mit då lämnade dets nådiga bifall och samtycke, d. 30 Maji 1749.

Stenhusbyggnaden i Stockholm har ifrån längre tider, på flerehanda sätt, blifvit uppmuntrad och understödd. Att Staden redan 1419 ägdt Tegelbruk och dervid tillförordnadt Föreslån-

ståndare och Tegelmästare, inhämtas af Stadens äldre handlingar; och vidare har Staden i samtliga ändamål blifvit begäfvad, med redan anlagde *Horns* och *Grinds* Tegelbruk, jämte rättighet, till flere sådana verks inrättande som förbemänt är.

Då donationen af hela Munklägret bekräftades och tillägnades Staden 1647, undantogs de dervarande 2:ne Tegelbruken; det ena belägit emot *Rörstrand*, förbehölls Kronan, och det andra gent öfver *Långholmen*, skänktes till inkomst åt Barnhufet. Det förstnämde donerades sedan åt Staden; men båda blefvo omsider, förmodeligen i anseende till vedbehöfvat och prisets uppdyrkande, nedlagde.

§. 4.

Genom uppländningar, hamnars och fränders utfyllningar, samt byggnaders anläggande på pålar; utvidgades omsider den gamla Staden, som förberört är. Således hafver en del af Munkbro- och Kornhamns-torgen, med Gråmunkke och Kungsgatan, samt hvad nedanför ligger, intill Mälarens strand, tilkommit. Västra delen i synnerhet med dels råta gator och ordenteliga kvarter, utmärka på nyare Chartor, en ny och senare tidens anläggning. Att dömma af 1547 års Plan-Charta, var väl Staden Västan mur mycket bebyggd; men så utan ordning och skick, att den fordradt, en bättre tomt- och gatu-indelning, innan Kungsgatan, nu stora Nygatan, kunnat erhålla, sitt nu varande råta läge, ifrån Kornhams- till Riddarhus-torget; och tracten der nedanför, hunnit att behörigen blifva indelt och reglerad, hvilket förmodeligen

skedt efter 1625 års vådeld, och till följe af Drottning *Christinas* förenämde ytterligare författning derom, blifvit fullföljd.

Uti den tryckte Relationen om Drottn. *Ulrica Eleonoras* Lik-procés 1693, och hvad deruti förordnades om Trouppernes marche, som vid det tillfället skulle paradera, läses: att Stadens Borgerfkap hörande under Stads-Compagnierne, skulle marchera gränden emellan Stads-källaren och *Breants* Hus, stora *Kyrkobrinken* och *Scholstugu-gränden* utlöre till *Kungsgatan*; marcherandes sedan samma gata ända fram till *Schultens Bagares gränd*, der de togo af på högra handen och marcherade samma gränd utföre, till *Aslettor Francs* Hus på *Nygatan*, hvar-est de åter togo af och marcherade samma gata ända fram; fättandes sig på den *obelbyggde platsen*, framför Herr Landshöfdingen *Gyllenborgs* Hus, samt vändandes fronten åt fjön, m. m.

Uti en lika berättelse om K. *Carl XI:s* begrafning, d. 24 Novemb. 1697, säges att Lif-Regementet och Borgerskapet till häst, kommande från *Norr*, skulle marchera öfver *Norrebro*, till inemot *stora Kyrkobrinken*, gatan utföre till *Riddarholms-torget*, och så vidare *Kungsgatan*, fram till *Kornham*, och sedan höger om hörnet, till *Nygatan* och den samma sedan fram till *Riddarholms gatan* eller bron; stillandes sig med fronten åt *Riddarholmen* *). Här af intages,

*) Uti berörde relationer nämnes ock: Byggmäst *Bucheggers* Hus, i hörnet af *Schultens Bagares* gränd; platsen framför *Rynningens* Hus; platsen emellan *Stads-Smedjan*, (som i Handlingarne omtalas redan 1428) och hörnet af *Tottens* Hus; platsen emellan *Stadens*

ges, att en del gator och gränder, då hade de namn de alt sedan behållit; utom *Scholfugu-gränden*, som nu är en fortsättning af Stora Kyrkobrinken, ned till Riddarhus-torget; att *Kungsgatan* den tiden, ännu icke blifvit kallad Stora Nygatan; ehuru gatan nedanföre, hette *Nygatan*; som förmodeligen, till en skillnad, fådt namn af den *lilla*, sedan Kungsgatans namn förändrades; att *Munkbro-torget* nämnes, än den *obyggde platsen*, framför *Gyllenborgs Hus*; än för *Riddarholms-gatan*; hvarjämte om belägenheten af åtskillige Hus, och deras då varande Ägare, någon underrättelse häraf med säkerhet kan inhämtas.

Kring de å Västra sidan utfylde stränder, har i senare tider, en strand och hamn-bro blifvit anlagd, ifrån Munkbro- till Kornhamns-torget; så väl för ankommande Jakter och Farkoster, från de kring Mälaren belägne Städer, som för Skutor och Båtar, med Landtmanna-varor. Denna Västra, eller så kallade *Inrikes Hamn*, är icke på *Tillai Charta*; men utförligen på *Brolins* grundritning öfver Stockholm 1771 utmärkt; icke allenast med de än vidare tillärnade utyllningar, för regulariteten; utan ock, jämte *Tvätt-bryggan*; *Hamn-indelningen*, för *Uppsala*, *Örebro*, *Köping* och *Wästerås* fartygen, hvilka sistnämde hafva sin station vid Kornhamns-torget och den der anlagde bro.

Den af Rikstiens Ständer, tillstyrkte *Tackjärns-väg*, inrättades vid denna Hamn (1749^{*)}).
Vid-

Material-Hus och Stads-Smedjan, vid Munkbro-torget och deromkring förmodeligen liggande, samt *Adelschölds* Hus vid Kornhamns-torget.

*) Kundgörelsen derom d. 6 Feb. 1749.

Vidkommande *Östra delen* af Staden; så visar 1547 års Charta, att den väl haft mycken åbyggnad; men varit i små och sneda kvarter indelt; åtföljande den gamla muren. Närmast Slottet, ifrån K. M:ts Skeppsgård, var den i synnerhet länge, utan all ordning och regularitet, som ock af K. *Gustaf Adolphs* ofvan berörde författning nogsammt bestyrkes; samt huru han anseth denna Östra del af Staden, böra vara bäst bebyggd; förmodeligen, så i anseende till handelen och rörelsen derstädes, som läget vid fjön, der alla utländske Skepp skulle hamna; och hvaraf man vid inloppet till Staden hade första utfigten.

§. 5.

Ett ord är redan nämt om Bryggan vid Slottet, der afgående Skepp legat 1315. *Skeppsbron* har sedan den tiden flere gånger blifvit ombygd och utflyttad; ätven i det ändamål, att rätta strandlinien. Önskeligt vore, att vidare utfyllningar icke måtte ske, till förlämrande af denna nättan oförlikneliga hamn.

Efter 1547 års Charta, var *allmänna Vägen* i Södra ändan af Skeppsbron, der nu Bankohuset är, å gamla Våghus-tomten uppförd. Den delen af bron har fordom blifvit kallad Järnbron, af samma skäl som Järntorget; att derstädes i äldre tider, varit både lastnings och upplagsplats, för det oförfälde järnet. Uti Stockholms Stads ofta återopade ränte-bok, för 1550, uppföres böda-lön, för bodar, Nordan och Sunnan Vägen, som förbemäلت är; och ibland utgifterne, 12 mark, till *Brynolf Dödegråsvare*, för timme-klockan han ställde, på Våghuset; hvar-

I. Bandet. F af

af den följd tyckes kunna dragas, att det varit en mera utmärckt byggnad. Järnvägen och Tolags-kammaren, som skall blifvit byggd i K. *Johans* tid, finnes afritad med sitt torn, på stora Chartan, öfver K. *Carl Gustafs* Lik-proccels.

Stockholms Stads Norre Förstad med egen Stads-rätt, fick 1624 uti de då projecterade Privilegier, än vidare rättighet, att för sin handel, nyttja Stockholms Stads Brygga, till des Norra Förstadens Invånare, blefvo få mäktige, att de kunde anlägga sin egen Lastbro, vid Lilla Stockholmen. (Se Norremalm).

Ibland Stadens byggnader som 1695 anfåges högst nödvändige, och hvartill K. M. på Öfverståthållarens anmälan lämnade sitt bifall; var Skepps- och Jämbron, i synnerhet under Kgl. Slottet, och den trachten bort åt, der nästan ingen kunde komma fram torrskodd (som orden lyda). Kostnaden dertill uppfördes till 2000 Dal. S:mt.

Bron der de största Handels-fartyg kunna lägga till, åtföljer stranden och är ifrån Södra Strömmens utlopp, till Slottet, med ett brott vid Mellan-trappan, nära 1000 alnar lång; 3:ne Bryggor eller landningsställen för Båtar, med sina trappor, äro ifrån stora Bron, inrättade, under namn af Ränmästare-trappan, Mellan-trappan och Borgmästare-trappan eller stora Roddare-trappan, som den på Chartorne olika nämnes. Vid Bryggan under Slottet, midt för Logården, äga endast Kronans Fartyg, att anlägga och hamna.

År 1733 byggdes Skeppsbron af sten, och det påföljande året planterades der ofvanföre en
al-

allée, som dock ingen trefnad hade, och blef således omfider borttagen. Desleinen till Skeppsbro-tracten och strandlinien faststältes, af K. *Fredrich I.* år 1734.

Vid Södra delen af Bron hamna de större Handels-skeppen, och Norr åt, Finska och Norrländska Flottan; med victualie-varor, laggkär, ved, m. m.

Det stora *Packhuset* till utrikes varors besigtigande, antecknande och tull-clarerung, är midt för Bron der de större Skeppen ligga. Det gamla nederrefs 1785, och öfver porten på det nya, som i stället uppfördes, läses:

Gustaf III:s Sextonde Regerings-år.
MDCCLXXXVIII.

Detta årtal är efter som Konungen då sjelf behagade räkna sin verkliga regeringstid, ifrån Revolutionen 1772. Detta Hus tillika inredt till boställe för Öfver-Directeuren vid Stora Sjö-tullen; är väl stort och anseeligt; men skall dock som Packhus till des ägenteliga ändamål icke vara nog beqvämt och rymligt.

Stora Sjötulls och Packhuset, var Staden ålagdt att ensamt bygga, såsom en medföljande skyldighet, af en ökad tolag och i anseende till Stadens förbättrade inkomster; men Öfver-Ståthållaren förestälte, huru tolags-förhöjningen, åter blifvit indragen, och att de inkomster Staden vunnit, genom beräkningsfättet, af des intrader, icke kunde medgifva så ovanliga byggnader, endast af Stadens Cassa, som redan var befvärad med stora lån, och desutan hade andra stora byggnader att bestyra. K. M. faststälde i anledning deraf d. 18 Feb. 1788, att Kro-

nan dertill skulle bestå $\frac{3}{4}$ och Staden $\frac{1}{4}$. Förslaget upptog till denna byggnad 50,000 R:dr. och kostnaden besteg sig, till 52,925 R:dr. 2 sk. hvar uti Kronan deltog för $\frac{3}{4}$ med R:dr. 39,693. 37. 6.	
Staden för $\frac{1}{4}$ med	13,231. 12. 6.

R.dr. 52,925. 2. —

Professör *Palmstedt* hade författadt desseinerna och Öfverståthållare Ämbetet, besöjrt verkstället *). Den först fastlälte dessein 1783, blef sedermera utvidgad d. 29 Aug. 1784 och d. 30 Jan. 1787. Flyglarne nederrifne 1789 och åter färdige uppförde 1790.

Stadens *Visualie-våg*, är vid Norra ändan af Bron belägen. Denna inrättning till Köpares och Säljares säkerhet, samt till förökande af Stadens inkomster, tog från äldste tider, med hand och rörelse sin början.

K. *Gustaf I.* befalte d. 6 Maji 1557, angående Stadens byggnader; att Magistraten skulle till merå utrymme, låta bygga Stadens Våg, samt tillpynta en stark kramvind, till tunga varors inskeppning. Med handelns tilltagande öktes behovet af våg-inrättningar, hvarföre ock flere sådane, tid efter annan blifvit byggde; som här icke torde fordra någon omständeligare beskrifning. Man vill dock anmärka, att Östra Vågen, hvilken förnämligast, af ålder, efter harn-indelningen, för de Norrländske Städernes Fartyg, varit utfedd och förordnad, blef 1735, med nytt Våghus tillökt, med sina ballancer, vigter och tillbehör, samt med mera Betjening försedd; förutan det, att när så omtränger, en

*) K. Br. d. 16 Sept. 1783.

ballance, äfven blef inrättad, som utanför Våg-huset, till de Handlandes stora bekvämlighet kunde brukas ²⁾).

Om tvänne Victualie-vågars anläggande, förordnades 1760. (Modées Pub. Handling. p. 5307).

Södra Slagtare-huset uppbyggdes å nyo lika med det Norra, och öppnades i slutet af Octob. 1787.

År 1754 d. 13 Aug. biföll K. M:t en föreslagen afgift af ankommande Skepp, för nyttjande af de *Kokhus* och eldstäder, som redan voro och vidare skulle inrättas vid Skeppsbron, till kök och matredning för Skeppsfolket. Uti Stadens äldre räkenskaper för 1552 och 1553, upptages redan kokhus-penningar, ibland Stadens inkomster; så att denna inrättning, förmodeligen då redan varit till, och till äfventyrs i en särskildt gränd vid Skeppsbron, som 1557 hade namn af *Kokhus-gränden*.

De vid Norra ändan af Skeppsbron, för längre tid tillbaka, upplagne Stenhuggare-bodar, för K. Slotts-byggnaden; samt den der uppbyggde Mastkran, borttoges och flyttades, då grunden 1792, derstädes, midt för Slotts backen började läggas, till K. *Gustaf III:s* statuë pedestre, som Stockholms Borgerkap, utbedt sig få uppresa, då Konungen efter *Verele* froden 1790, emottogs af dets trogne och tillgifne Borgerkap i Hufvudstaden. Detta ställe utsåg K. sjelf der-till, af den anledning, att Skärgårds-Flottan, den han sjelf anförde; der fälde ankar, vid å-

F 3

ter-

²⁾ Magistr:s förklaring öfver anförde belvär, öfver trängsel i Vågan, Riks-Archivi Handl.

terkomsten efter slutat krig. Till platsens inredande och utvidgande i sjön, fortfattes arbetet 1797 och 1798.

Om denna bro och redd, kan ock tilläggas några timade händelser; som lämpeligast här, synes intaga sit rum.

Ett nytt Engelskt Skepp, sprang här i luften, vid K. *Fredrichs* Kröning, d. 2 Maji 1720, under högtidlighetens firande, af ett ovarsamt umgående med krutet, under skjutningen.

År 1739 i Junii månad, ankrade här på redde fem Franska Örlogs-skepp, under *Duc d'Antins* befäl, som efter en månad åter aflegade. Denna Flottans ankomst, var helt oförmödad. Amiral skeppet hette *Grand Bourbon*. Den 14 Julii var K. *Fredrich* der om bord. Följande strophe skrefs om denna händelse:

Vidimus Holmiacas mediasqve natare per undas
Gallorum Classem, nobile Martis opus;
Holmia vide tibi, quando hæc spectacula cernis,
Ne tibi sit præsto Trojus alter eqvus!

IV. CAPITLET.

Om Torgen och de dervid belägne Hus, samt allmänne Brunnarne, inne i Staden.

§. I.

Stortorget är det äldste Torg i Stockholm, belägit på högden af den gamla Sandåsen, emellan Nicolai och Tyska Kyrkan. Det består af

terkomsten efter slutat krig. Till platsens inredande och utvidgande i sjön, fortlattes arbetet 1797 och 1798.

Om denna bro och redd, kan ock tilläggas några timade händelser; som lämpeligast här, synes intaga sit rum.

Ett nytt Engelskt Skepp, sprang här i luften, vid K. *Fredrichs* Kröning, d. 2 Maji 1720, under högtidlighetens firande, af ett ovarsamt umgående med krutet, under skjutningen.

År 1739 i Junii månad, ankrade här på redde fem Franska Örlogs-skepp, under *Duc d'Antins* befäl, som efter en månad åter aflegade. Denna Flottans ankomst, var helt oförmödad. Amiral skeppet hette *Grand Bourbon*. Den 14 Julii var K. *Fredrich* der om bord. Följande strophe skrefs om denna händelse:

Vidimus Holmiacas mediasqve natare per undas
Gallorum Classem, nobile Martis opus;
Holmia vide tibi, quando hæc spectacula cernis,
Ne tibi sit præsto Trojus alter eqvus!

IV. CAPITLET.

Om Torgen och de dervid belägne Hus, samt allmänne Brunnarne, inne i Staden.

§. I.

Stortorget är det äldste Torg i Stockholm, belägit på högden af den gamla Sandåsen, emellan Nicolai och Tyska Kyrkan. Det består af

af en snesidig fyrkant, innehållande omkring 100 alnar i längden och 50 till 60 i bredden. Vid den i gamla Rådhus-qvarteret, anlagde Beurfe-byggnaden, blef ock Torget mera ordentligt och städat; Kåk och Skampåle bortflyttades och Torg-brunnen fick ett annat läge. Ifrån Torget löpa 8 färskildte Gator och Gränder, som Chartorne utvifa.

Likmätigt Stockholms Stads Privilegier 1563, skulle all handel drifvas på Stockholms Torg, och icke på Malm-torgen. Andra tider hafva fordrat andre författningar.

Till minne af blodbadet, som *Christiern* här anställde 1520, hafva 4 stenar blifvit nedlagde, ferskildt teknade med 1-5-2-0, att utmärka årtalet och stället, der egenteliga afrättsplatsen varit. Detta blodiga minnesmärke, har vid Torgbrunnens flyttning till samma plats, förkommit af glömska eller mindre uppmärksamhet; hvilket af en nitälskare för antiqviteters fredande, icke utan anledning, blifvit beifrat. Tyrannens våldshäfd och grymheter, blifva alltid lika oförgätelige. På detta Torg, skola ock trenne Folkungar, för anstält uppror 1280, blifvit halsuggne. R. Rådet *Erich Puke* halver 1437 och *Hogenschild Bielke*, d. 3 Jun. 1605, härfrådes undergådt ett lika olyckeligt öde; flere dylike executioner, på detta Torg, att här förbigå.

Gamla Rådhuset som från Stadens äldste tider, varit vid detta Torg belägit, hade undergådt flere vådeldar, som bemänt är; men alldrig blifvit utvidgadt, eller i det stånd fatt, som behofvet och Stadens anseende fordrat. Det hade en liten utbyggnad åt Torget, som kallades:

Burspråket; hvarifrån Menigheten tilltalades; som för felande utrymme, inom Rådhuset, samlades på Romerskt vis, på Torget. Detta burspråk, nämnes ofta i häfderne.

På Herredagen i Stockholm 1499, då *Christiern*, Son af *Hans*, utfågs till Thronföljare, efter Fadren, och valförrättningen underkrefs af Borgmästare och Råd, hölls burspråk med menige man, Helga Lekama afton ^o). Det var från detta burspråk, som *Christiern* sedan åskådade, de grymma mord 1520 utöfvas, som åtfölja hans minne, att väcka fasa och förkräcke för en vanhedrad kunglighet.

Rådhuset var 1695, med det Hus Politie-Collegium innehade, aldeles bofälligt, till tak, murar och innanrede; men all nödig reparation derå, måste ändå inställas, för bristande medel ^{oo}). Det behöll ock sitt förfallne uråldriga utseende, alt till 1767, då detta gamla Hus började ritvas och grunden läggas till Beurseyggnaden. Magistraten och Stadens Collegier voro dock långt förut afflyttade, till det inköpte Grefvelige *Bondiske* Pallatset, vid Riddarhus-torget, och hade der redan haft sitt första sammanträde d. 7 Febr. 1752. Från samma tid nyttjades gamla Rådhuset, till Borgare Ståndets samlingsrum, vid Riksdagarne, till Kämnersrätt; till Bok - Auktions - Kammare, Uppbörds-Contoir, Stadsvaktens Corps de Garde, Fängelser och flere Stadens behof.

Om nya Rådhuset förvarar minnet af högtideliga Konunga-befök; så hafver ock *Olaus Petri*

^o) Stora Rimkr. 2 Del. p. 367, 371.

^{oo}) Öfv. Ståth. Åmb. Handl. i R. Archive.

tri i Stadens Tänke-Bok förevigat åminnelsen, af lika solenne händelser; hörande till Stadens gamla Rådhus; der Konung *Gustaf I.* sig personligen instälde 1524 till onda rycktens och stemplingars vederläggande och förekommande; 1526 tillika med R. Råd, då Domprosten i Westerås Mester *Knut* anklagades, för upproriske anläggningar i Dalarne, som sedan med *Peder Cancellor*, såsom förrädare dömdes till svärd och hjul; och 1527, då han efter Rådets, i hans höga närvaro, upprättade förslag på 3:ne, utämnde en af dem, till Borgmästare i Stockholm. (p. 76, 185).

Ibland de vid Stortorget belägne Hus, fordrar granskandet med Rådhuset, att här först om-tala det, som K. *Gustaf*, 1544 skänkte Herr *Peder Bragde*. Tänke-boken för år 1594, förmäler derom, att Grefve *Pers* Arfvingars Hus vid Torget, värderades till 2300 daler. Herr *Erich Sparre* begärde på Arfvingarnes vägnar, att när de låto förbygga Huset, näst intill Rådstugan, att de då måtte få fätta några pelare så långt ut, som deras ingång från Torget, tillfode, och på pelare befästa deras öfre våning, då nedan-till skulle blifva en *porticus*, eller öppen spåter-gång. Derpå blef intet resolverat (fol. 190 v.). Men år 1595 d. 24 Mart. beviljades Arfvingar-nes anfökning, att få fätta pelare 3 alnar, från deras gamla Hus, att derå befästa deras öfver-byggning, när de vela deras Hus förbygga, om det Rådhuset utan skada ske kunde, skolandes denna utbyggnad blifva en allmän *porticus* *). Det har sedan tillhört, Kannejutaren *Hans Moritz* och Cammar-Rådet *Antoni von Groot*; m. fl. Riks-Rådet och Öfverste-Mark. Gr. *Joh. Gabr.*

F 5

*) Tänke-boken 1595, fol. 222, 256.

Gabr. Stenbock, som antogs helt ung till Kammarpage af Drott. *Christina*, fick af henne till skänks, ett Kronans Hus i Stockholm, beläget emellan Stortorget och Kyrkogården *).

Det nu varande *Grevesmühlens* Hus, i Norra hörnet af Köpmansgatan, skall efter en gammal Charta, i äldre tider tillhört, *Grefve Nils Bielke*. På 1690-talet såldes det af Secreteraren *Boneau*, till Kramhandlaren *Wiese*, som i myntteckens tiden, ombyggdt detta Hus.

Det i andra hörnet af samma gata, liggande Hus, har från längre tider tillbaka varit i *Grilliska* Familjen, alt sedan *Riks-Vårdien Antoni Grill*, var deraf ägare.

Huset dernäst, i hörnet af Svartmannagatan, har fordom tillhört *Doct. van Horn*.

Trenne Hus emellan Svartmangatan och Skomakaregatan, hafva fordom tillhört en Fru *Funk* och en Köpman *Bedvoer*, af hvilka tvänne i senare tider blifvit sammanbyggde, af Agenten *Seele*. Svärdfjären *Augustin Reenfelts*, eller hufet *Kulan* kalladt, i hörnet af Stortorget och Skomakaregatan, hafver efter en gammal fornfägen, fådt det namnet, af en järnkula, som i hörnet var qvarfittande, och ifrån Brunkeberg vid något fiendteligt anfall blifvit ditskuten. Huset af uråldrigt anseende och aldeles bofälligt, inköptes af Meubelhandlaren *Grevesmühlen* och nederrefs 1795, hvarest ett nytt hus i stället uppfördes, hvarå i hörnet, kulan åter infattes, såsom ett gammalt monument, hvilket för dess ålder, förtjenar sin acktning.

Sakna-

*) *Gezelii Biogr. Lex. 4 D. p. 468.*

Saknaden af otillgängelige underrättelser, om de flere gamla Hus, så här vid Torget, som flerstädes, och i synnerhet hvad om dem, såsom märckvärdigt, kunde vara att antekna; är orsaken att man nödgas, inskränka sig, till några ofullständiga uppgifter, om fordna Hus-ägares namn. Hvad Beurfe-byggnaden angår, som intager Norra delen af Torget, följer bland allmänna byggnader, derom en färskild beskrifning.

§. 2.

Kornorget, nu Kornhamns-torget, nämnes i äldre handlingar på flere ställen; är belägit vid Mälarens strand och Södra Strömmens utlopp i Saltjön. Namnet torde härleda sig ifrån tillförfeln och handeln med Spannemål, som från kringliggande orter i Mälaren, till denna hamn i äldre tider, ankommit; eller från den Spannemål, härifrån blifvit afhämtad, till Uppfläderne.

Platsen har år från år blifvit utfylt, som andre Stadens stränder, och innehåller i längden, ifrån mynningen af stora Nygatan, till *Trievalds* gränd 180 alnar. Bredden olika. Vid stranden är en bro, der *Köpings* och *Wåsterds*-fartyg lägga till, efter hamn-indelningen, som förberört är. Denna bro på pålar, icke många år förut nybyggd, reparerades 1794. Torget rengjordes från Åkare och Lump-Contoir 1796, då stenläggningen fullbordades åt Södra sidan.

Peder Aldning gaf 1376 en gatu-bod-tomt, till *S. Eriks* och *Henrichs* Chor i Åbo, liggandes vid *Kornorget* i Stockholm, på Sudra sidan gardenom, tvers öfver *Arend Flemags* hus. Denna
tomt,

tomt, hade Borgmästare och Råd, en tid hindrat att affstå, till dels den med sin årliga ränta, under Choren, genom Biskopens i Åbo pådrifvande, återvunnen vardt; efter Magistraten icke kunde vila, att tomten låg, under Allmogona i Staden; som är att se af Dombrefvet, derå gifvet 1441 *).

Peder von Wather sålde till *Olof Svart* sitt stenus, söder vid *Korntorget* 1441, emellan långgatan och gatan äfvantill, vid Klostermuren, och emellan *Hans Pantzemarkares* stenus och *Hans Segebades* stenus; *Hans Pantzemarkare* ägande på Norra och *Hans Segebade* och *Hindrich Skräddare* ägande på Södra sidan; för 900 mark pigr, som stadens bref öfver samma köp, gifvit 1447, förmäler. **)

Då Riks Marsken och *Engelbrecht* intogo Stockholm, hvarifrån Tyskar och Danskar 1436, ville utestänga Svenske Män; vid hvilket tillfälle, 2:ne Tyske Borgmästare, grepos vid halsen, af Marsken och *Engelbrecht* (hvarom Rimkrönikan berättar); satte de sit baner på *Korntorget*, sammankallade borgarne, som ifrån burfpråket tillfrågades, om de ville med Riket hålla och bistå de Svenska; hvartill de svarede: Ja ***)).

De vid detta Torg belagne Hus, äro på pålar byggde. Det *Järmanske* kalladt, Sju Helvetis portar, förmodeligen af en äldre ägare, som hetat *Helvich*, och ansedt flere portar, för en prydnad; blef af Grofshandlaren *Pettersson* an-

*) Örnhjelm's Bullarium, i Antiqv. Arch. Tom. V.

**) Peringskölds Samlingar.

***) Rimkr. I Del. p. 222 — 225.

ansenligen förbättradt och med ett tillköpt hus, vid Nygatan, tillökt; ägdes sedan af Band-Fabriqueuren *l'Estrade*. Af en äldre Charta finnes, att en *Adlershöld* deraf varit ägare, med flere Hus i Staden. Denna sidan af Torget, har fordom bestått af 3:ne tomter, *Adlershölds*, *Inspekt. Spets* och *Clas Hurtigs*, sedermera *Söderlingska* Huset. Fabriqueuren *Schönmeijers* förut det *Scharenbergskē* kalladt, liggande midt för Torget och Bron, är utmärkt af en utbyggnad, från stora våningen, understödd af bilder af huggen sten; hafvandes fönster rundt omkring och ett särskildt tak. En berättelse är, att det varit ämnadt att bebos, af Dr. *Christina*, då hon ifrån Rom skulle återkomma till Fosterbyggnen, och att en dylik motsvarande utbyggnad varit tillämnad å andra sidan, om Huset kommit att utdragas till hörnet af Funkens, eller Bredgränden, der för detta Fru *Funk*, sedan Stadsmäklaren *Stein* ägde Huset, som ännu hafver en igånmurad port af huggen sten, åt Torget, ornerad med trenne bilder, föreställande Tron, Hoppet och Kärleken.

Närmare åt Nygatan, hafva en *Wattrangs* och Gr. *Polus* Hus varit belägne.

Plomgrens eller *Plommenfels*, fordom *Adlershöldske* Huset, nu mera Apothekeket *Engeln*, är i hörnet af *Trievolds* gränd; hvarest vid grundens läggande, till en skedd tillbyggnad, funnits nya vedermälen deraf, att Mälaren eller Söder ström fordom tima, gådt upp till Järntorget.

Ehuru handel och rörelse; så väl, som nödigt utrymme, vid flerehanda tillfällen, lyntes

göra detta Torg eller öppna plats, oumgängelig för Staden, var dock ett tagit beslut, att här anlägga längs Torget, i linia med flora Nygatan, en lång itenhus-byggnad, till inrättande af salu-bodar; redan börjat att verkställas, och en del af grunden lagd; då närmaft boende grannar förmådde hindra denna anstalt; men med ärfättande, af den derå, redan gjorde kostnad.

§. 3.

Järn-Torget, ett ibland de äldste i Stockholm, nära Kornorget; har fordom innan Hus blifvit byggde, der Södra Stadsporten varit; på tvänne sidor gränfat närmare intill Söder-ström och Saltfjön.

Det är litet och oformeligt; men Östra och Västra långgatorne, Järntorgsgatan, Norra och Södra Banko-gränden, samt förenämde *Trievalds* gränd, flöta här tillsamman.

Till detta Torg föres och förfäljes, en myckenhet Landtmanna-varor, från nästbelägne Södra orter.

Det är redan sagt att Torget torde fådt sitt namn, af det järn, sou här fordom blifvit upplagdt till utförsel; innan Södra Stads-grafven, dertill blifvit inrättad och innan gamla Våghus-tomten blifvit använd, till Banco-hufets uppgående, derflädes.

Tyrannen ville ock på detta Torg, lämna ett blodspår, efter sitt misbrukade välde; hvar est han afven lät uppresa en Galge, till oskyldige Människors fördärf och aflifvande *).

*) Rimkr. 2 Del. p. 460.

Uti skrifvelse till Magistraten i Stockholm af d. 28 Jan. 1589, fager K. *Johan* sig vilja låta bygga en Kyrka vid Järntorget; hvarföre och som det icke ville låta tjena sig, att den van-äre platsen och kåken, der skulle blifva ståendes; lå skulle anstalt fogas om desfs borttagande, med det aldräförsta; sättandes den i stället Norrut, åt Malmtorget.

Hvad de häromkring liggande Hus vidkommer; lå fordrar Riksfens Ständers Bank, sin egen beskrifning.

Hertig *Johan* af *Öster-Göthland* hade 1612, ett eget Hus vid Järntorget, hvaruti han höll sitt Hemkom-öl *).

K. *Christierns* Gunstling, Borgmästaren *Gorius Holst* hade här vid Torget sitt Hus, der *Christiern* någon tid, var till gäst (R. Kr. 2 D. p. 459). Ett register på uppskrefne persedlar i *Gorius Holstes* Hus, vid Järntorget, 1554, förvaras i Kongl. Cammar-Archivo.

Hufen från Väster-långgatan till Öster-långgatan, gå här i en rundel, som synes utmärcka, så väl gamla Stadsmurens sträckning, som lämningar af det Torn, vid detta Torg fördom legat, hvartill Västra muren lopp; som sedan fortsattes på Stadens Östra sida, till Norra Tornet. Tomterne hafva i senare tider tillhört Handlanden *Roland Eliason* och Vinskänken *Jochom Fryck*. Det midt emot belägne Hus, har halvt flere ägare, såsom en Fru *Beata Krushjörn*, en *Feiff*, Handlanden *Lavéen*; och hörnet af Väster-långgatan och Torget, skall varit en *Ehrenstrahl* tillhörigt; som för nä-
gra

*) Hallenbergs K. Gust. Ad. Hist. p. 594.

gra är sedan blifvit köpt och i stånd fatt, af Guldsmeden *Eneroth*.

§. 4.

Mynt-Torget ligger vid Södra grenen af Norrefröm, der bron går öfver til helgeands-holmen och der K. Myntet är beläget, hvaraf torget fädt sitt namn. Här sammanstöta Riddaregatan och Stads *Smedje-gatan* *). På *Brolins* grundritning, stå de tvänne hus, Urmakaren *Heijmans* och Guldsmeden *Hennings*, utprickade, som midt emot myntet, blifvit af Kronan inlöste, nederrisne och platsen omsider 1797 planerad, att göra upkörseln för Leijonbacken, till Norra Slottshvalfvvet, enligt Slottsdesseinen, aldeles fri och öppen; hvarigenom detta lilla torg ock blifvit mera utvidgat.

Till Öfverståth. *Axel Sparre* afgick K. Regeringens bref, d. 28 Juli 1668, om den nya gatans öppnande, ifrån Norre-port, genom *Sab-vii* arfvingars och Salig Fru *Ebba Leijonhufvuds* hus, hvilket skulle med det första, i verket ställas och husägarne förnöjas. År 1669 d. 19 Aug. expedierades derom ytterligare bref; att det ginge långsamt, med den projecterade gatan, ifrån Norre port, till Riddarholmen (nu varande Riddaregatan); hvarföre Öfverståthållaren derom vidare beordrades, att få väl gatan som den *fria platsen*, vid Norre-port, efter dessein, med det forderligaste stältes i verket; till hvilken ända nödigt vore, att Staden tillhandlade sig, Fru
Le-

*) Enligt 1550 års Tomtöre-bok, bodde då på denna gata, 5 Smeder, utom en Kopparslagare och en Plåtslagare; hvaraf gatan torde fädt sitt namn.

Lejonhufvuds och *Salvii* Hus; då sedan det öfrige af samma tomter, till andra kunde förfäljas, att efter tjenlig deslein uppbyggas. Om detta Hus läses uti en Dagbok hållen vid 1664 års Riksdag: "att den 7 Junii f. å. brände det i Staden vid Norr port, der Grefve *Carl Lejonhufvuds* Hus är utmed porten. Dets Hus dernäst blefvo helt uppbrunne. Elden flog sig ock på 3 ställen i Slottet; men blef förhindrad." (Hist. Märkvärd. 4 D. p. 129).

På denna plats eller torg, stod fordom inre *Norre port*, hvarom mera angående Stadens Förfvarsverk.

Det härvid liggande Kongl. *Myntet*, varder angående allm. Byggnader, färdigt beskrifvit.

Rosenadler/ske Huset, som här intager ett helt kvarter; (utom gamla Huset *Penningen*, kalladt, som Capitaine *Kirstein*, såsom ägare deraf, i senare tider i stånd satt, och af gammalt tillhört Guldmäden *Donat Feijf*), skall Presidenten *Rosenadler* fädt, efter Fru *Brita Behm*, Profesfor *Svedes* Enka, och af honom blifvit både tillökt, ombyggdt och förbättradt. Här var i senare tider, Apoteket *Kronan*, och ett så kalladt *Temple du Gout* inrättadt, af en Fransysk Mode-krämerska, *Barbara S. Pauli*, som enligt K. Brevet, af d. 20 October 1775, ägde att tillverka och i öppen bod förfälja, allehanda Fruntimmers-granlåt och Hufvudbonader, emot vanlige utskylders ärläggande, samt för de modeller hon från Frankrike hvart sjettedels år ärnade förskrifva, en skälig tullafgift; hvaröfver en noga förteckning, till Öfver-Directeuren af Tullarne, skulle ingifvas.

Här vid Mynttorget, har ock Marskalken *Wrangels* Hus legat, som länge kallades gamla *Slotts-Cantzliet*; det köptes, reparerades och beboddes sedan, af Gr. *Carl Gyllenborg*. Efter hans död, såldes det till nya Slottet, för några och tjugutusen plåtar, och nederrefs 1757, efter den Västra Slotts-Flygeln, der skulle gå fram *).

§. 5.

Köpmans-Torget i Östra ändan af *Köpmans-gatan*, är litet och obetydeligt. Der sammanföta *Bollhus-gränden* och *Baggens-gatan*. *Norra* och *Södra Köpmans-brinken* gå derifrån till *Österlånggatan*. Torget består af en fluttande backe; och af detta läge, som förorsakar vattnets stridare affall, har det förmodeligen blifvit kalladt, *Svalte* eller *Squal-torget*, som sedan blifvit förvändt till *Sqvallertorget*.

Huru det 1685 tillkommit, förmedelst *Köpmanshvalfvets* borttagande, är i det föregående 2 Capitl. omförmält.

Midt för *Köpmangatan*, ligger det för detta *Sjöbergska* Huset, fordom *Tungenselts*, emellan *Norra* och *Södra Köpmans-brinken*; hvarå fågs öfver porten, ett vapen i sten uthuggit, föreställande ett tvinhufvud, med tvänne långa tänder, utom munden; och i en niche, högre upp på väggen, en bild; utmärkande hoppet, med sitt ankare, hvarunder stod, året 1634. Förenämde vapen, förmenes hafva varit, en introducerad slägt tillhörigt, *von Herningshausen* kal-

*) Canc. R. Berchs handskrefne Saml. om Stockholm

kallad, som i vapnet förde ett svart fvinhufvud med hvita tänder utom munden *). Det är vid Hufsets reparation 1797 borttagit, med det öfriga, som utmärkte Hufsets ålder, utan att vänpå pryda det. *Judarne* hade någon tid, sin Synagoga i detta Hus; innan de af Staden hyrde Hufset vid Tyska Brunnen, der Auctions-Kamrarna förut voro.

De öfrige Husägare, vid detta lilla Torg, der gamla Stadsmuren fördom gått fram, voro 1771 Gröfshandlaren *Nicl. Pauli*, Fru *Burgman* och Fru *Abrahamson* **).

§. 6.

Munkbro-Torget vid *Riddarholms Canalen*, har communication med *Riddarhus-Torget*, och förenämde *Västra Hamn*, vid *Mälarens strand*. *Lilla Nygatan* flöter här intill, samt ifrån *Stora Nygatan Schaleri* och *Saltmätare-gränden*. Har sitt namn af *Bron*, som fördom gått från *Gråmunkeholm*, midt för *Gråmunkegränd*, till denna plan; innan *Hufen*, utanför *Stadsmuren* blefvo byggde. *Platsen* kallades i slutet af förra århundradet, som i föregående *Capitel* blifvit anmärkt, den obebyggde platsen eller *Ridderholms gatan*. Vid detta Torg lägga *Båtar* och *Ökstockar* till, med *Landtmanna-varor*.

I senare tider inrättades här *aqueducter* vid *Canalen*.

Proviantmästarèn Hind. Olofsons Stenhus, västantill vid *Munkbron*; som för hans begång-

G 2

ne

*) *Baron Rehbinders Matrikel öfver ointroducerade Släkter.* Msc.

***) *Brolins Charta öfver Stockholm.*

ne brott och otrohet i tjensten, hemfallit Kronan; skänktes Staden, såsom erlättning för gjorde kostnader, vid Gators och Gränders rättande. (Ö. brefvet d. 28 Aug. 1643).

Arméens Pensions-Cassa äger här sitt egit Hus; förut tillhörigt en *Olieverantz*, sedan Öfversten *Baron Pfeiff*; då Gardes-paraden, här på Torget formerades. Der bredevid, var fordom Magister *Fults*, sedan *Kaggiska* Huset, som skänktes, till boställe, för Kyrkoherden vid Riddarholms Församlingen; och i hörnet *Schaleri* Hus, som gifvit gränden namn; samt i det motsvarande hörnet å Norra sidan, nedre delen af *Bergstrals* Arfvingars, eller gamla *Ryningsske* Huset.

I hörnet af Lilla Nygatan och Munkbro-Torget, är det länge kallade Grefveliga *Piperska* Huset. Af handlingarne, angående äganderätten till detta Hus, som af nu varande Ägare, blifvit benägit meddelte, inhämtas: att en *Erich Jöransson*, varit den förste kände ägare till tomtten. Efter honom har den i arf, kommit till *Wellam* och *Reinhold Leihusen*, bröder, samt hustru *Brita*, *Salmon Standers* efterlefverfka.

Om denna *Erich Jöransson*, är den samma, som med tillnamnet *Tegel*, skref *Erich XIV:s* Historia, och var den så illa beryctade *Jöran Perssons* Son; så är af handlingarne i Svea Hof-Rätt bekant, att han 1612, fick bekräftelle på sin Faders Stenhus, vid Västerlånggatan, samt en Kryddgård, gent emot Gråmunkeholm; som då skulle kunna vara den samma, som *Reinhold* eller *Regner Leihusen*, *Lejonhusen* eller *Lehusen*, (som han i handlingarne olika kallas), genom
trans-

transaction, med sina medarfva bekom; och hvar-
 å, han erhöill Magistratens fastebref 1646; se-
 dan tomten blifvit reglerad, vid den då tillika
 förrättade gaturefning. Men det må ock vara
 dermed buru det vill; så är doch ostridigt, af
 handlingarne, att *Regner Lehusen*, emellan åren
 1646 och 1649, uppbyggt det, förmodeligen,
 förre och betydeligare *Stenhus*, som Drottning
Christina, d. 12 October sistnämde år, af honom
 köpte, och hvarom här nu egenteliga frågan är.

Drottning *Christina* gaf derföre 19,997 R:dr.
 specie, och lät i gods å 4 $\frac{1}{2}$ procent, betala och
 contentera honom, samt skänkte strax derpå, el-
 ler den 20 Nov. 1649 detta Hus, till Hertig
Adolph Johan, sin Coutin.

Af honom köpte Kongl. Rådet och Fält-
 Marskalken Grefve *Clas Tott* desamma, och
 har uti en af sistnämde Possessorers tid, vagns-
 hus eller stall-tomten, blifvit en tillhörighet till
 denna egendom, belägen gent emot vid lilla
 Nygatan och i hörnet af *Johannis* eller *Salt-
 mätare*-gränden, som den i handlingarne, olika
 kallas.

Grefve *Clas Tott* upptog på denna Egen-
 dom flere betydliga lån; af Grefvinnan *Anna
 Oxensfierna*, (som latte sig i possesion af Huset)
 af Biskop *Brunnius*, och af K. Rådet och Fält-
 Marskalken Gr. *Köningsmark*, hvarigenom så väl,
 som Gr. *Totts* gravationer till Kronan; gafs an-
 ledning till färskilte rättgångar, om bättre rätt
 till denne Egendom; hvilken Grefve *Könings-
 marks* Eukefru, Grefvinnan *Maria Christ. Wran-
 gel*, i anseende till en äldre intekning, genom
 K. Rättens Sentence och Dom, tillerkändes, d.

10 Juli 1686, hvarestet fastebref, för hånne utfärdades d. 26 Mart. 1687.

Efter Grefvinnan *Wrangels* död, fälde hånnes Döttrar, Fröken *Maria Aurora Köningsmark* och Gr. *Carl G. Levenhaupts* Fru, *Amalia W. Köningsmark* detta Hus, d. Jun. 1692, till Rådsmannen i Stockholm *Olof Hansson Törne* för 60,000 Dal. K:mt. Vid fastebrefsvets utfärdande, transporterade han, sin ägande rätt dertill, på sin Måg, då varande Cantz. Rådet *Carl Piper*, som derå erhöill laga fasta, d. 20 Jul. 1692. Men emedan afledne Hertig *Adolph Johan* icke betalt fjerdeparten af donationen, och de öfrige $\frac{3}{4}$ -parter, äfven vore reduction underkastade; ty utfärdade Reductions-Com. observation derå, hvarifrån likväl Cantz. Rådet *C. Piper* befriades, enligt K. Commisjonenens utslag, d. 2 Dec. 1696. Detta Huset förfälles omsider, af *Piperska* Arfvingarne, d. 15 Mart. 1753, till Konung *Adolph Fredrich*, för 150,000 Dal. K:mt., der den af honom då inrättade och underhållne Cadett-Corps var inquarterad, till dess den 1756, förflyttades till Carlsrona; hvarestet Konungen fälde Huset, till Presidenten i Com. Collegio, Baron *Erland Broman* för 162,000 Dal. K:mt; han åter afstod detsamma, d. 4 Febr. 1757, till Grofshandlaren i Stockholm *Herman Petersen*, för 180,000 Dal. K:mt., hvarå fasta meddeltes d. 4 Juli 1757. Det blef af honom sedan anförligen förbättrat; flyglarne uppdragne en väning högre; de 3:ne portarne vid Munkbrotorget igenmurade, och ingången till stora Huset öppnad, vid lilla Nygatan; m. m. samt Egendomen efter hans förordnande, gjord till Fidei Commis, åt äldste manlige Arfvingen,

Efter hans död, hafva hans Barn blifvit upphöjde i Adeligt Stånd, och äges Hufet nu, sedan äldre Sonen, utan manliga descendenter aflidit, af andra Sonen, Herr *Herman af Petersens*.

Då Enke-Dr. *Lovisa Ulrica* flyttade ifrån Slottet, skall hon ärat köpa detta Hus; om Konungen lämnadt Fidei-Commiffarien tillstånd, att fätta vederlag derföre, i annan egendom. Det har efter 1780, varit uthyrt, till Bergs-Collegium, under den tid, K. Myntet reparerades, och sedan åt R. Drotset Gr. *Wachtmeister*.

Öfver Portarne har man fordom läfit: 1) Hålt dig vänliga med hvar man, men betro näppeliga en ibland tusende.

2) Skilgh ifrån dig, dina ovänner, och tag dig likväl ocklå till vara, för dina vänner.

§. 7.

Riddarhus-Torget, belägit bredevid Munkbrotorget och Riddarholms-Canalen, var förut mindre och irreguliert, innan Ridderskapet och Adeln 1765, till dess utvidgande, öppnade Riddarhus-gården; hvarigenom det nu kan anses vara en likfidig fyrkant; då längd och bredd tages, ifrån Riddarhufet till de motiivarande Husen, och ifrån qvain vid Canalen till Rådstuguflygeln; innehållande omkring 11,000 quadratalnar. Gatorne som här sammanstöta, äro: Riddaregatan, stora Kyrkobrinken och stora Nygatan. En gränd löper ner till Norrström, emellan Riddarhufet och nya Rådhuset.

Då Riddarhus-gården lades till Torgets utvidgande, blef en fyrkantig huggen sten nedlagd

i hörnet vid Torget, at utvifa längd och bredd af samma tomt; som förut var instängd af ett plank, och hade ett litet Stenhus i hörnet vid Torget och gatan till Riddarholms-bron; som ut-
hyrdes till salubod.

Att Adeln derigenom icke minskat sin ä-
gande-rätt till sjelfva platsen, bestyrkes deraf;
att vid samma tillfälle, hela Riddarhus-tomten
blifvit afmätt och Charta deröfver af Stads-In-
genieuren 1764 affattad; som af Magistraten blif-
vit gillad; hvarå Riddarhuset, d. 30 Aug. sam-
ma år, fasta erhållit; till följe hvaraf, förberör-
de fyrkantige råsten blifvit nedlagd.

Riddarhus-tomten innehåller uti bredd på
Södra sidan vid Riddarholms-gatan. . . 97 aln,
På Norra sidan vid Strandgatu-linien . . . 97 —
På Östra sidan vid Riddarhus-gränden . . . 195 —
På Västra sidan vid Canalen . . . 190 —
Arealiter 18,915 kvadrat-alnar. Ifrån hörnet af
Huset till råstena 75 alnar, då Riddarholms-
gatans gamla bredd blifver 30 alnar.

Till hela Riddarhus-tomtens planerande och
stenläggande som fordrade en kostnad å 384 Rtd.
44 skill., deltog Riddarhuset till hälften; med
förbehåll, att platsen enligt Chartan, förblifver
städse Riddarhusets egendom, samt att underhål-
landet af den delen innom råstena, som med
Riddarhusets goda minne, till gata och farväg
nyttjas, utan Riddarhusets vidare kostnad, be-
förjes.

Torget's rymmeligare och värdigare utseende
och qvains nybyggnad vid Canalen, vore
nöd-

nödvändige anstalter, som Ridderskapet och Adelsns vidtagne beslut, fordrade: att här på des kostnad låta upprepa åt K. *Gustaf I.* ett för mera än tvänne tidevarf tillbaka, förtjent veder-måle af vördnad och tacksamhet.

Gustaf Wasas Ärestod af Bronze, uppfattes här d. 13 Decemb. 1773, på en rund piedestal af Svensk Marmor 11 fot hög; föreställande Konungen lagerkrönd, med scepter och mantel, gående från Ridarhuset till Kongl. Slottet. Inscriptionen derå, guten i Metall, omgifven af en ringlagd orm, lyder sålunda:

Gustavo. Erci.
Patriæ. Libertatis. Religionis.
Vindici.
Ex. Nobili. Civi. Opt. Regi.
Post. Bina. Secula.
Pos. Ordo. Equestris.
MDCCLXXIII.

Härom varder vidare handlat uti beskrifningen om de till Svenska Konungars minne i Stockholm, uppreste bildstoder.

Ridarhus-Torget nyttjas väl icke såsom en handelsplats, dit landtmanna-varor föres; utan mera som ett ställe, der allehanda Folk flamlas, till nyheter och rycktens utbudande.

Man kan icke tydeligen beskrifva utseendet af denna tracten, som undergådt många förändringar, innan här blef en öppen plats och Torg inrättat; som att sluta af des namn, och Ridarhus-tomtens inlöfande på 1640-talet, ej kan vara mycket gammalt.

Att grunden från början tillhört Munkarne på Gråmunkeholm, — att här, som det förmenes af ålder stådt, Herr *Bencis* Törn, — att sedan den tiden flere byggnader varit här uppförde, — att enligt 1547 års Plan-Charta intet Torg då varit hvarken här eller vid Munkbron, utan platsen den tiden bebyggd, ned till Canalen, — att en Bro, Norr om, den nu varande nya Riddarholms-bron, varit byggd, närmare Riddarehuset, syntes få väl; en gammal pålning utmärka, då nye qvain vid Canalen byggdes; som det ytterligare torde kunna bestyrkas af den 1669 anbefallte gatas öppnande, från Norreport till Gråmunkeholm, (hvarom ofvan förmält är), — att Herr *Ake Tott* 1630 d. 21 Octobr. fådt lof att låta bygga en Bryggå ifrån sin Gård, på Gråmunkeholm, till det nya Torget, som Konungen der afficka låtit; — äro de strödde underrättelser, man om denna tracten kunnat samla, och hvaraf tillika synes kunna inhämtas, att Torget kort före 1630 blifvit afstuckit och kort derefter anlagdt. Uti beskrifningen om *K. Gustaf Adolphi*s Lik-procels, d. 22 Junii 1634, nämnes nya Torget vid Munkbron, att utmärka i fråga varande Torg *).

Beträffande de häromkring liggande Hus, fordrar Riddarhuset sin egen beskrifning.

Nya Rådhuset, förut Riks Skattmästaren Grefve *Gustaf Bondes* Pallats, aftagit i Svecie verket 1 Del. Tab. 41, 42; men flyglarne mot Riddarhus-torget då icke byggde; afbrann den 18 Apr. 1692; led sedan någon skada andra gången

*) Stockh. Magazin af Svederus för år 1781. 3 Tom. p. 338.

gen af eld, vid början af innevarande åra-hundrade; har sedan blifvit fullkomligen i stånd fatt; men icke med så många onödiga firater på taket. — Efter R:s Skattmästaren *Gust. Bonde*, som afled 1677, ägdes det af Sonen Grefve *Carl Bonde*, hvars Enkefru, Grefvinnan *Maria Gustava Gyllenhierna*, sålde det till Stockholms Stad, som interimsviis gjorde deraf sitt Rådhus; hvarföre och R. Rådet Gr. *Gustaf Bonde*, Sonen, uti sine på vers skrefne öden *), läger:

”En Bonde jag föddes i Stockholms rådsal.”

Innan det såldes, uthyrdes det någon tid, till Hofrätts-hus, och efter Slottsbranden, dit flyttades Kongl. Bibliotheket, som först blifvit inrymdt i Gr. *Lilljes Hus*, då en ringa del deraf räddades undan elden **).

Det är förut nämt att Magistraten här intog sitt säte 1732 eller 1731 ***). Uti en olyckelig vådeld afbrände Huset d. 19 Dec. 1753; men dets i ståndfättande företogs strax derefter, och befriddes så skyndesamt, att Magistraten kunde åter inflytta, om Sommaren 1755.

År 1758 d. 11 Julii gillade Konungen de infående ritningar till de tvänne flygel-byggnader, vid Rådhuset åt Torget, som då skulle inrättas till Stadens Kämners-Rätt, till Corps de Garde

*) Cantz. Berch. l. c. Som berättar att förenämde vers blifvit supprimerade.

***) Celsii Hist. Bibl. Reg. St. 1751, 8:o. p. 169.

****) Det sednare årtalet finnes på en Oratio inauguralis ad felicissimam Curiam Stockholmensis Auspiciis in primo Sollemnij Senatus Urbici consensu, anno 1731 pie dicta, ab Erico Petro Bång, Stockholmensi. 4:o. Tryckt i Upsala.

Garde för Stadsvackten, med flere behof; sedan rifningen af gamla Rådhuset, på Stortorget, var besluten att företagas.

K. *Gustaf III.* benådade Magistraten och Borgerskapet med flere befök. År 1768 såsom Kron-Prins, fänd af en älskad Fader, att förlåkra dem, om hans hulldhet och förtroende; 1772 vid Revolutionen, att emottaga deras förlåkran om underfätelig trohet och tillgifvenhet; 1790 d. 30 Aug. efter erhållen fred, till betygande af sin tackslambet deröfver, att Borgerskapet tagit till vapen, att försvara honom och Staden; och äfven förut, då K. tolkade sin erkänsla för den trohet och nit de visat, då Riket skakades af in- och utrikes faror. Ett lika nådigt befök har Magistraten och Borgerskapet fådt emottaga, af K. M. Konung *Gustaf Adolph* såsom Kron-Prins, d. 29 Mart. 1790, att å des Faders vägnar, vid öppnandet af tredje årets fälttog, uppmuntra Borgerskapet till ytterligare vård och bevakning om Konungahuset och Hufvudstaden. Äfven af Konungens Förmyndare, Hertigen af Södermanland, d. 10 Nov. 1792, att installera Öfver-Ståthållaren *Modée* i Ambetet.

Minnet så väl af desse solenne acter, som af den besynnerliga nåd och ynnest, Magistraten och Borgerskapet således rönt; förvarar äfven de vedermålen derat, som i stora Rådhusfalen äro den ypperligaste prydnad. Främst i rummet ses K. *Gustaf III:s* bröstbild uti hvit marmor, under en prächtig thron-himmel af cramoisie-rödt sammet, med rik guldbrodering och franfar; hvars ryggstycke prydes uti upphöjdt broderi med Rikets vapen och derunder ett upprätt svärd,

svärd, såsom tecken af Riddaregraden med Svärds-Ordens Stora Korls; hvilken desfs vid *Walkiala* segrande Krigshär, Hans Mit på fjeltva valplaten tillärkände; såsom efter Ordens-städgan: *väl förtjent*. Till höger sitter då varande Kron-Prinsens, nu *K. Gustaf Adolphi* portrait; hållandes i handen det bref, *H. K. Höghet*, såsom sin Herr Faders Sändebud d. 30 Mart. 1790, på Rådhuset frambar, med desfs fulla utanskrift: *Till vårt trogna Borgerskop uti vår Residence-stad Stockholm, detta nådeligen*. Till vänster ses *H. K. H. Hertig Carls* portrait, till en åminnelse deraf, att Stockholm någon tid af åren 1772 och 1773, uti *H. K. Höghet* ägt sin högste Styresman^{o)}. Utomdes prydes detta rum af flere Taflo och i lynchhet af Stockholms Stads utgifter ifrån åtkilliga ställen, förfärdigade af Hof- och Perspektiv-Målaren *Joh. Säfvenbom*.

Bland flere ålderdoms kvarlevor, förvaras här Stadens Svärd, Nycklar^{**)}, och de, till ett af fordna tiders nyttjade straff, så kallade Stadens Stenar. Vid uppgången till Rådhuset, hänger Stockholms-alnen af järn, i muren fästad.

Bland Hufen vid detta Torg, är ock det förut så kallade *Hamiltonske* Hulet, fordom en *Gretve Falkenberg* tillhörigt, nu åter, *Asiesfor Bergstrals* Arfvingar; liggande midt emot Riddarhuset, och intager med sin façade åt stora Nygatan, sina flyglar, samt Hulet åt Munkbron, ett helt kvarter. Stora Porten af huggen sten, är firad med 2:ne vapen; det ena en

Ulf

*) Extra Posten 1792, N:o 44.

***) Se Stadens Förivarsverk.

Ulf tillhörigt, af *Melcker Axelsons* Slägt, länge sedan utgången. Det andra föreställande en Sugga, stående på fyra fötter, fördes af *Kurtzel/ke* Åtten. Samma vapen tillika med R. Rådet *Rynnings* finnes på ett stort gammalt Stenhus på *Låmshaga* på Wärmdön. Han var gift med *Anna Elisabeth Kurtzell* och blef förmodeligen med henne ägare till detta Hus.

Huset med façaden åt Riddarholmen, kallas fordom *Lyktan* för sina många fenster. Det tillhörde för flere år sedan, Sockerbagaren *Ziegler*; är nyligen reparerat af nu varande ägaren, Meubelhandlaren *Lundberg*. Det har ett Italienskt platt tak, med sitt järngaller. Det i hörnet af Kyrkobrinken tillgränsande, Kyrkoherde-huset, som blott halver ett fenster åt Torget, liknar en utbruten del af samma Hus. Huset på andra sidan Rådstugan, eller Källaren *Tre Kronor*, nämnes i K. Brevvet d. 15 Junii 1667, för *Gustaf Baners* Hus.

§. 8.

På *Tillæi* Charta upptages Södra Slottsplanen ibland Stadens Torg. *Åkare-Torget* nämnes sålunda 1693; att Pastor i Riddarholmen då hyrde rum i Fru *Anna Blix* Hus, vid *Åkare-Torget* belägit. Torde vara något af redan nämnde Torg, der *Åkare* haft tillstånd, att hålla med sina kärror och åkedon, till Allmänhetens betjening.

Bland öppne platser i Staden må här ock anmärkas *Brända Tomten*, der Kinstu och Skärgårdsgatorne sammanstöta, och är som namnet tyckes innebära, en afröjd tomt efter ett afbrändt

brändt Hus, till vinnande af något utrymme, emellan de der sammanträngde Hus och Gator. Der bredevid är *Kortmanske* Huset belägit, nu Capitaine *Klingenstierna* tillhörigt.

§. 9.

Om *Brunnen* på Stortorget är i 1 §. af detta Capit. något nämt. Den upptogs, efter Beurfebyggnadens fullbordande och gräfdes till ett, med Mälar-horizonten, svarande djup. Den fick då en hvälfd öfverbyggnad och 2:ne pumpar, samt firades å sidorne, dels med huggen sandsten, dels med härmad droppsten. Öfverst är en stor urna, med vasar i alla fyra hörnen, hvar utur vatten föreställes flödande. Till Beurfebyggnaden, skall ett Vattu-uppfodringsverk, från Brunnen, som dertill inrättad blifvit; kunna anläggas och vatten i alla Husets våningar uppföras, i likhet med de inrättningar, R. Ständers Banko hus och Stadens Rådhus hafva *).

Under R. R. Baron *Sparres* tid, som med så utmärckt omtänka beförjde, allt hvad Policen i Hufvudstaden, angå kunde; förbättrades ock den så kallade *Tyska Brunnen* 1787, der Svartmans- och Skärgårdsgatorne stöta tillsammans. Brunnen blef med sina 2:ne pumpar öfverbyggd, af sten, och Huset emellan förenämde gator af tagne, och gaslarne i en rundel åter uppförde, att åt denna tränga plats, gifva ett mera utrymme: hvilken inrättning skedd på Brand-Försäkrings-Contoirets bekostnad. Årtalet 1787 är i en sten, å Brunnen uthuggit. Dets vatten håller
måft

*) Borgm. *Försbergs* berättelse om Beurfebyggnaden 1780. Mfc.

mäst kokfalt, litet eller intet faltpetter, des-
utan kalk och litet järn. Är af de bättre vat-
ten i Stockholms Brunnar, under N:o 3 *).

Brunnen i Brunsgränden, vid Österlångga-
tan, har 2:ne pumpar, under ett brädtak; gör
passagen trång. Des vatten håller bara kok-
falt, kalk och nog järn: är efter Pr. *Bergii*
classification det 7:de ibland de bättre i Stock-
holm **).

Gamla Banco Brunnen, bakom gamla Banco-
huset, vid infarten till yttre Borggården, har en
pump; håller kokfalt, faltpetter och litet järn,
uppföres under N:o 10 af *Bergius*, ibland de
bättre vatten ***).

Innom K. Slottet, är på stora Borggården
en brunn, ämnad till Upptodringsverk af vat-
ten i alla flotts-rummen, vid timmande elds-
våda.

I Södra flottsgången, der Konungens Kök
äro inrättade; finnes nödige Brunnar, med fina
pumpar; der vattuhämtning, äfven tillåtas af
andra.

V. CA.

*) Velt. Ac. Hand. 1759. Vol. 20 p. 106.

) Ibid. (*) Ibid.

V. CAPITLET.

Om Kyrkorne inne i Staden.

§. I.

Stockholms Stads Storkyrka.

Birger Jarl anlade denna Kyrka då han funderade Staden, 1260; hon förtjenar således, såsom den äldsta och enda, allt intill K. Johan III:s tid, ännu sitt namn af Stadens Storkyrka. De andra hafva före den tiden, varit Kloster-Kyrkor *). En del af våra Häfdateknare förmena, att Kyrkan blifvit anlagd; andre, att hon blifvit färdig 1264. En så stor byggnad, synes dock hafva fordrat en längre tid än 4 år, i synnerhet som Försvarsverket, var ett af de angelägnare göromål, som gifvit första anledningen, till Stadens fundation; i början af femtonde århundradet, skall Kyrkan på bredden blifvit utvidgad, och med en tillbyggnad vid Västra ingången aldeles fullbordad, 1478. Dets långd uppgifver *Grundel* till 196 fot och bredden till 104. Af hvad grund, hon blifvit helgad åt Rysfarnes Patron, den H. *Nicolaus*, lär det nu mera, lika så litet kunna utredas; som saken i sig sjelf, torde kunna anses, af någon synnerlig vigt. En vittne Fornälskare förmåler väl, att S. *Niclas* anses, som de Sjöfarandes Patron, hvarjore ock den första Kyrkan, i den nya Staden *Köpenhamn*, blifvit honom helgad, och att samma orsak torde vara, till Storkyrkans uppkallande efter honom **); men om

I. Bandet.

H

Sven-

*) Peringskölds Saml. om Stockh. Mfc.

**) Berchs antekn. om Stockholm, i Ant. Arch. Lil. lienvalldh de Templo S. Nicol. Ups. 1787.

Svenska sjöfarten för handelns skull, kan man dock den tiden, icke göra sig några stora tankar. Att *S. Nicolaus*, en Biskop i Staden *Myra* i *Lycien*, blef antagen till des Patron, kan nu icke så lätt sägas; är *Botins* yttrande, derom *); lika osäker lærer den uppgiften vara, att Kyrkan fått namn af en *Nicolaus*, *Nuncius Apostolicus*, som blifvit hitskickad ifrån England, och som sedan skall blifvit Påfve, under namn af *Adrianus IV*; eller af Erke-Biskop *Nicolaus Hvit*, till någon åminnelse, att han skall varit närvarande vid des invigning 1306. (Grundel I. c. p. 19).

Af Kyrkans äldsta utseende, med sina små torn och 3:ne aflätningar på taket, förvaras en gammal afmålning i Kyrkan. Hon hafver förut varit längre än nu; men *K. Gustaf I.* lät afstaga en stor del på Östra gafveln, för Slottsgrafven skull och vägen till Slottet, år 1548; så att den delen, som förr var grunden till Högchoret, står nu under gatan; der Hertigarne *Erik* och *Waldemars*, och många flere Lik varit begrafne. Hon hafver i förstone icke varit så bred, fram vid choret, som nu; utan då *K.* lät afstaga hanne, på Östra gafveln, var hon imalare framman till och så byggd, som Gråmunke-Kyrkan och *S. Jacob* ännu äro; men då hon aftogs på längden, öktes hon jämlikt på bredden med nedre delen, som alltid varit sig lik, eller oförändrad **). Den vankapelige facade åt Slottsbacken, som Kyrkan nu har, är efter Stads-Architekten *Carlbergs* ritning, och Inscriptio-

*) Birger Jarls Lefv. p. 162.

***) Peringsk. I. c.

tionen, å den stora Koppar-tafeln derstädes, med derå förgylte och fastspikade bokstäver, författad af Doct. *Alstrin* *).

Mesfenius, och *Grundel* efter honom, med flere, instämma derutinnan, att *K. Gustaf I.* varit finnad, dels för bättre utrymme, dels i anseende till Slottets förklar, vid en fiendes anfall, att låta nederrifva hela Kyrkan; men att han ändteligen afstådt derifrån, på *Olof Skeppers* råd, som äfven skall förestäldt, att en sådan oförrätt, kunde väcka Guds hämd. Detta skall händt 1554, och året derefter eller 1555, att Kyrkan blifvit på längden aftagen, som förberört är, ehuru *Peringsköld* förer det till 1548.

K. Johan III. var åter af en annan tanke, då han d. 1 Jan. 1581 förklarade sig vilja hafva något förändrat på Stads-Kyrkan; hvilket han på sin bekostnad ville låta beställa, att det sedan desto snarare, kunde blifva företaget och fortfatt; hvilket *Olof Gudmundsön*, skulle sig påtaga **).

År 1595 d. 28 Apr. kl. 3 om morgonen, flog Åskan på 3:ne ställen ned i Storkyrkan. Elden tändes ofvanför timme-klockan; men blef släckt med söt mjölk ***).

I *K. Gustaf I:s* tid, skall Kyrkan som *Mesfenius* säger, varit prydd med half Döm; hvar till Påfven gifvit låf och samtycke; hvaraf hon sedan ofta blifvit kallad, *Stockholms Domkyrka*.

H 2

Så

*) Berch. l. c. **) Stiernmans P. och Com. Handl. I Tom. p. 310. ***) Stadens Tänke-bok 1595, s. 231.

Så skall ock samma Konung varit betänkt, att af Stockholms Stad, göra ett förskiildt Stift.

Öfver denna Kyrkas Chorer och Altar, med tillhörande bref och instiftelser, hafver *Pering-
sköld* författat en beskrifning, som vid Storkyrkan förvaras. Den innehåller väl intet annat, än ett upprepande af de donationer, som i hus, jord och penningar blifvit anslagne till sjilaryckt, under Altaren och Capellerne, hvaraf här ett utdrag dock intages, med några tilläggningar, såsom tjenande till någon upplysning i Stockholms Stads Historia.

1. *S. Martini Altare* eller *Prabenda*. Af Erke-Biskop *Peders* bref, *Torstuna* 1337, inhämtas, att en lörnäm Borgare *Johan Gifsman* (då till *Lybeck* utflyttad) hade ett Altare, med sin Präst, instiftadt och af egne medel uppbygga låtit, till Guds och Mariæ låf, och dertill gifvit nödig skrud, samt Prästen 8 mark lödig silfver, i lön. Denna foundation stadfästade Erke-Biskop *Hemming* uti *Upsala* 1347.

2:dra *Altaret* hade Borgaren *Conrad Arxó* ärnat fundera; men som det i hans tid icke hant fullbordas, fökte Sonen *Folquiner Arxó* och *Simon Schelhorn*, derå Erke-Biskopens stadfästelse, som beviljades d. 26 Octob. 1350.

3. *Maria Virginis Altare* och inkomster, hade redan 1353 sig så förökt, att ock ett Gille med Älderman och Bröderkap, kunde funderas; hvarpå K. *Magnus Erichsön* lämnade sin stadfästelse 1353. Detta Chor lades till *S. Annæ*; men Gildet införlifvades med H. *Lekama Gille*.

4. *S:t Andreæ Altare*, funderat af Borgmäst. *Folquin Bracheles* Enka, *Gertrud Konhens*, i Choret närmast vid Norra dörren, 1370 d. 8 Octob. Detta stadfästades af Erke-B. *Birger* 1381, som äfven antog *Verner Henr. Svarte* för ord. Präst derstädes 1374. Hvad från denna præbenda hade blifvit borttagit, återfältes genom K. *Christophers* bref 1444. Detta är nu den Chor, der falig R. Cantzleren Gr. *Axel Oxenskiernas* 2:ne barn ligga begrafne.

5. *Heliga Lekama Altare*. Derpå finnes nu intet donations-bref; men af det älldsta som nu är att tillgå af 1409, intages, att Capellet haft sitt eget Gille och sitt Hus på Skomakaregatan. Capellet i Kyrkan har varit vid Södra dören, der nu läktaren är; instängt med sin färskilte mur, som än af pelaren synes. Hvad inkomster Choret hade af Landtgoods, derom finnes inga bref, men i Staden ägde Gillet, Badstufvan, med desz grund; en half mark lödig, af Borgm. *Vestphals* Stenhus vid Södra port; item af samma Borgmästares Hus vid Fiske-torget $\frac{1}{2}$ lödig mark (1425), item 7 m. lödig ränta af *Henr. Dynkstedes* Stenhus, nordan om porten, då man går åt *Vismars-gatan*, (1413), item 4 m. af fordom Borgm. i Stockholm sedan Borgaren i *Lybeck*, *H. Pernoves* Stenhus, Ö. mur, vid Fiskestrand, med räntan af flere Stenhus.

6. *S. Peders och Påfvls Altare*, hafver varit uti H. Lekama Capell. Inga handlingar finnas derom.

7. *S. Barbaræ Altare*: hafver Rådman *Verner Gest* och *Herm. Rymbeke* funderat, med en evig Messa till Guds och *Mariæ* lof, Jungfru

Barbaræ, sin egen och föräldrars, samt andre Christne Själers gagn, 1428; liggandes detta Capell, näst H. Lekama Altare och *S. Gertruds* Chor, på den S. sidan i Kyrkan, försedt med underhåll, kostelig skrud och egendom i Stockholm.

8. *S. Gertruds Altare* på S. sidan i Kyrkan. Uti Rimkr. nämnes *S. Gertruds* Gillestufva. Inga handlingar äro derom att tillgå.

9. *S. Michaelis Altare*. Hafver haft sit eget Gille på Skomakaregatan, som kommit under Vår Fru Gillet.

10. *Altaret* med 2:ne präbenden, uti ett färskildt Chor, hafver *Heijna Frome* och *Hans Helmholt* funderat 1458, efter Hustru *Bela*; och låtit denna instiftelse på Rådhuset inprotocolera.

11. *Guds Ängla Altare* funderat af *Magnus Utter* och hans Hustru *Ingegerd*, Guds Änglom till ära, 1481. *Math. Petri*, Präbendatus, gaf dertill sin Gård, på Norremalm, till en Capellans lön.

12. *S. Christophers Altare*; des präbenda och chor förut upprättat, förnyades och begäfvades, å nyo af *Hans Skymblepning*, efter sin Hustrus Faders död 1480. År 1440 hade *Borgm. Ol. Lorenbergs* Enka i Stockholm, skänkt till *S. Christophers* Altare i Storkyrkan räntan af 3:ne Hus, som hon ägde i Staden, och som aldrig fick dragas undan Altaret.

13. *Tiotusen Riddares och Ellofvatusen Jungfrus Altare*. Detta med sin präbenda, hafver Bor-

Borgaren *Staffan Storbecks* Enka, *Christin Jacobsdotter*, funderat af ny, med kostelig ränta, af stenhus och tomter för Præbendaten; *S. Fransisci* dag 1485. Choret har varit efterst på N. sidan i Kyrkan; som ett gammalt bref utvisar. Uti 10,000 Riddare præbenda i Stockholm, har ett Helgedoma-kar varit af silfver; vägande 3 lödig mark 8 lod, 1 quintin, eller 56 lod 1 quintin *).

14. *S. Henrichs Altare*, hade sin præbenda och Chor, med sitt Gille.

15. *Jungfru Maria och H. Tre Kungar* till ära, instiftade *Mich. Svarte* och hans Hustru *Elin Persdotter*, i *S. Henrichs* Chor 1487, der han sig inköpt hade, med 60 mark p:gr, ett Altare med præbenda; gifvandes dertill 2 par Messekläder, en Kalk, Helgedoma-kar och ränta af 2:ne Stenbus. Uti Stockholms Kyrka har *S. Henrichs* beläte varit af silfver, vägandes 9 lödig mark och 15 lod; (*Dijkman l. c. p. 94*).

16. *S. Peder och Påvels Altare*: På Norra sidan i Kyrkan, hvartill Biskop *Cort* i Strengnäs gifvit ett Stenhus, i Skomakare-brinken, som årligen räntade 20 mark, till *Jungfru Mariæ* tidedgård; hvilket han i samma Chor funderat hafver, som af ett bref 1494, intages.

17. *S. Örjans eller Jörans Altare*, inrättadt af Herr *Sten Sture*, vid *S. Örjans* Statua; men på det altaret hafver man intet document, mera än i Rimkr. (p. 538, 539) der som talas om *S. Erichs* baner, då det från Upsala, kom till

H 4

Stock-

*) *Dijkmans* Kyrkohandl. p. 175.

Stockholm, fördes det in i Bykyrkan, och sattes på *S. Örjans Altare* *).

18. *S. Erichs Altare och Præbenda,*

19. *S. Olofs Konungs,*

20. *Vår-Fru Conceptionis,*

21. *Vår-Fru Visitationis,*

22. *Nativitatis Christi,*

Af hvilka man nu allenast finner blotta namnen, uti några gåfvo eller testaments-bref. Hafva och delsutom många flere varit, som nu med sine bref, äro aldeles förgätne.

23. *S. Anna* Chor nämnes i ett bref 1507, hvartill kan läggas *S. Johannis* Præbenda, *S. Blasii* Chor, *S. Loyi* Præbenda och *H. Trefaldighets* Altare **). Åtskillige fundationsbref, för berörde Altaren och Præbenden, finnes tryckte i en Vecko-Skrift, kallad *Sanning och Nöje*.

Tvåne stora Capeller hafva ock varit byggde, särskildt ifrån Kyrkan, neder vid Västra dörren, det ena Sunnan om klocktornet, det andra Nordan; bägge med flere altaren och prebendater. Det Södra hette *Sjåla-Capellet*, som var i stort flor, efter der sammastådes, de fläste mesfor hölles, för lefvande och döde; och thy ofrade alle dit. Konung *Magnus* tager uti sitt försvär, Borgaren i Stockholm, *Herman Skräddare* och alt hvad han gifvit till Capellet, af honom funderat i Stockholms Kyrka. K:s bref af år 1361. (Link. Bibl. Handl. 1 D. p. 6).

Ibland

*) Bisk. Wallins Gottl. Saml. der det säges, att Sten Sture den Äldre funderade detta altare 1488.

***) Vitt. A. nya hand. Tom. 2 p. 226. not.

Ibland alle andre Præbenden och Altaren i Sjåla-Capellet; hade en Kyrkoherde *Hans i Håtuna*, en Præbenda derstädes funderat 1422. Åt 1449 gjorde K. *Carl VIII.* en Stadga, med Föreståndaren i Sjåla-choren i *Nicolai* Kyrka, om *Beijersla* och *Österberga* och det som brukas, under förenämde Sjålachor i *Töör*, att han skulle gifva årligen deraf 7 mark till afgäld, till Capellanerne, så länge hans Nåd tillläger; för hvilka de skulle hvar år på *S. Gregers* dag, hålla ett *anniverjarium* med *vigiliis* och Sjålameffor, för hans faders och moders själ. — Det Norra Sjåla-Capellet vid Klocktornet, som nu är Sacristigan, hafver äfven varit i stort pris; men deröfver finnas nu inga bref i behåll.

Uti Stadens Tånkebok, för år 1593, d. 20 Aug. (fol. 96) förekommer, att Mästern *Abraham* och *M. Erich*, Kyrkoherrar, begärde att en Sacristi måtte blifva byggd, i Stora Kyrkan, på Norra sidan om Högchorena.

I Kyrkan hafver ock varit många beläten, hvarest den enfaldiga hopen, mycken Gudstjenst och vördnad, med häfvor och skänker gjordt hafver; hvarföre de fingo 40 dagars indulgentier, som för samma beläten, med knäböjande sig infunno; läfandes Fader vår, ave Maria! m. m., samt vaxljus för dem upptände. (Indulg. brefvet d. 16 Jan. 1474).

Att Storkyrko-Församlingen haft rättighet, att sjelf välja sig Präst, flutas af Privileg. 1436 och § om Prästval, som innehåller: "att Borgmästare och Råd skulle presentera en infödd Klerk, och honom skulle Kyrkan gifvas, utan genfago och hinder." Denna rättighet har För-

famlingen sedan njutit i 200 år; men i 1636 års Privilegier den 10 Mart. lämnas Förfamlingen blott den rätt, som andra i gemen icke äga; att med Confistorii samtycke, få kalla och välja på några Personer, hvilka sedan skulle presenteras Konungen, att deraf utvälja en *).

Klerkerne vid Bykyrkan voro, i äldre tider, utom Kyrkoherden, en Prost, en Poenitentarius, en Syfsloman och flere Capellaner; åtminstone en Præbendat, vid hvardera af de dervarande många Chorer, och Altaren **). Utan att nämna all den öfriga Kyrko betjeningen,

Uti beskrifningar om Kyrkor, finnes gemenskapen en lång förteckning på Kyrkoherdar ***). Deras namn, befördringar och dödsår, äro ensamt till föga upplysning i deras lefvernes beskrifning, som rätteligen bör fökas i Fäderneslandets Lärdoms-historia. Här kan dock om Storkyrko-Förfamlingens Pastores anföras: att *Johannes Skrifvare* skall vara den förste kände *Curatus Ecclesie Sct Nicolai Stockholm. 1336*: att *Erich Kröpelin*, var en Son af K. Rådet och Höfvitsmannen på Stockholms Slott *H. Kröpelin*, omkring 1446; att sedan Reformationen, ifrån Mag. *Mich. Langerben*, 1524, till närvarande tid, eller på 270 år: varit 37 Pastores, af hvilka 16 blifvit Biskopar i färskildte Stift, och de tvänne lifte, Ordens-Biskopar. Af dem äro många, som förtjena en egen Historia; hvarmed *Olof Petri Phase*, längesedan blifvit ihugkom-

*) Svenska Kyrkohandl. i Saml. Stockh. 1770. N:o 6 och 7.

***) Murberg i Vitt. A. Hand, 2 Del. p. 225.

****) Grundel de Stockholmia.

kommen. Innan han var prästvigd, predikade han ifrån en färskild predikstol i Storkyrkan, och vardt nämnd, Mäster *Oluff i Korgen*, hvar ifrån han mer än ofta kom med lifsfara. Han blef Pastor 1539 vid Storkyrkan, men af en Commission dömd den 2 Jan. 1540, ifrån både Ämbete och Lif, för det han hade sig bekant och icke upptäckte, ett af Lybeckarne, genom några Tyske Borgare i Stockholm, anlagdt förräderi, att afhända K. *Gustaf I.* lifvet, antingen genom en krutfjerdings itändande, under hans stol i Kyrkan, då han bivistade Gudstjensten; eller på annat våldsamfätt. Han hade genom hemlig bekännelse fådt kundskap derom, och således dragit i betänkande, att upptäcka en anläggning, som påsyftade icke mindre än Könungens lif, och att komma Riket under Hanse-Städernes välde. Han benådades omsider, och inställdes åter i Ämbetet, d. 7 Apr. 1543; så i anseende till hans biträde vid Reformationen; som till Borgerkapets underd. förböner och ärbudne 500 Ungerska Gyllens ärläggande, för hans betrielse. Huru illa Stockholms Borgare vore belätne med sin Pastor, *Pet. Pauli Gothus* eller Peer Påfvelfson, som sedan blef affatt och miste kappan; intages af de emot honom 1587, andragne klagomål *).

Om en *Birgerus* anmärkes att han blifvit affatt för det han ogillade *Liturgien*; om en *Erich Schepperus*, som för sin politik, hade sina mifsöden; att han fick på K. *Carl IX:s* befallning, ett rum på Slottet i Upsala, med läs uttan-

*) Bengt Bergii nytt förråd af Handl. i Nordiska Hist. St. 1753. 4:o p. 96.

tanföre; för det han steg på predikstolen och höll messa när honom sjelf syntes. En *Emporagrus*, *Ruabeckius*, *Spebelius*, en *Schröder*, Stammafader för Adelige Ätten *Schröderheim*, med flere förtjente män, hafva dels på sina ställen i Häfderne, dels i färskildte åminnelle-tal, blifvit med beröm ihugkomne.

Bland gåfvor och kyrkoprydnader, anmärkes här i synnerhet:

Altaret som blifvit skänkt af R. Rådet Friherre *Adler Solvius*, förfärdigat i *Augsburg* och af hans Enkefru aflämnadt 1654; föreställande Christi födelse, lidande och uppståndelse, uti ett arbete af guld, silfver och elfenben; och kan som ett skåp, öppnas och tillslutas. Det altaret som länge stod på ena sidan i Kyrkan, till ingen nytta eller särdeles prydnad, anmodades Kyrkans Föreståndare, genom Öfver-Ståthållaren Gr. Ch. *Gyllensfierna*, att öfverlämna till *Catharina* Kyrka; hvarom han hade fått K. bref, att derom tillkrifva Församlingen *).

Predikstolen som K. *Gustaf I.* skänkte till Kyrkan, kallades af Catholikerne en *Korg*. Den *Anders Larsson* sedan gaf till Kyrkan 1605, lämnades till Kungsholms Församlingen 1702, och den nuvarande af vackert bildthuggeri-arbete, rikt förgylt; är en frikostighet af Fru *Elisab. Funck*, och skall kostat 10,600 Dal. K:mt **).

Den förgylte *Silfver Ljuskronan* för 24 ljus, är en skänk af Grefvinnan *Ebba Brahe*, till en åmin-

*) Riks-Arch. Handl. 1690.

**) Grundel I. c. p. 36.

åminnelse deraf, att hon der i Kyrkan blifvit
vigd 1618, med Grefve *Jacob De la Gardie*,
och att hennes Herre, der blifvit begrafven
1652. Den skall väga 78 skålpund.

Bland Kyrkans antiqviteter och minnesmär-
ken äro:

1. Den stora Mäslings eller *Sjustakan* kal-
lad, i Hög-choret framför Altaret, skänkt af
Konung *Magnus Ericson Smek*, till åminnelse af
sin 1317 på *Nyköpings* Slott, ihälhungegrade Fa-
der och Faderbroder, *Erich* och *Waldemar*, och
att der utmärcka deras gemensamma graf; der
dock *Waldemars* stoft ensamt blef hvilande, se-
dan Hertig *Erichs* lik, blifvit 1322 affört till
Uppsala.

2. Den på flere ställen beskrefne sten, som
vid foten på en pelare, höger om Altaret, fö-
reställer en Ål, den ett Lejon och Lejoninna,
med klona quarhålla. Af Tyrannens Ståthålla-
re, skall den blifvit ditsatt år 1521, som årata-
let på stenen utmärker. Den derpå tillika be-
finteliga platt-tyfka versen, kan väl icke ger-
na uttydas till förmån för K. *Christiern*.

”Der Ael ist fett ok ein starck fisk,
Mit ledigen henden ifs he
nicht gut to fangen, dat is vifs

1521.

Wer Em vill verwaren,
He mot nene secke odder kisten nicht
sparen.”

3. *S. Jörans* beläte till häft, stridande med
en förfärlig drake. Härom berättas att *Sten Stu-*

re den äldre, på sin bekostnad och till bevis af sin acktning för fria konster, låtit förfärdiga detta arbete, af en utländsk Beläte-snidare ifrån *Andorff* 1489. Så läger *Mesenius*, andre åter att denne Konstnär varit ifrån *Antwerpen*. När arbetet var färdigt, kall Mästaren af en *Sturens Tjenare*, på Rådskällaren blifvit ihälfstucken, med en daggert, på det han icke något skönare beläte, göra skulle. *Erich Skeppare*, gjorde några förändringar, med en hop belätens, samt andra Catholske styckens affkaffande i Kyrkan; hvarest doch *S. Jörans* beläte med des häst och hvad mera dertill hörde qvarlämnades *). Ståthållaren *Peder Hård* med *Borgm.* och Råd, beslöto 1528, att den stora Örjanen skulle flyttas till *Vårfru dörr*; emedan han borttog alt rummet i *Kyrkan*. *Vårfru Chor*, var uti *Sct. Andreae Capell* **).

4. Konung *Olof den Heliges* sköld och sporrar, som K. *Erich XIV.* tagit ifrån hans graf i *Niderås* och 1564 med sig hemfört, att vittna om hans infall och seger i *Norrige*. Detta minnesmärke hafver ifrån första pelaren, innom stora dören, i anseende till läktaren, som byggdes vid K. *Gustaf III:s* kröning, blifvit flyttadt, till en annan närmare altaret.

5. Den målade tafla som K. *Johan III.* låtit upplätta på Södra kyrkoväggen, till äminnelse af ett så kalladt himmelstecken; bestående i några väderfolar, som blifvit synte 1592 och Konungen trodt kunna angå sig; hvilken tafla 1636 blifvit renoverad: är ock af *Grundel* nämnd,

*) *Spegels Kyrko-hist.* p. 31. *Wervings Hist. Sigism.* p. 295.

***) *Vitt. A. nya Hand. 2 Del.* p. 315; *Tänke. Bok.* 336.

nämnd, med anmärckning, af det fel, som i anseende till det der antecknade årtal, af Målaren vid taflans renoverande blifvit begångit.

Mera uppmärksamhet förtjenar *Ehrenstrahls* stora taflor, föreställande yttersta domen och Christi nedtagande af korsföt, målade 1694. Vid flottsbranden 1697, blefvo de flyttade från Slotts Capellet till Storkyrkan, och sedan der upplätte till höger och vänster om Kyrkans Högchor. *Grundel* säger väl att de blifvit skänk- te till Kyrkan; men sådant lærer dock icke inträffat förr än 1777, då de uti K. Brevet af d. 25 Aug. s. å. upplåtes Kyrkan till evärdelig ägo, i den öfvertygelse, (som orden lyda) att vederbörande besörja deras underhållande, såsom en ypperlig kyrkoprydnad och ett så talande be- vis, af en Svensk Målares konst och skicklig- het. Desse tvänne taflor äro af honom sjelf be- skrefne, uti dets *Schildereyen des Königsreichs Schweden von David Klöcker Ehrenstrahl verfertigt*. Stockh. 1694 in fol. p. 27.

Till de Kongl. stolarne som byggdes 1694, hafver Gr. *Nicodem. Tesin* gifvit ritning; äfven som han författadt deseinerne till Gr. *Johan Stenbocks* och *Klöcker Ehrenstrahls* monumenter, derfammastädes.

De i Kyrkan befintliga Epithaphier och grafvårdar, hafva flerstädes blifvit omständeli- gen beskrifne. De äro gemenligen af det huf- vudlakelige innehåll, med förändrade namn, da- gar och årtal; att man blifvit född, lefvat och undergått människans allmänna öde: att dö. Det är utom dets, icke på kyrkoväggen, en stor
man

man förvarar sin ämnelse; der det ypperligaste monument icke skonas af förgängligheten;

Mors etiam faxis marmoribusqve venit,
säger *Ausonius*.

Under denna Stads Kyrka, har väl *Solna* Förfamling 1529 blifvit lagd; men uti Stadens Privilegier, den 23 Maji 1636, gjordes den ändring derutinnan, att *Lofö* Kyrka, med all Kyrkoherde ränta och rättighet, skulle lyda till Stockholms Stads Kyrka, och *Solna* Kyrka, som derunder förr legat, vederkännas med desfs Kyrkoherderänta och rättighet, under K. M. och Kronan. År 1668 d. 6 Mart. lades åter *Solna* under Stockholms Kyrka, sedan *Lofö* blifvit derifrån återkallad. Nu hör derunder egentligen ingen Landskyrka eller Annex, annorlunda, än att nu varande Pastor vid Storkyrkan, Biskop Dr. *Flodin*, vid ärhållen transport ifrån *Adolph Fredrichs* Förfamling, der han tillika var Kyrkoherde i *Solna*; blef dervid bibehållen; såsom Pastor vid *S. Nicolai* Förfamling.

Erke-Biskops-val; förrättades i Storkyrkan d. 24 Junii 1531 då Mäster *Laurentius Petri* erhöll 150 röster och blef sedan af Konungen nämnd, till ett ämbete, det han intill sin död, i 42 år, med utmärckt nit berömmeligen förestod. Det må här ock nämnas att den sedermera 1583 utnämde Erke-Biskopen *M. Andreas Laurentii Bothniensis*, Kyrkoherde i Gessle 1570, var den första Präst i Riket; som efter den nya Messieboken i Stockholm, messade på latin, alldeles efter Påfviskt fött; hvarmedelst han vann K. *Johan III.* synnerliga ynnest, och välbehag. (Rhyzelii B. Chr. p. 61).

Hertig *Carl Philips* lik bifattes i Nicolai Kyrka d. 27 Junii 1622. Han hade aflidit i *Narva* d. 25 Jan. f. å. och begrofs sedan i Strängnäs Domkyrka d. 19 Nov. 1623. (H. Carl Philips Lefverne af S. Loenbom. Stockh. 1772. 8:o p. 38).

Om Kyrkans Skrud och Silfver; om Sacrifigan, der Stadens Consistorium, håller sina sammankomster; om Prästeståndets Sessions-rum, hvartill färskild uppgång gjordes, ifrån Kyrkogården 1778; om Kyrkans Orgelverk, som ä nyo byggdt af 66 stämmor, och invigdes d. 31 Jan. 1796; om det i Tornet varande Urverk; om Klockorne med de å den varande inscriptioner och versar; om de stora Bilder af sten, som pryda de 3:ne ingångarne till Kyrkogården, af hvilka de vid Östra porten, föreställande Hoppet och försigtigheten, af *Dan. Kortz* förfärdigade, blifvit 1702 upplatte; om den på Kyrkogården vid Västra trappan byggde stora Grafven, med sitt Graf-chor, 1770 och 1771; om det gamla höga Tornet som 1736 togs neder, alt intill torn-muren, och om den derå 1742 fullbordade nya tornbyggnad af trä, efter Stads-Architecten *Carlbergs* deslein, oackadt Häf-Intendenten Baron *Hårlemans*, deremot gjorde föreställning, m. m. äro ämnen som här icke fordra en tröttsam vidlöftighet: och att uppföka alt hvad i häfderne blifvit anteknad om Kyrkan, hade liknat en enkom afhandling derom, som här blott utgör en § i Stockholms Stads beskrifning.

Att K. *Gustaf I.* ämnadt nederrifva denna Kyrka, är förut nämt. Att K. *Gustaf III.* åtminstone för en tid hade allvarligen fattadt sam-

I. Bandet. I ma

ma beslut; är en lanning; med den förefats tillika, att äfven rasera den gamla Gråmunkeholms Kyrkan, och i stället på Riddarholmen låta uppföra en stor rund Kyrka, efter *Pantheon* eller *Rotunda* i *Rom*, för båda nämde Förfamlingar gemensamt *). De dervid förekomne betänkeligheter, vore lätt vederlagde och af ingen betydighet; Konunga-grafvarne kunde intagas i murarne af den nya byggnaden; andra märkelige Grafvårdar, kunde dels bibehållas; dels förflyttas, till annat tjenligt ställe, som dertill kunde utles o. f. v.,

Det är förut berättat att *St. Erichs* Baner hämtades från Uplala och fattes på *S. Jörans* altare i Storkyrkan; man bör således icke förbigå, att här nämna; att Svenska Riks-baneret fördes d. 25 Febr. 1797, med en Escort af 200 man af Lif Gardet, ifrån Arsenalen till Storkyrkan, och placerades vid altaret derstädes.

Om denna Kyrkas förändrande, i anseende till dess inrättning, i så måtto; att ingången blefve på Östra gafveln, och att Altaret flyttades i Väster; der nu stora kyrkoporten är, m. m. är ett uppgifvit förslag, som ehuru det ock af fördomen, kan anses; torde förtjena en bilig uppmärksamhet.

Om Storkyrko- och Riddarholms - Förfamlingarnes delning, förmäler ett Extract utur Protocollet, hållit i Rikets Senat den 21 Maji 1666, huru som då blifvit resolverat: att en separation emellan Förfamlingarne, af Storkyrkan och Riddarholmen ske måtte; skolandes den delen af
Sta-

*) Protos. på Stockh. Slott d. 12 Apr. 1791.

Staden, som ifrån Ridderhuset och falig Herr *Erich Rynnings* Hus, Kungsgatan utföre, på Västra sidan och åt Sjön ligger, härefter lyda under Ridderholms Kyrkan, så att de der boendes äro, Pastorem derstädes för deras rätta Själaförjare erkänna skola; varandes intet skyldige, till någon annan än honom, sina påske-penningar, och hvad eljest till Kyrkoherdarne ärläggas plägar, att gifva. Anlangande bänkarne uti Kyrkan, skola de öck tillbörligen emellan dem, som under samma Församling förtera, fördelas; doch hvarjom och enöm, som för detta bänkerum, der haft halver, eller ännu bekomma kunna, sin rätt förbehållen, att de lyda till samma Församling och dit göra deras rättighet, lika som härtills skedt är. Denna fördelning stadfästades ytterligare, d. 16 Decemb. 1731, medelst öppen Resolution för Kyrkoherden *Croël*, och bref till Consistorium Holmenske.

Sluteligen törde här kunna anteknas: att Messan hölls på Svenska, första gången i Stockholm 1525; att klämtningen kl. 10 förmiddagen och kl. 4 e. m. tog sin början d. 4 Mart. 1672; att med de offentliga Bönestunder om Hvardagarne, börjades d. 17 Junii 1676, och att samla i Häfvorne d. 1 Junii 1689 *). Om Gudstjensten och Messan innehåller Stockh. Tänkebok: feria 2:da ante Pentecostes 1529 p. 450, värdt och handladt i den Evangeliske sakene innan Råds allena, i Herr *Peder Hårds* närvarelse, och samtyckte alle att Evangelium skulle rent och klart predikas, så här efter som hit-

I 2

tils,

*) *Mesfenii Scandia* Tom. XVI. Uppllysning om Sveriges tillstånd i K. Fredrich 1:s tid. St. 1779, 8:de p. 31, not.

tils, och vardt röstat om den Svenska Messan, om hon skulle blifva ståndande eller ej. Då gaf hela Rådet der sina röster till, att hon skulle hållas; undantagandes *Peder Moenſon*, *Lasſe Björnsſon* och *Hans Eskilsſon*, de ville icke gifva deras röster dertill; men så vardt det belevvat, att den Svenska Messan skulle hållas, och skulle man dock lika väl icke lägga platt ned den Latinka Messan. Och var det föregifvit af vår Nådige Herre, att denna sak, skulle handlas af Rådet.

§. 2.

S. *Gertruds* eller *Tyska Kyrkan*.

Ehuru af ålder, ibland främmande Borgare i Stockholm, Tyskar alltid utgjordt största delen; finnes icke att de haft eller behöft någon egen Kyrka; så länge man i Stadens Kyrka och de till Kloftrren hörande Capeller, höll Messan på Latin.

Sedan K. *Gustaf I.* efter Reformationen, tillätit de i Stockholm varande Tyska Invånare, 1558 d. 3 Maji, enskildt Gudstjenst; hafva de i början, dertill fådt nyttja Storkyrkan; till des K. *Johan III.* upplät dem d. 20 Julii 1570, Convent-flugan på Riddarholmen; bredevid Gråmunkarnes fordna Klosterkyrka. Tomten af Svartmunkarnes Capell, lämnades sedan d. 8 Mart. 1571, åt Tyskarne, att der bygga sin egen Kyrka. *Mesſenius* skrifver väl, att K. *Johan* lade grundvalen till en stor och mycket prägtig Kyrka, der *Dominitanernes* Kloster förut stådt, och der platsen till en Kungsträgård blifvit använd; men detta kom, äfven som den tillärnade Tyska Kyrkan på Riddarholmen, alldrig till någon verkstäl.

ställighet. Angående en Kyrka, som K. vid Järntorget ville låta bygga, tillkref han Magistraten d. 28 Jan. 1589, och att i sådant afseende, derifrån bortskaffa käken, som förut nämt blifvit; men om det var samma Kyrka som *Mesjenius* i förenämde mätto omtalar; är dock icke så aldeles säkert; ehuru *Dominicanernes* forna Kloster, var i granskapet af Järntorget belägit.

Konung *Carl IX.* skall 1607, hafva efterlåtit Tyskarne, att intaga *S. Gertruds* Capell, och desamma sig till Kyrka utvidga. Af desse berättelser dömmes Biskop *Rhyzelius* *), att Svartbrödra Kloster varit der nu Tyfka Kyrkan är, eller åtminstone sjelfva Klosterkyrkan, och att den haft namn af *S. Gertrud*; samt att K. *Johan* låtit anlägga den nu varande Tyfka Kyrkan; hvilket skall blifva sannolikt, om man jämför desamma till grund och byggnad, med *Clara* och *Jacobs* Kyrkor, som af honom funderade blifvit.

Härom säger Biskop *Spiegel*, att K. *Johan* gifvit 1571, de främmande Köpmän i Stockholm, frihet, att uppbygga sig en Kyrka och vid desamma hafva sin begravningsplats; samt att desse privilegier blifvit 1612 af K. *Gustaf Adolph* förnyade och Förfamlingen då tillåtit, att välja sig Präfter ifrån hvilka, af de Evangeliska orter i Tyskland som dem hält behagade **). Såsom ett bevis af Kyrkoherdens i *S. Nicolai* Kyrka, *M. Erich Skeppers* uppmärksamhet, finner man i Stadens Tänkebok anteknat, att han den 7 Jan. 1596, begärde af Borgmästare och Råd; att Tyfka Förfamlingen måtte bevisa, med de-

*) Klosterbeskr. p. 45, 46.

***) Kyrkohist. p. 51, 63.

ras Privilegier; att de måga hålla deras egne Präster: derpå blef (varat, att Tyskarne skulle därom blifva tillfagde *).

Uti *S. Gertruds* Capell säger *Mesfenius* **) hade Tyskarne 1611 sin Gudstjenst, hvilket genom deras bekostning var ganska vackert beprydt. Hvad *Lüdeke* om denna Kyrka omsändeligen anført **), är så mycket mera påliteligt, som det blifvit grundat på Kyrkans egne handlingar och säkre underrättelser ur Archiverne. Hvad derutinnan om denna Kyrka förmåles, under den tid Finnarne och Tyskarne, gemensamt nyttjade densamma; blifver angående Finska Förfamlingens öden anmärckt.

När *S:t Gertruds* Capell först blifvit byggt, är icke bekant; men *S. Gertruds Gille*, som hade ett eget Chor i Storkyrkan, omtalas i handlingarne redan i medlet af 14 århundradet.

Sedan Tyska Förfamlingen 1607 d. 14 Jan., ensamt fädt besägede Capell, och *K. Gustaf Adolph* 1612, stadfästat denna förläning, för evärdeliga tider; var Förfamlingen omtänkt, att utvidga och förbättra denna byggnad, som i sådant ändamål företogs i början af 1619 †). Af
des

*) Tänkebok. 1596, fol. 269.

**) Sveopent. p. 84.

**) Disf. Hist. de Eccles. Teutonica, Upsl. 1791.

†) Om denna Kyrkobyggnad; om stället der den skulle uppföras, på Svartmunke Kloster-tomten, eller vid Stora Torget; om desfeinen dertill, eller den så kallade *ester* liknelsen, finnes flere *K. Johans* bref, såsom 1574 d. 24 Apr. 1588 d. 5 Apr. och 1588 d. 16 Maji. Kyrkan skulle ock få namn af *Templum Sæ Trinitatis*,

des gamla utseende är i förberörde *Lüdekes* afhandling, ett kopparstick bifogat, äfven af des närvarande byggnad; enligt hvilken, de å Kyrkan gjorde förbättringar, till storlek, längd och bredd, blifvit fullbordade 1642, af en Byggmästare från *Strasburg*, vid namn *Hans Jacob Khristler*.

Tornet hvartill K. *Johan* förut låtit lägga grunden, började att byggas 1613 och blef färdigt 1618. Det har sedan, tillika med Kyrkan blifvit 1647, täckt med koppar, och är 222 Svenska fot högt. Af våldel skadat, har det åter blifvit i ståndfatt, och till sitt utseende förnyat 1705. Kyrkans större och mindre klockor, 5 till antalet, finnes af *Lüdeke* till vigt och inscriptioner beskrifne. Hvad det i tornet varande klockspel angår (det enda i Sverige) så består det af 28 större och mindre klockor, förfärdigat i *Amsterdam* af *Frans Hemonij*, Hamburgare, 1663, och inköpt af församlingen för 3534 R:dr; hvarpå speltes första gången, d. 18 Juli 1666. I början hördes detta Klockspel alla dagar; men denna Musik blef sedan inskränckt, till Onsdagar och Fredagar, kl. $\frac{1}{2}$ och $\frac{3}{4}$ till 12, och 1708 d. 30 Mart. har Konungens tillåtelse blifvit meddelat att det både vid glada och sorgeliga tillfällen måtte få nyttjas, till förmån och inkomst för Kyrkan.

Ibland Kyrkans prydnader är i stället för det gamla Altaret, gifvet af *Casp. König Liljencrona*, och sedan aflämnat 1647, till nya Kyrkan i *Götheborg*; det nu varande förfärdigat, på *Johan Brehmers* kostnad 1641. — Nya Predikstolen, en skänk 1660, af *Pett. Hansen* och *Anna Steker*, är af *Ebenholtz* och hvit marmor, ganska väl arbetad. — Nya Orgelverket, gjordt

af *Olof Schvan*, för testementerade 580 Ducater, af Håf-Källarmästaren *Fuhrman*, jämte Församlingens tillkott, invigdes Midsonmars-dagen 1781 uti K. *Gustaf III:s* höga närvaro. Till höger om Altaret är en upphöjd och täckt Konunga-stol, nybyggd 1672.

Bland Målningar och *Epitaphier*, som pryda Kyrkan, förekommer, Doct. *Luthers* och *Me-lanchtons*, som förmenes vara originaler; och utom flere, Håf-Källarmästaren *Fuhrmans*, som jämte många gåfvor till fattige; testementerat Kyrkan och Skolan betydande summor, tillika med sitt vackra Stenhus, vid Tyksa Brunnen; fordom Håf-Intendenten *Ehrenstrahl* tillhörigt.

Ibland *Epitaphier* är en svart Tafla, med gyllende bokstäfver, upplatt till äminnelle af *E-lisa Laurentii Buchi* dotter, *Pett. Grundels* hustru, hvarest uti en lång latinsk vers, innefattas en beskrifning om R. Rådet och Fältmarskalken *Simon Grundel Helmjelts* moderne släkt.

Kyrkans Sigill, är *S. Gertruds* krönte bild, stående på en halfmåne, med en kalk i ena handen, och capellet i den andra; yttre omskriften är: *Sigillum Ecclesie Germanicæ Stockholmensis Reg. Suec.* och den inre: *San. Gertrudis.*

Om Kyrkogårdens storlek i äldre tider, har man ingen säker underrättelse; sannolikt synes dock vara, att den legat emellan *Gertruds Gillestufva* och *Math. Barðskärare*s Hus, samt Svartmangatan och *Lars Flemmings* tomt. Om denna platsen alltid varit öppen är ovist. Den vid Svartmannagatan inmurade sten, nära Sacristigan, visar *Snackenborgske* vapnet, jämte följande underrättelse:

Zu Gottes Ehren haben Jurgen Wilffon
Snackenborck auf Nornes und sein Geslech-
te diesen tomp von 9 elen der Tevtshen
Kirchen zum ewigen Gedechnisse verehret
A:o 1609. (Efter bokstafven intagit).

Genom ingångne köp 1649 d. 29 Nov. med
Asfesfor *Petter Dober*; 1657 d. 15 Aug. med
Riddarhus-Directionen, och 1667 d. 26 Jun. med
Magistraten i Stockholm, om de kring Kyrkan
liggande Egendomar, har Kyrkogården i Öster
och Söder, icke allenast blifvit utvidgad; utan
ock tillräckeligt utrymme ärhållits, för det Kyr-
kans Hus, som närmst den samma, i Söder 1698
blifvit byggdt; äfven som för de hvälfde och
täckte Graf-chor, hvilka 1734 och 1735 blifvit
anlagde och uppförde. Om denna grafbyggnad
väcktes fråga 1716, och då derigenom det än-
damål tillika kunde vinnas, att i någon måtto
utvidga den trånga Prästgatan, blef på R. Rådets
Gr. *Nicod. Tesfins* tillstyrkande, samma byggnad
tillåten d. 25 Nov. 1717.

Vid ingången till Kyrkogården från Svart-
mangatan, är uti en sten, med förgylte bokstäf-
ver, åminnelsen förvarad, af Kyrkans andra Ju-
bel år.

Da.

Der. III:te Gustaf.
Seinen. Väterlichen.
Thron. Bestieg.

Da.

Die. Kirche. der. Deutschen.
nun Seit.
Zwey. Erfülten. Jahrhunderten.

Die.

Die. von. Johann. III.
Gefchenkten. Freyheiten.
Ungekränkt. Genossen. Hatte.

Vurde.

Diese Pforte
Zum. Vorhofe. der. Kirche. Eingerichtet.
und,
Zum. Andenken.
Dieses. Eingegraben.

MDCCLXXI.

Porten åt Skomakaregatan eller i Tyska Kyrkobrinken är af järngaller, firad med *S:t Gertruds* bild.

Kyrkogården som är stenlagd och med flere frodväxte trån planterad; nyttjades, under Beurfebyggnaden på Stortorget 1767—1775, till de Handlandes samlingsplats, den vanliga beurstiman.

Sedan Förfamlingen uti innevarande århundrade, inköpt 3:e nära Kyrkan belägne hus; hafver genom deras nedrivande och förändrade byggnader; gatorne på Norra- och Östra sidorne, på 1760-talet, i möjligaste måtto blifvit rymligare.

Af Kongl. Författningar och Privilegier angående Kyrkan, anmärkes här: Drott. *Christinas* öpne Patent, om dem, som i Kyrkan väcka trätor om rang och ställen, att plickta derföre, så mycket, som påföljande Söndag eller Högtid, samlades i häfvorne. — Kongl. Resolutionen d. 14 Jan. 1767, att allmänna kundgjöreller och förordningar, måge anslås på stora Kyr-

Kyrkoporten, att spara Församlingens kostnad, på deras öfverfättande och tryckande på Tyska; — att Prästernes i förstone bestådde underhåll af allmänne medel, blifvit församlingen ålagdt, och att församlingen nu mera alltid utväljer och lönar, tvänne Pastorer, lika till ämbete och värdighet; af hvilka den äldste, som kallas *Primarius*, hafver 4:de och den andre 7:de rummet i Stadens *Consistorio*, näst efter *Præses*. Ifrån K. *Gustaf I:s* tid, hafver denna församling, af de slätte Sveriges Konungar, ärhållit särskilte privilegier, hvilka af K. *Gustaf III* blifvit stadfästade d. 14 Julii 1772, till följe hvaraf församlingen, för dels Gudstjenst på det Tyska språket, äger att allena njuta och behålla den kyrka, som vid svartmunke gatan är belägen, och i förra tider blifvid kallad *S. Gertruds* Capell, såsom ock dervid hafva sin kyrkogård och begravnings-plats; att till K. M:s ratification, sjelf kalla och välja sig präster, och skall församlingen ingen annan dertill antaga, än den som Erke-Biskopen och Dom-Capitlet i Upsala, pröfvat vara af den evangeliska läran; skola begge dels predikanter hafva namn af Kyrkoherdar, samt säte och stämman i *Consistorio*; tillåtes församlingen af dels medel, välja sig föreståndare och så kallade äldermän, hvilka kyrkans inkomster skola i agtaga, och för ingen annan än församlingen göra besked, hvarjämte de 3:e äldste af denna kyrkas Råd, allt som de hvarannan i detta kall efterfölja, befrias ifrån allt borgerligt besvär; äfvenledes skulle Tyska församlingen hafva frihet, att hålla en Tysk skola, till ungdomens undervisning; skolandes inga flere Tyska skolor i Stockholm tillåtas. Vidare confirmerades 2:e Dr. *Christinas* Bref 1647 och 1650, angående oljud i kyrkan om

om Bänkrum, och om Kyrkans förmåns-rätt i skuldfordrings mål; samt 1704 års Resol. om ledamöternes skyldighet att samla Collecter efter gammal plägsed, och att föreståndarne böra sjelfve få utdela de fattig:gr, som i bäcken och håfvor insamlas, enligt Resol. d. 21 Jul. 1718.

Ifrån år 1564, då en *Petrus* varit tysk predikant, uppräknar *Lüdeke* till närvarande tid, 35 Kyrkoherdar. Ifrån 1573, då en *Eggers* var Pastor, hafver *Grundel* l. c. meddelt en förteckning på 29, till år 1721, då *Golnitz* förestod församligheden. Den 7 Oct. 1781 skedde på vanligt sätt i denna församling lottning till Pastor, efter framledne *Carl Ch Noodt*, emellan *Hachenburg* i *Münden* och *Schaffer* i *Magdeburg*; hvarvid lotten föll på den förstnämde, nu varande Pastor och K. Hof-Predikant, *Herm. Wilh. Hachenburg*, som varit Sjö-Expeditionen 1797 följaktig, till *Stralsund*, efter Prinsessan *Frederica Dorothea Wilhelmina*, Sveriges nu varande Drottning.

Tyska Församlingen är i anseende till folknumern, uti ett beständigt aftagande. I desz måst florerade tillstånd, ifrån 1641 till 1700, besteg sig de sammanvigdes antal, emellan 30 till 40, och de föddes till 120 à 150. Ifrån 1700 till 1751, de förre till 20 à 30, och de sednare, emellan 80 till 110. Ifrån 1752 till 1773, vigde emellan 10 à 20 par, och födde emellan 30 och 60; samt ifrån 1774 till år 1790, emellan 8 och 16 par sammanvigde, och födde emellan 18 till 30.

Församlingen hafver sina äldste, föreståndare och bifittare, som förvalta kyrkans ärend; vårda desz medel och fastigheter, igenom flere

flere testamenten ärhållne; bevaka kyrkans inkomster, befrida dels utgifter, m. m. som i anseende till *skola* och *fattighus* deras vårdnad äfven åligger; om hvilka listnämde inrättningar, på sina ställen, i denna beskrifning någon underättelse lämnad varder.

§. 3.

Om Finska Kyrkan.

Finska Nationella församlingen i Stockholm, hafver i flere Konungars tid, till den offentliga Gudstjenstens begående; blifvit inrymd, än i en, än i en annan Kyrka; än i Staden och än på malmarne, innan denna församling omsider 1725, fick sin egen Kyrka. *).

Stockholms Tänkebok 1533, innehåller: "att Onsdagen efter *Brigitta* beslöts, att golfvet i Svartmunka, skulle jämnas, och en Finskpredicaner hållas, som der i Klostret, predika skulle, och hafva sin våning derstädes; och det sällskap der inne var, skulle drifvas der ut." Här af torde man väl hafva full anledning att fluta, att detta Dominicaner-Kloster, varit det första stället, der Finnarne, i Stockholm hållit sin Gudstjenst. Då detta Kloster efter en annan antekning dersammastädes 1547, blifvit nederrifvit, hafva Finnarne, förmodeligen fådt det Capell, som de 1548, på Södermalm å *Chatarina* si-

*) Till denna beskrifning har man äfven nyttjadt, den till Riksdags-männen från Finland 1770, aflämnade berättelse, i ett ämne som nära rörde, de i Stockholm boende och vistande Finnar: hvilken finnes införd i Åbo Tidn. för år 1771; dels Riksfens Ständers underd. skrifvelse af d. 11 Febr. 1727, i anledning af Kyrkoherden Forskåls, å församlingens vägnar inlämnade Mem. om dels angelägenheter.

sidan, skola som Kyrka innehåft och nyttjat, hvilket af församlingens gamla Kyrkoböcker, skall vara att intaga. I Stockholms stads räntebok, för år 1550, förmäles åter, att Herr *Mårten*, Capellans lön, för den Finska predikan, han håller i *bykyrkan* hvar helgedag om året, var utgifvit 30 mark.

Att finnarne sedermera haft *S. Gertruds* Capell, till egen Kyrka, kan nogsamnt inhämtas af K. *Johans* bref, gifvit Wästerås d. 26 Apr. 1571, hvarutinnan byggmästaren *Anders Mähler*, anbefaltes att utvidga och förlänga den i Stockholm varande *Finska Kyrkan*. Uti ett annat Konung *Johans* Drottningens utfärdade bref af d. 24. Nov. 1576, förmäles: att hustru *Anna Påvel von Ytreks*, enka i Stockholm, andragit; att hänne blifvit i K. *Gustaf 1:s* tid, 2:ne hus i Stockholm afhände och kullrefne, emellan Furfinnan *Catharinas*, S. G. och Vendes Drottningens-hus och *Finska Kyrkan*; begärandes derföre vederställning; och som hannes måg, *Anders Larsson*, borgare i Stockholm, köpt en Kronones gård i *Brommē* Socken, *Nockeby* benämnd, skulle han få njuta samma gård, fri för alla utskylder, m. m. tils han fullkomligen blifver vederlagd, för berörde tvänne hus. *).

Hvad tid Finnarne först ärhållit detta Capell, till egen Kyrka, derom finnes ingen säket underrättelse; men man förmenar sådant vara skedd, efter 1561. **).

På K. *Johans* befallning d. 18. Jan. 1570 fick Kyrkan inuti ett värdigare anseende, och i anledning af hans ytterligare förordnanden, uti bref

*) Brefvet finnes tryckt i Åbo Tidsn. 1771. p. 75.

***) Lüdeke de Eccl. Teut. p. 8.

breff af d. 26. Oct. 1571. d. 10 Apr. 1572 och d. 7 Jan. 1575, flere förbättringar; hvarutinnan och sedan Tyska församlingen, här började att äfven hålla sin Gudstjenst, Konungen förmodade, samma församling deltaga, i de dertill erforderliga kostnader, (K. br. d. 30 Apr. 1579).

Efter flere gjorde förlök att uttränga Finnarne, ifrån den Kyrka, den de länge hade ensamt nyttjat; med kostnad underhållit och som Finska församlingens Kyrka blifvit ansedd; måste de omsider lämna den, utan all vidare nyttjande rätt, åt främlingar och Tyskar, enligt K. *Carl IX:s* Ö. B. och Privilegier, d. 14 Jan. 1607, med ett nådigt löfte, som aldrig gick i fullbordan, att få *S. Jacobs* Kyrka i stället, då den kunde blifva färdig, samt att emedertid få begagna sig, af Gråmunkeholms, nu Riddarholms Kyrkan.

Ehuru Dr. *Christinas* Relolut. af d. 26 Jan. 1650 försäkrade, att en ny Kyrka skulle för Finska församlingen, på ett lägligt ställe uppbyggas, saknades äfven verkställigheten deraf.

I det stället skänktes af Kongl. Regeringen, d. 23 Sept. 1665, för samma ändamål en plats, å den så kallade, *Helgons Holmen*, som salig *Gr. Gustaf Gustafssons* Grefvinna innehaft; emedan på samma plats tillförne varit en *locus sacer*, (helgeands Capellet), hvilken dock sedan Finska församlingen deruppå nedlagdt mycket arbete och kostnad, med pålande, grundläggande och materialiers framförande; återkallades för K. M:ts commoditet och nödtorft, till Kongl. Stallets uppbyggande derstädes. Då fick Församlingen väl ett nytt löfte och en ny försäkring, uti K. br. d. 20 Mart. 1674; att icke allenast blifva
be-

betald, för all använd kostnad; utan ock att Strax derpå erhålla en annan läglig plats, til Kyrka; men des fordran af 8000 d:r. S:mt, blef i Kongl. liiquidations-Commisjonen, ej högre upptagen, än till 4818 d:r $3\frac{1}{2}$ öre S:mt^{o)}, och i afräkning derpå betalte år 1695, efter 21 års förlopp 3089 d:r 19 öre S:mt, hvarföre församlingen ännu 1726, skall hafva ägt en fordran af 1008 d:r $16\frac{1}{2}$ S:mt, och kom den utlåfvade platsen, allt till den tiden icke att blifva utfedd.

Allt ifrån 1607 till 1719 hade Finska församlingen hållit sin offentliga Gudstjenst i Rid-darholms kyrkan, ständigt i det hopp, att få sin egen kyrka. Nyfsnämde år 1719 blef Kgl. Hof-församlingen till Riddarholmen ätven förlagd, då den Finska således måste derifrån flyttas efter anvisning till *S:t Catharine* Kyrka på Södermalm.

Under den längre tid af mera än 100 år, som Finska Församlingen nyttjade Riddarholms kyrkan, finner man väl att små klagomål blifvit anmälte; såsom om farköldte eller dubbla nycklar till kyrkan, hvilket K. d. 27 Febr 1678 förböd; med förordnande att den rätta klockaren vid Svenska församlingen, skulle hafva dem i förvar; och angående ljuskronornas nyttjande, då Finska Gudstjensten alltid måste förrättas tidigt, och börjas kl. 5 om morgonen, m. m.; men 1687 befvärade sig både kyrkoherden och Rid-dar-

^{o)} Uppå församlingens underd. anförning, att utbe-komma denna fordran, gick ordres derom till Stats-Cont. d. 16 Nov. 1695. Församlingen förhoppades då, att få en förelagen gård eller plats, belägen på Södermalm, som kallades *S. Duvies* tomt; men då Major *Lagercrona* tillhörig, att der bygga sin Kyrka. (Handl. i Riks-Archivo).

Ärholms församlingen svårligen, öfver de många olägenheter, som de måtte vidkännas, af Finnarnes inrymmande i deras kyrka; anhållandes att dem måtte åläggas, att förskaffa sig egen kyrka; emedan de dertill förmentes äga, nog råd och medel. Om detta föranledt till någon utvägs påtänkande, till uppfyllande af de Finnarnes i förberörde måtto gifna förläkringar, är icke bekant.

När den olyckeliga branden 1723 öfvergick *Catharina* kyrka, blef Finska församlingen, än ytterligare flyttad till Skeppsholmens lilla och tränga Kyrka. Men som församlingen ej eller kunde förmoda, at der länge få förblifva; och då den äfven närmare kände olägenheterne, både af de ständiga flyttningarne, och att på ett så aflägsne rum, samlas höft och vartiderne, uti mörker och oväder, hållt så tidigt att Gudsstjensten kl. 5 om morgonen kunde börjas; blef Församlingen föranlåten, att med K. *Friedrichs* höga bifall, d. 11 Maji 1725, till en Kyrkas inrättande, inlösa det så kallade Bållhufet, af Hof-Rådet och Öfver-Directeuren *Beyers* arvingar.

Bållhusmästaren *Zippel* hade af Drottning *Christina* 1648, d. 20 Jan. i förläning fått denna Kronan tillhörige plats; den han sedan för skuld, nödgades afstå, tillika med sjelfva hufet till besagde *Beyers* arvingar.

Konung *Carl XI* hade åt *Georg Zippel*, meddelt nådigt tillstånd, att så transportera berörde hus, med all rättighet uppå en annan. Uti Resolution af d. 11 Julii 1681 förmäles omständeligen, att *Beyerske* arvingarne förmedelt laga domar, execution och immisjoner, samt värderingar, kommit i besittning af Bållhufet, med der

I. Bandet. K till.

tillhörige vänhus och plats; hvarföre äfven, sedan Reductions-Collegium d. 14 Jan. 1678 förklarar, det innehafvarne af platsen, ej med någon reduction kunde befväras; de deraf för alltid, ägde besittningsrätt.

Förenämde K. M:ts Resolution, af d. 11 Maji 1725, tillägger Finska församlingen samma rättighet, som *Beyerska* arfvingarne förut innehaft; dock med det villkor, att berörde hus, oackadt hvad ömköfnad, till en Kyrkas inredande derpå kunde göras, skulle vara löfen underkastadt; emot den Köpeskillings återställande, som derlöre betaltes; i fall grunden hvilken är Kronans, skulle framdeles vid något tillfälle behöfvas; såsom ock, att ingen Kyrkogård dervid måtte anläggas.

Som förstnämde villkor syntes lämna Finska församlingen en mindre säker besittningsrätt i en framtid; var förmodeligen detta ärendet dragit under R:is Ständers yttrande, som uti underd. skr. till K. M:t tillstyrkte; att ehuru väl sjelfva grunden af första början varit donerad; församlingen deraf måtte lämnas, evärdelig besittningsrätt, hållit reductionen redan uphört och så många Kongl. tilläggelser och löften om *plats* till Kyrka gifne blifvit; i anledning hvaraf, Finska församlingen ärhöll K. M:t Ö. B. d. 14 Febr. 1727, om en oryggelig besittningsrätt.

Inköpet af merberörde hus, med de nödvändigaste reparationer derå, kostade 27,000 d:r K:mt, och emedan Kyrkomedlen ej bestego sig till mera än 3000 d:r, ådrog församlingen sig en skuld; till hvars afbördande väl en allmän collect öfver Riket och stambok hos församlingens

Ledamöter och Handlande ifrån Finland, beviljades; men som till ändamålet föga ville förflå.

Emedlertid hade nu församlingen det glada hopp, at här kunna få samlas till sin Gudstjenst; och satte hufet i stånd med den drift, att denna *Frederici* Kyrka, kunde redan 4:de Advents-Söndagen eller d. 19 Decemb. 1725, af Kongl. Öfver-Häfpredikanten och Pastor i Stor-Kyrkan, Doct. *Nicolaus Barchius* invigas.

Till Patronus Ecclesiae begärde församlingen Herr R. Rådet Gr. *Arvid Horn*; som till denna desfs önskan samtyckte. Efter honom hafva följande Herrar Rikets Råd, åtagit sig, att vara församlingens Patroner, nemligen Grefve *Ernst Creutz*, Baron *Fab. Wrede*, Baron *Flemming* och Gr. *Gustaf Adolph Hiérne*.

Till Kyrkans skulds betalning samt desfs omgängeliga behof och vid magt hållande, anhöll Kyrko-Rådet och församlingen vid 1734 års Riks-Dag, om någon resusion af Kronan eller Tyska församlingen, för Tyska Kyrkan, den de förut innehafte; och ärhöll på R. Ständers underd. tillstyrkande 60,000 d:r K:mt af publice medel, på det lätt, att dertill årligen i Statén skulle anslås, och till Finska Kyrkan i Stockholm anordnas 4000 d:r S:mt. (K. brefvet till Stats-Commisf. d. 8. Jan. 1735).

Sedan några af Finska församlingens Ledamöter, jämte de Finska Riksdags-männen vid 1734 års Riksdag, insinuerade underd. anfökning, om Svensk Gudstjensts ärhållande, på alla Sön- och Högtidsdagar, i Finska Kyrkan, blifvit remitterad, till Consistorii utlåtande; som derutinnan afftyrkt denamma, på pluralitetens

protest af Finnarne, med flere anförde skäl; Resolutionerades d. 18 Majj 1736, att uti Finska Kyrkan, K. *Frederici* kallad, skulle som förut vanligt varit, hållas predikningar på Finska språket och Kyrkan behålla namn af Finska församlingens Kyrka. Vid 1738 års Riksdag, inkommo åter Riksdags-männen af alla 4 Stånden ifrån Finland, med förnyad ansökning derom; andragandes utom flere skäl, att de protesterande af Finska församlingen, voro ringa och enfaldigt folk, som befarade att de så medelst skulle mista sin Kyrka, och derifrån blifva utträngde, som förut händt med S. *Gertruds* Kyrka; att Kyrkans inkomster derigenom kunde ökas; och att förenämde Resolution, icke aflagit den begärde Svenska Gudstjensten, i det den stadfästad den Finska, samt att Resolut. d. 11 Aug. 1736 ytterligare förklarar: *Frederici* Kyrka, såsom nationelle för K. M:ts trogne underfater i Stor Furstendömet Finland, och borde således på samma sätt anses, som alla andra Kyrkor i Finland, der Svensk Gudstjenst hålles, ehvarest folk finnes af begge tungomålen.

Ändteligen, sedan år 1742 blifvit samtyckt, att i Finska Kyrkan skulle få hållas, Svensk högmesslo-predikan hvarje Sön- och Helgedag, efter Finska Gudstjensten, hvarmed allt sedan fortfarits, har Kyrkan derigenom, inom 20 år haft i bänklege öfver 30,000 d:r K:mt.

Med denna tillgång har ock församlingen kunnat anskaffa och i ståndlätta, ett nytt Kyrkoherdehus, i det gamlas ställe, som låg i Stor-Kyrko-brinken och blef förfäldt. Med besparde medel har ock Kyrkan inköpt, ett litet stenhus, vid Östra Kyrkoporten, för Klockaren och Kyrko-

ko-väcktaren, samt boningsrum för Capellanen, vid Kyrkogården.

Kyrkan är ock nu försedd med ett nytt orgelverk, och utom andre till hånne skedde för-åringar, har Notfiskare-Åldermannen *Henric Österman*, år 1767 med egen kostnad låtit uppbygga en ny Sacrifiga, samt en Sal för Kyrko-Rådet, och tillika låtit förtärdiga, en prydelig predikstol.

På ytterligare underdåning föreställning, om Kyrkans förlägenhet, att kunna bestrida deårliga utgifter, samt om prästerkapets och den öfrige Kyrkobetjeningens förhjelpande, till nödortfölig utkomst; beviljade Kongl. M:t d. 22 Maji 1769, denna Kyrka, en årlig villkorlig Collect, öfver hela Riket, i trenne år; samt besallte, att Finlands invånares tankar, skulle infordras, om föttet att upphjelpa denna nationelle Kyrka; antingen genom någon årlig afgift af hvarje matlag; eller genom tillökning i tullen, på någre tullbare varor; eller på något annat tjenligt sätt.

En namn-förteckning på Pastorer vid Fincka församlingen i Stockholm, ifrån *Henricus Erici*, 1577, till 1750, finnes till en del i *Grundels* Academiska afhandling om Stockholm, och en mera fullföljd och vidsträckt, i förutnämde Åbo Tidningar af år 1771. Ifrån äldre tider hafver ock här vid Kyrkan varit Capellaner.

Om Kyrkans yttre utseende icke säger, att det är en Kyrka; så bör man påminna sig, att detta hus blifvit uppbyggt i ett helt annat ändamål, och sedan med knappa tillgångar, i hast, inredt till hvad det nu är; och hvartill höga torn och murar, icke torde böra anses, såsom högst oumgängelige.

Till de derå gjorde utbyggnader, har behöfvat föranledt; utan att rådfråga eller kunna följa, hvad byggnadskonsten fordrat. Dets belägenhet, midt emot Södra façaden af Kongl. Slottet, har i anseende till Slottsplanens utvidgande, och planerande 1793; gamla Bållhusets nedrivande; *Ju-de Betonske* trädgårdsmurens borttagande, med mera; blifvit mera fri och öppen samt Kyrkan synbar; som förut var lika som undångömd, i trängslan, emellan kringliggande hus och trånga gränder.

§. 4.

Franziska Lutherska Kyrkan.

Uppå R. Rådet och Öfver-Ståthållaren, Grefve *Christ. Gyllenskiernas* uti underdåniga skrifvelse, till Kongl. M:t, af d. 12 Maji 1687, gjorde anmälan, huru som de i Stockholm varande conyterade af Franziske nationen, när de beslås, att hafva bivistat, den papistiske eller calviniske Gudstjensten, urlägga sig dermed, att de hvarken förstå Svenska eller Tyiska; fann K. M:t för godt, här om sålunda förordna: att en Luthersk präst måtte införskrifvas, och af Stadsens cassa lönas, för att predika för de conyterade af Franziska nationen och informera deras barn; hvar om Magistraten till verkställighetens beförjande, hade att öfverlägga. *).

Sedan Magistraten dertill antagit Mag. *Nic. Bergius*, såsom både skickelig och språket mäktig, gaf Öfverståthållaren uti bref af d. 24 Nov. 1687 Magistraten tillkänna, att påföljande Söndagen, en begynnelse skulle göras, med predikande,

*) Öfverståth. Ämbts Handl. i K. Riks-Archivo.

de, på Fransyska, uti den dertill utfedde Salen, i framledne Fälttherren *Wrangels* hus, på Rid-darholmen; hvarom förut i alla Stadens Kyr-kor, af predikstolarne kundgöras skulle.

Af ett bref ifrån Biskopen i *Strengnds* Doct. *Erich Benzeltus*, som finnes ibland *Palmköldske* samlingarne i Archivo, intages hans tvåhugsan, om detta verkets fortgång; ehuru Kongl. M:t till betagande af alla insagor, om okunnighet i språket, funnit godt, det samma likafom på förfök anställa; och hvarutinnan *Bergius* ådaga-lagd, sig kunna dermed umgå.

För hans flit, skickelighet och goda gåfvor, förordnade K. M. uti skrifvellen till Öfverståth. af d. 8 Maji 1688, att Fransyska prästen skulle ärhålla en förbättring i lönen, till 800 d:r S:mt, på Stadens Stat. Samma år d. 21 Decemb. be-fälltes ock, att nödig lön, för Klockaren skulle anslås.

Efter 1697 års Slottsbrand, då Kongl. Hof-vet, inflyttade i *Wrangelska* pallatset, transpor-terades denna församling till ett af Stadens hus, vid Östra ändan af Storkyrkogården; der den hade sin Kyrka, allt till Beurse-bygnaden före-togs, då samtelige hufven, uti hela Rådhusvu-quarteret, vid Kyrkogården och Stortorget, af-rödjas måste.

Uti ett hus vid Riddare-gatan, bredevid Kongl. Myntet, som fordom tilhört Gr. *Polus*, och Sta-den då inlöft, inreddes väl å nyo en Kyrka, för Fransyska Lutherska församlingen; men som den-samma, hvilken i början besteg sig till ett an-tal af inemot 70 personer, årligen så aftagit; att äfven åhörare saknades, vid allmänne Guds-

tjenstens förrättande; så blef vid den sista Kyrkoherdens Mag. *Gerdins* befordran, denna inrättning instäld, Kyrkostaten indragen och de nyttjade rummen, till Stadens auctions-kammare inredda och anordnade. *)

Första Kyrkoherden Doctor *Niclas Bergius* blef 1701 Super-Intendent i *Narva* och påföljande året General-Super-Intendent, öfver hela Liffland.

Efter honom hafva sedan följande varit Pastorer: *Niel. Sternell*, *Pet. Holmer* 1715, *Lars Arnell* 1725, *Pet. Nensén*, *M. Carl Blomberg* och *Georg Gerdin*, som 1786 blef Pastor och Aflefför Consistorii Holmensis, sedan han förut flere år varit Commminister vid samma församling. För Capellanerne, äfven som för Rectores vid denna församlings Skola, utfärdades collations-bref, af Erke-Biskopen. (Consist. Holmen. bref till K. Mit d. 16 Febr. 1732).

§. 5.

Fransyska Reformerta Kyrkan.

Uppå Riksfens Ständers inrådande, föruntas alla dem, som voro af den Engelska och Reformerta Kyrkan, år 1741, en fri Religions-öfning i Riket, med tillstånd, att i Sjöstäderna, *Carlscrona* undantagande; så uppbygga och hafva egna Kyrkor, och njuta alla öfriga förmåner, som Svenska underfåter, efter lagar och Regeringsform njuta (**). Förut hade Engelska, Franlyska och Holländska församlingarne sin Guds-tjenst uti Ministrarnes Capeller. Vid Engelska Ministern

*) Kongl. bref. d. 12 Nov. 1790.

**). Allm. Kundg. d. 27. Aug. 1741.

stern *Burnabys* afresa ifrån Stockholm, anhölt Franfyska-Engelika församlingen genom Pastoren *d'Artis* om fri utöfning af deras Gudstjenst, efter Svenska församlingen hade i London sin egen Kyrka; hvilken förmån de reformerte ock ägde i Frankrike. Denna anfökning blef då af K. i nåder bifallen. *)

Vid Riksdagen 1742, anmälte Präste-Ståndet d. 9 O&. uti de öfrige stånden, sig icke hafva tillstyrkt denna fria religions-öfning; ehuru kundgörelsen derom innehöll, att det skedt, på Rikfens Ständers tillstyrkande; så mycket mindre, som ståndet anfåg det stridande, emot Regeringsformen, Präste-ståndets privilegier, i §. och Rikets allmänne Lag.

I grund af de fri- och rättigheter, Reformerta Kyrkan således tillärkände och förlänte vore; fattade defs medlemmar, af Engelmän och Fransoser här i Stockholm, som förut under härvarande Engelke Ministerns beskydd, hade sin Gudstjenst uti hans hus; nu mera *Catharina* Församlings-Hospital eller Fattighus; det beslut, att bygga sig en egen Kyrka; men innan sådant kunde gå i fullbordan, nyttjades en upplåten stor Sal, uti Grolshandlaren *Le Febures* hus, till begående af deras allmänna Gudstjenst.

Till den faststälde Kyrkobyggnaden, gjordes af församlingens Ledamöter efter råd och ämne, sammanskotter, och blefvo äfven i denna Christeliga affigt, understödde, af flere reformerte församlingar, ifrån utrikes orter.

Af Öfverste-Lieutenanten *Josua Adlerbielke* och hans Fru, *Maria Christina Strokirch*, fick för-

K 5

sam-

*) Cateau Bibliot. Sédoise. T. 2 p. 14.

famlingen, genom Majoren *Joh. Anders Stro-
kirks* bemedlande, köpa husen N:o 53, 54 och
55 vid stora Nygatan, emellan stora och lilla
Gråmunkegränd, för 32,600 d:r K:mt, der Re-
formerte Kyrkan sedan å nyo uppbyggdes, tilli-
ka med Kyrkoherde bostället. Grunditenen lades
till Kyrkan d. 30 Maji 1749, och 1751 var
den redan så färdig, att den Nyårsdagen, 1752
kunde helgas Herranom; hvilken ått förrättades
af då varande Pastor *Voullaire*.

Under den tid *d'Artis* var Kyrkoherde, pre-
dikades äfven på Engelska; men sedermera och
till närvarande tid, enlamt på Franlyska.

Församlingens Ledamöter som förut torde
hafva varit talrikare, bestiga sig nu till ett an-
tal, omkring 100 personer.

Utom våningsrum, njuter Pastor en bestämd
årlig lön af församlingen, som desutom bestri-
der, alla öfrige nödige utgifter.

Följande berömmelige Män, hafva vid för-
samlingen varit Kyrkoherdar:

1. *F. C. d'Artis*, ifrån 1723 eller 1724 till
år 1748, då han afled.
2. *Jean Voullaire* ifrån år 1749 til 1763.
3. *Charles Henri Mourier*, ifrån 1763 till
1771.
4. *Philippon*, ifrån 1771 till 1777.
5. *Charles Appia*, ifrån 1778 till 1780.
6. Nu varande Pastor, *Jean Pierre Catteau*,
anlände till Stockholm 1781. Han har benä-
git meddelt, de här intagne underrättelser, bå-
de om Kyrkan och församlingen.

Det må härtill ytterligare läggas; att de
Fransyske Reformerte i Stockholm, 1564, gjor-
de

de hos K. Erich XIV, underdånig anfökning, att deras Gudstjenst måtte dem ofredade tillåtas; önskandes att dem dertill något ställe eller Kyrka måtte upplåtas och förunnas. Den jämte anfökningen bitogade trosbekännelse var underskrifven af *Dionys. Beurrens, Petr. Marflius* och *Jacobus Pasquier*. Men Erke-Biskopen *Laurent. Petri*, och *Laurentius Gestricius* voro dem mycket emot och sökte förekomma alla anfall, på den nyligen införde Lutherske Religion *).

§. 6.

Judarnas Synagoga.

Uti Kongl. kundgörelsen, angående Religions-friheten i Sverige, af d. 24 Jan. 1781, förklarades, att af allt det, som deruti blifvit förordnat, vore intet något som angick Judarne. För dem skulle ett särskilldt Handels-Reglemente utfärdas; hvaruti jämväl vilkoren, af den, dem förunte Religions friheten, skulle fastställas och förklaras.

Detta Reglemente utfärdades af Commerce-Collegium d. 27 Maji 1782. Flere Judar hade emedlertid, med sina hushåll, till det antal i Riket inflyttadt, att de trodde sig kunna underhålla en Rabbi; och inkallade således dertill *Jehuda Leb*, eller *Levi Hirsch*, ifrån *alt Strelitz* i *Meklenburg*.

Uppå underd. anfökning af Öfver-Rabbinen i Stockholm *Levi Hirsch Levi*, igenom Herr R. R. och Öfverståth. Baron *Sparre*, att K. M. af anförde skäl, täcktes stadfästa bemalte Rabbin i sitt

*) Handl. till Uplysning i Sv. Kyrko och Reformat. Hvit. 5:te Del. Upsala 1791. 3:o p. 251—288.

sitt ämbete, och förordna att han och hans efterträdare i Residence-Staden, alltid måge vara Öfver-Rabbiner öfver Otta Judiska församlingar här i Riket, med lika rättighet i Religionsmål, som Öfver-Landt-Rabbiner utrikes, hvar och en uti sitt distrikt äga; samt att Magistraterna uti *Götheborg*, *Norrköping* och fristaden *Marstrand*, eller å de ställen, der Judar vistas, måge lämna honom all den handräckning, som han i religionsvägen, emot en treskande Jude kan begära; resolverade K. M. d. 2 Junii 1783; att alldenstund K. M. dervid inhämtat, att *Hirsch Levi*, som vore den ende Judiske Läraren i Riket, med denna anföring endast haft till föremål, ordnings vinnande, inom Judiska samhället här i Riket, och icke annat begärt, än hvad högsta magten allestädes, der Judar utrikes vistas, tillagt högste Läraren bland dem, förden skull hade K. M. icke allenast pröfvat tjenligt, att till denna anföring, i alla delar lämna nådigt samtycke; och således både stadfäst *Hirsch Levi* i sitt ämbete, samt tillägga honom och dets efterträdare, öfver alla Judiska församlingar i Riket, samma rättigheter i Religionsmål, som Öfver-Landt-Rabbinerna i andra Riken, hvar i sitt distrikt tillkomma; utan ock anbefallt vederbörande Landshöfdingar, att antyda Magistraterna, i *Götheborg*, *Norrköping* och *Marstrand*, att lämna Öfver-Rabbinen, uti Religionsmål, den begärte handräckning.

Med den honom således tillerkände rättighet, ägde Öfver-Rabbinen, att tillförordna Präster och Slacktare, viga brudar, och gifva Skiljebref, m. m. som detta ämbete tillkommer.

Levi Hirsch inrättade sedermera Synagogan, samt de, ibland des Religions förvandter brukelige Ceremonier och Gudstjenfts-öfningar, efter den *Pragiska Liturgien*, emedan de fläste härvarande Judar, voro från sådana orter, der den följes.

Judarnes antal räknades i Stockholm 1787 till omkring 80, och i hela Riket till 150 eller något deröfver *).

Till Synagoga, då den med K. M:ts nådiga tillstånd, d. 12 Maji 1787 till allmän Gudstjenfts hållande, öppnades; hyrdes i början rum i det gamla *Sjöbergska* huset vid köpmans-torget och Österlång gatan; men Judarne voro dermed illa belätne, såfom hvarken nog beqvämlige eller rymlige.

Sedan Fransyske Lutheriske Kyrko-staten 1790, befalltes indragas och Staden fått tillstånd, att disponera det inköpte, fordom Gr. *Polus* hus, (der Lutheriska Fransyska Kyrkan förut haft en våning), till auktions-kamrars inrättande; så blef gamla Auktions huset, vid Tyska brunnen ledigt. K. *Gustaf III.* hade väl förbehållit sig, att om samma hus disponera; men på Öfverståhållarens underdåniga tillstyrkande, och i förmodan, att Salig Konungen ämnadt låta använda det, till Stadens bästa, förmån och nytta, blef samma hus i des bofälliga tillstånd, upplåtit Judiska nationen i Stockholm till Synagoga, emot tillbudne villkor, att derföre betala Staden årlig hyra 250 R:dr Banco; att sjelfve reparera och inreda det, till besagde behof, samt för årliga afgifter och förbättringar ansvara; dock med förord tillika, att Judiska nationen som åstundat ett hyre

*) Uppfoft. Sällsk. Tid. 1787. 2 Del. p. 25.

hyre-contract på 25 år, afflyttar ifrån besagde hus, när Kongl. M:t kunde finna godt, att det samma till allmänt behof använda.

En händelse ny och märkelig, både i Christna och Judiska församlingen, förtjenar här att omtalas.

Sedan Kongl. Maj:t genom utslag, den 15 Aprill 1796 tillåtit Provideuren vid K. M:ts Hof, *Moses Nathan*, af Judiska Nation, att få träda i ägtenskap, med *Ulrika Österman* af Svenska församlingen; dock med villkor, att de barn desse personer sammanafsa, borde i Evangeliska Lutherska läran uppfostras; och *Moses Nathan*, till fullbordande af sitt ägtenskap, hos Kyrkoherden i St: *Jacob*, K. Håf-Predikanten D:r *Murray*, begärt lysning till vigsel, med *Ulrica Österman*, boende i berörde församling; anmälte han detta mål i Stadens Consistorio, med förfrågan huru han borde sig härvid förhålla; så att å ena sidan ett obrottsligt iagttagande af hvad lag och författningar bjuda, måtte sveda honom från ansvar; och å andra, *Moses Nathan*, komma till åtnjutande, af hvad honom i nåder blifvit beviljadt.

Consistorium anmälte hos K. M. alla de betänkligheter, som sig i detta mål företedde och hvarutinman ingen tydelig författning, kunde tjena till rättelse.

Vid öfvervägandet deraf, och då kundgörelsen af d. 24 Jan. 1787, ang:de några omständigheter, rörande religionsfriheten, och ägtenskap emellan personer af olika församlingar, uttryckeligen undantager Judarne; äfven som Commerce Collegii Reglemente för samma nation innehåller, att Judarne icke tillåtes ingå ägtenskap med

med andre, än sine egne trosförvandter; så fann K. M:t, till vinnande, af en lämpelig utväg, hvarigenom *Moses Nathan* och *Ulrica Östermans* tillätne ägtenskap, måtte med bägge Contrahenternes skäligen tillfredsställelse, samt utan bägge sidors församlingars synnerliga uppmärksamhet, kunna komma till behörig fullbordan; i nåder godt att förordna: 1:o att sedan *Moses Nathan* af Judeskapets äldste, och *Ulrica Österman*, af Kyrkoherden i *Jacobs* församling, derunder hon lyder, utverkat sig bevis, om deras hinderlöshet att träda i gifte, dem 2:o åligga bör, att i vittnens närvaro, sig emellan upprätta och hos Öfverståthållaren uppvisa, samt i Protocollet låta införa, behörig skriftelig afhandling, om deras tillämnade ägtenskap; som omständeligen bör innehålla, icke allenast hvad rättigheter, dem i följe deraf, i hvarsannars egendom måge tillkomma, samt att deras sammanafnade barn, i den Evangeliska Lutherska läran skola uppfostras; utan ock det uttryckeliga förord, att denna deras ägta förbindelse, der den ej igenom sådane orsaker, som Sveriges lag godkänner, skall å någondera sidan blifva bruten; utan till någonderas död, oupplösligen faststående; så att den eljest uti Judiska församlingen, makarne i vissa fall tillätne frihet, mannen att gifva och hustrun att fordra skilljobref, må dem å bägge sidor vara betagen; hvarest och sedan 3:o *Moses Nathan* till det i Stockholm inrättade Guardes-barnhuset, ärlagdt den i 1782 års Reglemente, påbudne gifva af Sex R:dr, samt behörigt quitto derföre uppvisat, Öfverståthållaren hade, att låta ej mindre Judiska Synagogans föreståndare; än Prästerkapet vid *S:t Jacobs* församling förständig; att förbete personer, för laglige gifte makar,

kär, och deras barn, för ägta barn böra anses. Och emedan Ägtenskapets väsende, af mannens och qvinnans samtycke, egenteligen beror, samt i anseende till de med *Moses Nathan* och *Ulrica Österman*, varande omständigheter, någon anledning icke var att förmoda att deras ägta förening kunde lända, till någon tredje mans förfång; ty ansågs den med olika Christna religionsförvandter, brukeliga allmänna lysning och vigsel i bägge contrahenternas församlingar; så mycket häldre kunna inställas och å sidolätts; som, utom det Judiska församlingen, till dess medlems sammanvigande med Christen qvinna, ej lärer låta sig förnä; desse *actus* svårligen kunde verkställas, utan att ju derigenom, hos de svagare i båda församlingarne, mycken förargelse skulle uppväckas och contrahenterne jämväl sjelfva, vid den hufvudlakelige och sjelfva Salighetens grund rörande skiljaktighet, som är emellan den Christne och Judiske religionen, underkastas ett onyttigt samvets-tvång; hvilket forgfälligt borde undvikas. Om hvilket allt vederbörande till efterrättelse förståndigades. (Kongl. Brev. till Öfver-St. och Conflit. i Stockh. gifvet Stockh. Slott d. 10 Junii 1796).

Judarne hafva på Stadshagen inköpt sin egen Begravningsplats. (Se Kungsholmen).

§. 7.

Svartbrödra Kloster och Kyrka.

Om *Dominicanernes*, Prediko-Munkarnes eller Svartbrödra Klofret, finnes i häfderne följande underrättelser.

Dominicus de Guzman skall vara denna Ordens instiftare, som af Päfven *Innocentius III* blifvit på Lateranska mötet 1215 gillad. Denna munkorden skall kommit hit till Sverige i K. *Erich Läspes* tid, och haft, utom på flere ställen i Riket, äfven i Stockholm ett Kloster. Detta Kloster, såsom anlagdt 1270, omtalar Biskop *Spe-gel* i sin Kyrko-historia. *Messenius* åter i sin *Scandia*, säger att det började byggas, på Norre-malm 1336; *Olaus Petri*, att det, genom K. *Magni Erichs-fons* förforg, blef byggdt 1335, af Stadens födra torn; och Biskop *Rhyzelius* i sin Kloster-beskrifning: att det är ovitt, hvar detta Kloster i Stockholm legat, vid Söder-Slufs, Svartman-gatan, eller emellan Österlång-gatan och Skepps-bron; men att Svartbrödra-Klosters Kyrka, mätte åtminstone varit, der nu Tyska Kyrkan är, och att den hetat *S. Gertrud*.

Om icke flere än ett Kloster tillhört denna Orden; synes troligast att det legat, vid Svart-manna-gatan, som deraf ännu behåller sitt namn; och om 1547 års Charta i Koppar stucken, för vittnesgill anses, utmärkes derå både Klosters och Kyrkans läge, långt ner på Svartman-gatan, inemot järntorget.

Vid K. *Magnus Erichs-fons* och hans Gemåls Dr. *Blancas* Kröning 1336, hvilken med all högtidlighet firades, skall Seraphimer-Orden blifvit instiftad, och som gifmildhet ad pios usus, den tiden var förnämsta Artikeln vid alla högtider; så blef ock vid denna Kröning ett Dominicaner-Kloster anlagdt i Stockholm vid Södra tornet eller vid pafs der Tyska Kyrkan nu är, (Sv. Fateburen 5:te Öpn. St. 1769. 8:0 p. 143).

Uti *Diario Vazstenensi*, hvarest om eldsvådan i Stockh. 1407, förmäles; säges ock att monasterium fratrum Prædicatorum afbrunnit, då någre af bröderne omkommit (p. 36).

Diplomatarierne i Antiqv. Archivo förvara om detta Klosters egendomar, följande underättelser:

Uti Ö. Br. 1498 på 8:de fredagen näst för *S. Gregorii* dag, erkänner Brodren *Hinrich*, Prior i Svartbr. Kloster, *Laurits Magni* Dir i den H. Skrift och menige conventet sammanträdades, sig hafva annammåt af Erlige Fru *Brigita* (Tott) på *Svensstrup*, och som fordom bodde i *Hammersta*; en hannes afvelsgård, *Lederne* i *Sollentuna* härad och *Sollna* Socken, till evärdelig ägo; att derföre uppehålla H. Legeme låf, för vår-Fru och *S. Annæ* Altare, så länge Klofret står. Det var denna egendom, som Herr *Tyge Krabbe* och *O. Rosenkrants*, fingo *K. Gustaf Is* tillstånd, 1532, att återkalla och inbörda, på *K. Fredrichs* i Danmark förord, 1529.

Genom upprättadt bytesbref 1502, emellan *Seghridd*, *Lasse Buddes* enka och Svartbrödra Kloster, afstod hon emot ett Stenhus i Stockholm, sitt Jordagods *Järla* i Södermanland, som låg för 12 öresland jord, och årligen räntade 5 pund Korn, med hus, jord, äng, m. m.

Uti *Knut Eskillsjons* i *Vennegarn* Synedom 1509, tillades Klofret och conventet, uti tvisten om Öfre och yttre *Liderne* ägor, med helgeandshuset i Stockholm, allt det, som innom den då uppgångne och beskrefne rågång låg; hvarom mera på sitt ställe, angående *Liderne* varder anfördt. På Klosters vägnar voro då när-

varande, *Henrich Doge*, Prior och Lector *Peder Magni*.

Bland Prediko-brödra-Ordens *Priorer*, förekommer ock, en *Laurent. Heronis*, Lector Theol. derfammanstädes, som gifvit *Sko-Klosters* Nunnor, Brödra och systerkap, med sin Ordens Kloster. Stockh. 1479.

Om detta Kloster förmåles, att när K. *Carl Knuts-son* första gången mätte vika ur Riket, inlämnade han derstädes sina *Clenodier* och penningar; men att Erke-Biskop *Jöns*, tog det alltsammans bort, och lät det af Riket föras. (Rimk. 2 D. p. 230).

K. *Christiern* hade 1475 ifrån Svartbr. Kloster borttagit, Guld, Silver och *Clenodier*, för hvilket Rikets fullmäktige velat honom tilltala i *Calmar*, om den dertill utfatte dagtingan, kommit att för sig gå. (ibid. p. 280).

Sedan K. *Gustaf I.* i kraft af *Westerås* Rescess 1527, företog sig att indraga och reducera Kloftrén i Riket, afhämtades 1528 till Slottet, det förnämsta som fants i Svartmunkarnes förvar. Derifrån uttogs 1529, ett monstrans att förmynas, som vägde 40 lödig mark, eller 642 lod. (Dijkman l. c. p. 76). Att K. der Kyrkan eller Kloftrén stådt, lätit anlägga en örtagård, sedan all den jord, som anlägs tjenlig, till Saltpetters beredande, blifvit bortförd; derom qvader eller qvider *Messenius*, i sin *Stockholms Stads* Rinikrönika:

Ther Kyrkan var, Örtegård blef,
Sig till gagn, en Doctor det dref;
Han gjorde som en sävisk man,
För Gud det aldrig Ivara kan. m. m.

Att Klofret 1528 icke blifvit förfört, utan Munkarne der ändå någon tid qvarblifvit, synes Stadens Tänke-bok för samma år, Feria 2:da ante Johannis Baptiste p. 413 intyga, då Prioren af Svartbrödra, *Peder Oxen*, *Leñtor Laurentius*, *Leñtor Engerus* och bror *Olaf*, inför Rådet anmälte, att som menige man begynte undandra-ga sig, och ville intet gifva till deras uppehälle, nödgades de att öfvergifva deras Kloster; begärandes Magistratens goda råd. De fingo då till svar, att de gode män i Rådstugan icke kunde förhålla dem der inne. De hade intet fatt dem der in, de drifva dem ej heller der ut. Kunde de vara der inne, det kunde de väl lida; men kunde de icke, måtte de sjelfve förfe sig. Samma dag vardt Mester *Laurentius*, Mester *Olaf Camerarius* och M. *Olaf* Rådzens Secretarius tillskickade af K. till att gå i Klofret och lägga af de bästa Clenodier, der finnes, som buros alla på Slottet, och vardt sedan efter hans Nådes befallning utskift bland bröderne, det som i Klofret var igän i messered och annat, ther de måtte kläda sig med. — Enligt Tänke-Boken 1533. Onsdagen efter *Brigitæ* beslöts: att golfvet i Svartmunka skulle jämnas, och en Finsk Predicaner hållas, att der predika och bo; och det Sällskap der inne var utdrifvas. Byggmästaren skulle ock låta portarne igenmura. Till Slottsbyggnaden nyttjades, efter en annan antekning derstädes 1547, efter de nederrefne Klostermurar och på tomten anlades en Kungsträgård, som *Mesfenius* i sin *Scandia*, äfven förmäler.

Hvad om Klofrets förstörelse säges, kan icke lämpas till *S. Gertruds* Capell, om det af Dominicanerne varit nyttjat; ty långt efter-

teråt, hade Finnar och Tyskar, der sin Kyrka.

Svartmunkearne kallades på latin *fratres majoris*. Deras anseeligaste Kloster var i *Sigtuna*, och af denna orden, skall allenast i *Skeninge* och *Åbo*, Nunne-Kloster varit inrättade. (Botin. 1. c. P. 306).

Utom de inne i Staden redan nämde Kloster, Kyrkor och Capeller; hade ock *Johanniter*-orden sin Kloster-Kyrka derstädes, förmodeligen på Österlång-gatan, der *Johannis* gränd är. Den i handlingarne 1521 nämde *Ny-Kyrkan*, förmenes hafva varit *Johanniter*-Munkarnes; hvarom dock få underrättelser, i häfderne flått att igänfinna.

Uti den Relation om Biskops, Canonier-Prebende samt Kyrke- och Kloster-gods och deras Reduktion, m. m. som på K. *Carl XI:s* befallning 1691 blifvit författad och d. 8 Sept. f. å. till K. M:t inlämnad *), finnes anteknat: att *Hans Wies* fick ock behålla Præbendam *Michaëlis* i Stockholm, som legat under *Ny-Kyrkan*; emedan samma Præbenda fallit honom till, efter *Westerås* Refcess, på hans hustrus vägnar.

Uti detta Stockholms Svartmunke-Kloster skall många undertecken skedt, vid ett Altare med ett Beläte eller tafla om Christi nedertagning af Korset, och vid S. *Matthiæ* graf derfammanstädes; som hade varit S. *Brigittas* skriftefader. En bok eller få kalladt protocoll derom,

L 3

på

*) En afskrift deraf finnes uti Linköpings Gymnasii Bibliot. och skall vara uppfatt af C. *Örnhielm*, som den samma underskrifvit, tillika med S. *Leyonmark*, *And. Engberg* och *Joh. Pering*.

på pergament, dock något defect, skrifven på latin, finnes uti Linköpings Gymnasii Bibliothek *), och inhämtas deraf, att de som gjort något löfte, *ad memoriam defixionis Domini*, blifvit helade får svåra utvärtes skador; botade för flere Sjukdomar; döde till lif återstälde; fångar befriade ur sina fängelser; och de i Sjonöd varande frällste och räddade, m m. hvarvid på ett ställe anteknas, att en som icke hållit hvad han utfäst, åter blifvit författ i sitt forra sjukliga tillstånd. Ehuru vittnen på några ställen blifvit återropade, till bestyrkande af aflagde berättelser, om timade underverk; torde dock ett upplysare tidevarf, i detta arbete igänkänna, så väl Munkarnes vanliga bedrägerier; som femton århundradets lättrohet och vidskeppeliga förtröstan till Munke-dikter och inbillade underverk.

Olaus Petri i sin lilla bok om Klosterlevnernet, nämner med några ord: angående Munkarnes bedrägerier: att de hafva upphäfvit döda människors ben, som i deras Kloster hafva varit begrafne, som i *Vadstena*, *Skenninge*, *Westerås*, *Husaby* och flere städes skedt är; eller ock the hafva förhögt några besynnerlig belete, som i *Stockholm*, med thet, de kalla: *then helga lösu* **).

VI CA.

*) Skall vara detsamma som *Rogberg* utgifvit, Link. Bibl. Handl. 2 D. p. 36.

***) Skrifter och Handl. till upplysning i Sv. Reformations-Hiit, Upl. 1790 2 D. p. 53.

VI. CARITLET.

Om de i Stockholm, till Svenska Konungars
Äreminnen, uppreste Bildstoder.

§. I.

Gustaf Wasas bildstod var icke den första som påänktes, att i Hufvud-Staden låta uppresa; men som efter ett fattadt beslut 1760, inom 14 år blef färdig och upplatt; då K. *Gustaf Adolph* fordrade dertill, en tid af nära 40 år.

Ridderskapet och Adeln, att betyga sin tacksamhet, emot denna sitt Stånds och sitt Fosterlands välgörare, beslöt efter tvänne seklers förlopp, ifrån hans Regeringstid; att på egenkostnad, i en förtjent minnestod, gifva denna stora Konungen, den förste till sitt namn; äfven stor i verk och gärning; ett skyldigt offer af vördnad och erkänsla.

Stoden modellerades af Directuren vid Målare-Academ. *Pet. L'Archevesque*, och gjöts af Öfver-Direct. *Gerhard Meyer* 1770. Metallen skänktes af Kronan; hvartill användes de Canoner, hvilka länge legat på rämnare-banan, och blifvit såsom trophéer, af Rikets fiender tagne 1700. Vigten utgjorde 62 Skeppund.

Statuën af colossal storlek, ellofva fot hög, utom piedestalen; föreställer Konungen klädd, i den då brukeliga Burgundiska dräkten; men med fotlid släpande Mantel, Lager-krans på Hufvudet och Spira i högra handen; gående ifrån Ridarhuset; vändande ansigtet emot Slottet, att betekna; att han som Svensk Riddersman, uppstigit på Sveriges Thron.

Bildstoden uppfattes på sin fot den 13 Dec. 1773; men öfvertäcktes till ciffeleringens fullbordande. Foten är rund af grön Svensk Marmor, på hvars framfida läses, den af Hofmarskalken Baron *Christoph. Manderström* författade inscription, innom en af Bronze guten Lager- och Olivekrans, omgifven af en stor ringlagd orm. På andra sidan af piedestalen, som vetter åt Riddarhuset, ser man en stor Vasa, äfven af metall guten, och omkring statuën, är ett järngaller, i fyrkant uppfatt.

Kostnaderne skall hafva fordrat något öfver 200,000 d:r K:nt; hvaraf modelleringen blifvit betald med 75,000 d:r, gjutningen 36,000, Ciffeleringen 25,000, marmorn till foten 12,000, Stodens upplättande på sin fot 11,000, järngalleret 9,000, alt d:r K:nt, utom flere utgifter.

Afstäckningen sködde 1774, midfommars afton, eller den 23 Junii, på hvilken dag Konung *Gustaf I.* för 251 år tillbaka hållit sitt ärofulla intåg i Stockholm, sedan de Danske voro utdrefne; och på hvilken dag äfven väl, hans ättling, Hertig *Adolph Fredrich* af *Hollstein* 1743 blifvit vald, till Svea Rikes Arf-Furste och Thronföljare. — Sedan stoden blifvit bittida om morgon astäckt, upptråde middagstiden, Riddarhus-Directionen, anford af R. Rådet Gr. *Axel Fersen* till K. M:t, att öfverlämna en i Guld slagen Skådep:gn, till en äminnelse af denna i Svenska Historien, alltid märkvärdiga händelse. Derå föreställes på ena sidan K. *Gustaf III.* Bröfbbild, med namn och titel, och på den andra, K. *Gustaf I:s* förenämde bildstod, med Öfverskrift: *Gustafvo. Erici. Patriæ. Libertatis. Religionis. Vindici;* och nederst: *Ex. Nobilit. Cive. Opt. Regi. Post.*

Post. Bina. Secula. Posuit. Ordo. Equestris. Hvilket äfven utgör Inscriptionen på statuën. (Se pag. 105).

Denna Arestod hälfades högtideligen af K. *Gustaf III.* då han år 1775, ifrån Ladugårdsgärdet, införde sitt Lif-Garde och Commenderade hela Regimentet, att Kring statuën uppfällas, Skyldra och gifva Salvor.

Det har vid denna bildstod blifvit anmärkt, att Konungen föreställes gående, med en ofantelig mantel, tung för ögat; med en Spira som han flöder emot låret; m. m. Om den icke misflickats i första gjutningen, hade han efter första modellen, kommit att släpa efter sig i mantelen, en mycket stor glob, märkt med Sveriges vapen. Tvänne resande Fransoser, hafva om denna statuë sagt: *Elle n'a rien de saillant.*

§. 2.

År 1757 d. 23 Sept. föreslog Öfverståthållaren Gr. *During*, att K. *Gustaf Adolphi* bildstod til häft, måtte med allmän kostnad uprelas i Hufvud-Staden; denne store Konung till en förtjent och tacksam åminnelse; ej mindre Svenska Folket till heder; än Staden till en ypperlig prydnad. Detta förslag blef af K. M:t med särdeles nådigt välbehag ansedt. Denna minnesstod troddes, kunna komma att kosta omkring 3 tunnor Guld; till infamlande hvaraf, en Lotteri-plan uppgafs, bestående af 100,000 lotter, hvarje lott af 100 d:r K:mt och 100,000 vinster, med 5 procents afdrag, för lotteriets räkning; hvartill K. M:t lämnade nådigt bifall, d. 27 Sept. 1757. Vinsten af detta lotteri utgjorde en

summa af d:r K:mt 364,027, 26 öre, med hvilken fond, verkställigheten af flatuë arbetet redan påtänktes. Den af Direct. *l'Archevesque* gjorde modell approberades, och om dets förfärdigande i Gips, flöts med honom contract; hvar efter han d. 20 Apr. 1759, fick lyfta 30,000 livres tournois, eller efter då varande cours 73,125 d:r K:mt. Uti K. brefvet derom till Öfverståthållaren, upplät K. M. äfven i nåder, till detta arbete, det på Rännarebanan belagne Gjut-hus.

Vid 1761 års Riksdag, funno R. Ständer, denna modell bära undergå någon ändring. *L'Archevesque* åtnöjdes med de redan uppburne medel, och ett nytt contract flöts med honom d. 6 Jun. 1763 om 100,000 livr. tournois, för nya modellen. Härtill, samt hufets förbyggande på Rännarebanan, fordrades en större summa, än lotteri-medlen utgjorde; hvarföre Öfverståthållaren Baron *Lantingshausen* fick befallning d. 29. Mart. 1763, om en ny lotteri-plans uppgitvande; hvartill han 1764 föreflog, inrättandet af ett Italienskt lotteri.

På R:s Ständers tillstyrkande 1767, anflogs till detta behof, hälften af Trollhätte slufsverks lotteri-inkomst, som för åren 1767 och 1768, utgjorde hvardera året 52,654 d:r 16 öre K:mt. År 1769 d. 11 Jan. befalltes, att denna lotteri-avance skulle upphöra och att deraf endast 8000 d:r K:mt årligen skulle bestås, hvilka för 1769 och 1770 blefvo utbetalte.

För bristande medel afstannade arbetet, ehuru statuën i Gips, redan 1772 i Junii månad var färdig, att till Gjutaren aflämnas. *L'Archevesque* hade ännu 1774 att fordra sista betalnings-
sum-

summan 33,333 $\frac{1}{3}$ liv. tournois, hvarpå Stats-Contoiret fick befallning att utbetala 40,000 R: K:mt. Flere omkostnader fordrade stora summor, till arbetets fullbordande; hvartill Öfverståthållar. Baron *Sparre*, föreslog 1774, hela inkomsten af det då i gång varande nummer-lotteri. — Efter R. Rådet Baron *Sparres* död, då statuén redan var i Maji månad 1791 på des's fot upprest, behagade Kgl. Maj:t entlediga Öfverståthållare-Ämbetet, från befattningen med statuë-arbetet, och dertill förordna en särskild Direction af fem Ledamöter, (Kgl. br. d. 25 Aug. 1791); men uppdrog åter, Öfverståthållaren ensam, d. 6 Maji 1796 inleendet deröfver, jämte befallning, att föga skyndesam anstalt, om statuéns afäckande, utan att afbida de figurers gjutning, som till des's vidare prydnad blifvit förordnade, och hvilka vid lägligare tillfälle, kunde blifva förfärdigade.

Utgifterne till detta kostsamma statuë-arbete, hafva blifvit bestridde, utaf behållen vinst af Stockholms Stads lotteri-medel, af anslagne inkomster af Trollhätte- och Nummer-lotteriet, som förberört är, utom hvad af Stats-Contoiret blifvit anordnadt; hvilket med hvad derföre sluteligen återstod att betala, steg till en summa af 174,192 R:dr 30 sk. 10 r:st.

Första och andra modellen af *l'Archevesque*; gipsformen och gjutningen i vax; hans gratification och diverse kostnader under hans arbets-tid, hafva uppgådt, till 43,174 R:dr 22: 1. Kostnader vid statuéns gjutning, med Öfver-Direct. *Meyers* gratification och flere utgifter, till 27,500; metallen 181 Skeppund 11 Lisp. 10 Skålp., till 7756 R:d. 47: 2. — Cifelleringen af *Adams* med
diver.

diverse omkostnader 39,105 R:dr 37: 6. Modellerna till tvänne Colossale figurer, föreställande R:s Cantzleren Gr. A. Oxensjerna och Historien, under Embleme af en ung qvinna, som skrifter K. *Gustaf Adolfs* Historia, samt för Colossale-trophéen på baksidan, 18000 R:dr, hvartill kommer grundens gräfning och uppmurande; piedestalen af kolmords marmor; granit soflen; modeller till medailloner och ornament; Statuens transport, ifrån gjuthuset till Norremalms torg, en samt 6000 R:dr med flere här oupptagne utgifter, som tillsammans utgjöra förenämde summa af 174,192 R:dr 30 sk. 10 öre.

Uti Kongl. br. d. 17 Jun. 1797 till Öfverståthållaren, afkorrtades 3,000 R:dr af Professor *Sergels* fordran, efter med colossale-trophéen, som icke blifvit förfärdigad, tills vidare infälltes. Hela statuë-arbetet, samt K. Mit dyrt. Till de återstående skulders betalande, efter contracter, skulle årligen 3,000 R:dr i staten anslås.

Gjutningen af denna ärestod med terassen hvar på häften hvilar, verkställdes den 23 Jun. 1779, af Öfver-Directeuren *Gerhard Meyer*. Efter cisselleringen fördes den på en dertill inrättad vagn, d. 11 Maji ifrån Gjuthuset på Rännarebanan, Drottninge- och Freds-gatorne utföre till Norremalms torg, der den blef ställd på sin fot d. 15 Maji 1791; hvarest under Canoners loffande, K. Mit på ställningen, tog den lyckeligen uppreste minnestoden, i närmare ögnafigte. Statuën blef sedan betäckt och inhägnad, till det återstående arbetets förtiättande. De fyra medailloner som pryda piedestalen, föreställa K. *Gustaf Adolfs* fyra Fältherrar, Grefve *Torstensson*, Bar. *Wrangel*, *Banér* och *Königsmark*.
Hertig

Hertig *Bernhard* af *Saxen Weimar* var ärnad att upplättas på Norra sidan af piedestalen; men K. *Gustaf III.* ändrade detta beflut, och förordnade i stället 1781, att framför statuén, skulle Gr. *A. Oxenskjernas* bild ställas, dieterande för Historien, hvad som skulle utgöra Inscriptionen på statuén; hvilka figurer af Professor *Sergel* redan blifvit modellerade och formade i Gips; men arbetets vidare fortsättande till läglig tid inställt; äfven som colosfal-trophéen på Norra sidan, som förberört är.

På nådig befallning hafver K. Vitterhets-Acad. föreslagit en korrt Inscription, att emedertid sättas på statuén framtill:

Åt.

Gustaf Adolph.

af

Gustaf III.

och

Svenska Folket.

Sedan bildstoden ändteligen blifvit så färdig att den kunde aftäckas, utfatte K. *Gustaf Adolph*, som då nyss intagit den thron, som den store *Gustaf Adolph* hedrat, dertill d. 17 Nov. 1796, sålom efter gamla stilen svarande, emot K. *Gustaf Adolphs* döds-dag, d. 6 Nov. 1632. Dervid iagt togs följande: sedan Lif-Husarerne förut besatt alla torgets tillgångar, ankom Konungen till häst, omgifven af sin Lif-vackt och Svite ifrån Kgl. Slottet; anförandes båda Gardes-Regementerne. Vid Konungens ankomst på bron, aftäcktes stoden och Saluterades af Konungen. Regimenterne som under Fält-Mulik uppmarcherade, formerade på torget en fyrkant omkring stoden.

Ko.

Konungen tog den då i närmare ögnafigte och commenderade sedan att öppna lederne och skyldra, då ock med fanorne Saluterades; hvarefter gafs Salvor; äfven af de nedanföre Operahuset planterade canoner. Konungen begaf sig derpå tillbaka till Slottet och manskapet aftackades.

Utom andre vid denne bildstod gjorde anmärkningar *), hafva tvänne refande Fransofler **), funnit proportionerne emellan häften och statuën, vara alldeles de samma, som på K. *Henric IV:s* kullslagne statuë i Paris. *Nous avons trouvé assez extraordinaire, que l'écharpe de Gustave Adolphe fut placée de gauche à droite; comme elle est destinée à couvrir l'épée; il nous semble que le but est manqué.* De kunna icke eller begripa, hvarföre man icke antagit porphyre-verkets tillbud, att lämna piedestalen af porphyre för samma pris, som den af Svensk granit.

Må det tillåtas, att här intaga ett förslag till Inscription å denna ärestod:

Gustaf. Adolph.
Sin. Tids. Beundran.
Sitt. Fosterlands. Ära.
Lefver.

I. De. Lagar.

Han. I. Freden. Stiftadt.

I. Den. Rättvisa.

Han. I. Striden. Skipadt.

Alltid. Hjelte.

Kunde. Icke. Sjelfva. Döden.

Beröfva. Honom.

Segren.

§. 3.

*) Anteckn. under en resa till Stockh. 1797. 4:0 p. 79.

***) Voyage de 2 Français, Paris 1797. Tom. 2. p. 141, 142.

§. 3.

Konung *Gustaf III:s* bildstod, kan här icke omtalas, såfom färdig och upprest; men hvad angående den samma, blifvit faststaldt och tillgjordt; bör här icke saknas, de underrättelser, man derom äger.

När Konungen efter slutad fred 1791 återkom till Stockholm, och vid ankomsten ifrån Haga, emottogs i Stadsporten, af Magistratens och Borgerkapets Deputerade, anförde af R. Rådet och Öfverståhållaren Baron *C. Sparre*, anmälte han å Borgerkapets vägnar, des underd. önskan och anhållan, att till betygande af glädje och vördnad, få låta resa Konungens bildstod.

Uti allmänna propositionen till Rikens Ständer, gifven Gesle Slott, d. 27 Jan. 1792, läser man huru Konungen emottagit och ansettdetta bevis af Stadens och Borgerkapets tillgifvenhet. Orden lyda sålunda: "K. M:t känner en verkelig förnöjelle, att inför samtelige R:s Ständer betyga; sitt välbehag af de mångfalldiga vedermälen, hvarigenom Hufvud-Stadens Borgerkap, betygat K. sin underd. tillgifvenhet. Ingen möda har varit dem tung, inga omkostnader räknade; men den statuē de beslutat att uppresa, till K. M:ts ära, hade K. M:t i afseende båda till sig sjelf och dem, velat vägra; om K. M:t kunnat betaga Historien denna anledning, få märkvärdig af tidehvarfvvet, att omtala deras förtjenster; eller sina efterträdare, den uppmuntran, folkets kärlek gifver gode Konungar" *).

Stadens kostnader vid statuēns uppresande, lättades derigenom, att tiden förlängdes, till
upp.

*) Bønde-Stånd: Prot. 1792. 8:0 p. 19.

uppbärande af den beviljade och då äfven tillökte Börs-afgiften.

Angående stället för denna minnesstod; så hade Öfver-Intendenten Baron *Adelcrantz*, uti deffnein för Norra brobyggnaden, projecterat det samma, emellan bägge broarne. Konungens villja var, att den skulle sättas vid den strand, hwarest K. landsteg, vid Skärgårds flottans inlopp till Staden, och tillika emot den holme, der en del af Skärgårds-Flottans Fartyg och tillhörigheter äro upplagde. Konungen hade emot Baron *Adelcrantz* förslag, ännu haft en annan orsak sig förbehållen, grundad, uti K:s personliga vördnad för K. *Gustaf Adolph*, vid hvars statuë, K. ej velat tillåta, att hans egen skulle för nära framställas. (Kgl. br. d. 30 Mart. 1791). Här om förordnades vidare; att Parm-mätare-huset, kokhuset och Norra Victualie-vågen skola undanrödjas; icke för statuën allena; utan för hela Skepps-brons skull. De böra inrättas uti, å andra sidan, belägne hus, eller ock i de, emellan dem löpande gränder.

Grunden för Statuën lades 1792 och 1793 på nyfsnämde ställe, nedanför Slotts-backen, der gamla Kranen och Stenhuggarebodarne förut stodo, och bereddes platsen deromkring, de följande åren, för att gifva den det skick, som ändamålet fordrade.

För modellen som förfärdigades af Professor *Sergel*, var arfvodet betingat till 10,000 R:dr; med Capitaine *Appelqvist* contracterades, om 20,000 R:dr, för Gjutningen, Cisselleringen och metallen; och med arbetet var i slutet af 1798, så vida hunnit, att alla anstalter till gjutningen, voro i det mästa vidtagne och beslyrde.

Den-

Denna Statuë som blifver 11 fot hög, kommer att föreställa Konungen stående, med en lång mantel; stödjande vänstra handen, på ett flyre af en Galère; utmärkande så väl tegren vid Svenskund, som Regements-förändringen 1772, efter hvilken han sjelf styrde sitt Rike. I högra handen håller han en Oljeqvist, fredens Symbole, den han efter vunnen seger, åter förde till sitt folk och land. Statuën kommer att vända framsidan mot Stor-Kyrkan och ryggen åt Sjön. År 1799 den 21 Augustii förrättades Gjutningen, i Gjuthuset på Rännare-banan, uti en talrik folksamlings närvaro.

Piedestalen var ock från Porphy-verket ankommen, och den af Kongl. Vitterhets-Academ. föreslagne inscription redan derå inhuggen.

Åt

K. Gustaf III.

Lagstiftare.

Segervinnare.

Fredens. Återställare.

af.

Stockholms. Borgerskap.

MDCXC.

Man bifogar ock här ett annat project till Inscription, författad af vördnad och tillgifvenhet, för en stor Konung, som älskades af sitt Folk och skall utkräfva sin rätt af Efterverlden:

Gustaf. III.

Ägde. Thronen.

Af. sin. Börd.

Konunga. Magten.

Åt. Sin. Dygd.

Och. Folkets. Kärlek.

Han. Gaf. Enväldet.
 Åt. Lagen.
 Att. Skydda. En. Stadgad.
 Frihet.
 1772.

Han. Nyttjade. Segren.
 Att. Befästa. Freden.
 1790.

Åt. Medborgaren. På. Thronen.
 Helgades. Stoden.
 af.
 Stockholms. Borgerkap.
 1791.

§. 4.

Af Konung *Fredrich I*, Sveriges milde och nyttige Konung, finnes en Bröstitbild af hvit Marmor, som en tid var upställd uti Orangeriet på Carlberg, sedermera i Kungstrågården vid S. *Jacob*, der den sommartiden plögade utfättas midt i trågården, på den runda plan, der vattenkonsten förut hade varit, till allmänt åskådande och en fägnande åminnelse. Ändteligen har den fått en plats i Finska Kyrkans Sacristiga. Anledningen dertill är okänd; om den icke skall ökas i Kyrkans namn, som efter honom uppkallad, i Hans tid blitvit inköpt, inredd och med resolutioner och Privilegier, såsom en National-Kyrka begäfvad. Denna Buste har sin gamla målade fot af trä; men med en vacker inscription ännu i behåll:

En.

En.
 Orbis. Arctoi. Fredericum.
 In. Marmore. Vultus.
 In. Vultu. Rex.
 In. Rege Heros.
 An. Magis. Dextre. Exprimitur.

VII. CAPITLET.

*Om de i Staden, innom broarne, varande
 Publike hus och allmänne Inrättningar.*

I.

RIKSENS STÄNDERS BANK.

İngen bör här vänta en Historia om Rikets Bank. Den fordrar sin egen man och ett verk af större vidlöftighet. Dervid blefve en vidsträcktare kännedom, äfven i de ämnen, hvilka som Stats hemligheter, blifvit ansedde; ej mindre nödvändig; än att känna de olika grunder, som till olika författningar och mangfaldiga förändringar, gifvit anledning.

Af de under tryckfrihetens första period, utkomne skrifter; der dessa ämnen, ömsom blifvit upplyste och förmörkade; utredde och hoptrafsade; äro inga få pålitelige underrättelser att hämta, att deraf en säker historia kan författas. De om Banco verket, ifrån dets första inrättning utkomne privilegier, och författningar, Riksdags beslut och R:s Ständers berättelser om Banco-verket, med flere allmänne Handlingar, tjena väl dervid till mycken upplysning; men

få fordras ock derjämte en noga kundskap, om Rikets handel och rörelse, om folk och varumängd; om myntets förhållande till i åringar och Rikets producter; om penninge-Stockens storlek; Banco-Sedlarnes olika räkne-värde, m. m. för att deraf draga de säkra följder och slutsatser; som visa Banco-inrättningens ändamål; förvaltningen dervid och dess inflytelse på Rikets finance-ställning i allmänhet.

Men att all beskriafning om Rikets Bank, här icke måtte saknas; vill man dock derom meddela några strödde antekningar, samlade dels af allmänne handlingar, dels och i synnerhet, af ett arbete under namn af *Bref om Rikets penninge-verk och hushållning af D. v. S.* som utkommit 1796, och för dels pålitelige uppgifter, tillvunnit sig mycket förtroende.

§. 1.

Uti de utgifne punfter om handeln, d. 16 Dec. 1619, lämnade Konungen, till Stockholms Stads betänkande, huru en *Bank*, som det kallades, måtte i hvar stad kunna inrättas, och lärdeles om till en sådan inrättning, skulle lånas penningar, at då besinna sig på villkoren dervid.

Konungarne *Gustaf Adolph* och *Carl Gustaf*, hade länge åstundat och ändteligen befrämjat en så nödig inrättning. Commissarien *Johan Palmstruck* och med-Participanter, föruntas väl privilegium, gifvit Marienburg d. 30 Nov. 1656, på en Låne- och vaxel-banks inrättande i Stockholm, på 30 år; men som missbruk och fel dervid blifvit inritade *); så blef denna Bank upp-

*) Riks-Skattmästaren *Gust. Bonde* hade varit emot *Palmstrucks* Banco-inrättning, som af Riks-Cantzleren

upphäfvén d. 17 Sept. 1668, och med R:s Ständers betänkande, en Bank åter upprättad och privilegerad; uppdragandes K. M:t till R:s Ständer, att sig den samma antaga och derom förordna, som Riksdags beflutet och förordningen om Banken, d. 22 Sept. 1668, derom innehåller.

Af denne och flere tid efter annan, utkomne författningar, bör här anmärkas, några af de allmänna grunder, som till denna inrättnings bestånd och till uppfyllande af dess åligganden, blifvit stadgade.

Riksfens Ständer äga öfver detta verk alla magt att förordna, under hvares vård det i alla Konunga-förfäkringar, blifvit stäldt; att styras emellan Riksdagarne, af vissa fullmäktige, af de trenne garanterande Riksständ, och under påstående Riksmöten af R. Ständer genom utledde Deputerade.

Riksfens Ständer äro löftesmän för Läne- och vaxel-Bankens Creditorers fordringar, och böra öfver Banco-verkets sakderade gevinst disponera, som det med Bankens bestånd, till Fäderneslandets heder och allmän nytta, bäst kan förenas.

Private medel i Banken, skola i alla händelser, af K. M:t och Kronan lämnas orörde, och på intet sätt med arrest beläggas eller confisceras, om än nöden vore alldrig så stor.

Hvar och en skulle få uti Banken sådant mynt af vikt och värde igän, som der blifvit infatt.

M 3

Ifrån

Gr. M. G. Dela Gardie gynnades. Den förras spådom sannades, då denna Bank gjorde en Banqveroute på 200,000 R:d. (Gezelii Biogr. Lexicon).

Ifrån dets första inrättning, har Banken försträckt penningar, på fastigheter, metaller, smycken; på Socker, Salt, Råg, Beck och Tjära; äfven på vissa rudimaterier och manufacturvaror, enligt 1739 års förordnande. Efter förändrade omständigheter, har Banken sedermera till länns erhallande, än varit öppnad, än tillsluten; men Kronan och publice verk, hafva ändå blifvit understödde och oita långt öfver Bankens Salderade gevint.

År 1668 utfästes räntan för Bankens Debitorer till 8 procent; den har sedan varit olika; så i anseende till panternes beskaffenhet, som lanttagarne, enligt förändrade författningar. År 1741, faststältes interessen för län, på Guld, Silfver, Koppar och Mesling, m. m. till 5 p. c. År 1756 till 3 p. c. och för alla andra län till 4 p. c. År 1778 biträdde Banken, till Spannemåls-Magazins anläggande, med 50 tunnor Guld, emot 3 p. c. och 3 p. c. afbetalning; — För Riksgälds-Contoires Discont-län, har först 3 p. c. blifvit beräknade, som sedan 1791 blifvit nedfatte till 2 p. c. och så vidare.

§. 2.

Bankens första förmögenhet grundar sig i synnerhet, på de till lägre ränta, infatte penningar, än hvar till Banken dem till andra utlånt. Vid dets första inrättelse, vore på en gång, ducater, Riksdaler, Caroliner, courant silfvermynt och kopparmynt i Riket gängse; samt emottogs och utbetaltes penningar, i alla dessa slags mynt; hvarföre ock all Banco räkning skulle hållas i 5 columner. Bank n tog då minst 8 p. c. i ränta, som ock var vanligt nästan öfver hela Europa;
men

En.
 Orbis. Arctoi. Fredericum.
 In. Marmore. Vultus.
 In. Vultu. Rex.
 In. Rege. Heros.
 An. Magis. Dextre. Exprimitur.

VII. CAPITLET.

*Om de i Staden, innom broarne, varande
 Publike hus och allmänne Inrättningar.*

I.

RIKSENS STÄNDERS BANK.

İngen bör här vänta en Historia om Rikets Bank. Den fordrar sin egen man och ett verk af större vidlöftighet. Dervid blefve en vidsträcktare kännedom, äfven i de ämnen, hvilka som Stats hemligheter, blifvit ansedde; ej mindre nödvändig; än att känna de olika grunder, som till olika författningar och mangfaldiga förändringar, gifvit anledning.

Af de under tryckfrihetens första period, utkomne skrifter; der dessa ämnen, ömsom blifvit upplyste och förmörkade; utredde och hoptrafsade; äro inga få pålitelige underrättelser att hämta, att deraf en säker historia kan författas. De om Banco verket, ifrån dets första inrättning utkomne privilegier, och författningar, Riksdags beslut och R:s Ständers berättelser om Banco-verket, med flere allmänne Handlingar, tjena väl dervid till mycken upplysning; men

få fordras ock derjämte en noga kundskap, om Rikets handel och rörelse, om folk och varumängd; om myntets förhållande till i åringar och Rikets producter; om penninge-Stockens storlek; Banco-Sedlarnes olika räkne-värde, m. m. för att deraf draga de säkra följder och slutsatser; som visa Banco-inrättningens ändamål; förvaltningen dervid och dess inflytelse på Rikets finance-ställning i allmänhet.

Men att all beskriafning om Rikets Bank, här icke måtte saknas; vill man dock derom meddela några strödda antekningar, samlade dels af allmänne handlingar, dels och i synnerhet, af ett arbete under namn af *Bref om Rikets penninge-verk och hushållning af D. v. S.* som utkommit 1796, och för dels pålitelige uppgifter, tillvunnit sig mycket förtroende.

§. 1.

Uti de utgifne punfter om handeln, d. 16 Dec. 1619, lämnade Konungen, till Stockholms Stads betänkande, huru en *Bank*, som det kallades, måtte i hvar stad kunna inrättas, och lärdeles om till en sådan inrättning, skulle lånas penningar, at då besinna sig på villkoren dervid.

Konungarne *Gustaf Adolph* och *Carl Gustaf*, hade länge åstundat och ändteligen befrämjat en så nödig inrättning. Commissarien *Johan Palmstruck* och med-Participanter, föruntas väl privilegium, gifvit Marienburg d. 30 Nov. 1656, på en Låne- och vaxel-banks inrättande i Stockholm, på 30 år; men som missbruk och fel dervid blifvit inritade *); så blef denna Bank upp-

*) Riks-Skattmästaren *Gust. Bonde* hade varit emot *Palmstrucks* Banco-inrättning, som af Riks-Cantzleren

upphäfvén d. 17 Sept. 1668, och med R:s Ständers betänkande, en Bank åter upprättad och privilegerad; uppdragandes K. M:t till R:s Ständer, att sig den samma antaga och derom förordna, som Riksdags beflutet och förordningen om Banken, d. 22 Sept. 1668, derom innehåller.

Af denne och flere tid efter annan, utkomne författningar, bör här anmärkas, några af de allmänna grunder, som till denna inrättnings bestånd och till uppfyllande af dess åligganden, blifvit stadgade.

Riksfens Ständer äga öfver detta verk alla magt att förordna, under hvares vård det i alla Konunga-förfäkringar, blifvit stäldt; att styras emellan Riksdagarne, af vissa fullmäktige, af de trenne garanterande Riksstånd, och under påstående Riksmöten af R. Ständer genom utledde Deputerade.

Riksfens Ständer äro löftesmän för Läne- och vaxel-Bankens Creditorers fordringar, och böra öfver Banco-verkets sakderade gevinst disponera, som det med Bankens bestånd, till Fäderneslandets heder och allmän nytta, bäst kan förenas.

Private medel i Banken, skola i alla händelser, af K. M:t och Kronan lämnas orörde, och på intet sätt med arrest beläggas eller confisceras, om än nöden vore alldrig så stor.

Hvar och en skulle få uti Banken sådant mynt af vigt och värde igän, som der blifvit infatt.

M 3

Ifrån

Gr. M. G. Dela Gardie gynnades. Den förras spådom sannades, då denna Bank gjorde en Banqveroute på 200,000 R:d. (Gezelii Biogr. Lexicon).

Ifrån dets första inrättning, har Banken försträckt penningar, på fastigheter, metaller, smycken; på Socker, Salt, Råg, Beck och Tjära; äfven på vissa rudimaterier och manufacturvaror, enligt 1739 års förordnande. Efter förändrade omständigheter, har Banken sedermera till länns erhallande, än varit öppnad, än tillsluten; men Kronan och publice verk, hafva ändå blifvit understödde och oita långt öfver Bankens Salderade gevint.

År 1668 utfästes räntan för Bankens Debitorer till 8 procent; den har sedan varit olika; så i anseende till panternes beskaffenhet, som lanttagarne, enligt förändrade författningar. År 1741, faststältes interessen för län, på Guld, Silfver, Koppar och Mesling, m. m. till 5 p. c. År 1756 till 3 p. c. och för alla andra län till 4 p. c. År 1778 biträdde Banken, till Spannemåls-Magazins anläggande, med 50 tunnor Guld, emot 3 p. c. och 3 p. c. afbetalning; — För Riksgälds-Contoïrets Discout-län, har först 3 p. c. blifvit beräknade, som sedan 1791 blifvit nedfatte till 2 p. c. och så vidare.

§. 2.

Bankens första förmögenhet grundar sig i synnerhet, på de till lägre ränta, infatte penningar, än hvar till Banken dem till andra utlånt. Vid dets första inrättelse, vore på en gång, ducater, Riksdaler, Caroliner, courant silfvermynt och kopparmynt i Riket gängse; samt emottogs och utbetaltes penningar, i alla dessa slags mynt; hvarföre ock all Banco räkning skulle hållas i 5 columner. Bank n tog då minst 8 p. c. i ränta, som ock var vanligt nästan öfver hela Europa;
men

men gaf allenast efter Banco ordningen 1668 för de p:gr som i disposition antoges 6 p:c. interesse; och om någon ville sine p:gr igänhafva; så skulle upplägning ske 6 vickor förut. Angående desse lån, hafva sedan förändrade författningar utkommit. År 1689 förordnades, att på stående Capital kunde få lånas, lika som på annan lösöre-pant; 1698, att Banken icke vore dändan efter skyldig, att gifva sina Creditorer, mera i interesse än $4\frac{1}{2}$ p:c. men de som vore Bankens Debitorer, skulle gifva 6 p:c. Då desse läne-Capitaler hoptals återfördrades 1700 och 1701, måste till en tid, med återbetalningen innehållas. År 1739 uppfades $\frac{1}{3}$ af de i Läne-Banken infatte Carolin-Capitaler, utom de som voro till pios och publicos usus testementerade, eller annars dertill anordnade. Likafå uppfades 1741 ännu $\frac{1}{3}$ af berörde private Carolin-capitaler, dock med villkor att få omsätta dem å 3 p:c. i något annat mynt; 1745 kundgjordes om läne-Bankens öppnande, till Capitalers emottagande i K:mt emot 3 p:c. årlig ränta. År 1756 uppfades sista $\frac{1}{3}$ af Carolin-capitalerne, och måste alla publika Banco lån i Caroliner omsättas, med den förr betingade räntan till K:mt, och efter det beräkningsfätt, att 100 caroliner förvandlades till d:r K:mt 562: 16 öre; men om de private carolin capitalen omsattes till annat gångbart mynt, betalades icke mer än 3 p:c. interesse; 1756 singo väl de nya läne banco capitalen i K:mt tills vidare blifva innestående, till den öfverenskomne räntan, om innehafvarne sjelfman-te, icke ville dem återtaga; men dädanefters utfattes intereffet, för enskilte Capital, till blott 2 p:c. undantagande hvad som af de upsagde carolin-capitaler, åter inlattes, hvarföre 3 p:c. var

utfatt. De publike Capitaler som förräntades ad pios ufus, emottoges till 4 p.c. men för andra publike verk, emottoges endast infättningar å 3 p.c. År 1766 blef läne-Banken tillsluten, för alla nya främmande Capitalers emottagande, till förräntande, både ad pios ufus, eller andre publike verk och private personer tillhörige; hvilket ytterligare faststältes 1770. Samma år singo läne banco-attester å courant S:mt emottagas, i betalning för inkommande och utgående stora Sjötullen, eller omsättas till R:dr Specie, till lika ränta som tillforene, dock med 3 p.c. afdrag, som Specie R:drn var bättre, än courant Silfvermynt.

Likmätigt K. förordningen till befordrande af stadga och säkerhet i Rikets mynt- och penninge-wäsende, af d. 27 Novemb. 1776, blef 72 mark eller 18 dr K:mt antaget till värde af en Svensk Sp. R.dr och till grund vid liquidationer, för alla i R:s Ständers Bank gjorde lan, skulder och fordringar. Sluteligen blef 1792, räntan på de Capitaler, som ännu under enskilt personers namn voro i Banken, till 4 och $4\frac{1}{2}$ p.c. interesse innetående, förminskade till 3 p.c. årligen. Att de af Banken låntagne Capitaler varit betydelige, synes deraf kunna slutas, att de 1759 gjorde belåningar å läne-Banco-ledlar, stego till dr S:mt 14,862,745, som å 3 dr S:mt skulle utgöra Sp. R:dr 4,954,248: 16 öre.

§. 3.

I Konung *Gustaf Adolphs* tid antogs Kopparmyntet; till Rikets hufvudmynt och har derifrån, till K. *Carl XII:s* tid, en R:dr blifvit i sitt förhållande emot den stämplade Kopparplå-

plåten, förhöjd ifrån 3 d:r till 9 d:r K:mt. Ett Skepp.d Koppar utmyntades aldräförst till 150 d:r K:mt och förhöjdes sedan efter hand, ifrån 187 $\frac{1}{2}$ till 225 — 270 — 300 — 360 och 540 d:r K:mt i plåtar, samt till 900 d:r i slantar; oberäknad myntteckens-tillverkningen, af hvilket Sp. mynt, 30,000 d:r S:mt slogos af ett Skepp.d Koppar och devaluerades till $\frac{1}{96}$ behållning. Banco transport sedlen à d:r K:mt, som för realisationen förestälte plåtar och icke skiljemynt *), har dock allenast i sitt räknevärde, blifvit nedfatt till hälften, emot hårda Kopparplåten, hvilken sedan år 1726, då med Banco-transports-fedlars utfärdande börjades, icke undergått någon ytterligare förändring. De förändringar vaxel-coursens olika förhållande verkat, kunna icke fattas på Bankens räkning.

Att Sedel-stocken än varit större, än mindre, är en följd af Bankens gjorde försträckningar och lån, till Kronan och enskilte; af större eller mindre inbetalningar, för Bankens fordringar och af de författningar, som föranledt till en minskad eller utvidgad sedel rörelse. Således var transport-fedel-stocken, utan att upptaga ören och bråk, år 1746 d:r K:mt 26,514,146. År 1756 d. 1 Januar. 49,965,689, och ult. Dec. 61,062,621. År 1761 i Decemb. 136,879,746. År 1767 i Decemb. 118,635,834. År 1772 138,185,778. Och vid 1782 års utgång, Riksdaler 6,472,120: 33 Sk. 8 öre, och vid påföl-

M 5

jan-

*) I Koppar-slantar och runstycken myntades ifrån 1730 till 1766. Skepp.d 18,400, värde R:d:r Spe. 920,000. Ifrån 1767 till 1777. Skepp.d 855, värde R:d:r 42,750. Summa Skepp.d 19,255, värde R:d:r 962,750.

jande års slut var den ökt med ännu R:dr Sp. 199,622 : 31 : 2 samt vid 1789 års Riksdag, eller innan Banco-p:gr, merendels ur rörelsen förvunno, var sedelstocken efter gjordt förkott, af 26 tunnor Guld, ännu öfver 7 millioner R:dr och minst 3 millioner dito, i hårdt mynt, ibland allmänheten utelöpande. Men sedelstocken, efter hvad cours som hällt, skall alldrig svarat emot 18 millioner R:dr Specie; och efter realisations epoquen, har den näst hållit sig vid 10 millioner och der utöfver i Banco-sedlar och Specie-mynt tillsamman; oberäknade infätnings-attester och invisningar. Riksgälds-Contoires Credit-sedlar och desz disconts-verks med ränta förskrefne attester, som nära lika circulera, läser nu utgöra en sedel-stock, circa 15 millioner R:dr oberäknat det gängle skiljemyntet; så väl som Banco-sedel-stocken, hvilken ännu gör i vissa mål, ett verksamt biträde; samt General-Discontens reserver, asignationer från publike verk, corporationer och private personer.

§. 4.

Om Bankens fordringar för försträckte lån, anmärkes: att länsummorne bestego sig 1745 samfält, till d:r K:m 54,897,437. Bankens totala fordran utgjorde 1756 d:r K:mt 126,815,543. År 1762 gick den till 790 t:r Guld och 59,198 d:r S:mt. Publike och private Banco-skulden, vid 1765 års bok-slut, gjorde 74,523,924 D:r. Publike och private lån, sammantagne, halva aldrig öfverstigit 842 t:r Guld, och 299,387 d:r som var deras belopp vid 1772 års slut; då jämväl Kronans äldre och nyare Banco-skuld var aldrastörst, eller utgjörande d:r S:mt 51,379,790; men

men de private lån, voro störst vid 1761 års slut, bestigande sig till d:r S:mt 39,102,356.

Bankens förluster och uppoffringar, ad publicos ulus, som innom 1778 blifvit afkrefne, beräknas till R:dr 8,388,749 utom mistning vid skedde afbetalningar, i ett förlämnat mynt, m. m. Vid den 1776 upprättade adversions-handel med Banken, som af 1778 års Ständer stadfästades; blef och vid alla lån i Banco-transport-fedlar, R:drn allenast beräknad till 18 d:r K:mt, ehuru en stor del af de så kallade nyare länen på 1740- och 1750-talet utgådt. Sedan 1778 har ock Banken gjordt flere biträden emot låg ränta, såsom de redan nämde 50 t:r Guld, till Spannemåls-Magazins inrättningen; och till Riksgälds-Contoiret, rättigheten af 36 t:r Gulds Discount-län. m. m.

Men att här följa alla uppgifter i förenämde bref, rörande så väl Bankens gjorde lån till Stats-verket; som om Kronans hypothecker till Banken och deras afkastning, med flera gjorde inbetalningar till Banken; vore att sträcka denna beskrifning, utom dels gräns och ändamål.

Några ytterligare antekningar böra här dock få sitt rum; såsom angående författningen 1739, om nya sexstyfrars gångbarhet; då de så väl, som det mynrade d:r courant S:mt ifrån 1739 till 1762, af 4,941,684, stannade till minsta delen hemma i landet.

Att Banken 1745 upphörde att inlösa dess fedlar, med den mynfort de förestälde; förorsakad af den förut vidtagne författning, att utskeppa hela Bankens förut ägande förråd af Koppar-plåtar, som var mäst verkställdt 1745.

Att

Att den 1766 vidtagne plan, att genom Banco-Sedlarnes hastiga indragning och coursens Succesiva nedfättning å 4 mark om året, återställa transport-fedlarnes värde till 9 d:r K:mt för R:drn; blifvit ansedd som misslyckad.

Att R. Ständer 1769 beviljade lån ur Banken, på fast egendom, till 40 t:r Guld.

Att vid den 1776 skedde omfättning till R:dr, var Bankens fordringar större än de utlöppande sedlar. Bankens äldre och nyare fordringar vid 1776 års början, stego till d:r Kopparmynt 238,168,131, och sedel-stocken till 144,490,314. Sedan alla skulder blefvo beräknade efter 18 d:r K:mt för en Specie R:dr, blef Bankens fordran vid 1776 års slut evaluerad 13,203,903 R:dr och Vexel-Bankens sedel-stock till 8,369,433 R:dr Specie.

Att Koppar-skiljemyntet, som till allt är det drygaste i hela världen, icke förhöjdes vid Riksdalerns uppfatte räkne-värde; som ock i början gjorde en märkelig stagnation i skiljemynts rörelsen.

Att myntningen i Specier, varit under Bankens disposition; hvarom mera angående Kongl. Myntet förmåles. Och sluteligen; att K. *Carl XII* förordnadt, att Ständers Deputerade, under varande Krigstid, skulle mötas hvar 4:de år, till Banco-verkets öfverseende; och att Banco-Reviforer hvar 3:dje år, efter sednare författningar, sammankomma, att öfverse Banco-förvaltningen; hvilka lämna derom i förvar en berättelse till nästa Revision, eller Rikens Ständers sammankomst.

§. 5.

Öfver Bankens byggnad och inrättning, flogs i K. *Friedrichs* tid, en stor skådepenning, förfärdigad af *Hedinger*; föreställande å ena sidan: Facaden af Banco-huset åt järntorget, med öfverskrift: *Basilica Argentaria Ordinum Regni Sveciæ*. Nederst *Extrusa Holmiæ A:o 1668*. Å andra sidan en sittande qvinna med Krona på Hufvudet; hållande i högra handen Sveriges vapen, och stödjande den vänstra mot en cub, på hvilken Ständernes Symboler äro utmärkte, jämte ett dubbelt ymnighets-horn. Vid hannes fötter hvilar ett lejon. Öfverskriften: *Hinc Robur et Securitas*. Några märkeliga tillfällen hafva föranlett R. St:s Bank, att låta slå några skådepenningar; hvilka här så mycket mera förtjena att omnämnas, som händelserna, så nära röra Banco-verket.

Till tacksam åtanke, blef på Bankens kostnad en Medaille präglad, öfver Baron och v. Presidenten *Thegner*, som med sitt mod och Klockhet, hindrade *Görtzens* förlök emot detta verk, och att Banco-fullmäktige skulle äläggas, att uppgifva Bankens tillstånd. Tillvända sidan föreställer hans bröstbild, med öfverskrift: *Joh. Thegner Liber Baro*. Frånvända sidan Banco-huset, öfverskrift: *Hic mihi consilio, Causa Salutis erat*. I exerguen: *Mensa Argentaria Ordd. R. Sv.*

Den skådepenning R. Ständer låtit slå, öfver R. Rådet Baron *Akerhjelm*, som 1738 afstyrkte, små-sedlarnes utgifvande af Banken; visar bröstbildens gjord af *Wijkman*, med öfverskrift: *Sam. Akerhielm Lib. Baro Regni Sv. Sen. et supr. Marschallus, ætatis 82*. Rev. Banco-huset, med öf.

öfverskr. *Veritas visu et mora valet.* Exerg. *Ob
merita in Patriam, hunc nummum cudi fecerunt
Ordd. Reg. Sv. A:o 1765 d. 22 Okt.*

Öfver Bankens Jubel år 1768. *Fiscus Or-
dinum Regni Sveciæ.* En man uti Romersk drägt
stående, och med vänsta armen hvilande sig på
en pelare, teknad med Ständernes Symboler.
I högra handen håller han en lager-qvist öfver
en stor Korg, full med penningar, hvilken des-
utan bevaras af en Drake; altiammans att utty-
da securitatem; nederst: *Holmiæ.* Frånvända sidan:
Ampliator Civium. Nilströmmen ligger med en
knippa ax i handen; en crocodil, ett palmtäd
och pyramid, göra honom ännu mera känbar. I
Exerguen; *Jubileum Primum 1768.*

Konung *Guslef III.* besökte Banken, i Maji
månad 1777, då han red ifrån Caroufellen, som
höllts på *Adolph Fredrichs* torg, hvaröfver en
Medaille blef slagen, föreställande å ena sidan,
Konungens bröstbild, namn och titel. Rev. *Illi
meo Robura curæ.* En Krönt qvinna, håller med
högra armen ett ymnighets-horn och stödjer den
vänstra på en öppen Kista, full med p:gr. Till
höger synes en pelare med Ständens tecken och
en deremot lutande skjöld, med Sveriges tre
Kroner. I Exerg. *Holmiæ d. XXVII Maji 1777.*

Bankens Mynt Cabinet är af framledne Pre-
sidenten Baron *G. Rålamb* samladt. Han skall der-
med arbetadt i många år, och det med sådan
ifver, att han ofta inköpt hela samlingar, såsom
Erke-Biskopens Doctör *Er. Benzeli* och fleres;
att endast få några stycken, som han i sin sam-
ling saknade. Det var således icke underligt,
att det innan hans död, var ett af de talrikaste
enskilte Cabinetter. Sonen Baron *Claes Rålamb*,
fælde

fälde det till Banken; som nu årligen completeerar det samma, med de skådepr:gr som årligen utkomma.

§. 6.

Banco-huset vid Järntorget uppbyggdes först af Staden, efter Gr. *Nicod. Tesfins* gifne ritning, att till Banken uthyras, att dermed ankommit på tiden inhämtas af K. brefvet d. 4 Decemb. 1675 till R. Rådet och Öfverståthållaren *Claes Rålamb*, hvarutinnan anmärktes, att Banken köpt Capit. *Hastfers* hus; hvaröfver Commisfariernes i Banken, förklaring inforrades. Sedan de communicerat detta ärende, med fullmäktige, svarades: det Bankens intention icke varit, något hus att uppköpa eller sig tillhandla; utan att kunna förmå staden, till att uppbygga ett tjenligt hus vid Järntorget, hvaraf Banken kunde sig beqvämligen, emot en skälig afgift begagna: Efter som ock samma plats, vore för lång tid sedan dertill utfedd, och Rikens Ständer äfven gilladt samma förslag, som till Bankens häfta borde verkställas; samt Staden på gjord anförking derom resolverat och uppå sig tagit, berörde byggnad vid järntorget, forderligast att befrämja; så att Banken i så måtto icke behöfde, om annan lägenhet dertill vara omtänkt.

Banken flyttades den 11 Febr. 1680 ifrån *Oxenstjernske* huset, vid stora Kyrkobrinken, hvilket Banken hade hyrt; till det nu varande Banco-huset; hvilket vid Järntorget, af Staden var uppbyggt genom entreprenade. Samma hus tillika med hela tomten, samt det så kallade gamla packhuset, inlöstes omsider af Banken under ett köp, det förra, för 128,860 dir 12 öre

S:mt,

S:mt, och det sednare eller päckhuset för 10,000 d:r, samma mynt; hvilket köp approberades och faststältes af K. M:t d. 20 Decemb. 1693, och har Stockholms Rådhus-rätt d. 7 Mars 1712, utfärdat fastebref för Banken, på dessa hus. År 1707 började medlersta delen af huset att tillbyggas och fullkomnades 1710. År 1734 företogs åter den nedersta delen att uppföras, och blef färdig 1738, efter Baron *Hårlemans* ritning, der facaden är icke mindre vacker åt Skeppsbron, än emot järntorget. Detta hus är nu således mycket längre, än det i Svecie-verket föreställes; sådant som det var 1691.

Der den tredje tillbyggnaden uppfördes, stod förut ett litet gammalt stenhus, som kallades gamla järnvägen och lärar varit dertill nyttjad, då järntorget var stapel-platsen för det o-fälde järnet. I detta lilla huset contramarqverades Koppar-pläterne, efter K. *Carl XII:s* befallning 1718.

Brevedid Banco-huset åt Österlång-gatan, stod ett gammalt bosälligt hus, kalladt tre kronor, derefter *Reiffiska* och sedan handelshuset *Mardi Gebrüder* tillhörigt; hvilket 1764 inköptes af Grosshandlaren *Stm. Hebbe*. Detta hus, så illa förvarat för eld och brand, gaf anledning till flere klagomål deröfver af Banken, både hos Magistraten och Konungen. Banken inlöste det omlied 1772 för 242,000 d:r K:mt; då det på 1770 talet i grund nederrefs och det så kallade lilla Banco-huset i stället uppfördes, inrättadt till Magazin och Archiver. Det fick i början ett tak af små gutne järn plåtar; men som detta nya förlök, icke ville lyckas, blefvo de borrttagne och ett nytt tak i stället lagt, af Koppar-bleck.

Ban-

Banken har ock en egendom på Södermalm i Skinnarviken, neder vid fjön, som Banken köpt 1762, af Banco-Commisarien C Robsahm, för 24,000 d:r k:mt. Den är bebyggd med ett Magazinshus af trä, till behof för Bankens Pappers-Bruk Tumbo *).

II.

KONGELIGA MYNTET.

Rättigheten att slå mynt hafver i äldsta tider, af Sveriges Konungar blifvit förlänt, åt Furstarne, Rådet och Biskopparne; äfven åt flere Städer, till förmån och inkomst. Således hade *Upsala* Domkyrka; Biskopen och Dom-Capitlet i *Åbo* och *Vesterås*, sine egne mynthus. K. *Magnus Ladulås* lät inrätta nio mynt-präffar, uti 9 färskildte Rikers Städer; utom Stockholm. Under Konungens myntmästare floges i orterne, både för Konungens, Rådets och Städernes räkning, flere slags p:gr, så att nu mera (värligen kan urskiljas Stockholms Stads och andra orters olika örtugar, som i *Sturarnes* tid voro gånge; då myntmästare-teknen (ett uråldrigt bruk) icke äro kände.

Men här är icke stället, att beskrifva myntets ålder, eller de ändringar och författningar, som myntväsendet, i flere tidskiften undergådt. Att Stockholms Stad haft sin egen Myntmästare, finnes af det tillstånd, Staden den 15 Mart. 1570 erhöit; att slå allehanda Svenskt mynt; hvarutinman dess mynt-mästare förböds strängeligen, att emottaga något silfver, af främmande Köpmän, till förmyntning. En lika frihet fick

1. Bandet.

N

Sta.

*) Benägit meddelt af Hr Banco-Commisarien Wennerstierna.

Staden d. 27 April 1635, att få mynta Svenska marker, och i öres-flycken, efter samma skrot och korn, som Kronan lät mynta. Omföder blef myntningen på sexton århundradet inkränkt, endast inom Hufvudstaden. Mynthuset i *Westerås* anlågs redan 1570 som onödigt, och anfogs derföre af K. *Johan*, till Dom-Prostegård.

Från äldre tider var myntet under räknekammarens öfverinseende; och uti K. M:ts förfäkran gifven R:s Ständer, på några villkor och fördelar, till Bankens bästa, af d. 17 Sept. 1668, heter det: "Efter mynt väsendet hafver en ly-
"nerlig gemenskap med Banco-verket; så ändock
"vi, sjelfve myntet, öfs och Kronan, som ett
"regale förbehålle, och det, med myntmästa-
"rens tillsättande och hela förvaltningen, så här-
"efter som härtill, under vårt Cammar Collegii
"disposition och förordningar lämne; så förinne
"vi likväl Banken, att efter den nuvarande mynt-
"ordningen samt flere omständigheter, njuta der-
"af, alla de fördelar, villkor och förmåner, som
"det verket kan kasta af sig, och vår myntmä-
"stare härtill hafver åtnjutit; dock att de honom
"först, för sina använda omkostnader förnöja,
"samt att följande omkostnad, med myntmästa-
"rens och flere betjentes lön och underhåll och
"hvarjehanda annat, till det verket erfordras kan,
"sjelf stå och draga. Och skall Banken hafva
"magt och tillstånd, icke allenast vårt Berg-Silf-
"ver, för vår räkning att uppmynta och sjelf för-
"lag till myntet göra; utan ock allena och u-
"tan någons intrång och hinder, invexla allt
"guld, siltver och ogångbart mynt, som här i
"landet invexlas kan."

Härvid förblef det äfven uti K. *Carl XI:s* tid, enligt stadfästelsen uppa Vexel och Läne-Banken, af d. 3 Oct. 1675. Sammaledes ock under K. *Carl XII* Regering alt intill slutet af 1717.

Men då Baron *Görtz* var på sina resor, gjorde han contract, med så kallade Holländske Köpmannen *Peterman & Compagnie*, om Guld och Silvers myntande i Sverige, hvilket K. *Carl XII* bekräftade i Lund d. 30 Dec. 1717. Denne *Peterman*, som ingen i Sverige halver sedt; utan största delen trodde vara *Görtzen* sjelf, lät 1718, genom sin Fullmäktig M:r *Rouyer*, en Fransos, mynta de nya Caroliner, en mynt-sort, som fick namn af *Görtzens* Caroliner, och på hvilka skäligen icke kunde klandras *). Men Banken stannade emedlertid uti inaction, hvad myntningen angick.

Sedan K. *Carl XII* slutadt sin oroliga lefnad; delade hans trogne Minister, kanske ett oförtjent öde. Med *Görtzens* fall, afstannade hans finance-förslag, och gamla förlätningar blefvo å nyo vidtagne och upplifvade. Myntet uppdrogs åter R:s Ständers Bank, i stadfästelsen för detta verk, af d. 21 Maji 1719, likmätigt så väl 1675 års förenämde förläkran; som hvad Cammar Collegium, genom nytt Contract, på 12 år, med Banken ingådt, d. 12 Maji 1719. Hvilket af K. *Fredrich I.* stadfästades, den 1 Julii 1720. Då berörde 12 år voro förflutne, kom myntet åter till Kronan, som det än i dag är, under Kongl. Cammar-Collegii öfverinseende.

Sverige har allt sedan 1664 å sina R:dr behållit en oförändrad mynt-fot eller 14 lod i gran.

N 2

Fy-

*) Skånska Handl. 1755 4:o; Företalet till första kvartalet.

Fyra schillingstycken, har sedan mynt-realifationen, blifvit utmyntade, efter 8 lod och 2 grän, samt 2 schillingar eller de så kallade åttastyversstycken, efter 6 lod och 2 grän fint korn.

Emellan 1730 och 1766, voro i Sverige myntade 424 tunnor guld, och ur landet utdrefne *).

Ifrån 1773 års början till 1783 års slut, då med silfver skiljemynts-tillverkningen upphördes, myntades R:dr sp. 410,452 **).

Ifrån 1775 års början, till 1794 års slut, myntades 109,722 Ducater och 9,653,105 $\frac{1}{3}$ R:dr i diverse Silvermynt ***).

Att Stockholm såsom Rikets Hufvudstad, ständigt haft sitt Mynthus, tyckes af de der slagne penningar, kunna bevilas, såsom K. *Waldemars*, med Stockholms portar eller torn och ett S., som efter *Brenners* tanke, betecknar Stockholm. Härom kan vidare läsas, om Stockholms Vapen. Ifrån *Erik XIII.* till K. *Johan III.* tider, finnes flere penningar, med *moneta Stockholmensis* utmärkte, som sedan blef förändrat till *moneta R. Sveciæ.*

Att Mynthuset varit på Helgeandsholmen belägit (förmodeligen ifrån sin första inrättning) till des K. *Carl XI.* befalte, att Riks Amiralen *Flemings* och gamla Mynthuset, skulle nedrivas, för byggnaden af nya K. Stallet; kan intagas, så väl af de flere dispositioner angående Myntet, som i beskrifningen om Helgeandsholmen, äro omförmälte; som af Cammar-Collegij Resolution

1667,

*) Nordencrantz Bekym. stunder. St. IV. p. 109. V. st. p. 91. Tank. om hemligh. III. p. 201.

) D. v. S Bref. f. c. p. 302—304. *) l. c.

1667, på Myntmästaren *Kocks* frågepuncter; att Badstufvan som stod nära Mynthuset, skulle flyttas, för den våda, som Myntet deraf kunde tillskyndas; samt af K. brefvet, dat. *Jacobsdal* den 27 Decemb. 1673, att K. Maj:t för godt funnit, att låta inrätta sitt Stall, der myntet och Bergs Collegium då var; hvarföre Collegium hade att göra sig redo, till utflyttning, och om annat boställe vara betänkt.

Det synes troligt, att myntet då blifvit inrättadt i det hus, som ännu bär namn af lilla Myntet, och sedan blifvit till boställe, för Medailleuren upplåtit; innan det nya och stora huset hunnit byggas, som torde fordrat längre tid, än att med myntningen intill dess, kunnat uppskjutas. Det är åtnindstone säkert att mynt-tecknen, som skrodades i Alvestad, präglades i Stockholm i detta hus, derpå sistone fyra präsfar gingo natt och dag. Af en upplåt på de Blinder, som blifvit affände ifrån Alvestad, till d. 30 Aug. 1718, då ännu felades 3 månader i K. *Carl XII* lifstid, intages, att ifrån 1715 till samma tid, hade dertill 1261 Skeppundkoppar blifvit använde, som gjorde i silfvermynt 36,420,000 daler. (Hist. märkv. 3 Del. p. 100).

Uti *Duræi* dagbok öfver Riksdagen i Stockholm 1682, finnes anteknadt: "Den 23 Nov. 1682 klockan 6 om morgonen, kom elden lös vid *Nya Myntet*, och brände upp några träbyggningar vid strömmen. K. M:ts Silfver 400 skålpund och 4000 Specie R:dr gick af genom elden" *).

N 3

Lilla

*) Denna Dagbok är utgifven af Profess. Lidén 1783, 8:o, p. 57.

Lilla Myntet, så kalladt, sökte väl Magistraten i Stockholm, att få till staden inlösa; men som K. M:t, fann det i afseende på Kronans egit behof, icke kunna umbäras; så aflogs samma ansökning, d. 13 Octob. 1772.

En vid mynt-realisationen, forcerad myntning, fordrade både nya tillbyggnader och gamla mynt-hufets reparation.

Kongl. Bergs-Collegium hafver, som af älder varit, sitt säte på myntet. Uti Dr. Christinas bref till Öfverståthållaren *Knut Pass* af d. 15 Jan. 1649, förmäles, att Dr. hade beviljadt dels Riks Bergs-ampt, att utan längre förhållan, inbekomma de nyls uppbyggde våningar, på helgeandsholmen, som voro emellan Porten och Salig Herr *Clas Flemmings* hus, hvarest Dr:s Hof-Skräddare, m. fl. då voro boendes; befallandes således Öfver-St. inrymma Bergs-Amptet samma hus, och i det stället utse något annat kvarter, för Hof-Skräddaren. År 1780 d. 1 Jan. fick Collegium befallning, att genast företaga flyttningen, till de hyrde rum i *Petterssonske* hufet, vid Munkbron, i anseende till myntets reparation, och inslyttade åter 1788.

Utom alla de rum, som sjelfva mynt-inrättningen der fordrar, med Öfver Directeuren och mynt-mästarens, Riks-, eller nu mera, Mynt-guardiens och fleres våningsrum; hafver också derstädes *Laboratorium Chemicum*, Prober-Cammare, Collegii Mineral-Cabinett, blifvit inrymt; samt äfven på längre och kortare tid, sårkildte Deputationer, Vetenskaps Academien 1771, Comissioner, Committéer, och ändteligen Cammar-Expeditionen, i Konungens Cantzlie, d. 1 December 1793.

År 1790 undergick K. myntet en stor reparation, som genom Assessorn och Mynt-Inspektoren *Karströms* vakfamme tillsyn, skyndsamt verkstältes. Façaden åt Norrebro fick då 4 colossal-pelare, som ehuru de kunnat gifva en fin kännare i bygnings-konsten, anledning att fråga: *Pelare! Hvad gören I här?* likväl torde vittna, om en genom K:s refor, uppväckt smak, för Italienska bygningsfättet *).

Rörande Sveriges mynt och dess historia; så finnes derom åtskillige verk och mindre afhandlingar, af *Dijkman*, *Keder*, *Brenner*, *Berch*, *Botin*, *Ziervogel*, m. f. utom hvarjehanda underrättelser derom, i Vetenskaps och Vitterhets-Academiens handlingar.

Svenska penningar och Medailler, hafva i från äldre tider, varit utmärkte, för sine utvaldt vackre preglar. De hafva ock af skickelige och namnkunnige Medailleurer blifvit förfärdigade; hvaribland i fymmerhet kan nämnas en *Karlsten*, den förste Svensk, som i Fäderneslandet bragt denna konsten till högd, hvarföre han ockfå adlades 1692, en *Hedlinger*, född i Sveitz 1691. Han vistades i K. Fredrich I. tid flere år i Sverige. Hans medailler äro mycket efterfökte af konstfälskare, en *Fehrman* den äldre, och en *Ljungberger*, R. V. O.

N 4

III.

*) Le portail a quatre Colonnes enfoncées sans base; elles sont trop grosses pour la masse du portail, et ne font pas un bon effet. (Voyage de deux français. Paris 1796 p. 86).

III.

OM GENERAL POST-CONTOIRET, OCH
POST-HUSET I STOCKHOLM.

§. 1.

En kortt beskrifning, om Post inrättningen i Riket, ifrån dets början, torde här icke anses vara öfverflödig. Man följer derom med trygghet, Öfver-Post-Directeuren *Schmedemans*, af Cantzliehandlingarne, upplatte berättelse, om Post-väsendet i Sverige, med de tilläggningar, hvartill äldre förlätningar om Post-väsendet gifva anledningar.

Uti fordna tider och förrän några ordinarie Poster voro inrättade, har man så här i landet, som annorstädes, betjent sig uti förefallande angelagne ärender, efter som nödtorften fordrat, af bud och bref-dragare; hvilka enär de uti Konungarnes och Rikets värf, blifvit afskickade, njutit uppå sina resor, af och an, af allmogens fri skjuts och förtäring: eljest äro de bref, som Konungens män, anten innan eller utan Råds; så ock Ståthållarne vid gränsoarne, eller Fogdarne och andre, som någon befallning hade, skrifvit Konungarne till; framfordrade från den ena Länsmannen till den andre, likafom ske plägar med andra budkaflar; till dets de kommit fram till Konungen sjelt; och hvilken sig fördristat några lådana bref nedlägga, har blifvit, såsom den der sin Herres och Konungs påbud föracktadt, och efter som brefven varit viktige och myndige till, som nederlades, på det hårdaste straffad: (K. Johans tryckte patent d. 12 Julii 1580). Och på det underlåtarne uti landet, mätte

te desto bättre kunna åtskillja dem, som på någre angelågne värf och ärender, med bref eller eljest, utskickade voro, ifrån alla andre vägfärande, anten Adelens tjenare, eller som å deras egen hand, reste omkring Riket; så hafva sådana bud och poster, till bevis, att de uti Konungens och Rikets värf stadda voro, af ålder varit förledde, anten med några visse tecken, som uti K. *Gustaf I:s* tryckte stadga, om Tavernare, af år 1541 d. 14 Maji, kallas bodbyffer, eller ock med bud och post vapner, eller ock med Konungars, Drottningars, Arf-Furstars och Rådens pass-port och så kallade vägfä-bref.

Hvad bud- eller post-vapnerne angår, så voro de merendels förgylte och har uppå dem stått Konungens och Rikets vapen. Utom desse, så har K. *Carl IX*, medan han var Hertig, meddelat desz tjenare, som voro beskedde att njuta fri skjuts, besynnerlige post-vapner och så kallade Sölvvermärke, med bokstäfverne C och D öfverst och der under en krönt Wafe. Uti K. *Sigismundi* tid, medan Hertig *Carl* och R. Råd förestodo Regimentet, voro 2:ne slags post-vapner; uppå Hertigens egne, dem de brukade som utländes, i Konungens och Kronans ärender, stod både Rikets, så och Hertigens, samt desz enskilte Provincers vapen; uppå de andre, som meddeltes, när R. Råd, kallades till Hertigen, eller någon uti Rikets ärender, skulle resa uti Landet, stod Riks-vapnet allena: under bägge slags post vapnen, hängde så många tecken, som de resande hade låf att taga skjuts-hästar, efter som de aftryck utvisa, som finnas uti den, om sådana post-vapen, vid den tiden genom trycket utgifne förordningen, af år 1595 d. 17 Martii, bifogade.

Med vägebrefven är af K. *Johan*, år 1580 d. 19 Julii, en sådan ändring gjord, att i det ställe, de såfom andra pass och öpne bref, tillförene varit förseglade, med K:s eller Hertigens Vapen; så skulle efter den tiden blifva fatt, ett besynnerligt insegl, som var fyrkantigt och allenast uti blott vax intrycktes; på det de desto bättre, af den menige man, åtskiljas kunde, ifrån andre förseglade öpne eller falske bref. Sedermera år 1584, blefvo alle sådane vägabref, för de dervid öfvade missbruk, aflyste och alldeles förbudne att mera brukas.

Till ett tecken af den säkerhet som postillioner, postbönder och postförare med deras postdrängar böra njuta, uti K. M:s tjenst och postföring, blefvo de försedde med postvapen och posthorn, enligt K. M:s Protectorial af år 1704 d. 23 Junii.

Omlider under Drottning *Christinas* minderårighet, blefvo då af R:s Regering, år 1636, aldraförst visse ordinarie poster eller postbud öfver hela Riket inrättade; som icke mindre K. M:s egne; än private personers bref, till deras behörige orter och ställen, fortskaffa och fortbringa skulle; blifvandes till den ändan uti hvart Landskap, på 2 eller stögst 3 mil, efter som vägarne eller lägenheterne medgifva kunde, besynnerligen edsvurne postbönder och postillioner, under visse förmåner och friheter tillfätte, som skulle vara färdige, enär den ankommande posten blåste i posthornet, att strax af honom emottaga brefven och med de samma, ofördröjeligen, genom natt och dag, oackadt hvad väder vara kunde, än vidare fortlöpa, och skulle hvar och en Postdräng, som således posten framför-

förde, vara förledd, med ett färdeles vapen på bröstet och ett posthorn, samt ett spjut eller spits, på det när han begynte nalkas till en annan Postdräng, han med blåfande kunde gifva tecken och honom varna att hålla sig färdig till refan.

Så blefvo ock vid samma tid, Postförvaltare och Posthus, uti hvar Stad förordnade; jämväl öfver dem alla en befynnerlig Postmästare uti Stockholm tillsatt, till Uppfyningsman; som under Riks-Cantzlerens och K. Cantzliets Öfver-Direction, derom försorg draga skulle, att med Postväsendet riktigt tillgå måtte. Denna Post-Direction var aldrärförst uppdragen, en benämnd *And. Wechel*, som år 1636 d. 20 Febr. fick K. Maj:ts fullmagt, att vara Postmästare uti Stockholm, och föra Direction öfver hela Postväsendet; blifvandes honom till hjälp, en annan vid namn *Oluf Jónsson*, samma tid förordnad, hvilken uti landsändarne resa skulle och efter den honom gifne postordning och befallning, förordna och tillsätta, så väl i Städer, som på Landet, visse Postförvaltare och Bönder. Sedermera efter *Wechels* dödeliga afgang, blef Secretären vid Handels-Collegium *Johan Beijer*, år 1642, antagen att vara Postmästare uti Stockholm; och år 1643, d. 2 Junii, med ytterligare fullmagt och instruction förledd; varandes han här i Sverige den, som först satt Postväsendet, uti sin fullkomliga ordning och skick; och fördenskull bekommit uti sitt Vapen, trenne posthorn. Den af Regeringen utfärdade General-Postordning d. 2 Jan. 1643, confimerades af Dr. *Christina* d. 19 Julii 1645 och förbättrades uti Special-förordn. af samma dag och år, om brefvens beställning och betalning, som skulle
med

med posten förändras, och endast på Posthusen inlämnas, och med behörige Chartor förses; och icke hos Postbönder eller Postillioner inlämveras, som förut skedd; med mera angående postlönen och fribrefven, som samma författning innehåller.

År 1654 har Drott. *Christina*, korrt för sitt astråde ifrån Regementet, för större respect skull, funnit nödigt att förordna, en af R. Råd, som under titel, af General-Riks-Postmästare, skulle föra General-Directorium öfver Postväsendet, och förden skull uppdragit, Herr *Wilhelm Taube* samma beställning, hvilken densamma sedermera, såsom ett K. beneficium, snarare än något färdeles Riks-ämbete, en god tid bortåt, jämte des Öfver-Markalks-tjenst, innehafit; åtnjutandes af postkastan, en viss summa årligen, till sitt underhåll. Efter den tiden har postväsendet, såsom ifrån första begynnelsen, haft sin dependence af K. Cantzliet och under des Öfver-Direction varit anförtrodt, någon besynnerlig Director, som under tiden, alla deraf fallande inkomster, för en viss summa penningar, sig tillarrenderat; såsom befinnes vara skedd, af Post-Directeuren *Beijer*, den äldre. Efter honom hafva sedan vid General-Postmästares- eller öfver Post-Directeurs-Ämbetet blifvit brukade, hvar efter annan, *Johan Gust. Beijer*, den förres Son, dertill förordnad d. 10 Jun. 1673, Cantzlie Rådet *Samuel Åkerhjelm* och Secreteraren *Joh. Schmedeman*. Utom desse, äro ock med tiden, sedan postväsendet, blifvit satt på bättre fot, uti de Tyske och Lifländske Provincerne, tillkomne andra så kallade Post-Directeurer och Inspectorer; såsom uti *Riga*, *Stralsjund* och annorstädes, hvilka fått vilse aflägsne postgångar, med dertill

hörande betjente, under sin direction och inspection.

Utom andra fyfslor och förrättningar, som Postväsendet egentligen tillhöra, har det af begynnellen ålegat dem, som uti Stockholm och på andra orter, Directionen öfver de andra förde, att underhålla en flitig correspondence, med någon af dem som vistades, uti de förnämste utländske Städerna, om allt, hvad anten här hemma, eller derute förefalla kunde, tänk- och skrifvärdigt; doch att dervid förligtighet brukades, att hvarken de sjelfve skrefvo, eller låto af andra skriva något, som K. M. och Kronan, på något sätt, skada kunde; af allt annat, som de ifrån sina Correspondenter bekommo, eller ock pröfvades tjenligt härifrån att berätta, blef för detta genom trycket utgifvit hvarje vicka, under namn af Avisor; som nu mera efter sednare förordningar, plåga upplättas och utgifvas, af någon vid K. Cantzliet: och på det man jämte brefvens beställande och framskaffande, måtte med Posterna, så här uti Riket, som på andra orter, kunna befordra resande, med bekvämlighet; var man betänkt, på visse postvagnars inrättande; hvarmed en begynnelse gjordes, för dem, som färdades ifrån Stralfund.

I lika måtto blef år 1667, af Profesoren *Ol. Rudbeck*, Postjackter, med Kongl. Privilegium byggde och brukade, emellan Stockholm och Uplåla.

År 1670 begynte man med täckta Postjackter, emellan Stockholm och Dalarön; såsom ock 1685 att låta bygga bekvämliga Postjackter, till farten emellan Ystad och Stralfund *).

§. 2.

*) Denna berättelse om post-inrättningen finnes tryckt uti monumenta Politico-Eclesiastica, ex archivo Palm.

Att Postverket fent tillskyndat Staten någon inkomst, synes kunna intagas af Notifications-patentet af d. 20 Dec. 1662, om någre förändringar vid Postväsendet; innehållande, att K. Maj:t förorsakades, att vara derpå betänkt, huru Postväsendet måtte kunna underhålla sig sjelft, och med tiden inbringa K. Maj:t några skälige intrader; till hvilken ända Post Directeuren, skulle accordera det bästa han kunde med Postförvaltarna, om viss årlig lön, provision eller arrende, och borde Postförvaltarna icke emottaga enskilte bref, utan betalning, efter vigt och taxa, hvarom framdeles skulle förordnas.

Enligt Cantzlie-Collegii Contract med Post-Diracteuren *Johan Beijer*, af d. 20 Dec. 1662 om hela Postverkets arrenderande på 12 år, ifrån d. 1 Jan. 1663, till den 1 Jan. 1675, skulle han jämte alla kostnaders bestridande, vid in- och utrikes postföringen, årligen till Kronan betala 14,000 d:r S:mt *).

År 1668 d. 19 Decemb. upphäfdes icke allenast all postfrihet, Konningens egne bref icke undantagne; utan utkom då äfven förordning och taxa, hvarefter brefven på Posthuset i Stockholm betalas skulle. De bref som skickades emellan de andre Städer i Riket, skulle betalas ifrån

Sköldiano; utgifne i en Acad. Differt. under Ol. O. Celsius i Upsala af Engstedt. 1750, 4:o p. 173.

*) Post-cassans öfverikotts-medel, som till Stats-verkets understöd, i senare tider blifvit aflämnade skola stigit till omkring 6 tunnor Guld årligen, sedan Stats-Secreteraren och Öfver-Post Diracteuren Baron Klinckowtröm genom sin styrelse och nit, ansefligen förökt post-inkomsten,

ifrån den Staden de afgingo, till nästa Stad, fast det icke vore öfver 1 eller 2 mil, för ett enckelt bref eller ett lod, 1 öre S:mt; men låg nästa Stad öfver 10 mil derifrån med tu öre S:mt och så proportionaliter till andra Städer efter åfvannämde taxa.

De förändringar som sedan tid efter annan utkommit; så väl angående förhöjningen i postporto; som om fribrefs-böcker, samt hvad till förekommande af deras missbruk, blifvit stadgat, tillåter icke stället, att här intaga. De af *Schmedeman* 1707 af trycket utgifne post-författningar, lämna om Postväsendet i flere delar, en närmare underrättelse.

Sedan Post-Directeuren *Beijer* var afliden 1669, upphäfdes det med honom ingångne arrende-contract, då samma år, den 13 Octob. K. Maj:ts instruction utfärdades, hvarest Postväsendet vid Contoiret i Stockholm, dirigeras och förestås skulle; då alle deraf fallande medel kommo under beräkning och Cantzie-Collegij närmare disposition. Vid Contoiret antogs då en Postförvaltare, med Kammererare, Casseur och nödig Betjening, att bestyra om posternes affärdande; om brefvens betalande och införande i protocollet, som skulle blifva ett fundament, till uppbördens beräkning vid Contoiret; med det mera som till skick och god ordnings befrämjande samma Instruction innehåller, äfven för Postförvaltarne i Städerne.

År 1673 befanns Postväsendet vara tämmeligen till fullbordan bragt; så att en viss Poststat kunde upprättas och af postmedlen bestri-
das, samt öfverskättet komma till K. Maj:ts dis-

position. Sådant intages af K. *Carl XI.* förordning samma år af d. 10 Junii, om Postväsendet i gemen; hvarutinnan stadgas om Postförvaltarenes räkningars hållande; om deras tillfättande och löner; om postfriheter; om benådningars upphäfvande af postmedlen, m. m. Postväsendets stat för år 1673, besteg sig till 28,556 D:r S:mt hvartill anordnades af inflytande postpenningar 40,885 D:r, då per ballance borde blifva öfver, till Riks-Cantzlerens disposition, efter K. Maj:ts bref 12,329 D:r S:mt. Post-Directeuren, Kammereraren och öfrige Betjente vid Post-Contoiret, fingo samma år, behörige Instructioner till esterrättelse. Postväsendets Stat för år 1686, besteg sig till 46,351 D:r 29 $\frac{1}{2}$ öre S:mt.

§ 3.

En märkelig förändring bereddes i de om Postverket stadgade författningar, uti förordningen, utgifven Lund d. 10 Feb. 1718, angående Postväsendets och Gästgifveriernes sammanfogande, till de sednares så mycket bättre uppkomst, då de tillika blefvo posthåll. Derutinnan stadgades om 6 lärskilte Posters inrättande, nemligen: en Paqvets-post, en ständig Post, en Ryttare-post, en Ränn-post, en Rid-post och extra Post. Posthållen indeltes uti ombyten, skiften och landskiften, under Postmästares och Landt-Postmästares inseende. Med *Paqvets-posten* lom skulle gå med vagn; skifte ifrån skifte, fortkaffades Resande och saker, af 780 skålpunds vigt på hvarje vagn; *Ständiga posten*, var bref posten till häst, som fördes af en postillion och skulle rida 1 mil inom $\frac{3}{4}$ timma; *Ryttare posten* skulle gå fortaft af alla och kunde brukas af den, som af-

färdade någon, eller själf reste i angeläget ärende, ridande eller åkande; *Ränn-posten* kallades när bref afskickades i angelägne ärender, till vilis ort, utom den tiden då vanliga posterna afgingo, för hvilken posthållarens bästa häst, alltid skulle stå färdig och sadlad; *Rid-posten*, med hvilken resande kunde fortsätta sin resa, i följe med postillionen, ombyte ifrån ombyte, och *Extra-posten*, med hvilken resande, antingen i egne eller posthållarens vagnar, kunde fortsätta deras resor. — Landt-postmästarne i Stockholm, skulle hvardera hålla 18 postillioner, 24 hästar och desutom 4 hästar, som borde vara på deras underliggande Gästgifvare gårdar, hvilka skulle anläggas i Stockholm, ytterst vid Roslags- och Skants-tullarne; 3 lätta postvagnar, 8 sadlar, 12 järnskodde flädar och nödige lelar, som författningen omständeligen innehåller.

Till följd häraf voro i Stockholm tvänne Post-Contoir; det Södra på Horns-gatan vid nu varande *Adolph Friedrichs* torg och nu mera *Kramers* Sockerbruks-tomt; det Norra åter på Drottning-gatan vid stora Barnhufet, och borde breffen till Södra orterna inlämnas på det förra, och till Norra orterne, på det sednare Contoiret.

Denna inrättning upphörde kort tid derefter, med K. Carl XII:s död; men emedlertid var intet post-Contoir i själfva staden.

Innan Kronan inköpte eget hus för Gen. Post-Contoiret i Stockholm, hyrdes dertill än *Fredenshiernske* hufet i stora Kyrkobrinken, eller det dervid varande så kallade *Kronan*, som torde hända till en åminnelse deraf, ännu behåller både namnet, och den Krona, som sitter öfver porten;

ten; än uti Öfver-Post-Directeuren *Schmedemans*, och det Grefveliga *Frölichske* huset, bredevid hvarandra på stora nygatan belägne *). Det skall ock hafva varit i *Flemingens* hus, i Scholstugu-gränden, som finnes utmärkt på en gammal Charta.

§. 4.

Om Stockholms Post-hus vid lilla Nygatan belägit, äger man följande underrättelser.

År 1656 fälde Stockholms stads byggnings-Collegium, emot en köpeskilling af 607 $\frac{1}{2}$ d:r S:mt, till dåvarande Borgmästaren *Jönsson*, den tomt, på hvilken post-huset står, och hvilken tomt bemålte Borgmästare alldräförst bebyggt och bebodt. År 1688 fälde afledne *Jönssons* arvingar samma tomt, med derå besintelig åbyggnad till Kammereraren uti Kgl. Cammar-Collegio, *Carl Piper* emot en köpeskilling af 33,000 d:r K:mt. Handlingarne gifva ej vid handen, när *Carl Piper* fälde huset; men väl, att år 1720, husets då varande ägare, framledne Landshöfdingens i Nyköping, *Pehr Francs* arvingar, upplät det till K. Mit och Kronan, för 45,000 d:r K:mt. År 1761 och 1762 undergick huset en to-

*) Desse underrättelser äro benägit meddelte af Herr Post-Directeuren *A. Lidiin*, som äger en fullständig samling af handlingar, rörande post-verket, fordom tillhörig K. Secreteraren Åkerhjelm, hvilken ock vid denna beskrifning fått nyttjas. Lidiinska namnet och släkten, är genom mäng-årige trogne och nitiske tjänster, vid Gen. Post-Cont. berömligen känd. Nu varande Post-Direct. *Lidiins* morfader, *Johan Lange*, Lilländare, gift med *Anna Beata Grundel*, Cousine till Fältmarskalken *Simon Grundel Helmselt*, var Controllieur vid Post-Contoiret, och inrättade den derstädes än brukelige Controll-Journalen.

total reparation och tillöktes med en flygel-byggnad, samt fick sitt nu varande utseende.

År 1792 började Kronan nästgränsande och med posthuset sammanhängande hus, som af gammalt tillhört Lagman *Grönhagen*, och i äldre handlingar kallas det *Parmentske*, och sedan *Paschens* hus; hvilket då var af Directeuren *Alm*, d. 24 Maji 1792, förfäldt till Kammereraren *C. Sahlström*, för 4000 R:dr Specie. Posthuset intager nu således hela kvarteret *Penelope*, emellan lilla Nygatan, samt *Schulten* Bagares och *Uttermarks* gränd.

Det egenteliga Posthuset, som tillika är boställe för Öfver-Post-Directeuren, blef först år 1797 förfäkradt, för skada af eld och brand på 12 års tid, efter ett värde af 10,000 R:dr, hvilket anlågs vara det minsta, som derå skäligen kunde fattas. Det nyfäsnämde tillköpte huset var förut förfäkradt.

§. 5.

Angående *Telegraphe*-inrättningen vid Ålands Haf, anser man nödigt att på detta ställe, derom lämna någon underrättelse, såsom med postverket förenad.

Uti underdånig skrifvelse af d. 8 Nov. 1796, anmälte Kgl. Cantzie Collegium, att de, till följe af K. M:ts befallning, d. 10 Dec. 1795 påbegan 3:ne Telegrapher vid Ålands Haf, voro så vida färdige; att till det med dem äfytade ändamåls vinnande, endast återstod, att de personer förordnades, som skola dem förestå; hvarjämte Collegium anförde den nytta och flere fördelar, som denna inrättning medföra kunde;

de; hemställandes således, om icke K. M:t skulle tackas befalla des Ambassadeur i *Pettersburg*, samt Commenderande Generalen en Chef i Finland, att inhämta kundskap, om den dervid brukelige Chiffrens beskaffenhet och fättet att nyttja densamma, hvarvid den försigtighet dock ansågs nödig, att de berättelser hvilka fättas, uti den vanliga Chiffern, med samma orda innehåll meddelas, till förekommande af all anledning, att densamma upptäcka; och att den Telegraphiske Chiffern endast nyttjas, vid de tillfällen då ämnets vikt och angelägenhet kräfver och tillåter, att den i korthet genom detta medel kan meddelas: dernäst och i fall K. M:t skulle tackas besluta, att inrättningen genast bör sättas i gång, om icke Inspectorerne vid Telegraphen på *Grislehamn* och *Eckerön*, måtte bestås 50 R:dr årligen; men på mellanstationen, *Signiöskärs* klippa 100 R:dr och ved på närmsta *Krono-Almanning*, i anseende till anförde orsaker; samt sluteligen, om icke de, denna sak, rörande mål och ärender, såsom Inspectorernes tillfättande och inöfning, uti Telegraphens handterande, machinernes underhållande och de flere *Oeconomica*, som dermed hafva gemenskap, måtte allt framgent fortfara, under *Cantzlie-Rådet* *Edelcrantz* särskilte tillsyn och skärskådande, samt då han dermed upphörer, under *Post-Directionen*, eller någon af *Collegii Ledamöters* befattning ställas, och derjämte uti des utöfning samt sammanhang, så med postgången, som Telegraphiske Chiffren, kostnadernes anordnande, m. m. allt ständigt förblifva under *Collegii* samfällte Öfverinseende. Till hvad *Collegium* således i underdånighet hemställt, lämnade K. M. des nådiga bifall; tillägnandes *Collegium* öfverinseendet vid denna inrätt-

rättning; men då CantzlieRådet *Edelcrantz* befattning dermed framdeles kunde upphöra, vil- le Kongl. Maj:t förordna, åt hvilken densamma uppdragas måtte. (K. br. till Cantz. Coll. d. 17 Jan. 1797).

På Collegii ytterligare underdånige hemstäl- lande af d. 24 Martii 1797, samtyckte K. M. i nåder, att betjeningens löner, vid Telegraphe inrättningen, måtte enligt hvad K. M. derom re- dan förständigat Stats-Contoiret, af post-cassan be- talas; samt att Post-Inspectorne i Grislehamn och på Eckerön, samt Post-Commisarien i Ab- borfors, måge vara berättigade, till extra posts nyttjande, då angelägne underättelser behöfva meddelas; den i Grislehamn till Stocholm, den på Eckerön till de ifrån Stockholm, genom Te- legraphen dit lämnade kundskaper; Post-Commis- sarien i Abborfors åter, till rapporters affändan- de till Eckerön, när viktiga tidningar yppas, vid Ryska gränsen och vid sådane tillfällen då com- municationen med Pettersburg, kunde vara af- bruten. (K. Br. d. 25 April 1797).

En Telegraphe-inrättning är sedermera verk- ställd emellan Marstrand och nya Varfsberget vid Götheborg, på ett afstånd emellan 3 à 4 fjömil, utan mellanstation. (Inrikes Tidn. N:o 9; 1800).

IV.

RIDDARHUSET.

§. 1.

Af Konung *Gustaf Adolphs* Riddarhus-Ordning, gifven Stockholm d. 6 Junii 1626, inhämtas; att Rikets Råd, Ridderskap och Adel, hade sig fö- reläsa, att med Konungens tillåtelse, bygga och

upprätta uti Stockholm ett Riddarhus, der att förvara sina Privilegier, hålla deras Samqväm, bröllop och andra Solenniteter; få ock anrätta der en Schola eller Collegium för deras ungdom; anhållandes att Konungen dem fädant tillåta och privilegiera ville. Och som Konungen gerna såg det Adelige Ståndets uppkomst och förkofring, samt aktade deras upfåt och begäran god och skälig; så lämnades dertill nådigt bitall, och till Sakens bättre befordring, hvarjehanda förmoner, fri- och rättigheter.

Till Riddarhufets uppbyggande, gaf Konungen Ridderskapet och Adelen, den obbyggde platsen, som den nya Kyrkan var ärnad att sättas uppå, emellan Svartmunke och prästegatan belägen; hållande i längden 82 alnar, och i bredden vid Norra och Södra ändan 82 alnar; samt all den huggne sten, som der låg, anten den var lagd i fundamentet eller dertill ämnad och förhanden; unnandes och tillåtandes Ridderskapet och Adeln, tillika att fritt få köpa och sig tillhandla alla de hus som vore emellan förbemälte plats, både vid Svartmunke- och prästegatan, få ock Tyska Kyrkan i vattubrinken, och dem alla i Riddarhufet förbygga. Vidare befriades Riddarhufet för all stadens tunga och besvär; — Gatubodar och källare måtte der efter lägenheten förbyggas, att sedan kunna uthyras; — de jordagods som kunde gifvas till Riddarhufet och Ridderskapets allmenne öfningar befriades ifrån roststjens; alla böter för fel i roststjens skulle användas Riddarhufet till godo, — och vid Riksdagar skulle R. och Adelen, på Riddarhufet komma tillfamn och deliberera öfver de proponerade ärender; som och eljest

der

der mötas åt, såsom på en *Burffe*, till tvisters biläggande och andra enskildte ärenders afhandlande; med det mera, som till denna afhandling icke hörer, och angår, hvad vid deras möten och rådslagen borde i agttagas; om ätternas antecknande; om Ridderkapet och Adelen's fördelning i classer, samt hvad i öfrigt till god ordning inom Riddarhuset i agttagas och efterleivas borde.

Ridderkapet och Adelen, hade redan i det upfåt att bygga ett Riddarhus, inköpt den 13 Mart. 1625 Herr *Erich Bielkes* hus vid Svartmunke gatan, och betaltes derför genom Riddarhus Secreteraren *Joh. C. Riddarhausen*, på Herr *Clas Horns* och *Gabr. Oxenskiernas* ordres, som denna handel aflutadt, 3000 dr. S:mt^{*)}. För nedbrytandet af Drottningens och nyfsmäde *Bielkes* hus 1626, samt stenens ränsande och uppläggande betalte Riddarhuset 454 dr. 14 öre jämte omkostnader vid nybyggnaden samma år 2050 dr. S:mt.

År 1638 d. 27 Febr. utfärdades R. och Adelen's *Resolution*, innehållande: huru som Ståndet att vid magt hålla des's välfångne Privilegier, och enkannerligen den af K. *Gustaf Adolph* erhållne *Riddarhus-rätt*, enhälleligen belevat, att Riddarhuset i Stockholm, måtte efter det beslut som gjordes 1625, blifva till Ståndets heder, reputation och tarf, väl och kosteligen byggdt; och till en sådan byggnad, få och andre Ridderliga exercitia, tillbörligen och efter hvars och ens förmåga hulpet och contribuerat;

*) Baron Tilas Saml. om Riddarhuset, af acta, räkenskaper och Protocoller derfördes. Förvaras vid K. Bibliot. och hafva vid denna beskrif. blifvit nyttjade.

rat; enligt det återopade beslutet; så blef det samma då ytterligare förnyadt och förbättradt i få mätto;

1:o De år 1625 beviljade 30 dr. S:mt för hvar häst ruststjenst, skulle af de än återstående fullt utgå:

2:o Godvilligt utfäste skänker borde presferas, och de som än icke utfäst, göra det efter råd och ämne:

3. Af hvarje häst ruststjenst, skulle af Adelen vidare utgöras till Riddarhuset 60 R:dr. eller dets värde i hvit mynt, i 3:ne efterföljande år; nämligen hvar år 20 R:dr på *Michælis* dag; begynnandes i det då löpande året och intill *Michælis* 1640; de rätt fattige undantagne:

4:o Borde af Landshöfdingarne utmätas hos dem, som ej honorera beslutet.

§. 2.

Af de i nyfsnämde mätto omförmälte skänker och utfäste gäfvor till Riddarhuset; finnes af handlingarne derstädes: att *Tible* hemman i *Simtuna* Socken blifvit förärat af *Pett. Kruse*, enligt bref d. 30 August. 1630, i stället för de utfäste 200 d:r S:mt d. 8 Jun. 1626. *Finstä* hemman i *Wengie* Socken, donerat af *Lars Skytte* den äldre. In margine står: detta hemman är d. 22 Oct. 1627 af Herr *Claes Horn* förmedlat til halft.

Riddarhus godsen i småland skänktes af Riks-Amiralen *Carl Carlsön Gyldenhielm*, till Riddarhusets evärdeliga egendom. År 1658 d. 21 Apr. förarrenderades de till en borgare i Calmar *Joen Sölvesler* för 140 d:r S:mt., belägne i *Cronobergs* län, *Opvidinge* härad, *Ålsheå* Socht:

Öggesrydhs hemman 1, räntade

1660 in alles	18	d:r 20	r. 184	p.
Bolbro 1 helt, räntade	14	8	184	
Toratorp $\frac{1}{2}$	6	19	9	
Hästehagen 1	13	24	18	
Nortorp 1	15	2	18	
Tokatorp $\frac{3}{2}$	6	30	9	
Mäsidhult 1	14	12	18	
Ibm $\frac{3}{2}$	8	4	9	
Räsvedårg $\frac{3}{2}$	8	4	9	
Förefjö måhle $\frac{3}{2}$	6	30	9	
Stödbods 1	16	20	18	
Damtorps 1	16	20	18	
Halfva boskap p:gr af				
9 $\frac{1}{2}$ mantal à 1 $\frac{5}{8}$	9	16	—	

Summa d:r S:mt 154 27 10 $\frac{1}{2}$

Af år 1667 d. 23 Febr. finnes ett R. hus Directeurernes reversale: att som Håf-Rådet *Johan Silfverstiernas* arvingar, neml. General Tullförvaltaren *Vilhelm Drakenhielm*, Secret. *Jonas Gyllencreutz* och Lands-Domaren *Pet. Durell* skänkt till Riddarhuset ett helt Kürats, alt öfver med konftigt arbete besatt, samt dertill behöriga hästetyg, Sadel, Schamererat reffjorta, och behörige plumager, som kostat dem öfver 1000 R:dr in Specie; så förläkrades dem och deras manliga descendenter, att de skola så nyttja samma Kürats, utan någon lega vid deras begrafnings-acter. Skulle än det samma med tiden förnötas; så skulle de dock få nyttja fritt, det bästa Kürats vid R. huset finnes, med förord om de begrafvas i Stockholm; men skedde begrafningen annorstädes, så skulle de få nyttja, det som var näst det bästa, dock att sjelfva hämta och föra det tillbaka igän.

Barnängs- och *Nytorgs-Fabriqverne*, hafva ock hört under *Riddarhufet*, hvarom mera angående *Barnängen*.

Af hvad härom således nämt är, rönes nogsam, att *R.* och *Adelns* medlemmar, frikostigt och på hvarjehanda sätt, understödt, få väl *Riddarhus-byggnaden*, som de der tillämnade inrättningar.

§. 3.

Konung *Gustaf Adolph* hade uti bref af d. 27 Apr. 1627 gifvit en årlig pension af 2000 d.r S:mt till *Professorum* underhåll, vid ett *Adeligt* upprättadt *Collegium* i *Riddarhufet*, som uti 6 år continuerat; men efter bemälte Konungs död blifvit upphäfvit. Men som denna summan till *Professorernes* underhåll ej varit tillräckelig, och *Ridderhufet* af des ägna medel dertill fördräckt 4136 d:r 24 öre S:mt; så blef denna post en fordran hos *Kronan*. *Riddarhuset* hade äfven andra fordringar, såsom på *Landtgreffvinnan Margareta Brahes* vägnar, en post af 1640 d:r 13 öre S:mt, utom interesse, och på samma *Landtgreffvinnas* vägnar en post af 1093 R:dr 29 öre m. fl. Men då *Reductions-Commisjonen* år 1694 gjorde åtal på de *Småländske* godsen, gingo *Riddarhus-Directeurerne* in till *K. Carl XI.* i. å. den 21 Apr. med underdånig böneskrift om nådig befrielse ifrån *Actoris causæ* tilltal, i anseende dertill, att samma gods vore ad *publicos usus* donerade; hvaruppå *Konungen* d. 23 Apr. 1694 resolverade, att samma gods skulle lämnas orörde, dock med condition, att *Riddarhuset* deremot skulle åstå sina fordringar hos *Kronan*.

Angående undervisningen vid detta Collegium, finnes *Jacob Rudbeckius* nämnd, såsom antagen till läsemästare på Riddarhuset 1628, med 600 d:r S:mts lön. Huru detta Collegium i öfrigt varit inrättadt, derom har ingen underrättelse kunnat erhållas; men af den korta tid det ägdt bestånd, kan icke gerna förmodas, att det kommit till någon fullkomlighet och stadga.

§. 4.

Om det emellan Svartmunke- och prästegatan uppbyggde Riddarhus, antingen icke blifvit nog stort och anlenligt, som torde kunna dömmas af summan hvarföre det sedermera såldes, nämligen 2932 R:dr; eller om belägenheten blifvit ansedd såsom inskränkt och obehöfvad, uti denna trångt bebyggde delen af Staden; kan med visshet icke sägas; men till inköpande af välborne *Nils Slattes* malmgård på Norremalm, till Riddarhus-plats, betalte R. och Adeln, redan 1639 i Junii månad, den försträckning som *Greges* Bagares arfvingar gjort till *Slatten*, 145 R:dr, och till gråttens huggande på Djurgården till Riddarhuset på Norremalm 195 Dal. K:mt., samt till grundstenens läggande 1640, 50 R:dr. Härmed lär detta project afstannat; ty kortt derefter nämnes, att för bjelkar till Riddarhuset på Riks Cancellarens tomt, betaltes 120 D:r. och 1646 lefvererade *Jan Ersfon* för *Slattens* tomt, som var ärnad till Riddarhus 2860½ D:r K:mt.

Men innan om Nya Riddarhuset något vidare anföres, bör förut om det gamla berättas; att Riddarhus Directeurerne med R. och Adeln sadjungerade Utskott 1655 i Junii månad, resol-

verade, att samma hus med tomten, borde förfäljas, för att desto bättre och med mera tillgångar, kunna fortsätta det nya Riddarhusets uppbyggande; hvarföre härnäst upräknade tomter, af Ingenieuren *And. Torstensson* fördeltes, afmättes och förfälldes 1656, således:

H. E. Herr R. Rådet <i>Thure Sparre</i> för 3:ne återköpte tomter af 2559 qvadrat alnar à $\frac{1}{2}$ Riksdaler alnen	-	-	1279: 24.
<i>Lars Skyttes</i> arfvingar för 755 q. aln.	377	24.	
<i>Tyska Kyrkans</i> föreståndare för hufet och dess tillhöriga håfrum *).	2932		
Dito en plats 836 aln.	-	418	
Borgmäst. <i>Jacob Grundel</i> 978 q. aln.	489		
Rådman <i>Vilhelm Lehusen</i> 1902 $\frac{3}{4}$	951	18.	
Apothek. <i>Joach. Ziervogel</i> 860 q. a. än oförfälldt till 1660.	430		
Tomt. emot salig <i>Conterstens</i> hus 1462	731		
D:o mot <i>S. Strykens</i> hus 596 q. aln.	298		
Quad. Alnar 9948, med hufet, Summa	7906	18.	

§. 5.

Att nya Riddarhusplatsen blifvit inköpt af Riks Cancelleren Gr. *Axel Oxenslierna*, derom finnes ett original-bevis 1648 d. 28 Mart, uti R. hufets utgifts bok f. 5 ^{ca}). Äfven hans kvittance d. 6 Nov. 1641 på 2600 R:dr som han på räkning bekommit för sin tomt; dock debiteras Riddarhuset samma år för 3000 R:dr för denna tomt; och lærer sistnämde summa hafva utgjordt hela köpe-skillingen, utom hvad 1643 och 1644 blifvit betalt, till Stenhuggaren *Blom* för

*) Samma år 1656 nedtogs ock alla vapnen af gamla Riddarhuset.

**) Tilas l. e.

för de byggningar han hade vid Riddarhus-platfen, 240 d:r, och för en byggning utan tomt på samma plats 450 d:r, som *Simon de la Vallée* köpt för Riddarhusets räkning.

År 1641 vidtogs väl alla anstalter till byggnadens företagande; men dermed kom dock början först att göras d. 10 Apr. 1648.

Af R. hus protocollet d. 10 Sept. 1668, inhämtas, att *La Vallée* gifvit dessein, till byggnaden, hvilken, om Riddarhuset, sådant det nu är, derefter blifvit upfört, lämnar om hans infigt och skickelighet som Architect, ett hedrande bevis. Grefve *Tesfin* säger om denna byggnad, att en främmande Byggnästare, *La Vallée*, som Dr. *Christina*, inkassade, gifvit första ritningen till Riddarhuset, innom hvars prydda murar, R:s Ständer ledernerne förlorade en frihet, som de i få många år, redeligen i fämre boningar försvarat och vårdat. (Br. till en ung Prins. 2 D. p. 305).

Man har af strödde antekningar funnit, att grunden till flyglarne blifvit pålad 1653; att Riddarhus-Directeurerne d. 23 Jun. 1661 ingådt contract med Kopparslagaren *Christian* om Riddarhusets täckning, och att början med trapporne blifvit gjord år 1662.

Till stora Riddarhus-Salens ornerande, accorderades 1669 med *Klöcker Ehrenstrahl* om takmålningen eller plafonden, hvarföre han begärte 2000 R:dr. Den blef färdig på 1670-talet; och har blifvit graverad i *Nürnberg*; hvilken estampe är mycket rar *).

Det.

*) De öfrige ornamenterna felades allt till 1727; ty K. Carl XI på de sista åren och K. Carl XII äro min

Detta vackra rum som är kring alla vägar klädt med Grefveliga, Friherreliga och alla introducerade ätters Vapen-plåtar, har ock fått en ökad prydnad, af det i sednare tider främst i rummet uppfatte *Wasa*-vapnet, visande en svart Wale i Guld fällt.

Utseendet af Riddarhuset finnes aftaget i Grefve *Dahlbergs Suecia Antiq. et Hodierna*, Tab. 35 och 36; deraf finnes ock mindre gravurer. De utmärkte flyglarne åt torget hafva dock aldrig blifvit upförde; äfven som vid Mälar-sidan felas de bägge pavillons eller sido-byggnader samt ballustraden. De Incriptioner som utanpå Riddarhuset, under taket, äro att läsa, finnas med sine förklaringar, intagne uti *Georg M. Wdstrs* oration de Civitate Stockholmia *), nämligen:

Consilio atqve sapientia.
 Claris Majorum Exemplis.
 Animis et felicibus armis.
 Divino sine numine faustum est nihil.
 Prudentia Murus facer.
 Nec decidet nec Prodetur.
 Civium fortitudinem Præcipuum Regni fir-
 mentum.
 Dulce et Decorum est pro Patria Mori.

Om den del af Riddarhus-tomten som blifvit öppen lämnad, att utvidga torget, till uppfåtande af K. *Gustaf I:s* statuë derstädes; är angående Riddarhus-torget redan nämt; beträffande den inre gården åt Norra sidan, hafva de dervarande stall och vagns-hus länge varit åt Hyrkuskar ut-
 hyr.

dre, besvärade icke sine trogne underlöter af Ridderskapet, att komma till Riksdag. Berch.
 *) Upsaliæ 1665. (Holmiæ impr. e. a. in folio).

hyrde, hvadan den ock länge blifvit kallad *Hyrkusk-gården*.

När Ridderskapet och Adelen första gången varit förfamlat å detta Riddarhus, finnes icke af handlingarne; men som Riksdagarne 1675 och 1678, då det förmodeligen var färdigt; blefvo hållne i Upsala och Halmstad; så synes den uppgiften vara grundad, att R. och Adeln här första gången sammanträdte vid 1680 års Riksdag *).

Detta hus, ehuru efter desslein icke fullkomnad, tyckes dock till sitt ändamål vara tillräckeligt. Utom Stora Salen der R. och Adeln samlas, äro i öfre våningen nödige rum till Cancellie och i den nedre har fordom Secrete Utskottet och Secrete Deputationen haft tillräckeligt utrymme, äfven som derstädes äro Archiver och vänings rum för Secreteraren.

Här bör ock nämnas, att en läktare eller loge i Riddarhus Salen byggdes, enligt Riddarhus Protocollet d. 23 Febr. 1741, aldra först för adelens ungdom ifrån 18 till 24 år, att höra och biva rådgångningarne, uti förevarande Riksdagsmål; men denna byggnad har sedan behöfts till rum, för de tillökte ätter.

Riddarhuset har tid efter annan blifvit uplåtit till hvarjehanda behof. År 1697 d. 22 Jul. befalte K. efter Slotts branden, att derstädes inlägga golv och annat nödigt, reparera och uplaga uti den ena Salen, för Slotts förfamlingen att der hafva sin Gudstjenst. År 1719 flyttades hof- för-

*) Vid Riksdagen 1768 i Norrköping, var Tyfka Kyrkan derstädes till Riddarhus inredd, och vid Gessle Riksdag 1792, Hospitals-Kyrkan derstädes, hvarför R. och Ad. tillade samma Kyrka 333 R. d. 16 fe.

församlingen derifrån, till stora Salen i Kungshuset. Kongl. Vetenskaps Academien, har också på R. huset haft sina första sammanträden och *Trievold* höllt der sina föreläsningar uti experimental Physiken. Till Parentationer, Concerter, m. m. har stora Salen derstädes ofta fått nyttjas med Ridarhus-Directionens tillstånd.

§. 6.

Som denna inkränkta beskrifning blott om Ridarhuset, icke innefattar de mera viktiga ämnen, som i öfrigt angå Ridderskapet och Adeln; så böra underrättelser derom sökas i Rikets allmänna historia. Om Landtmarskalkarne är af Baron *Rehbinder* ett ferskildt verk utgifvit; om de adeliga introducerade ätter, en Matrikel af *Stiernman*; fortsatt af Bar. *Rehbinder* *); om classernes fördelning, se Protocollet d. 3 Nov. 1778, som är intaget i Riksdags Tidningarne för samma år.

Messenii Theatrum Nobilitatis Svecanæ — Genealogia Brahea — *Hallman* om Båte Släkten — *Bång* om Ullsparrar — *Hydren* de Trollorum gente — *Perman* de Dignitate comitiva — *Berch* de Baronum dignitate — *Galle* de natura insignium, cum applicatione ad insignia Nobilitatis Svecanæ; — utom mångfaldige flere Genealogiske och Heraldiske arbeten, kunna i öfrigt tjena till upplysning uti Svenska Ridderskapets Historia.

Om Betjeningen vid Ridarhuset kan dock åteligen, i anledning af Baron *Tilos* förut åberopade Samlingar, följande anteknas: Rid-

*) Introductions-avgiften fastsattes d. 9 Aug. 1727,	
för Grefvar	1000 Dir Smt.
Friherrar	600 — —
Adelsmän	300 — —

Riddarhus-Secreterare: *Johan Larsson von Riddarhusen* ifrån 1626 till 1648 då han afled; var Ränthemästare tillika, hade ifrån 1637 till 1642 i lön 200 d:r S:mt, och sedan till 1648, d:r S:mt 600.

Sam. Kempensköld, Secret. 1649, hade 300 R:dr eller 450 d:r i lön; till 1660. Under hans tid gjorde *Gust. Taubenselt* fyfslan vid 1657 års Möte; *Carl Ornestierna* på Riksdagen i Götheborg 1658, och för hvardera gången afdrogs af *Kempenskölds* lön 30 d:r S:mt.

Till Secreterare förordnades sedan tid efter annan, en *Gyllenkrook*, *Sal. von Otter*, *Johan Wulfvenstierna*, *Joh. Leonh. Ekeflubbe*, *Carl Franc. Pflanderhielm*, m. f.

Camererare: *Lars Arvidsson*, blef antagen till Bokhållare 1649 och erhöft till 1653 i lön 450 d:r S:mt, fick Camererare caractère, dock utan tillökning i lönen 1654, var tillika Camererare i Bergs-Collegio.

Johan Johansson vid 1655, *Eric Gråberg* 1661 — 1665. *Hind. Wibling*, död 1694, lämnade sakerne i stor oreda. *Anders Räckman* vid 1680, *Nils Asfarsson Lagerstolpe*, *D. Adlerstolpe*, *Ed. Skutenhielm*, död 1741. *Joh. Wallwijk*, *Waldemar Ant. Kirstein*, d. 10 Dec. 1747, hade 300 d:r S:mt lön.

Fiscaler: *Magnus Schiller* antogs 1653, hade 400 R:dr eller 600 d:r S:mts lön, till och med 1655. *Jacob Johansson* 1656 med 400 R:drs lön. — *Lars Persson Riddermark*, *Joh. Borning*, *And. Nordman* eller *Ehrenfelt*, 1672, 1680. *Erich Gust. Treffenhielm*, *Dan. Gust. Cedercrona*, *Gustaf Plaan*, *Frèdr. von Post*, m. f.

Riddarhuset hade ock sine Byggnings-skrifvare, med lön ifrån 1650 till 1671.

Byggmästaren *Hindr. Wilhelm* 1650, årlig lön 600 R:dr.

Murmästaren *Hans Forster* 1650, årlig lön 150 R:r.

Riddarhus-Vacktmästaren fick tillåtelse, att inom sin stuga på Riddarhusets tomt, fritt för allt tilltal och afgift, idka öl- och brännevins-förfälgning, dock utan att hafva skylt. K. brefvet till Öfver-Ståthållaren Baron *Fuchs*, den 31 Dec. 1747.

V.

BEURSEN I STOCKHOLM.

En *Bourse* eller allmänt Samlingsställe för de Handlande till flere egne ärenders och angelägenheters afflutande, hade Stockholm länge saknad. År 1667 d. 11 Mart. befaltes Staden att bygga en Börs vid Järntorget, som dock icke verkstältes. Under det Stortorget dertill i flere år nyttjades, hade en så nödig inrättning ofta blifvit påtänkt, och flere ställen till en sådan byggnad föreslagne; såsom södra sidan af Torget, emellan Svartmanna och Skomakaregatorne, ända till Tyska Kyrkan; hvarigenom väl ett mera utrymme hade kunnat vinnas, uti den delen af Staden, som är hopträngd af flere sneda och trånga gator; men så många Hus och tomters inköp, hade till en betydande del, ökad kostnaden.

Efter den, nya Rådhuset vid Riddarhus torget år 1754 öfvergångne vådeld, vidtogs det beslut, att vid Rådhusets iståndfättande, skulle de nya flyglar åt Riddarhus torget uppföras, uti hvil-

Riddarhuset hade ock sine Byggnings-skrifvare, med lön ifrån 1650 till 1671.

Byggmästaren *Hindr. Wilhelm* 1650, årlig lön 600 R:dr.

Murmästaren *Hans Forster* 1650, årlig lön 150 R:r.

Riddarhus-Vacktmästaren fick tillåtelse, att inom sin stuga på Riddarhusets tomt, fritt för allt tilltal och afgift, idka öl- och brännevins-förfälgnig, dock utan att hafva skylt. K. brefvet till Öfver-Ståthållaren Baron *Fuchs*, den 31 Dec. 1747.

V.

BEURSEN I STOCKHOLM.

En *Bourse* eller allmänt Samlingsställe för de Handlande till flere egne ärenders och angelägenheters afflutande, hade Stockholm länge saknad. År 1667 d. 11 Mart. befaltes Staden att bygga en Börs vid Järntorget, som dock icke verkstältes. Under det Stortorget dertill i flere år nyttjades, hade en så nödig inrättning ofta blifvit påtänkt, och flere ställen till en sådan byggnad föreslagne; såsom södra sidan af Torget, emellan Svartmanna och Skomakaregatorne, ända till Tyska Kyrkan; hvarigenom väl ett mera utrymme hade kunnat vinnas, uti den delen af Staden, som är hopträngd af flere sneda och trånga gator; men så många Hus och tomters inköp, hade till en betydande del, ökad kostnaden.

Efter den, nya Rådhuset vid Riddarhus torget år 1754 öfvergångne vådeld, vidtogs det beslut, att vid Rådhusets iståndfättande, skulle de nya flyglar åt Riddarhus torget uppföras, uti hvil-

hvilka de verk och Contoir kunde inrymmas, som då voro i gamla Rådhuset vid Stortorget; att såmedelst göra hela *Rådhus-quarteret* ledigt, till plats för en länge tillämnad *Beurse*-byggnad, då ock *Grubbens* hus, såsom det enda privata i hela *quarteret*, skulle dertill inlösas.

Sedan detsamma och kostnads förslag, till denna byggnad blifvit upprättade, fordrades dertill omkring 2:e millioner d:r kmt. Att till en så betydande kostnad erhålla någon fond, gjorde Staden 1756 hos Riksfens Ständer ansökning om en så kallad *Beurse afgift*, af inkommande och utgående varor. På Riksfens Ständers underdån. tillstyrkande, lämnade K. M. dertill detsamma nådige bifall, d. 9 Febr. 1757, att *Beurse afgiften* skulle utgå, till en åttiondels procent på varor, som i Svenska Skepp eller fartyg från Stockholm utföras eller dit inkomma, och en fjerdedels procent, med främmande Skepp; efter det i tulltaxan utfatta värde; och det i 20 års tid. Denna afgift prolongerades på 10 år eller till 1787 års slut, d. 17 Jan. 1770, då den tillika fördubblades, i så måtto, att $\frac{1}{4}$ procent skulle erläggas för varor, som i Svenska Skepp och Fartyg, och $\frac{1}{2}$ procent som med främmande fartyg, från Stockholm utgå eller dit inkomma.

Så snart penningetillgången var gifven, nya Rådhuset hunnit blifva i stånd fatt, och andra förutgående anstalter vidtagne; företogs under tillförordnade Deputerades tillsyn och bedrifvande år 1767, början af arbetet, med gamla husens rifning och platsens afrödjande, samt grundmurens anläggande efter uppgifne och faststälte ritningar.

Sedan med byggnaden till år 1772 blifvit fortfatt; var undra delen af huset, som utgör

sjelfva *Beurſen*, med dertill hörande Contoir, ſamt halfvåningarne å båda ändar, till murar, colonader, ſamt hvalf och golfläggning, fullbordad.

På underd. anhållan derom 1773, att denna byggnad måtte bliſva en våning mindre, än efter förſta deſſeinen, i anſeende till briftande medel, faſtſtälde K. M. den i ſådant ändamål af Öfver-Intendents-Ämbetet föreflagne ſaġade-ritning, d. 3 Mart. 1773, i ſå måtto, att byggnaden åt Stortorget och Kyrkogården ſkulle bliſva tvänne; men på Öſtra och Väſtra ſidan 3:ne våningar hög, utom ett litet torn för Beurſe-klockan. Härvid ſkulle ock tillſes, att trappan gjordes något rymligare, än deſſeinen innehöll: hvilket liſtnämde förordnande, dock icke kunde verkſtällas, i anſeende dertill, att trappan då redan till andra våningen var färdig.

Uti Junii månad 1773 börjades byggnaden åter att fortſättas, ſedan en aſhandling Magiſtraten och Borgerſkapet emellan bliſvit träſfad och af K. M. d. 16 påföljande Aug. faſtſtälld; att nämligen Öfver-Ståthållaren ſkulle taga del i ſtyrelſen och öfverinſeendet vid byggnaden, ſamt de dertill anſlagne medel; att han till den ändan med Magiſtratens Deputerade ſkulle träda tillſamman, med Borgerſkapets Bemedlings-Commiſſion, hvarigenom Beurſe-Deputationen, komme att upphöra; att Öfv. Ståth. med Magiſtr. och Borgerſkapets Deputerade, borde undertekna de ſkuldebref, ſom till läns upptagande komma att utgifvas; och att de måġe äga till byggnadens beſörjande, att aftala, utreda, och uppgifva alla vilkor; m. m. hvarigenom en utväg blef öpnad till penninge-tillgängens lättande, arbetets bedrifvande och koſtnadernes beſtridande.

År 1774 anmälte Öfver-Ståthållaren Baron Sparre, att den i förberörde mätto beviljade beurse-afgiften, de 10 första åren eller till 1766 års flut, ftigit till en summa af 263,223 Dal. K:mt samt för de följande åren till och med 1773, tillfammans 617,350 D:r K:mt. Staden och Borgerkapet hade väl icke till fjelfva beursebyggnaden förskutit en lika summa, som thy ålagdt blilvit; men i och för denna byggnaden, likväl dels i contante penningar utgilvit, dels ock uti hus och egendomar, som Staden och Borgerkapet derigenom frångådt, anvåndt en långt större summa, nemligen 722,761 D:r K:mt, bestående uti efterföljande:

1:o Till uppbyggande af flyglarne vid nya Rådhuset, att der inrymma alla de publiqve verk och inrättningar, som uti gamla Rådhuset förut vore herbergerade, af Borgerkapet 120,000: —
af Stadens Cassa 106,457: 23.

Tillfammans 226,457: 23.

2:o Till uppköpande och reparerande af de så kallade *Polufke* huset, hvarest Lutherska Franskyka Kyrkan, Ecclesiastiqve och Scholæ-Staterne, som förut hade rum, i ett Stadens hus på nuvarande Beurse-tomten, blilvit inrymde 140,636: 31.

3:o Till *Grubbiske* husets inköpande, för att erhålla större plats för Beurse-byggnaden 90,000 d:r K:mt.

4:o Uti Stadens gamla Rådhus, som i anseende till dels årliga afkastning 15,940 d:r K:mt, efter 6 procents ränta uträknat i värde, utgjordt 265,666: 21 $\frac{1}{3}$. Tillfammans D:r K:mt 722,761: 11 $\frac{1}{3}$.

Kostnaden som på Beurse-byggnaden blifvit använd, till 1773 års slut, beräknades till 1,091,694 d:r 9 r:st. K:mt, få att utom Beurse-afgiften, måste upplånas 474,344 d:r K:mt och de än återstående kostnader fordrade i det minsta 600,000 d:r K:mt.

Desse summor, med *Tesfniske* husets inlöfande, som således på Beurse-byggnaden, redan voro upptagne och framdeles måtte uplånas, bestego sig tillsammansräknade till ej mindre än 1,494,344 d:r K:mt hvarpå intereffet för sig alena utgör 89,660 d:r 20 $\frac{1}{2}$ r:st. K:mt som årligen bör utgå, hvaremot Beurse-afgiften i det högsta årligen kunde räknas till 50,000 d:r K:mt.

På desse och flere andragne considerationer, grundade Öfverståthållaren desfs underdåniga anhållan, att Beurse-afgiften måtte framdeles och i evärdeliga tider fortfara; icke allenast till hjälp och underitöd vid betalningen af de skulder, hvarföre Beurse-byggnaden häftar; utan ock till en fond hvaraf staden i en framtid, kunde vinna den prydnad och anseende, som Borgerskapet utan det allmännas deltagande, hvarken är pligtig att befordra, eller mägtar åstadkomma *).

I betraktande af hvad således anført blifvit, prolongerades d. 29 Apr. 1774 Beurse-afgiften på 50 år, sedan den dertill förut utfatte tiden till 1787 års slut, lupit till ända. Till Stadens prydnad och större allmänne byggnaders befrämjande förhöjdes och förlängdes tiden till denna afgifts uppbärande än vidare; hvarom mera på sitt ställe.

År 1776 blef denna vackra och Staden hedrande byggnad i det mätta fullbordad. Uti öfre våningen, äro utom flere väl inredde rum en gan-

*) Handlingarne i K. Riks-Archivo.

ganska stor och väl ornerad Sal, som blifvit nyttjad vid många högtideliga och solenne tillfällen. — På sidan åt Kyrkogården, äro bland andre rum; äfven en stor Sal, som vid Riksfens Ständers allmänne sammankomster, upplåtes till Borgare-ståndets samlingsrum; der hafva ock Borgerskapets 50 äldste, bemedlings-Commissjonen; Beurfe-byggnads-Deputationen, med flere, sine samlings-ställen. Å Östra och Västra sidan äro trappor till öfre våningen, samt äfven der, ingångar till Beurfsens stora samlings-rum, som öppnas alla söknedagar kl. 1 f. m. ehuru rätta Beurfe-timman icke förr, än kl. 2 infaller.

Der ser man främst i rummet, på sidan åt stor torget, innom ett lågt järn-skrank, Riks-Rådet och Ölverståthållaren, m. m. Friherre *Carl Sparres* bröstbild, af hvit Marmor, gjord af *Sergel*, uppå en piedestal af Svensk granit, upprest af ett tacklamt Borgerskap, med följande inscription:

Carolo. Sparre.

Lib. Bar.

R. et. Regni. Sv. Senatori.

Arcis. et. Urb. Præfecto.

Acad. Aboenf. Cancellario.

Ordd. Reg. Equiti.

Posuere. Cives. Stockholm.

MDCCLXXXII.

Denna minnes-vård stod en tid, sedan den blifvit upplatt, betäckt; att först aftäckas då Friherre *Sparre* icke mera personligen kunde fagna Stadens invånare; men på Borgerskapets trägna anhållande blef den änteligen decouvred; då han uti aflåten skrifvelse till Magistraten och Borgerskapet, i de ömaste ordalag be-

tygade sin erkänsla och tillgifvenhet, för all den kärlek och vänskap, de för honom alltid ådagalagdt. Han afled d. 28 Jun. 1791, och skall alltid saknas af Stad och Borgerfkap.

Commerce-Rådet R. N. O. *Jonas Alströmers* Buste af bronze, uppfattes ock på Beursen, d. 5 Febr. 1790, uti en niche, midt emot ingången, från Stor-torget *). Detta skedde till följe af R:s Ständers beslut 1756 och K. brefvet af d. 12 Jan. 1757; innehållande: "att detta blefve en förtjent åminnelse, af en man, som både i råd och gärning lagdt grunden, till många elljest brödlösa undersåtars föda och nödiga utkomst, samt till den förkofring Riket, genom handel, sjöfart, Schafferier, manufacturer och andra hushållsämnen, innom nog korrt tid, både i jämförelse med andra nationer och innom sig sjelt, vunnit."

Busten blef modellerad af *l'Archevesque*, guden af *Meyer* och cifererad af *Adams*. På piedestalen af Svensk grön marmor, läses den af K. Vitterhets-Academien uppgifne inscription:

Jonas Alströmer.
Artium. Fabrilium.
In. Patria.
Instaurator.

I östra hörnet af denna byggnad är den så kallade Beurse-Källaren.

Igenom husens afrödjande i gamla Rådhus-quarteret, och Beursens anläggande derstädes; är mycken rymlighet i allmänne passagen befordrad, i så måtto att gatan på Östra sidan, blifvit

*) Alströmer föddes i Alingsås d. 7 Jan. 1685, dödde derstädes d. 2 Jan. 1761.

Vit ifrån 4 alnar, och på den Västra ifrån 7 alnar, utvidgade till 12, 18 à 20 alnar, på det bredaste stället. Stortorget har ock fådt mera regularitet på den ena sidan; äfven som Sit Nicolai Kyrkogård å den andra, erhållit mera utrymme; först genom en plats på Östra ändan, hvarest en del af Fransylka Lutheriska Kyrkohuset tillförene stått, och vidare en tillökning i bredden, emellan Kyrkogården och Beurse-huset, ifrån en inböjd krokug linea, som det gamla kvarteret utgjorde, till en rät linea; hvarom afhandling emellan Beurse-Deputationen och församlingens Kyrkoråd slutad, och af Magistraten d. 9 Maji 1770 fastställd blifvit; hvarest ock församlingen anlagdt, en hvälfd graf-byggnad under jord, lika lång med Beurse-byggnaden; hvilkens grundmur, till fot för graf-hvalfvet tjenar, samt å Östra ändan, ett likvagns-hus, jämte flere nödige rum, och å den Västra en Begravnings-Sal, åfvan jord, församlingen till merkelig förmån och nytta *).

VI.

K. GEN. ASSISTANCE-CONTOIRET.

Sedan den af Major Höke projecterade Lombard inrättning, eller *General Assistance-Contoir*, efter föregången öfverläggning, blifvit gillad och fastställd; att befämja tjenliga lån-tillgångar; att afböja ocker, och lätta pöge circulationen, till rörelsernes behof; så utfärdades K. M:ts Privilegium och Reglemente d. 21 Nov. 1772 för ett Gen. Assistance-Contoir i Stockholm, att öppnas påföljande Decemb. månad; hvarest emot underpant,

P 5

ej

*) Borgmäst. O. Forsbergs berättelse 1780 till Öfverst. Ämbetet om Beurse-byggnaden, hvarvid han varit committerad.

ej mindre af Guld och Silfver; än all annan lös egendom, allmänheten, med större och mindre P:ge-lån, hade att blifva betjent.

Denna inrättnings förvaltning ställes under en Directeur, 2:ne Commiffarier och nödig betjening.

Fonden pröfvades böra bestå af 15 tunnor Guld, som indeltes på 6000 actier, hvardera till 750 daler K:mt; hvaraf K. M:t endast förbehöll sig, en fjerdedel, eller 1500 actier, som dels med en anordnad summa, dels med Kronans, af verkets årliga vinst, anslagne 4 procents recognition, efterhand skulle infrias och betalas. De öfrige 4500 actier skulle af private Interessenter få inlölas och innehafvas.

Directionen af Gen. Assistance Contoirtet, skulle bestå af 8 Ledamöter, 2:ne för K. M:t och Kronans räkning, 5 för private interessenters, tillika med Directeuren, som utan ombyte, ägde att hafva säte och stämma ibland desse fullmäktige. På Kronans vägnar utnämndes vid inrättningens början Bergs-Rådet *Sandels* och Cammar-Rådet af *Botin*, dock utan att förfumma deras innehafvande ämbeten.

Om actiernes utfärdande; Directionens gjöromål; vilkoren vid låns erhållande, emot 6 procents ränta och särkilld provision; om auctitioner uppå förfallne panter; om betjeningens aflöning, och om inrättningens framdeles utvidgande; äro ämnen, hvarom af det tryckte Reglementet, en närmare underrättelse kan inhämtas.

Förvaltningen af detta verk skulle ske med öpne böcker, samt vara hvarje delägare bekant, och aldrig dragas under tyfthet och hemlighet, under någon slags förevändning; försåkrandes K. M. tillika att ingen skulle hafva rätt, att affordra

Contoires böcker, räkenkaper, panter eller något, som Contoires ägo och förvar tillkom; utan dereft upplysning eller underrättelse älkades, borde sådant, hos Directionen begäras eller då omständigheterna sådant fordrade, igenom Deputerade i Directionens närvaro, i Contoiret inhämtas.

Directionen och Contoiret måtte hafva och bruka egne färskilldte Sigill, af den beskaffenhet och med sådane deviser, som med afligten af inrättningen instämde, dock att de ej måge likna Svenska Vapnet.

Kronans inkomst af General-Asistance-Contoiret ifrån 1776 till ock med 1787, beräknades, till 51,181 R:dr 30 sk. 2 r:ft. Specie.

Med R. St:s Riksgälds-Contoires-Discont verk, förenades Asistance-Contoiret 1792, (se Riksgälds-Cont.) och räknar deraf 4 procent, af det dertill anflagne lån-capital.

Det gamla *Rosenhanske* huset på Riddarholmen, med de dervid gjorde tillbyggnader, är nu R:s Ständer tillhörigt, inlöst af dets Discont-verk.

VII.

RIKSGÄLDS-CONTOIRET.

Rikets skuld ökad med nya Krigs-omkostnader, utgörande 1262 tunnor guld, 3292 R:dr 34 sk. 4 r:ft. *), fordrade vid 1789 års Riksdag, R:s Ständers Garantie, och efter de grunder, villkor och förbehåll, K. M. med hemliga utkottet antagit och utstakat, att all Riksgäld flyttades, ifrån K. M:s omedelbara försorg och öfverlämnades, till R:s Ständers förvaltning, under ett

R:s

*) H. Utk. Prot. Utd. intagit i Bonde-Ståndets Prot. 1789. p. 165.

R:s Ständers eget verk, som hägnat och skyddat af K. M. borde bestå af R:s St:s Fullmäktige; hvilka efter den Instruction dem meddelas skulle, kommo att bestrida de till Riksgäldens betalande, hörande ärender, och blifva derfore R. St:r allena redo skyldige. Riksgälds-Contoiret skulle vidare tillhöra, enligt hemliga Utsk.s-Prot. utdrag af d. 24 Martii 1789, att emottaga de till Riksgäldsfonden förut anslagne medel, samt den nya bevilning och Krigs-hjelp, R. St:r kunde sig åtaga. Contoiret hade ock att utgifva, forskrifningar eller sedlar, till en viss inkränkt summa, med derå löpande ränta, att på bestämmd tid betala. Antalet af fullmäktige, som af R. St:r eller deras Electorer, kommo vid Riksdagarne att väljas, föreflogs blifva 3 af R. och Adelen och 2 af de öfriga Stånden; Fullmäktige, skulle blifva förbundne genom Ed, och underkastade revision hvart tredje år, utaf de män R:s Ständer dertill utnämde; hvarförutan K. M:t skulle förfes, med sådant, af R. St:r, på Riksgälds-Contoiret, garanterat Creditif, som både under förre och närvarande Regeringsfätt, varit vanligt, att vid högst trängande orsaker, till Rikets räddning kunna nyttjas.

Sedan heml. utsk. Protocoll blifvit bifallit hos R. och Adeln d. 8, i Prästeståndet d. 3, i Borgareståndet d. 2, och i Bondeståndet d. 4 Apr. 1789, så var inrättningen af Riksgälds-Contoiret, så medelst stadgad och fastfäld.

Ständerne utnämde derpå sine fullmäktige i Riksgälds-Contoiret. Betjening antogs efter den upprättade Staten; och detta verk fattes derpå i activitet; då Contoirets tryckte obligationer, att om ett år inlösas, med 3 procents ränta; undertecknade af en utaf fullmäktige, och behörigen

rigen contrafignerade; blefvo utgifne och i allmänna rörelsen kringlöpande.

Riksgälds-Cont. hade nu att påräkna förra Riksgälds-Contoirets cassa-behållning af R:dr Sp. 2287: 15: 3 och ett underflöd, i en vid 1789 års Riksdag beviljad förökning, af 200,000 R:dr Sp. Discontlån i Banken, hvarmedelst det förra anticipations-lånet fördubblades, och det af Ständerne till Krigs-gärd och Riksgälds betalning, till påföljande Riksdag beviljade samman-skott; hvaraf sedan Stats Contoirets andel af den äldre bevillningen blifvit afdragen, en behållning blef för Riksgälds-Contoiret, af R:dr 1,001,358: 22: 2. Hvar till kom lön och betal-

nings-afgift	-	-	110,079	8	10.
Deponerade skatträtts-medel	-	-	1,486	24	2.
Ordinarie - licenten	-	-	45,000		

Summma R:dr 1,157,924: 7: 2.

Hvilka artiklar utom licenten, dock äro årliga förändringar underkastade *).

R:s Ständer hade ock tillåtit, att Contoirets fullmäktige skulle få utgifva förskrifningar, på ett eller tu års betalningstid, med 3 proc. ränta; men icke öfver en sammanräknad summa af 5 till 600,000 R:dr, hvaremot och dereft, samma sedlar skulle åtfölja rabat och innehafvarens förlust, samt följackteligen ett mistroende; som med letta verks inrättning, icke kunde få till samman; så ålåg det fullmäktige att draga försorg om deras inlöfande. I stället för omförmälte 5 à 600,000 R:dr i Riksgälds-sedlar; utfärdades innan första årets slut, 5 à 6 mil-

*) D. v. S. bref om R:s penninge-verk. Stockholms 1796. 8:o, p. 298.

millioner dito, i anseende till de för Krigsbehofven, dageligen påträngande requisitioner *).

Enligt K. M:ts kundgörelse d. 28 Apr. 1789, skulle Riksgälds-Contoirets fedlar antagas i Kronans upbörd och i tullens clarerande; efter fulla beloppet, tillika med den ränta, som upplupit till den dag, då upbördsmannen, obligationen emottagit.

Med de på ett år utgifne Riksgälds-fedlar med 3 proc. uppsköts inlösen på 6 månader, i från d. 1 Aug. 1790, emot en förhögd ränta, till 6 proc. Igenom K. Rescriptet d. 20 Jan. 1791 instältes ock Riksgälds-fedlarnes Capitals betalning till lyckeligare tider, och skulle med all ränterfättning upphöras, ifrån d. 10 Martii 1791.

Credit-fedel-stocken utgjorde vid 1791 års slut R:dr 8,036,098 **). Contoirets Banco-behof uppfylldes till större delen, genom K. upplåtelsen åt Contoiret af d. 1 Aug. 1790, att utan mellan gift eller Agio, få tillvexla sig, det Specie-mynt och Vexlar, som vid stora sjötullen influto; bestigande sig årligen till 6 à 700,000 R:dr om ej något för Kronans egne behof in Specie, derifrån afgick ***).

En fägnande utgift, af circa 22 t:tr gulds behållning, till en årlig amorissemens-fond, visste sig vid 1791 års slut; men den förändrades utan tvifvel mycket, genom 1792 års garantie af $8\frac{1}{2}$ million R:dr förökt gäld; utan annan förökt bevillning, än att en del skulle deraf in Specie utgå, samt at Contoirets contanta tillgång, förbättrades genom ett ytterligare tillökt discount-lån af 200,000 R:dr i Banken, och att räntan för totala summan R:dr 600,000, nedfattes till 2 proc. — Af den uppdragne discount-rät-

*) Ibid. p. 290. **) Ibid. 292. ***) 293.

tigheten med Riksgälds-fedlar, samt af lombard-inrättningen, lärer Contoiret njuta sammanlagdt, öfver 3 tunnor guld *).

Riksgälden vid 1792 års Riksdag beräknades, nedfatt till ett belopp af R:dr 20,235,099:35: 2. R. St. garantie för tillökt gäld - 3,500,000

Summa R:dr 28,735,099:35: 2.

Hemliga utskottet gaf R:s Ständer tillkänna, att Riksgälds-Contoirets tillstånd, medgaf utvägar, till den tillökte gäldens betalning, som icke berodde på nya contributioner, utan endast fordrade dess dåvarande fonder, utan förminskning eller indragning; såtom lön och betalningsafgiften, samt 1789 års Riksdags bevillning. Till förtärkning i Contoirets inkomster, utom de redan nämde, tillades alla observations-medel, som inflyta efter revisionen, öfver Krigsomkostnaderne.

Contoirets förvaltning, hade ifrån verkets början till 1791 års slut, blifvit granskad och gillad, uti allt det som icke innefattade Ziffran, som på de utfedde Revisorers pröfning ankomma kunde. Revisionen hvart tredje år skulle inom 2:ne månader fullbordas, och ansågs tiden dertill lämpeligast ifrån d. 1 Octob., hvar ifrån 1792 påföljande revision, kunde taga sin början. Revisorernes antal, att fortskynda arbetet, ansågs böra ökas, till 6 af R. och Adeln, och 3 af hvardera, utaf de öfriga stånden.

Till hvad således, med det mera, angående Krigs-Commiffariatets polletters ombytande **), emot Riksgälds Contoirets fedlar, blifvit tillstyrkt, lämnade R. Ständer deras bifall och samtycke.

Le.

*) Ibid. 293. **) Finska Fält-Commiffariatets erkända polletter, bestego sig till R:dr 1,307,460.

Ledamöterna af de trenne ofrälle Stånden blefvo vid samma Riksdag ökte, med en af hvart Stånd, och bestå nu af 3:ne äfven som Ridderkapet och Adeln's Fullmäktige.

Om straff för dem som efterapade eller förfalskade Contoirets sedlar; samt om 1000 R:drs belöning för dem som bevisligen upptäckte efteraparen; utkom K. M:ts Kundgörelse d. 26 Aug. 1791.

På gjord proposition vid Riksdagen i Gefle, d. 20 Febr. 1792, om icke, uti alla skuldfordringsmål och liquidationer, all ränta, hvilken öfverfifter 4 proc. måtte med credit-sedlar erläggas och betalas, änskönt hufvudstolen vore uti Banco-mynt upptagen; samt att enär någon bor genär, des innestående Banco-mynts eller Specie-Capital, utkräfver och uppfäger; men gäldenären icke finner sig i stånd, att Banco mynt anskaffa; den sednare då må vara tillåtit, med credit-sedlar, att sådant Capital afbördas; med erläggande af 6 proc. såsom erfättning, för skillnaden i värdet, emellan Banco- och Credit-sedlar; lämnade R. Ständer dertill deras bifall och samtycke; i anledning hvaraf, kundgörelsen derom utfärdades, d. 16 Martii 1793.

Med början af år 1793 utgaf Contoiret nya Credit-sedlar, efter den method som R. Ständers Bank iakttager. De äro med en särdeles inrättad styl tryckte, på det vanliga sedel-papper; underkrefne af en Commissarius och contrasignerade af en bokhållare, samt försedde med tvänne stora stämplor, hvaraf den ena föreställer, R. Ständers inignia, bestälade af en sol, med omskrift: *Hic Auspiciis Tuta Fides*; och den andra visar, jämte åratalet, orden: *Sveriges Rikes Ständers Riksgälds-Contoires Sedel*. (Kundg. d. 28 Decemb. 1792). Riks-

Riksgälds-fedel-stocken torde 1795 för flere mellankommande omständigheter, redan hafva öfverftigit, det vid 1792 års Riksdag, på nog ostadiga grunder, uträknade maximum, af R:dr 11,914,021, med en eller annan million; och ökes ytterligare p:ge-rörelsen, af R. St. Discount-verks-fedlar, stigande kanske nära $1\frac{1}{2}$ million R:dr, och hvilka nästan lika circulera, som Riksgälds-Sedlarne *). Efter Speculativa uträkningar, skulle genom den fastställda decimal-afbetalningen af utrednings-fedlarne, Riksgälds-fedel-stocken fortfara, till och med år 1801, att ökas; men sedan börja att minskas **). Så snart Riksgäldens minskning öfversteg 10 proc. hafva R. Ständer anhållit, att K. M:t på deras fullmäktiges i Riksgälds Cont. underd. hemställande, täcktes till invånarnes lindring i någon måtto nedfatta, bevillningen, och att en sådan eftergift, då måtte komma de 3 stånd till godo, i den mån, de emot Bondeståndet, sig en starkare bevillning åtagit ***). På K. M:ts derom gjorde nådiga föreställning, åtog sig Riksgälds Cont. 1799, att låta prägla polletter, till afhjelpande af den allmänt öfverklagade brist på skiljemynt. K. Br. d. 11 Sept. 1799.

Den 1 Octob. 1799 sammanträdde de till öfverseende af R. St. Riksgälds Cont. förvaltning, valde Herrar Reviforer, 6 af Rid. och Adeln, och 3 af hvardera utaf de öfrige Stånden.

Riksgälds Contoiret som ifrån början hade hyrt rum uti *Sidénska* nu *Geyerska* huset; på Rid. darholmen det första till vänster närmast bron, från Staden till Riddarholmen; inköpte sedermera, med R:s Ständers tillåtelse, vid Riksdagen

I. Bandet.

Q

i Gef.

*) D. v. S. loco cit. p. 303, 304. **) Ibid. p. 294.

***) Ibid. p. 362.

i Gefle, ett eget hus; hvartill det *Schantziska* på Riddarholmen, blef upplåtit, Söder om Kyrkan belägit, der fordom Gråmunkarne haft sitt Kloster. (Se Riddarholmen). Det blef derefter reparerat och inredt, ett stämpel-verk uppbyggdt, med flere byggnader, som inrättningen fordrade.

VIII.

RIKSGÄLDS-CONTOIRETS DISCONT-INRÄTTNING.

På Riksfens Ständers underd. anhållan vid Riksdagen i *Gefle*, samtyckte K. M:t, att all Discontering med R:s St:s Contoirs-fedlar, måtte samman Contoir en samt, till någon förstärkning af dess inkomster tillägnas; med undantag likväl af Manufactur-Disconten allena, såsom varande af särskild bekaffenhet.

Till följe deraf fogades anstalt, att det till Discontering, med Riksgälds-fedlar, enligt Privilegier af d. 26 Octob. 1789, inrättade Contoir; samt jämväl, att General-Assistance-Contoiret med Discont-låns meddelande i Credit-Sedlar, och slike sedlars emottagande för ränta, skulle upphöra, den 1 Julii 1792, då den nya Discont-inrättningen, för Riksgälds-Contoirets räkning, kom att öppnas. Fonden till denna inrättning stipulerades till 250,000 R:dr, hvarutinnan, Private personer hade rättighet för en femtedel att deltaga.

Tiden utfattes ifrån d. 1 till d. 7 Maji 1792, till förseglade anbuds inlämnande, och actiers sedermera erhållande, af fullmäktige i Discont-Contoiret, stälde på 100 R:dr hvardera.

Denna Discont inrättning, som anles för en af de bäst uttänkta finance-inrättningar, och hvars

af.

afkastning Riksgälds verket aldrig kan sakna *) , förvaltas, på sätt som det derom af K. M. fastsätzte Reglemente 1792, föreskrifver. (Kundg. derom d. 11 Apr. 1792).

Den 14 Jan. 1793 betaltes Discont-Contoires Capitalerne, af de private interessenters Actier, i det upphörde Discont-verket, med Riksgälds-Contoires-Sedlar.

Discont-Contoires-förvaltningen, granskas årligen, af dertill, å Rik:s Ständers vägnar, utsedde Revisörer, en för hvarje Stånd **).

Directeurer för Riksgälds Contoires räkning, uti General Assistance-Contoiret, äro de samma, som vid Discont-inrättningen; hvarom redan förnämnt är.

Sedan Discont-verks-förvaltningen för år 1798, jämte räken-skaperne blifvit öfverfedde, samman kallades de private actieägarna till d. 12 Mart. 1799, sedan de detsförinnan inlämnadt sina actier; då utdelning skedde af 25 procent, som nogsam utmärker både inrättningens nytta och hushållningen dervid.

Den 11 Sept. 1799 upplade R. Ständers Discont-verk, alla dels, åren 1792, 1793, 1794, 1795 och 1796 utgifne och ännu utelöpande Obligationer, emot 3 procent ränta; med anmodan till innehafvarne, att dertöre inkom d. 31 nästkommande Dec. dertöre fordra betalning, hållst der sådant skulle försummas, räntan å samma obligationer, efter nämde tid icke erlägges.

Q 210d till IX.

*) Bref om Rikets penning-verk af D. v. S. pag. 293, 369.

**) Rende-Ständets Protocoll 1792, pag. 96.

ALLMÄNNA DISCONT-INRÄTTNINGEN.

Till penning-rörelsens lättande och näringarnes undfättning, fann K. M., både af andra Rikens efterdömen, och den nytta som de härstädes gjorde färskillde Discont-inrättningar, för Manufacturerne och Järnberglagen, tillskyndat Riket i allmänhet, och beslagde näringar i synnerhet; de läkraste anledningar, till en allmän *Discont-Inrättnings* fastställande, hvarmedelst säkre mäns, på vifs tid stälde invisningar, vexlar och förskrifningar, kunna enär så omtränger, emot drägelig ränta blifva disconterade; samt derigenom uppfylla samma ändamål, som det gångbara myntet: och som en sådan inrättning ansågs bäst svarande emot afsigten, då den förnämligast bestrides, med private Capitaler, hvarigenom de belöpande Discont-eressen, icke dragas ifrån den enskilda förmögenheten; och detta ändamål icke kunde vinnas; utan igenom fleres förenade styrka; så blef igenom Kongl. M:ts Ö. Br. och Privilegium, gifvit Ulrichsdals Slott d. 26 Maji 1773, fastställt och Octroyerat, för 12 års tid, en Association eller Disconterings-Compagnie, med vifse förunt villkor och förmåner.

Compagniets egen fond, då den hunnit efter hand completerats, utfattes till 24 tunnor guld, som borde indelas i 7400 Actier, hvardera af 1000 d:r K:nts teknat Capital, hvaraf vid Subscriptionen, som börjades den 10 Junii 1773, en femtedel, eller 200 d:r borde betalas och i Vexel-Banken emot behörig attest, infättas

Compagniet ägde, efter hvarje delägarers andel, att välja 4 Directeurer och efter hvarje års förlopp ombyta 2:ne, eller dem än vidare bibehålla.

Till

Till denna Disconts befrämjande, bevilljade K. M:t Compagniet ett lån af 6 tunnor guld, på 12 år, emot 3 procent årligt interesse, och att vid Privilegii tidens förlopp, samma Capital, till K. M. och Kronan återbetala.

Huru detta verk skulle förvaltas, till vinnande af ändamålet dermed, samt säkerhetens iagttagande, för K. M. och Kronan; derom utfärdades tillika, K. M:ts särskildte Reglemente för Directionen, under samma dag, som äfvan nämde Privilegium.

Om denna inrättning säges, i de puncter, hvarom K. M. vid Riksdagens början 1778, behagande underrätta Riksfens Ständer, att den i genom en klok och försigtig förvaltning vunnit den credit och styrka, att föga något exempel, kan företes af ett bättre styrdt penning-verk.

Under d. 13 Apr. 1787 inrättades General-Discont-Contoiret, för K. M:ts och Kronans egen räkning och förlägs under samma dato med K. M:ts Regl. af innehåll; att Conts egen fond bestode af 24 tr guld; att i händelse Direct. skulle finna utväg, att till denna inrättning nyttja större Capital, vore det Direct. obetagit, att af enskille personer, såsom lån, emot så lindrig ränta som erhållas kunde, emottaga större eller mindre p:ge-summor; att en viss dag i vickan skulle utses till Discontering; att biträdet med Discont lån, hälft borde komma dem till godo, som i nyttiga rörelser deltog, hvarvid i synnerhet borde hafvas afseende på dem, som antingen utskippade Rikets förädlade och flögdevaror eller andra Svenska effecter, eller vissade sig vara stadde, uti någon betydlig uppodling och förbättring af Landtskötslen; att alle enskildte personers invisningar och förskrifningar, förfedde med behöriga accepter

och cautioner, som till Discontering ingåfvos, icke borde vara ställda på längre tid, än högst 6 månader, och ej antagas med mindre acceptanten eller den förskrifningen utgifvit, ägde kundbar förmögenhet och allmänt samt väl känd credit, eller ock hos län-tagaren sjelf funnes tillräckelig säkerhet för Discont-lånet, hvarifrån dock undantagne sådane publicque obligationer eller Actier, som gälla i hvars mans hand, för den summa som de finnas teknade; att ingen tills vidare fick igenom lån, blifva Contoïrets gäldenär för större summa än 6000 R:dr Sp.; att af alla Discont-lån beräknades och afdroges, vid läne-summans utgifvande $\frac{1}{2}$ procents ränta i månaden, för den tid hvaruppå lånet beviljades; men om de Disconterade hypotheqver ej inlöstes inom 8 dagar efter förfallotiden, komme räntan derå att beräknas till 1 procen i månaden ifrån förfallodagen; att nya Capitaler ej singe vågas på personer, som varit tröge betalare eller lågo under lagfökning; att när Discont-lånet blifvit beviljadt, afdrages intereffet och meddelles Assignationen, som bör vara underskrifven åtminstone af 3:ne Directeurer; att ombuds-mannen borde innan förfallodagen, derom påminna låntagarne; att penningar för Discont-lån i Banken insattes, samt Banco-attesten deröfver tillställas Kammereraren; att för insatte p:gar, af enskilt personer emot ränta, utgifver Directionen alldrig sin förskrifning, utan att Banco-attesten, å den insatte summan åtföljer; att K. M:t för sig och efterföljande Svea Rikes Konungar i nåder förläkrat, att aldrig, under hvad anledning och namn det vara må, af den inslutne afkomsten och årliga behållningen något uttaga och till Kronans nytta använda förr än den stigit till fullt

fullt 200,000 R:dr eller 12 tunnor guld, aldrig derunder; men väl deröfver, då $\frac{1}{4}$ del deraf, 50,000 R:dr eller 3 t:ir guld, skall till stats-verkets behof, emot qvitto, af K. Stats-Contoiret aflämnas, att till annan K. M:ts och Rikets nytta användas, hvarmed sedan fortfares, så snart behållningen åter fligit till 12 tunnor guld; och att af K. M. utles 3:ne samt ibland Banco-fullmäktige igenom lottning 2:ne revisorer, hvilka årligen i Febr. månad sammanträda till granskning af Directionens handlingar, räkenskaper och förhållande, m. m. angående Directionens och betjeningens tillfättande och göromål, samt om arbets-metoden inom verket.

Öfver denna inrättning blef en skådepenning slagen; eller förslag dertill af K. Vitterh. Acad. uppgifvit; föreställande på tillvända sidan: Konungens bröstbild, namn och titel.

Frånvända sidan: Moeris Sjö, eller den bekante Egyptiske vattubehållningen, dit vattnet fördes från Nilen, att i händelse af flöden, minska deras våld, och vid torra genom canaler utsläppa vattnet. Den är föreställd såsom en dam, ifrån hvars botten upprela sig två Pyramider, på toppen prydde med hvar sin Statuë, sådan denna sjö efter *Herodoti* och *Pomponii Melæ* underrättelser var inrättad. Till des igänkännande afbildas ock Nilen, som en gammal man med en Sphinx och crocodil utmed sig, samt utgjutande sin Urna i Sjön. Öfverkrift:

Recipit et effundit.

Nederst: *Fiscus Regius pecuniæ collocandæ & mutuandæ. 1787. —*

Till granskning af 1798 års förvaltning och räkenskaper vid General-Discont-Contoiret förordnade K. M:t i nåder, hans Durchlauchlighet,

m. m. Furst von *Hessensteln*, Förste Exp. Secret. Baron *Mannerheim*, Großhandlaren *Diedrichson*, och ibland Banco-fullmäktige utlägs dertill genom lottning Borgmästaren *Wallin* och Älderman *Abrah. Westman Lorentson*.

X.

MANUFACTUR-DISCONTEN.

Den läne-inrättning som förut var börjad, och efter Manufactur-Contoires upphörande ställes under Commerce-Collegii förvaltning; hvarest Fabriques-iddkare och Manufacturister, ägde att Discontera, på bättre köparens reverser eller accepterades invisningar för varor, som de förre af egne tillverkningar till de sednare på Credit försäldt; lät K. M. öfverse; samt så förbättra, de om denna nyttiga inrättning vidtagne författningar, att den för framtiden måtte vinna säker förkofran och bestånd.

Fonden, som i början icke utgjorde mera än 290,000 d:r Smt, öktes vid 1756 års Riksdag med ett Banco-lån af 5 tunnor guld, och 1758 med ett ytterligare lån af 4 t:r guld, så att den besteg till 117 $\frac{1}{3}$ dels tunnor guld.

K. M:s stadga och Reglemente, för den under Commerce Collegii förvaltning, stälde Manufactur-Discont fond, utfärdades 22 Apr. 1779.

Fabriqveurer och Manufacturister som tillverkade väfnader af silke, bomull, lin och Kamelhår, blefvo derutinnan berättigade till Discont-lån, i mån af deras tillverkningar *). År 1766 blef en särskild Discont-fond inrättad för idkare af finare Järn- Stål- och Metall-arbeten, hvil-

*) Fabriks-iddkare hade förut frihet att pansätta sina tillverkningar i hall-magazinerne och derpå erhålla lån till $\frac{3}{4}$ af varans värde, (K. b. d. 14 Maji 1739).

hvilken år 1769 besteg sig till 319,619 d:r 25 öre K:mt, och för sina polerade ägg-järns-smiden ännu fortfar.

Vid Manufactur-Discont-låns meddelande, tjenar det föregående årets tillverknings-värde, till grund; åliggandes det Fabriqves idkaren, som lån åstundar, att inom d. 15 Jan. hvarje år, i Hall-Rätten eller hos Magistraten sådant anmäla; som derom med först afgående post, under-rättar Commerce-Collegium, och då tillika inländer bestyrkt förteckning, öfver hela tillverknings-värdet, för hvarje idkare.

Sedan Commerce-Collegium pröfvat, huru vida Discont-lån kan beviljas, lämnas hvar och en det året, till lån, berättigad Manufactur-idkare, frihet, att på sine reversaler och invisningar, sin andel i större eller mindre poster nyttja, eller i längre eller kortare tid innestå låta; dock utan rättighet det följande året Discontera, hvad han af des belöpande andel, det föregående året icke nyttjat. Vidare innehåller Reglementer, huru reverser och invisningar skola ställas; missbruk förekommas; Discont-fondens rätt och säkerhet bevaras, m. m.

Af alla Discont-lån afdrages räntan vid lånets asignerande, och beräknas för den delen af fonden, som Banken försträckt 4 procent om året; men för lån, af *Discont-besparings-Cassan*, 5 procent om åter; kommandes likväl, om de meddelte lånen ej inlösas, inom 8 dagar, efter förfallo dagen, räntan att beräknas, med $\frac{1}{2}$ procent i månaden, ifrån förfallodagen.

Discont-besparings-Cassan är samlad, för utlåningar af Discont-fonden; emedan Banco-rän-

tan för åfvannämde fond, 3 procent, betalas af Manufactur-fonden *).

XI

CONTROLL · INRÄTTNINGEN PÅ GULD SILFVER OCH TENN.

Guldsmedernes skråordning i äldre tider, innehöll, att icke något guld ringare, än renskt, eller 18 karat 6 grän haltigt, fick tillverkas. Uti Commerce Collegii förordnande 1689 utfstakastydligare, att allenast 3:ne slags Guld fick arbetas: *Ducat-guld* till 23 karat 6 grän; *Pisiolet*, till 22 k. 6 gr., och *Kronguld* till 18 k. 6 grän, allt i fint beräknat på marken eller 24 karat. Man förbigår hvad äldre och senare handlingar, derom innehålla; men på Justitie-Cantz. sedermera R. Rådet Gr. *Löwenhielms* underd. föreställning 1750, om någon Controll på arbetat Guld och Silfver samt Tenn; tillförordnades visse Deputerade att derom öfverlägga, och med underd. betänkande deröfver inkomma. I anledning deraf, kom detta ämnet, under K. M:ts nådiga pröfning; hvarest d. 7 Dec. 1752 K. M:ts stadga utkom, angående en faststäld kontroll stämpels sättande, på allt Guld, silfver och tenn, som här i Riket arbetades. Hvad derutinnan om desse metallers halt, med mera stadgas, kan bäst af sjelfva författningen inhämtas.

Till handhavande deraf, förordnades en Öfver-Directeur med nödig betjening; och ett Controll-Contoir inrättades i Stockholm, under Comm. Collegii öfverinseende. Anstalterne för Landsorterne, fogades genom Magistraterne i städerna.

I Stock.

*) Flintbergs Bruks-ädkares och Städernas förmåner och skyldigheter. St. 1788 4:o p. 243 &c.

I Stockholm förarbetades och Controllerades, efter ett ungefärligen uppgifvit förslag, år 1761, guld 2900 quintin, silfver 240,000 lod, tenn 120,000 skålpund. Controll-afgiften för tillverkat silfver, för Nov. och Decemb. Månader 1796 i Stockholm, visar att under samma tid 80,000 lod, voro upparbetade. Endast dessa uppgifter, utmärka, i hvad mån öfverflödet stigit, i anseende till husgeråd af silfver, emot förra tider.

Controll-verket hade till 1776, emot byras erläggande, haft rum på myntet, uti mycken trängsel och under fara för eldsvåda. Öfverståth. Baron *Sparre* tillstyrkte 1776, i anledning af K. brefvet d. 7 Dec. 1775, att utes tjenlige rum för Controll-verket i Commerce-Collegii hus; att Norra flygeln af samma hus dertill måtte utes och apteras till särskilte arbetsrum för stämpling, för profstagning, för det till stämpling inkommande arbetets uppvägande, för provvåg, prober-ugnar, skedningar, kretsugn och prober-ässta, m. m. Hvarvid på sidan genom afplankning i passagen, rum voro att tillgå för ved och kols förvarande; och den öfrige vänningen inredas, för controlleuren, för Notariens och Cancellistens Contoir; för Öfver-Directeuren, för Acters och inventariers förvarande, samt för Vacktmästarna. Förslaget för murare-arbetet besteg sig till 12,660 d:r K:mt och för Timmermans-arbetet till 1963 d:r K:mt, tillhopa 14,623, som kunde bestridas af Commerce-Collegii under händer hafvande medel. — K: M:t lämnade här till des nådiga bifall d. 11 Mart. 1776.

XII.

JÄRN-COTOIRET I STOCKHOLM.

Sedan man vid en nogare granskning och uppgjorde räkningar funnit, att Svenska Järn-priserna på utrikes orter, icke voro uti ett tillbörligt förhållande, hvarken i anseende till andra varor, eller Järnets eget rätta värde; så annehölt Secrete-Utskottet, uti underd. skrifvelse till K. M:t, d. 7 Sept. 1743, att K. M:t täcktes utse, 2 eller 3 af Herrar R. Råd, att företaga sig, i anledning af Agenten *Backmanssons*, meddelte uppgifter, en noga öfverläggning, om Rikets järnhandel och priset på en vara, som utgjorde i värde $\frac{7}{8}$ delar, af Rikets exportable producter.

Dertill förordnade K. M:t d. 2 Nov. f. å. Riks-Rådet, Baron *O. Cederström*, *G. Arved Posse* och *C. Ehrenpreus*, samt till biträde Revisions Secreteraren *C. Gust. Lövenhjelm*, och Kammar-Herrarne *Sven Cederström* och *C. Broman*, d. 12 November 1743.

Backmansson eller sedan *Nordencrantz*, förbehölt sig uti inlagt Memorial, till Committerade, att få sina förslag tillbaka om de ej gillades, och att i annat fall, såsom belöning, få frihet för sig och efterkommande, på des ej egendom och järn tillverkning, ifrån alla publika onera, m. m.; hvartill K. M. i så måtto samtyckte d. 12 Jun. 1744, att af *Skebo* och *Ortala Bruks Järn*, skulle han och efterkommande, njuta den begärte frihet, för 10:de järnet, hammarkatten, stora och lilla tullen, allt uträknat efter 3000 Skepunds-smide, om der så mycket stång-järn årligen smiddes: hvarmed *Nordencrantz*, som der öfver hördes, förklarade sig nögd.

Rörande detta granlaga ärende, hade Commerce-Collegium afgifvit des infordrade betänkan-

kande, med bifogat sammandrag, öfver järn-utskjeppningen; och Bergs-Collegium des's berättelse om de utrikes Europæiske Bergverken och deras då varande tillstånd.

På ytterligare, at Secrete Utskättet gifven anledning, sammankallades derefter, Bruks-ägarne i Riket; då de öfverenskommo, om en inrättning i Stockholm, under namn af *Järn-Contoir*, hvarest hvar och en efter des's Smide, skulle årligen infätta i d:r K:mt af hvar Skepp:d Stång-järn, efter hammar-skatten räknat; till en fond, för att dermedelst kunna värja sig, emot van-pris på varan, som ifrån 44 a 45 d:r K:mt, befarades än ytterligare falla och nedfättas till 36 daler och derunder.

Till denna inrättning gaf K. M. sitt samtycke och Privilegium d. 29 Dec. 1747; hvars förnämsta innehåll var: att den till fond beviljade afgift, skulle upptagas i Stapel-Stads vägarne af sjelfva varan eller hvar Skepp:d Järn, som till förfäljning uppvägdes; att Contoiret skulle befordra säljaren, till den förmån, att han i otid, ej måtte blifva nödgad, att till för lågt pris, sälja sitt järn, samt att Contoiret, om det för ändamålet, så behöfdes, måtte blanda sig i handeln och köpa järn, under förbindelse, att styra allt derhän, att Contoiret kunde blifva, ett stadigt varande verk.

Bergs Collegium kundgjorde d. 12 Jan. 1748, att köpare, inhemska eller främmande, skulle betala 1 daler K:mt af hvarje Skepp:d Stång-järn, när det på Stapel-Stads väg uppvägdes, som af väg-betjeningen komme att uppbäras.

Vid allmänne sammankomsten år 1751 utfärdade Bruks Societeten ordentliga Reglementen, hvarest Järn-Contoiret skulle förvaltas och räken-

kenskaperne hvarje år revideras, af Bergslager-
nes dertill utsedde Deputerade.

I anseende till den allmänna nytta Järn-Con-
toiret åstadkommit, förklarade år 1752, K. M:t
sig, taga det samma i synnerligt nådigt hägn,
och att icke vilja tillåta någon, ehö det vara
må, att gifva anledning till några förtydningar,
eller sådana förflager, som tjena att rubba och
förminska Contoirets inkomster; utan måge Bruks-
ägarne i Riket, under de föreskrefne reglors
handhafvande, så sköta och vårda Järn-Con-
toiret, såsom deras enskildte verk, under fullkom-
lig och ofelbar säkerhet, för allt tvång, af hvad
namn det vara må, som nu eller framdeles, på
ett eller annat sätt, kunde tillärnas eller på-
komma.

Contoiret eller Bruks-Societeten, hugnade
af ett så stort och nådigt beskydd, lät då slå en
Skådepenning, med Konung *Fredric I:s* bröst-
bild, på tillvända sidan, och på den frånvända,
en hammarfmeds-härd, med flere till bergshan-
teringen hörande redskap, samt öfverskrift: *Hor-
tor amare feros.* I exerguen: *Commerc. Ferrae-
rium 1747.*

Contoirets styrelse anförtroddes, åt fyra val-
de Fullmäktige, och den femte antogs, sedan
Manufactur ägarne, blefvo för det gröfre Manu-
factur-smidet, på vissa vilkor, med Societeten
införlifvade.

Uti allmänne belvären, yrkade Borgare-Stån-
det vid 1765 års Riksdag, Järn-Contoirets upp-
häfvande; som föranledde till ett nytt Regleme-
nte 1766, hvarutinnan på R:s Ständes tillstyrkan-
de förordnades, att till förvaltningen af Järn-Con-
toiret, borde väljas 4 Directeuter, och det ibland
Bruks Societetens ledamöter; men ej sådane, som
till.

tillika voro Exporteurer eller Traffenter; icke eller Ämbetsmän, som hade att döma uti mål och tvister, rörande Bergslagerne; att utom desse Directeurer, skulle tvänne andre skickelige män sitta i Contoiret, som hvarken ägde Bruk eller manufactur-smide, hvilka skulle af Cammar-Collegio och Stats-Contoiret samfält utnännas; att Järn-Contoirets rätta gjöromål, borde egentligen gå derpå ut, att med penningelån bispringa nödstälte och förlägne Bruksägare, att de måtte undvika följderna, af dryga förlagsvilkor och förfäljnings-tvång, genom sammanfattningar vid förfäljnings-tiderne; att Contoiret icke ägde att handla järn, eller med köpsluten sig befatta, så framt icke järnpriset, skulle vilja nedlätas, för gröfre järn, under 6 R:dr och i samma proportion för de bättre sorter; att Järn-Contoiret ägde fortfara, att af desz fond underflödja nyttige anstalter och försök i malmlutningen, grufvedriftens befrämjande, förbättringar i Bergverks-mekaniken, kohlarekonsten och tack-järnsblåsningarne; samt att med Järn-Contoires-afgiften dädanefter skulle förhållas, på det sättet, att Järnets säljare, densamma betalte, med 1 daler K:mt af hvarje skeppund, när det på Stapelstads Våg utvägdes; hvilken afgift af Vågbetjeningen skulle uppbäras och till Järn-Contoiret aflämnas, m. m.

Hvad om förvaltningen således förordnades, af Riksfens Ständer 1766, blef vid påföljande 1769 års Riksdag upphäfvit och Bruks-Societeten bibehållen och skyddad, vid desz från början förlänte Privilegier och rättigheter; att disponera, desz till inrättningens drift sammanskjutne medel, och att för Fullmäktige i Järn-Contoiret utfärda, sådana instructioner, Societeten sunne läm-

lämpeligast; hvilket ock skedde, medelst det af Bruks-Societeten författade Reglemente 1769, ej mindre för förvaltningen i allmänhet, än den då vidtagne Discont-inrättningen. Till uppfyllande af de stora och viktiga ändamål, som med Järn-Contoires-inrättningen blifvit åsyftade; åtog sig samtelige Bruksägare, att fortfara med Järn-Contoires-afgiften, 1 daler K:mt för hvarje Skeppund stångjärn, som afväges på Stapelstads Våg, och för manufactur-järn, efter 1752 års föreskrift; samt att denna afgift, hvarom Köpare och Säljare fins emellan vid järnsluten öfverenskomma, skulle erläggas på Vågen, innan Järnet anfågs fritt till utkeppning *).

Ifrån första början, hafver Järn-Contoires-inrättningen, icke allenast, i så måtto uppfyllt dess hufvudsakeliga ändamål, att fria Svenska järnet ifrån ett hotande vanpris, då det sedan blifvit förfäldt, med 1 à 1 $\frac{1}{2}$ R:drs vinst in Banco, på hvart utgående Skeppund; utan ock, att med förslag och genom flere vidtagne kloka anstalter, kunna understödja och utvidga denna Rikets första slögd.

Med en ökad fond 784,000 R:dr Banco och deröfver har Järn-Contoiret sökt upphjelpa, Järntillverkningen; befrämja affättningen på utrikes orter, genom uppmuntrade flere slags smiden, af band- bult- knipp-järn, saltpanne-plåtar, spik, m. m. hvaraf exporten 1792 uppfigit till 43,000 Skeppid; — befordra Bergs-Vettenskapens tillväxt och närmare kännedom, genom kunnige mäns, påkostade Utrikes resor och sådane arbetens uppläggande, som gifva råd och undervisning, vid Bruks-handteringen. Maln-

*) Svar på en skrift, om Järn-Contoires-inrättningen, i St. Posten N:o 73 och 74 för år 1799.

letare hafva i många år af Contoiret njutit lön, och de som nu lyckas, i nya Järn-Grufvors påfinnande, belönas med afslade præmier. Grufve-brytningar har Järn-Contoiret med all omsorg befordradt och användt betydliga summor, på flere, dels lyckade, dels misslyckade försök, till konstgångar, uppfodringsverk och genombrytningar. Kohlarekonsten och tackjärns-blåsningarne, hafva egenteligen att tacka Järn-Contoiret för deras uppkomst, äfven som nästan alla de förbättringar, som blifvit gjorde i byggnader och flere slags tillverkningar; då Järn-Contoiret på dess löningsstat, underhållit och ännu underhåller, Directeurer öfver Järn-förädlingarne, Masmästare och deras lärningar, en Bergs-mechanicus, 2:ne Bergslags Byggmästare; ej till förtigande de pensioner som årligen utdelas till förlamade smeder, och gäfvor till behöfvande verk och personer. Uti flere nya inrättningar har Contoiret deltagit, såsom fristads-anläggningen i Eskilstuna, med flere Manufaktur-verk; och i *Strömsholms* canal och Slufsverks-byggnad till järntransportens lättande. Till Järnhandels befrämjande har Contoiret, till understöd för Extra licentfonden, hvaraf export præmier, för den gröfre järn-förädlingen utbetalas, 1757 af egna medel anslagit 30,000 d:r K:mt årligen, hvilket tillskott 1766, förhöjdes till 67000, d:r, som årligen utbetalas.

Då Järn-Contoires-inrättningen, således i alla delar, ivarar emot allmänhetens väntan, och den båtad Riket, genom Bergslagernes skydd och tillväxt, samt handels deraf beroende bestånd, nytta och förmån, påtyftadt; äger ock statsverket deraf, för det närvarande, en betydlig årlig

lig inkomst, af 3333 R:dr 16 sk. Specie i Banco-mynt, såsom bevilling.

Järn-Contoiret hafver sitt eget hus vid lilla nygatan i hörnet af *Schultens Bagares* gränd, inköpt af Krigs Rådet *Franc* d. 4 Junii 1756 för 114,000 d:r K:mt, hvilket reparerades och inreddes i Aug. månad samma år, för en kostnad af 2000 d:r K:mt. Det blef å nyo reparerat 1774, hvartill 28,167 d:r samma mynt användes; ytterligare 1798, 1799 med en summa af 7800 R:dr Banco. Cammereraren vid Contoiret hafver der en egen våning.

XIII.

GAMLA BANKEN.

Riks-Cantzleren Grefve *Axel Oxenskiernas* hus, i hörnet af stora Kyrkobrinken, och vid uppfarten till Slottet och lilla Borggården, skall han i sin tid, sjelf hafva låtit bygga. Efter hans död (d. 28 Aug. 1654) blef det uthyrdt till Bancohus; hvarföre det än i dag, kallas gamla Banken.

Det inköptes af Kronan på 1740-talet, att derutinnan inrymma Cammar-Revisionen. Det har sedermera, tillika med det dertill hörande hus, midt för lilla Borggården, tjent till flere förändrade behof, såsom till Kongl. Pagernes och deras Håf-Mästares, inqvarterande; till General-Auditeurs Expedition; till rum för Stats-Expeditionerne; till Cantzlie-Collegium; till Justitie-Revision; till Corps de Garde för Lif-Dragonerne, då äfven framför huset, midt emot Slottet, en lång Stallbyggnad af trä, 1773 uppfördes, som ännu till samma behof nyttjas.

Hela denna egendom skulle efter planen till nya Slottet, blifva bibehållen, och utgjöra en del

del af de byggnader, som der skulle komma att uppföras, för Kongl. Collegierne.

XIV

TESSINSKE HUSET.

Tessinske huset midt emot Södra Slotts-porten, är ett ypperligt Monument af Rikets förste Architect, Grefve *Nicodemus Tessin*, som här på en nog trång och mindre reguliere tomt, låtit uppbygga och kosteligen pryda detta vackra pallats *).

Grefve *Dahlberg* har ock förvarat utleendet deraf, på 3:ne ferskildte taflor i *Svecia Antiqu.* & *Hod.* 1. Façaden åt Slottet, sådan som den ännu är, 2. det inre utseendet, och 3. utfigt ifrån huset, upp åt trädgården, aldeles likt; allenast att inga statuër stå på taket, icke eller äro några trån tillseendes öfver husen, som blott på taflan blifvit disfatte att bortgömma gaslar och skorstenaar ifrån kringliggande hus.

Om bilderne i trädgården har Cantzlie-Rådet *Berch* i sina samlingar anteknadt, att de voro efter de mäkt berömde antiqver gjorde. En af dem blef förd till *Bo* och en annan till *Åkerö*; af de 10 öfrige som dock sedan togos undan, då huset såldes, och fördes till *Åkerö*; var en sittande *Bathsaba* af marmor gjord af *Jean de Boulogne*, en *Mercurius* af koppar af samma mästare, en *Neptunus* gjord och guten af *Adrian Vries*, en buste efter Kejsar *Commodus*, antiqve och obekrifveligt vacker. m. fl.

Af de tvänne plafonds som äro graverade af *S. le Clerc* är den ena målad på guld botten föreställandes i de 4 hörnen *Atlas* och *Ocean*,

R 2

Phos-

*) Gr. Nicod. Tessin förordnades efter Simen De la Vallée till Architect, och afled i Apr. Månad 1728.

Phosphorus och afton-stjernan, *Titan* och *Cephale*, samt *Diána* med *Pan* och *Endymion*; förmodligen att utmärka dagens fyra stunder eller skymningen och natten, gryningen och dagen: Detta rum skall hafva varit den äldre *Tesfus* långkammare.

Sonen Gr. *Carl Gustaf Tesfus* sålde detta hus 1755, till Borgm. *G. Kjerрман* för 30,000 plåtar; han åter affod det till Kronan följande året för 50,000 plåtar, och vid 1765 års Riksdag skänkte R:s Ständer det, till H. K. H. Prins *Carl*.

Då detta hus, såsom en *piece d'Architecture*, den der för framtiden borde conserveras; af Staden och Borgerskapet skulle inköpas, till Öfverståhållare-Boställe; och ingen fond var i Casorne att tillgå; gillade K. M. den föreslagne utvägen: att på *Beurle*-byggnads-medlen upplåna de till köpeskillingen erforderlige 300,000 dir och till reparationer 120,000 dir K:mt^{*)}.

K. hade förut af Hertig *Carl* 1773 inlåst detta hus, och derå i Banken uptagit ett lån af 150,000 dir K:mt.

När Öfverståhållaren *Bar. von Essen* inflyttade i detta Ämbets-hus, fick det af honom, någon ytterligare reparation. Den vackra vindeltrappan som då ordoneras till öfversta våningen, i Östra hörnet, är beqväm; säger *Håf-Int. Tham* i sin *Resa* till Stockholm 1796, och vidare: Denna skrustrappa, hvilken är utan Kerna eller understöd, och bär sig endast genom spänning, var så mycket mera värdig att användas i *Tesfinska huset*, som gamla *Tesfus* sjelf ordonrat en dylik af sten, i *Tottieska* huset vid Skeppsbron.

Gal.

*) Öfverst. Ämb. Handr i K. Riks-Archivo.

Galler-verket med tvänne höga murar, som förut instängde en liten trädgård, blefvo borttagne 1793, att gifva Slotts-planen ett mera utrymme. Samma gallerverk som då fälles, omgifver nu V. Kyrkoporten vid *Adolph Fredrichs* Kyrkogård.

VIII. CAPITLET.

Om någre i Staden varande enskilte hus m. m.

Staden är öfver alt väl bebyggd, med fasta och till större delen vackra sten-hus, af flere våningars högd, i synnerhet den Östra och Västra delen, som senare blifvit, till stadens utvidgande bebyggd. Uti kvarteret det inre, eller hvad af ålder utgjorde Staden innom murarne, vill man här, äfven som i kvarteren utom muren, anmärka några enskilda hus; i synnerhet, då handlingarne om dem, lämna någon under rättelse. Ehuru ofullkomliga desse strödde anteckningar, för flere orsaker skull, måste blifva, förde man dock dervid besinna, att ändamålet icke varit att författa, en omständelig beskrifning, öfver hvart och ett enskilt hus. Om de hus som vid torgen äro belägne, är något redan förmält, i det föregående 4 Capitlet.

Vid *Svartmangatan* förekommer, det så kallade *Levenhauptske* huset, som har en vacker portal af huggen sten och deröfver tvänne vapen: *Levenhaupts* och *Kruus af Gudhem*. Om detta hus har *Palmköld* i sina samlingar antecknad: att år 1621 d. 26 Jan. utfärdades K. Privilegium för Riks-Rådet och Skattmästaren *Jesper Mattsson Kruus* till *Harfvila*, å det hus han låtit bygga, vid *Svartmunkegatan*, till prydnad för staden och

Galler-verket med tvänne höga murar, som förut instängde en liten trädgård, blefvo borttagne 1793, att gifva Slotts-planen ett mera utrymme. Samma gallerverk som då fälles, omgifver nu V. Kyrkoporten vid *Adolph Fredrichs* Kyrkogård.

VIII. CAPITLET.

Om någre i Staden varande enskilte hus m. m.

Staden är öfver alt väl bebyggd, med fasta och till större delen vackra sten-hus, af flere våningars högd, i synnerhet den Östra och Västra delen, som senare blifvit, till stadens utvidgande bebyggd. Uti kvarteret det inre, eller hvad af ålder utgjorde Staden innom murarne, vill man här, äfven som i kvarteren utom muren, anmärka några enskilda hus; i synnerhet, då handlingarne om dem, lämna någon under rättelse. Ehuru ofullkomliga desse strödde anteckningar, för flere orsaker skull, måste blifva, förde man dock dervid besinna, att ändamålet icke varit att författa, en omständelig beskrifning, öfver hvart och ett enskilt hus. Om de hus som vid torgen äro belägne, är något redan förmält, i det föregående 4 Capitlet.

Vid *Svartmangatan* förekommer, det så kallade *Levenhauptske* huset, som har en vacker portal af huggen sten och deröfver tvänne vapen: *Levenhaupts* och *Kruus af Gudhem*. Om detta hus har *Palmköld* i sina samlingar antecknad: att år 1621 d. 26 Jan. utfärdades K. Privilegium för Riks-Rådet och Skattmästaren *Jesper Mattsson Kruus* till *Harfvila*, å det hus han låtit bygga, vid *Svartmunkegatan*, till prydnad för staden och

beqvämlighet till sådant värdshus, hvaruti främmande Gesandter och andre ständs-personer, kunna herbergerade blifva; att deruti alltid, skulle få säljas viner, i hvars hand huset och framdeles komma måtte; dock att den som der bodde och af samma privilegier sig begagna ville, vore en borgare, som till Staden gjorde sin rättighet; på det att Borgerskapet eljest, icke måtte för när ske och någon annan dem, uti deras borgertliga näring för när göra. Detta privilegium confirmerades, Ljungby 1679, för Sona-dottren, Vålborna Fru, *Anna Maria Kruus*, Grefve *Levenhaupts* efterlämnade Enke Fru. Sedan den tiden har detta hus haft flere ägare.

Accis-huset vid Svartmangatan, som tillhörde Staden till hälften, skulle ock Staden, utom *Accis-rummen*, i proportion af sin ägande rätt, få disponera. (Resol. på Stadens besvär d. 2 Mart. 1678, 2 §).

Ehrenstrahlske huset vid Tyska brunnen, är af den namnkunnige Målaren, Håf Intendenten *Ehrenstrahl*, antingen å nyo byggt eller reparerat; der han i öfre våningen låtit inreda en stor sal, med ovanligt höga fenster, förmodeligen till ett eget arbets rum. På en Charta öfver Staden, der husägarna äro antecknade vid hvarje tomt; som lär vara författad omkring 1670 eller 1680, och finnes i Stadens Ingenieurs Contoir, står *Affessor Wattring* uppförd, såsom ägare dertill. *Ehrenstrahl* efterlämnade ingen Son, utan en Dotter, *Anna Maria*, som blef gift, med v. Presidenten i Svea Håf-Rätt, *Joh. Zachrisson Wattring*, hvilken såsom måg förmodeligen blifvit ägare af huset. Deras Son *Carl Johan Wattring*, blef Lagman och skref sig till *Sandemar*, med flere gods. Till slut ägdes detta hus, af
Håf-

Håf-Källarmästaren *Pett. Hind. Fuhrman*, som testamenterade det, till Tyska Kyrkan.

Huset till höger i Södra *Binnike-Brincken*, då man går till Östra Långgatan, hafver efter nysnämde *Charta*, tillhört en Gref *Steinberg*, och vänstra sidan, som är en återstod af gamla Stads-muren, der nu små salubodar äro; en *Rosenslycht*. Den förstnämde ägaren, lär hafva varit Grefve *Antoin von Steinberg*, General, Grefve 1654, och död barnlös 1675 eller 1678. *Rosenslycht* åter, var Assessor i Reductions-Commissionen, dödte ogift 1672. *Binnike-brincken* kallas uti en tryckt ordning, för Åkare och dragare, af d. 30 Jun. 1620, *Benigs-brincken*. *Steinbergska* huset är på *Brolins Charta* 1771, anteknadt för *Tutinska* huset och Fabriqven.

På *Kinstra-gatan* är ett hus, hvarest öfver porten står en sten, föreställande en man och en qvinna, som sammanbundne, söka till att draga hvarandra uti en, dem emellan upptänd eldbrasa. *Rüdling* berättar att ett sådant straff, skall öfvergådt 2:ne markar, för deras oförsonliga bitterhet, och på Stortorget blifvit verkställt 1558, enligt Konungens förordnande; hvilket sednare, med all aktning för fornlagan, tyckes fordra något läkrare document. Samma hus äges nu (1798) af Meubel-handlaren *Grevesmühl*.

På *Sådgårds* eller *Sjålagårds-gatan*, nämnes i Stadens äldste ägande tomtebok, för 1551: Stadens *Bysskus*, der *Nils Jonsson* och *Gunnar Olsson*, hade hus för 14 mark årligen.

På samma gata var ock *Vår Fru Gillestuga* belägen, hvilken af ålder varit brukad, till att hålla ärlige och hederlige samqväm uti. Stockholm Stad befvärade sig, att den som oftast, blifvit dem ifråntagen, både till främmande Le-

gater, som ock eljest till Konungens Ämbetsmän, Skräddare och Segelmakare; theslikes ock, att ther inlägga gårder och proviant, therigenom Gillestufvan, blifver slätt fördärfvat, som utaf Stockholm Stad uppbyggd var; tillbudandes sig, att den åter upprätta och förbättra; få väl Adelen som menige man till godo, när de någre anfenlige bekostnader, anten med brölopp, högtider eller eljest, ther begäre, hafva för händer. Så alldenstund det här i Riket varit ett gammalt bruk, att hafva sådane Gillestufvor; så ville K. icke förvägra, denna Stadens begäran; utan beviljade och bebrefvade Stadens, samma Gillestufva, med det lilla huset nordan om, som thertill köpt var, till ett skafferi, att nyttjas till Stadens gagn och fördel. (K. Johan III:s bref 1573. K. Carl VIII:s Ö. br. och Protection för Gillestugan 1456, med Confirmation derå d. 30 Julii 1529). Utå 1550 års tomtöre-bok finnes infört: S:t *Gertruds* Gillestuga, hafver vår nådige Herres tjenare, husritt; *S. Catharine* Gillestuga står öde, och i *Vår Fru Gillestuga*, hafver *Philippus* hus; reparationer å fensler derstädes, kostade 53 mark.

I senare tider har Revisions-Secreter. *Mårten Brenner*, ägt ett hus midt emot, och ett bredevid skolehuset, eller gamla själagården.

På Österlånggatan är *Keithens* hus redan omnämnt. Gamla *Accis-huset* derstädes, skall fordom hafva tillhört, en Grefve *Stenbock*.

Erich Jöransson Tegel bekom 1612 bekräftelse, på sin faders, den i K. *Erich XIV:s* Historia, så illa kände, *Jöran Perssons* stenhus; med en tomt näst der nedanföre, liggande på Västerlånggatan, samt en kryddgård, gent emot Gråmunke-holm. (Sv. Hof-Rätts Prot. 1614 f. 46).

Han-

Handlanden *Schmeers* hus, för detta, nu *Sodemans*, hafver en portal af huggen sten, med fina coloner, öfverst decorerad med ett vapen; föreställande en drufva under 2:ne trån; hjelmen prydd med ett träd. På ömse sidor om porten läses på 2:ne stenar i muren infattade:

1. An Gottes Segen ist alles gelegen.
2. Auf Gott allein, setz die hoffnung dein.

Detta hus förmenes i äldre tider hafva tillhördt förenämde Grefve *Steinberg*, som blef af Drottn. *Christina*, 1654 utnämnd till Grefve. Ridarhuset ville icke emottaga honom, innan K. *Carl Gustaf* förmådde bilägga denna trätan. Till Grefskap fick han Enköpings Stad. (Loenbons hist. märkv. St. 1768. 1 Del. p. 21).

På *Skomakare-gatan* hafver H. *Lekama Gilles* haft flere hus, som förberört är. Denna gata har från äldre tider bibehållit samma namn. Ett hus derstädes pantfattes, till Uplala Domkyrka 1388. Heliga *Likama Capella Gilles* hus, nämnes derstädes liggande 1409, *Vår Fru Gillet* 1436, item *Michaëlis Gilles* hus. Ett hörnhaus på *Skomakare-gatan*, näst sunnan, tvärs af *Evert Thores* gård, gafs 1440 till S. *Christoffers* altare, i Stockholms Stor-Kyrka. Der ägde ock Uplala Domkyrka ett par trögårdar (trähus), som hon bortbytte år 1489 emot jord på *Färingsön*. (Berchs anteckningar ur Antiqv. Arch. Handl.). Der hafver ock i senare tider varit K. M:ts *accis-hus*.

Vid *Södra Slotts-planen*, i hörnet vid Stor-Kyrkan, ägde fordom Handelsmannen *Isac Breant* huset, med trögården åt *Slotts-planen*. Det var förmodeligen denna trögård, som Konung *Gustaf Adolph* 1615, gaf sin Hof-Medicus D:r *Jacob Robertsonius*, liggande Östan för stora Kyrkan (Regist. i Riks Arch.), och hvaraf *trögårdar*.

gatan och *trädgårds tvärgränden*, der bredevid ännu behålla sina namn. Denna egendom inlöste Kronan, af Borgmästaren *In de Betous*, arfvingar 1792, för 25,000 R:dr. Hvarester trädgårds muren nederrefs, trädgården raserades och utlades till Slotts-planen. Hufet hafver sedan varit nytjat, till Slotts-Cantzlie och rum för Krigs-Expedition i K. M:ts Cantzlie.

Af antiqvitets Archivi Handlingar inhämtas, att *Caspar Liljecrona* bytte bort en stenbod 1637, emot en tomt, som Dr. *Christina*, hade året förut gifvit Herr *Peder Baner* till *Ekends*, och var tomten belägen vid Slottsbacken, emellan Bållhufet och bemälte *Liljecronas* hus.

Det å andra sidan *Tesfniska* hufet belägne *Appelroth* och *Spaldingska*, förut *Funchiska* och *Båthiska* hufet, tillhör nu mera Skomakare-Ämbetet, dit den så kallade *Skoporten*, eller *Sko-Magazinet*, som förut var i gamla Slagtar-hufet vid Slagtarhus-brön, äfven blifvit flyttadt. Der hade Slotts-Rätten, Öfverståthållare-Ämbetets-Cantzlie, Contoir och Departements, hyrt rum på 10 år, ifrån d. 1 Apr. 1787, emot årlig hyra, 498 R:dr; men fick befallning 1792, att flytta uti det, af Kronan inköpte *In de Betouska* hufet.

Koschelska hufet der bredevid i andra hörnet af Österlånggatan, tillhörde förut Engelska Handlanden *Masler*, och för längre tid tillbaka, Baron *Axel Fleming* och hans Syfrar, Fru *Ebba* och *Sigrid Märta Fleming*. På det bortfäldes gårds-rummet, åt Salt Compagnie-gränden, skall Vin-handlaren *Hövet* byggt det hus, som sedan ägdes af Bruks-Patron *Groen*.

Skolstufvu-gränden, ifrån Riddarhus-torget, upp till Stor-Kyrko-brincken, der Västerlånggatan

tan möter; var efter den här åfvanföre, åberopade Charta, med följande hus på högra handen, då man går åt torget bebyggd, nemligen i hörnet af Västerlånggatan, *Lydert Adlerschjöld's* *) , arfvingars tvänne hus, som sedan ägdes af Bruks-Patr. *Baltzar Knigge*, och efter honom af Handelsmannen *Lars Burghman*; lå Handelsm. *Gravers* nu Rådman *Reimers* tillhörigt; så Post-huset eller *Flemingens* hus, nu *Hasselgrens*, och sist nederst vid torget *Gavelii* eller Underståthållaren *Stjernhoffs* hus, som sedan haft åtskillige ägare.

Vid stora Kyrko-brincken i Landshöfdingen Baron *Ehrenstrahls* hus, var Lands-Cantzliet på 1730-talet.

Stora Nygatan blef uti 1625 års eldsvåda jämmerligen fördärfvad, hvarest desslein och ritning gjordes till denna gatas reglering, fördom Kungs-gatan kallad. Der anmärkes: *Assessor Strokirks* hus i hörnet af Gråmunke-gränd och stora Nygatan, som sedan inköptes till Fransyska Reformerta Kyrkans uppbyggande, af Öfverste Lieut. *Josua Adlerbielke* och hans Fru *Maria Christina Strokirck*.

Löviska huset vid Nygatan, hyrdes 1730, för Cammar Revisionen. Afledne Com. Rådet *Bungenronas*, som hafver öfver porten, i en sten, denna vers:

Providet omne Deus, providit proqve videbit.
Datqve facitqve bonum, corrigit omne malum.

Lorentz von der Lindes Fader, som blef Adlad, var Bokhållare och en väl behållen Man, som byggde upp det stora stenhuset i Stockholm på

*) Extr. Ord. Commiss. i Com. Collegio *Lydert Bartells*, blef Adlad 1683, och kallade sig *Adlerschjöld* ägde många hus i Stockholm.

på Nygatan (nisi fallor). Derföre fode han på sitt yttersta; att tre ting vore som han ej ville bekänna: 1. hvad det hufet kostade honom, 2. hur stor skada han haft på sjön, 3. huru mycket han kostadt på sin Son *Lars*. (Anecd. Benzel. L. Bibl. Hand. p. 307. 1 D.).

Leseburske hufet som hafver en portal af 2:ne Colonner, tillhör nu Kongl. Vettenskaps-Academien. Bruks-Patron *Lesebure* köpte det af Gr. *Horns* arfvingar, reparerade och tillbyggde det samma, åt lilla Nygatan.

Vid lilla Nygatan, bredevid *Tottens*, sedan *Piperska* hufet, ägde Friherrinna *Karin Bååt* det hus, som sedan tillhörde Secreteraren *Wilde*.

Baron *Höpkens* hus vid Tyfka Kyrko-brinken, som 1731 ägdes af Presidenten i Com. Collegio, Baron *Dan. Niclas von Höpken*, var af honom uppbyggt på 1720-talet; det hyrdes sedan till Commerce-Collegium och ägdes af Gross-handlaren *Quast*.

Vid Munkbro-gatan är Gr. *Piperska* hufet, det mindre kalladt, belägit, som såldes 1758 till Borgmästaren *Gust. Kjørman*. Det inköptes sedan af Kronan, till Krigs-Collegium. Nedre delen deraf åt hamn-bryggan, aflöndrades derifrån, hvarest Hof-Secreteraren *Stenborgs* eller den så kallade *Comiske Theatren*, varit inrättad. Det första skådespel, *Gustaf Erichsson i Dalarne*, uppfördes derstädes d. 29 Octob. 1784, uti K:s och deras Kongl. Högheters närvaro. Dramen i Tre Akter författad af *Envallsson* och Musiken af *Stenborg*. Sedan denna Theater fans öfverflödigt i Hufvud-Staden; inreddes hufet af ägaren *Caitain Kirstein*, att kunna som väningsrum bebos och nyttjas.

Vid *Skeppsbron* intages här ifrån Söder till Slottsbacken, hufen i den ordning afvannämde Charta innehåller, med de emellan dem, belägne gränder; för att sedan göra en jämförelse emellan dem, och de gränder, som i de äldste tomte-böcker uppgifvas.

Räntmästare huset, vid *Räntmästare-gränden*, torde behålla namnet efter *Räntmästaren Cronberg* som deraf varit ägare; efter honom har det tillhört *Rådman Moberg* och *Ahlöfske* arfvingarne.

Södra Dryckes-gränden.

Rådman Merlings, sedan *Fabriqveuren Schönborgs*, nu handelsmannen *Friis*.

Norra Dryckes-gränden.

Bruks-Patron Antoni Boys, sedan *Bergs-Rådet Heykenskölds*, nu *Grofsandlaren Westerbergs*.

Södra Banco-gränden.

Riklens Ständers Bank.

Norra Banco-gränden.

Permons hus, sedan *Alardi Gebrüders*, *Com. R. Simon Hebbet*, nu *lilla Banco-huset*.

Stora Tullgränden.

Roland Eliassons, nu *Direct. Küffels*, *Packhuset* och *Tullhus-gården*.

Packhus-gränden.

Affessor Magnus Stjernmarcks, nu *Fabritii*, och der bredevid *Commerce-Rådet Wahrendorffs*.

S. Johannis gränd.

Fru Stjernhök och arfvingar, *Affessor Oluf Stjernadler*, nu *Brandenburgska* huset.

Gaffel-gränden.

Bruks-Patron Leyel och *inspektor Wäfver*, nu *ensamt Bruks-Patron Schöns*. I *Gaffel-gränden* är nu *Sjömanshuset* belägit.

Ferkens gränd.

Borgmästaren Olof Hansson, nu *Paulis*.

Dra-

Drakens gränd.

Secreter. *Dauger*, nu *Ödmans* arfvingar.

Stora Hopare-gränden.

Handelsman *Johan Paul Hobelin*, nu Großhandlanden *Eckholm*.

Skottens eller Skott-gränden.

Von der Lits och *Thomas Totties*, nu handelshuset *Tottie och Arvedsön*, som inlöft och å nyo bebyggt förstnämde tomt. Till det gamla *Totties* hus, har *Nicodemus Tesfin* gifvit ritning, och är märkvärdigt för sin vindel-trappa; till det nya Hof-Intend. *Sundvall*.

Brunns gränden.

Rådman *Erich Boys*, nu *Christ. Hebbes* arfvingar.

Ny-gränden.

Cammerer. *Torners* Enka, nu *Engelhardts*.

Kråkans eller Kråk-gränden.

Hökaren *Hierpes* och *Oluf Bengtssons*, nu Cammerer. *Schranges* och Handelsmannen *Ditmers*.

Bred-gränden.

Landshöfd. *Lovifins*, sedan *Palmfelts* och Fru *Knipers*, nu Menbelhandlaren *Grevesmühls* hus.

Skeppar Carls gränd.

Cadho och *Lydert Adlershjölts* arfvingar — Köpman *Witmarks* och Cammar-Rådet *Berthel Ruuths*; nu Skepps-Clareraren *Petter Hagboms* och Großhandlaren *Luurs*.

Salt-Compagnie-gränden.

Bruks-Patron *Cronströms* nu Directeuren *Niclas Pauli*. Detta hus är på *Tillæi* Charta utmärkt för *Salt-Compagniets*, och bestod fordom blott af Magaziner och bodar; då det ombyggdes alldeles, af nu varande ägare.

Ifrån Konungens Skeppsgård, under Slottet, eller ifrån *Wamba sferdingen*, som förmenes va-

ra första kvarteret ifrån Slottet eller der nyls-
nämde Salt-Compagnie med husen åfvanföre, va-
rit belägne; uppräknas, uti 1553 års tomte-bok,
Östtan-mur utmed vattnet, hvar gränd för sig,
intill Söder port i följande ordning: *Ny gränden,*
Brunns-gränden, Skultans-Bred-gränden, Föffans- St
Johannis-Severin Jutes- Fru Gunnils- Lasse Skoma-
kares och Lars Privalks gränd: tillfammans el-
lofva. Uti 1557 års tomte-bok, nämnes *Kokhus-*
gränden emellan *Fru Gunnils-* och *Privalks* gränd,
der *Lasse Skomakares* gränd icke upptages; hvar-
af slutas kan, att gränderne som blifvit nämde,
efter någon der boende hus-ägare, i början; ef-
ter förändrade anledningar, fådt förändrade och
ombytte namn. Lägger man härtill Nordan och
Sunnan-vågen, Nordan och Sunnan Kartuser-
gränden, som förmodeligen varit Östtan-mur be-
lägne, blifver väl antalet af gränderne mäst lika
med de förut uppräknade 18 gränder; men ef-
ter 1457 års Charta, äro 26 färskildte gränder i-
från Wambafjerdingen till Söder port utmärkte.

De många gränder vid Skepps-bron torde
fålunda tillkommit, att hvar och en, som i bör-
jan företog sig att bygga utom muren; lämnade
rum emellan sitt och det hus, som förut, åfvan
eller nedan blifvit uppfördt, och lär dervid in-
gen ordning varit förefkrefven; troligt är ock
att en del hus blifvit sammanbyggde, hvarige-
nom några gränder försvunnit; ty om man än
till de förut nämde, lägger Räntmästare- och
qvarnhus-gränden, samt gröna gången vid Slus-
sen, kan dock grändernes antal icke blifva 26.

Att skatt och tunga från äldre tider åtföljdt
husen, må här ock anföras, att Stockholms Stad
år 1524, utgjorde en skatt efter skorstenarne,
som kallades *Skorstens-skatten*; sedan Staden af
dels

dels drätsel, lämnadt Konung *Gustaf I.* en summa af 700 mark, som afländes till Gottland, till Knecktarnes aflöning *).

IX. CAPITLET.

Om Stadens storlek, Folkmängden och Husens antal.

Uti inledningen till denna beskrifning, är korteligen nämt, om Stadens läge och klimat; här bör äfven med några ord nämnas, om Stadens storlek, om folkmängden och husens antal.

Stockholms Stads längd, räknas emellan Norr och Skants Tull, något öfver en half Svensk mil, och vidden med Djurgården och de hamnar som finnas vid Staden, derunder inbegripne, till $2\frac{1}{2}$ mil; men Staden innom Staketet, allenast 2 mil omkring **). *Rüdling* uppgifver hela Stadens omkrets vara 30,500 alnar, eller $1\frac{1}{2}$ mil och 3500 alnar deröfver. I sin första början, utgjorde Staden, med sina murar, en oval figur, af 2000 Svenska alnars omkrets; men har sedan blifvit så utvidgad; att den emellan tullarne att räkna, uti omkretsen, nu innehåller 2 Svenska mil, eller 36,000 alnar ***).

Folkmängden som icke noga lärer kunna bestämmas; icke en gång, sedan tabell-verket 1749, till verkställighet tog sin början; måste hafva förhållit sig olika, i anseende till olika tider och omständigheter.

Af

*) En Krönika i Upsala Biblioth. ifrån 1206 till 1581. Mf. gifven till en del i Prof. Fants Disertationer.

**) Salvii Uplands beskrifning. St. 1741 8:o, p. 19.

**) Tillwei Stora Charta 1733.

dels drätsel, lämnadt Konung *Gustaf I.* en summa af 700 mark, som afländes till Gottland, till Knecktarnes aflöning *).

IX. CAPITLET.

Om Stadens storlek, Folkmängden och Husens antal.

Uti inledningen till denna beskrifning, är korteligen nämt, om Stadens läge och klimat; här bör äfven med några ord nämnas, om Stadens storlek, om folkmängden och husens antal.

Stockholms Stads längd, räknas emellan Norr och Skants Tull, något öfver en half Svensk mil, och vidden med Djurgården och de hamnar som finnas vid Staden, derunder inbegripne, till $2\frac{1}{2}$ mil; men Staden innom Staketet, allenast 2 mil omkring **). *Rüdling* uppgifver hela Stadens omkrets vara 30,500 alnar, eller $1\frac{1}{2}$ mil och 3500 alnar deröfver. I sin första början, utgjorde Staden, med sina murar, en oval figur, af 2000 Svenska alnars omkrets; men har sedan blifvit så utvidgad; att den emellan tullarne att räkna, uti omkretsen, nu innehåller 2 Svenska mil, eller 36,000 alnar ***).

Folkmängden som icke noga lärer kunna bestämmas; icke en gång, sedan tabell-verket 1749, till verkställighet tog sin början; måste hafva förhållit sig olika, i anseende till olika tider och omständigheter.

Af

*) En Krönika i Upsala Biblioth. ifrån 1206 till 1581. Mf. gifven till en del i Prof. Fants Disertationer.

**) Salvii Uplands beskrifning. St. 1741 8:o, p. 19.

**) Tillwei Stora Charta 1733.

Af Tabellerne kan man ej veta folknumern i Riket närmare, än på 20 à 30,000 människor. Somliga år saknas en stor hop folk, som man då kunde tro vara utflyttade; andra åter, är antalet få mycket större, än det borde vara, genom tillfödslen, att man kunde tro en stor hop, vara utifrån inkommen. Under fifta Kriget då 20 à 30,000 man voro i *Pomern*, saknades de knapast i Tabellerne här hemma *). E-huru nyttig i flere affeenden, tabell-inrättningen kan vara, tyckes den likasom med någon farhåga vara gillad och besluten. Då Commerce-Rådet *Hökerstedts* förslag, föredrogs i Råd-Cammaren, d. 17 Jan. 1738, om sättet, huru antalet af inbyggarna i Riket, utrönas måtte; resolverades derpå: att K. M:t då som tillföre, anslag betänkeligt, att infordra förteckningar på antalet af undersåtarna, öfver hela Riket.

Men att blifva vid ämnet; så uppgifves Folk-mängden i Stockholm hafva varit, omkring år 1520; inom broarne vid pafs 1100 hushåll; på Gråmunkeholm, hade Munkarne hos sig inrymt 20 hushåll, större delen handtverkare; Helgeands-holmen hade omkring lika många bofaste hushåll; på Norremalm som till större delen hörde under Klofret, bodde skattdragande Familier, omkring 30, och på Södra malmen, vid pafs 15. Hela skattdragande folkhopen var således den tiden, inemot 1200 hushåll; hvartill kommo, främmande Köpsvenner, Slots- och Krigs-Folk, Adel, Präfter, Munkar och Djäknar, m. fl. som utan bürgerlig näring ingen skatt erlade **).

I Bandet.

S

Till

*) Secreter. Pehr Vargentins ägande originale bref af d. 26 Jan. 1767.

***) Murberg, i Vitterhets-Acad. Hand. IV Del. p. 56.

Till närmare upplysning häraf och om Folk-
mängden i Stockholm, för och efter Danska Re-
geringen, är äfven meddelt ett utdrag af Sta-
dens skattbok eller uppbörds-längd, ifrån 1517,
till 1525, som här förtjenar få mycket mera in-
tagas; som det tillika upplyser Stockholms Stads
Historia i flere delar. Denna *skottbok* är in folio,
skrifven på pergament och finnes i Stads-Archi-
vet. Deruti är hela Stadens skattdragande me-
nighet eller Borgerkap, till namn och skatt el-
ler utskylde, till Staden, för hvarje kvarter
uppfördt, till och med sjelfva Borgmästarne, som
denna tiden voro handlande borgare. Skotet
som erlades, efter hvar Borgares näring, rö-
relse och förmögenhet, var ifrån 1 öre till 8
mark. Till skotets uppbärande förordnades, år-
ligen 2 af Rådet och 2 af menigheten, under
namn af *Skot-herrar*, hvilka jämte Stads-Skrifva-
ren, sedan inför Magistraten i *Skot-huset*, gjorde
räkning för sin uppbörd, och aflämnade pennin-
garne, till de för året sittande Borgmästarne,
som dem till Stadens behof disponerade. Räk-
ning öfver utgifterne för dessa åren, förde Stads-
Skrifvaren *Anders Andersson*, som 1524 entledi-
gades, då *Mr. Olaus Petri Phase*, tillträdde sam-
ma ämbete, med 40 mark årlig lön.

*Sammandrag af mantalet eller de hushåll i Stock-
holm som betalade skott till Staden, samt af skot-
tets belopp, för hvardera af följande år:*

1517 1518. 1519. 1520. 1521. 1522. 1523. 1524. 1525

Östra Qvarteret.

299 271 292 294 214 228 70 195 223

Södra Qvarteret.

214 222 223 197 164 117 72 114 169

Vä-

1517.1518.1519.1520.1521.1522.1523.1524.1525

Västra Quarteret.

281 298 304 281 236 134 68 191 294

Quarteret innom Muren.

297 314 275 317 251 145 98 213 258

Helgeands-Holmen.

19 15 16 15 12 — — 11 11

Gråmunke-Holm.

15 20 16 22 10 — — — —

Norre Malm.

29 27 16 — — — — — —

Söder Malm.

17 7 7 4 — — — — —

Summa af Mantalen.

1171.1174.1149.1130.887.624.308.724.955.

Summa af Skottet Mark.

1204.1217.1223.1160.1620.1090.344.698.880.

Uti äfvannämde Skott-summa inräknades äfven Gäst-penningar, eller det som främmande handlande från utrikes orter, betalade, för friheten att här handla, och *påla-gäld* eller *hamn- och bro-penningar*; så att öfver hufvudet räknadt, hvart hushåll ej erlade mer än vid påls en mark, eller omkring en half R:dr Specie till Staden; men att 1521 och 1522 utskylderne voro nästan dubbelt högre, i jämnförelse mot mantalet, torde varit en verkan af K. påbudet, om en silfver-skatt öfver hela Riket, och Danska regeringens gamla Stats-konst i Sverige. Vid 1523 års upp-börds-summa, göres i Skott-boken den anmärkning att deraf 172 och $\frac{1}{2}$ Stockholmske mark influtit uti *Söverin* (*Norbys*) mynt, 160 m. 7 $\frac{1}{2}$ öre, i Danska klippingar, och endast 16 m. 3 öre uti Svenskt mynt och klippingar. Så ha-

de det fämre myntet, jagat det bättre ur rörelsen *).

Uti Stockholms Stads räkenskaper för år 1550, beräknas mantalet på Borgare, som deras skott utgjorde, sålunda **):

Borgmästarne, Skottmannen, ibland Råd-männen och Cämnererne, voro fric.

Menige borgare som till namn och Skott:gr upptages.	.	.	.	183
Södra kvarteret.	.	.	.	80
Västra kvarteret.	.	.	.	119
Indra kvarteret.	.	.	.	84
Svenske Köpfvenner och Bådsmän i Staden (förmodeligen främmande Ombud eller så kallade Expediter).	.	.	.	154
Gråmunke-Holm	.	.	.	15
Södermalm.	.	.	.	16
				<hr/>

651.

Summan på Skott penningarne belopp sig till 4150 mark 4 öre.

Uti räkenskaperne för år 1558 upptages Skottpenningar af 390 Borgare, till en summa af	.	.	.	2687 m.	3 öre.
af köpfvenner	.	.	.	514	
af 23 Malmboer	.	.	.	15	7
				<hr/>	

Summa Skott:gr 3217.

Man kan här af icke komma närmare, än att blott ungefärligen dömma om de skattdragandes antal.

Efter ett korrt förslag på hela Borgeriska-pets öretal, så i Staden som på bägge malmarne,

*) Murberg Ibid. p. 119, 120.

**) Dessa räkensk. förvaras i Cammar-Archivo.

ne; vid taxeringen 1686, besteg sig det samma,	
till 125 öre; hvaraf skulle betalas contribution	
till vackt och Båtsmans-hället, à 141 d:r S:mt	
på hvarje öre	17,625
ytterligare inqvarteringen för	
K. M. Hof-Stat, Garde, Ar-	
tillerie på 1 öre 252 d:r	
S:mt *)	31,500

Summa 49,125.

Uti Öfverståhållaren *Baron Rosenhanes* relation om Stockholms Stad 1663, uppgifves Folkmängden derstädes, efter uppkrifning hafva utgjordt ett antal af 14,953 personer.

Om man af Pesten och dens förödelse, som ofta skall medtaga hälften af invänarne och ibland deröfver **); skulle någorlunda sannolikt kunna dömma, till folkmängden; så möter dock dervid den omständigheten, att uppgifterne om de dödas antal i Pest-tiderne äro sig olika, och således mindre pålitelige, att deraf kunna draga någon följd eller sannolik gissning. År 1451 grasserade Pesten i hela Sverige och dödde deraf 9000 människor i Stockholm, ibland hvilka, äfven var *K. Carl Knutssons Drott. Catharina*. År 1485 medtog Pesten i Stockholm 15,000 personer. I *Franfiscaner* eller *Minoriter* Munkarnes Diario finnes anteknat, att Stockholm i Pesten 1495 förlorade 18,000 Människor; men stora R. Kr. p. 535, förmäler derom:

"Sjutusend ok än flere
I Stockholm af Pestilentia dogo, ok än mere."

S 3

År

*) Öfv. St. Gr. Gyllensjörras bref 1686 till K. M. i Riks-Archivo.

**) Rosensteins tal i Wett, Acad. 1772 p. 4.

År 1565 döde i Pesten 18,000; år 1579, öfver 12,000; och 1623 vid pafs 20,000 *). I Archiater *Rosensteins* nyfs åberopade tal, förmäles att pesten 1710, i Stockholm medtagit 40,000 Människor, eller mera än hälften af Stadens invånare. Kalla vintren 1709, var ej skulden dertill, att pesten i Aug. månad påföljande året yppades i Stockholm. Den hitfördes med flyktingar ifrån Liffland och med deras kläder, hvilket intages deraf, att pesten först angrep det hufet vid Ladugårds Landet, hvarest de förste då togo herberge. Hade Norremalm och Staden då kunnat fredas med en riktig cordon, så hade pestens vidare utspidande, då strax kunnat hämmas (p. 7). De dödas antal i 1710 och 1711 års pest, utfättes i *Lour. Laurinii* Chronica till 20,000 och deröfver; hvilket ock instämmer, med den förteckning, som blifvit utdragen af alla församlingarnes i Stockholm, till Magistraten ingifne vecko listor, samt vederbörandes uppfattelser som med de fattiges begrafningar haft in-seende (tryckt 1782 in form. pat.); utgifven d. 15 Feb. 1711 och underskrifven af Stats-Secreteraren *Olof Brehmer*; hvilken utfätter antalet till 17,887 och deribland 768 borgare i Staden; men som många i begynnelsen blifvit bortburne och många hemligen bortförde, så betygas af Magistraten, att öfver 20,000 personer, i denna farsot blifvit hädanryckte. Af denna förteckning inhämtas, att i *Catharina* församling, de måste, eller 2452 personer dödt, och dernäst i *Clara och Olai*; eller 2134; såsom de folkrikaste och der äfven största delen af de fattigare invånare, då, som nu, förmodeligen bodt och vistats.

I det-

*) Loenhoms Sv. Arch. 1766. 3:0, p. 117.

I detta årabundradet räknades folkmängden i Stockholm, år 1751, till 55,700; och 1772 af mankön 32,921, och af qvinkön 39,523, tillfamman 72,444 *). År 1785 uppgifves den till ett lika antal, och hushållen till 11,169, samt för det närvarande (1798) till 80,000 eller något deröfver. Om döds-listorne i Stockholm, vinna samma rättighet som i andra större Städer, att nemligen efter ett visst förhållande få utmärka antalet af Stadens invånare; enligt den method som efter en *Halleij*, blifvit antagen af den uppmärksamme *Sussmilch*, och som anser hvar 28 lefvande, blifva årligen rof för döden i sådane Städer som närmast kunna liknas med Stockholm; så uppkommer i stället för 70,042 personer, när döds-listan innehåller 3241, ett antal af 90,748 lefvande, såsom förhållandet var under 10 år, 1764—1773, och i de senare 8 åren, då Stockholm per medjum årligen mistat 3312 genom döden, borde de lefvandes antal, beräknas till 92,736 st.; skulle åter de sista 6 åren 3540 antagas, blifver folknummern 99,120; men troligast i anseende till 1783 års stora Kopp epidemi, äger Stockholm för det närvarande (1785) omkring 95,000 lefvande inbyggare (Odhelii tal om dödligheten i Stoskholm d. 16 Feb. 1785, p. 21).

Hela folkstocken i Sverige uppgafs 1772, allenast bestiga till 2,590,442 och utflyttningarne räknades omkring 3000 personer årligen, som dock genom årliga inflyttningar, ansågs någorlunda kunna ersättas **). Om årliga folkökningen och afgången, är i inledningen till detta verk, redan nämnt.

S 4

Hvad

*) Uppfoft. Sällskap. Tidn. 1782, 8:o, p. 193.

**) Tabell Com, yttrande till K. M:t d. 26 Apr. 1780.

Hvad ändteligen hufens antal i Stockholm beträffar; så förhåller det sig relativt till folk-mängden, en indragen eller utvidgad rörelse, lefnads- och tänkesättet, en lättare eller svårare penninge tillgång; utom flere tillfälligheter, såsom fiendteliga anfall, stora eldsvådor, m. m.

Malmarne voro ganska litet bebyggde, i början af 15-hundrade-talet, och det fordrade fredeligare tider, en mera klok styrelse och snart 200 år, innan Stockholm kunde anses ibland de större och väl byggde Hufvud-Städer i Europa.

Hus och gårdar i Staden och på malmarne bestego sig till en summa af 3784 st., af hvilka 846 hörde skatt-skyldige Borgare till; de öfrige ägdes af andra frie Stånds-personer, efter en bifogad förteckning vid Öfverståthållaren Barón Rosenhanes äfvannämde relation 1663. Uti bilagan N. 49 uppgifves ock en förteckning på obebyggde tomter, nemligen i staden, bräd-bodar, stall och öde-tomter

På N. malm och Ladugårds-land.	41
På Söder malm	6

 121

År 1729 d. 10 Julii gjordes en början dermed, att uppteckna alla hus och gårdar, med sina nummer i hvart kvarter; och uppgifves antalet på private hufen till 4533 *). *Salvius* utfätter detsamma i Uplands beskrifningen 1741, till 5000.

Ett år 1766 i Martii månad författadt summariskt sammandrag öfver antalet af alla i Stockholm och på malmarne besintelige hus och gårdar, innehåller ett mindre antal, nemligen:

Adel,

*) Rüdling. p. 359.

Adel, Präster, Stånds-personer, som ej deltaga i inqvarteringen	-	2219
Borgare och de som draga inqvartering	-	1763
Fabriks-iddkare, som bestrida deltagande i inqvarteringen	-	212
Kronans, Stadens, Kyrkor och Publike Verks hus	-	155
Obebyggde tomter	-	113

Summa 4462

Efter en förteckning öfver Qvarteren och Egendomarne i Staden och dess förstäder 1782; vo-

ro i Staden Qvarteren	98	Egendom.	568.
N. malm. Claræ förfam.	61	—	378.
Kungsholmen	27	—	152.
Adolph Fredr.	62	—	338.
Jacobi	29	—	292.
Johannis	23	—	181.
Ladugårdsland.	55	—	577.
S. malm Mariæ förfaml.	84	—	637.
Catharinæ förfaml.	110	—	1014.

Summa 549 — — 4137.

Ehuru ingen noga uppgift på hufens nu varande antal, kunnat erhållas, synes dock de många tillbyggnader, på de senare 30 åren; hvartill penninge öfverflödet; uppstegrade hyror; ett tillskapat behof af flere rum; främmandes och Landtmäns inflyttningar till Staden, med flere orsaker, hafva bidragit, gjöra den beräkningen ganska trolig, att hufen i Stockholm, nu stiga till ett antal af vid pass 6000 ft. Invånarnes fällhet och icke hufens antal, gjöra en Stads ära. (Linguet.)

Hufens värde i Stockholm, i anledning af en år 1787 författad taxerings-längd, till förhöjning i Brandvakts afgiften, beräknades sålunda:

Det presuntiva värdet R:dr 7,560,758. 27. sk.
Föfäkrings-värdet. - - 6,303,827. 33.

Man vill ock här bifoga, en förteckning på Stockholms Stads Publique hus, &c. 1782.

I Sjelfva Staden.

1. Öfverståhållare-Residencet.
2. Nya Rådhuset vid Ridarhus-torget.
3. Beurfen.
4. Huset tre Kroner, eller Malmens Källare.
5. Fransyska Kyrkans hus.
6. Stor-Scholan.
7. Auktions-huset,
8. Accis-huset.
9. Tvänne Sprut-hus vid Riddarholms-canalen.
10. Norra Viſtualie-vågen.
11. Stora Sjö-tulls hufet.
12. Packhuset.
13. Södra Ström-qvarn och qvarnhaus-Källaren.
14. Söder Slacktar-hus.
15. Söder Fiskar hus.
16. Stenbod-byggnad på Västra stenbron vid Mälaren.
17. Slufsmästare-huset.
18. Stenbod-byggnad vid Benike-brinken.
19. Norra Kokhuset.
20. Södra Kokhuset med Spruthus.

På Norremalm.

21. Stora Castenhofs hufet.
22. Lilla Castenhof.
23. Norra Slacktare-huset.
24. Norra Fiskare-huset.
25. Parnmätare hus vid röda bodarne.
26. Sprut-

26. Sprut-hus derstädes.
27. Mätare och Sprut-hus vid Hötorget.
28. Parmmätare-hus vid Mäster Samuels gränd.
29. Norra Surbrunn med defs hus och byggnader.
30. Parmmätare-hus vid Packare-torget.
31. Tvänne Spruthus på Ladugårdslands torg.
32. Material-hus vid Packarhus-torget.
33. Häll-Stall derstädes.
34. Brand-stege-hus derstädes.
35. Parmmätare-hus på Kungsholmen.
36. Spruthus derstädes.
37. Artilleri-Bostället på Ladugårdslandet,
På Södermalm.
38. Stora Järn-vågen med defs hus och byggnader.
39. Södra Stads-huset.
40. Parmmätare hus i Stads-gården.
41. Södra Victualie-vågen.
42. Spruthus på S. Mariæ Kyrkogård.
43. Sprut-hus på Catharinæ Kyrkogård.
44. Spruthus på Ny-torget.
45. Nya Gillstugan på Hornsgatan.
46. Arbets-hus på Göthgatan.
47. Mätarehus och Corps de Garde på Södermalms torg.
- Stockholms Stads Tullar och tull-hus.*
1. Norre tull med 2:ne tull-hus.
2. Rostags-tull med defs tull-hus.
3. Carlbergs D:o.
4. Ladugårdslands D:o.
5. Blockhus udds, med tull- och hamn-Inspektors-hus.
6. Danviks tull och tull-hus.
7. Skants tull med D:o.

8. Horns tull med D.o.
9. Långholms tull med D.o.
10. Långholms vinter-tull och tull-hus.
11. Hammarby tull och tullhus.

Torg, Hamnar och Platser.

1. Stortorget.
2. Köpmanstorget.
3. Riddarhus torget.
4. Munkbro torget med defs hamn.
5. Skepps-bron med defs hamn.
6. Kornhamns torg med defs hamn.
7. Järn-torget.
8. Södermalms torg.
9. Adolph Friedrichs torg.
10. Stads-gården med defs hamn.
11. Ny-torget.
12. Norrmalms torg.
13. Jacobi torg.
14. Torget vid röda bodarne med defs hamn.
15. Hö-torget.
16. Ox-torget.
17. Packare-torget med defs hamn.
18. Ladugårdslands-torg.
19. Träsk-torget.
20. Söder Fiskare-hamn.
21. Norre fiskare-hamn.
22. Bödels-backs och Järnvågs Västra hamn.
23. Järn-grafvens Östra hamn.
24. Barlast-platzen och hamnen vid Catharinæ bergén.
25. Ragvalds bro-hamn.
26. Skinnarviks hamn.
27. Tegelviks hamn.
28. Ny-bro hamnen.
29. Grefbro hamnen.
30. Blasieholms hamnen.

31. Arsenals-hamnen.
32. Kungsholms-torget med desfs hamn.
33. Kungsholms tegel-Laftageplats och hamn.

X CAPITLET.

Om Kröningar, Riksdagar och högtideliga intåg i Stockholm.

§. 1.

Ehuru väl allt som händt i Stockholm, icke hör till desfs Historia; torde dock något här böra antecknas, om Kgl. Kröningar, Riksdagar och högtideliga intåg; såsom mera märkvärdiga, fast än beskrifningen, om förstnämde ämnen, egenteligen hör till Rikets allmänna historia.

Det är allmänt bekant att Krönings-seden, i hedna tiden, bestod i ett graföl, efter den framfarne Konungen, då Arfvingen eller Esterträdaren till Thronen, fatt på en pall, framför högfädet, då ett stort horn eller drikskäril inbars, som kallades Brage-Bägaren, hvilken han uppståndande, emottog och höll då ett kort tal, hvaruti han förfäkrade hålla Landets lag, skydda sitt folk, hämna företrädarens död, öka Rikets Landamären, m. m. hvarest han uttömde Bägaren, steg på Thronen och var Konung.

I det stället uppkom i Catholske tiden, då allt skulle signas, vigas, och helgas, af de andeliga fädren; att Konungarne skulle Krönas med viffe Ceremonier, och att denna högtideliga act, skulle förrättas af Kyrkans högt ansedde Prelater; innan Konungen anfågs, för en laglig och fullmyndig Konung. Enligt den på mötet i Telge 1279, gjorde lag, skulle den blifva banlyft och alldrig kunna Krönas till Sveriges Konung, som

31. Arsenals-hamnen.
32. Kungsholms-torget med desfs hamn.
33. Kungsholms tegel-Laftageplats och hamn.

X CAPITLET.

Om Kröningar, Riksdagar och högtideliga intåg i Stockholm.

§. 1.

Ehuru väl allt som händt i Stockholm, icke hör till desfs Historia; torde dock något här böra antecknas, om Kgl. Kröningar, Riksdagar och högtideliga intåg; såsom mera märkvärdiga, fast än beskrifningen, om förstnämde ämnen, egenteligen hör till Rikets allmänna historia.

Det är allmänt bekant att Krönings-seden, i hedna tiden, bestod i ett graföl, efter den framfarne Konungen, då Arfvingen eller Esterträdaren till Thronen, fatt på en pall, framför högfädet, då ett stort horn eller drikskäril inbars, som kallades Brage-Bägaren, hvilken han uppståndande, emottog och höll då ett kort tal, hvaruti han förfäkrade hålla Landets lag, skydda sitt folk, hämna företrädarens död, öka Rikets Landamären, m. m. hvarestefter han uttömde Bägaren, steg på Thronen och var Konung.

I det stället uppkom i Catholske tiden, då allt skulle signas, vigas, och helgas, af de andeliga fädren; att Konungarne skulle Krönas med viffe Ceremonier, och att denna högtideliga act, skulle förrättas af Kyrkans högt ansedde Prelater; innan Konungen anfågs, för en laglig och fullmyndig Konung. Enligt den på mötet i Telge 1279, gjorde lag, skulle den blifva banlyft och alldrig kunna Krönas till Sveriges Konung, som

som efter den dagen, understod sig, fånga, fördrifva eller dräpa, en af församlingen Krönd Konung.

Magnus Erlingsson skall hafva varit den förste Konung i Norrige som blifvit Krönd 1151, och före den tiden, lärer ingen Konung i Sverige kunna uppvisas, som med några Krönings-Ceremonier, intagit sin Thron; bland dem skall *Erich Knutsson* varit den förste som 1210 blifvit Krönd *).

Upsala har af älder blifvit anfedd, såsom Svea Konungars Krönings-Stad. Landslagen VII Capit. lyder derom: *Nu thå Konunger will, skall han i Upsalom wighias och Krönas eller och annan stadz. i Rike Sino, efter vilja och fallom sinom: Tho af Erche-Biskope hållst, för wärdoghet skuld bäggia thera.* Efter häfdernes anvisning hafva dock åtskillige Kröningar, skedt i Stockholm, hvarå härefter en korrt förtekning följer.

Märkeligt är hvad Biskop *Brask*, skrifver till K. *Gustaf I.* ex. Lincopia die S. Canuti 1523: "Käre Nådige Herre, är mitt fullkomlige råd, att Eder Nåde, ej längre fördröjer Eder Nådes Kröning för någor saker, Eder Nåde sjelf befinner yttermera än jag skrifva. Det finnes i sanning att K. *Karl* wardt korad helga Lekama tid i Stockholm, hyllad på Mora Sten S. *Peders* afton, dernäst ock Krönd i Upsala S. *Peders* dag, af Biskopen i Linköping, och vårfrudag visitationis dernäst, sedan Erke-Biskop *Jöns* var vigd, Krönt han Drottningen samma dag, under Högmesföne och hvar Eder Nåde tackes det skulle ske, annen städes än i Stockholm, der jag intet tillråder, för en obeständelige ände, der hafver alltid efterföljt, sätter jag till Edert eget bröst, råd, som

*) Botin S. R. H. p. 294, 211.

som befins af Cronikom och manaminne, som än lefva" *). Sedan 5 Konungar som icke Kröntes i Uplala, *Valdemar, Birger Magnuffon, Magnus Smek, Johan II och Christiern Tyran*, för deras elaka regering skull, blifvit ifrån Thronen stötte; så skall Uplala efter Professor *Schefferi* berättelse, blifvit hållen för en lyckeligare Kröningsstad, än någon annan i Riket **).

Peringsköld med åberopande af *Gistonis* Chronika, säger att *Magnus Erichsson Smek*, tillika med sin Drottning *Blanca* blifvit Krönd i Stockholm 1335, på sitt 19 år. En annan berättelse utfätter årtalet 1336, med tilläggning att åtskillige Riddare blifvit slagne af Cherubim och Seraphim. Denna Kröning skall blifvit förrättad af Erke Biskop *Petrus Philippi* ***).

Christian I. blef antagen till Konung i Sverige d. 24 Junii 1457. *Johanner Magnus* och *Loccenius*, säga honom hafva blifvit Krönd i Stockholm; men Rim-Crönikan, att han for i hast till Moraften och Uplala. Derutinnan instämmer *Botin*, som utsätter hyllningen d. 28 Junii vid Moraftenar och Kröningen d. 30 derpå följande i Uplala 1457.

K. *Johan II.* eller K. *Hans* kallad, förenämde K. *Christians* son, förut utkorad till Fadrens Efterträdare, på mötet i Calmar 1483, hyllades på Stockholms Rådhus och Kröntes i Stadens Storkyrka d. 25 Nov. 1497. Han dubbade då 50 Riddare, och misfsbruket sträckte sig så långt, att ock barn i vaggan, blefvo gjorde till Riddare. Rimkt. beskriver huru de som önskade få
fine

*) Link. Bibl. Hand. 2 Del. p. 195.

***) Berättelse om alla K. Kröningar i Sverige. Stockh. 1771, 8:o.

****) Rhyzelii Bisk. Cr. p. 39.

sine män till Riddare för att få kallas Fruar; mycket bidragit, att *Johan* blef till Konung antagen. Hans Drottning *Christina* Kröntes i Stockholm 1499. (Rimkr. 2 Del. p. 367).

Christiern Tyrän, K. *Hans* Son, lät hylla sig på Norremalms torg, och firade 3:ne dagar derefter d. 4 Nov. 1520 sin Blod-Kröning i Stockholm. Till Svenska Rådets och hela Adelens förakt, lät han icke allenast bära alla Regalierne af Danska Riks-Råd; utan dubbade ock idel Danske Höfvits-män; men ej en enda Svensk, till Riddare; hvartill han som orsak lät utropa, att som Riket var vunnit med svärd, förtjente ingen Svensk en sådan ära *).

Detta svärdet var hans fallka och menediga löften.

Karin Månsdotter K. *Erich XIV:s* gemål, Kröntes till Sveriges Drottning i Stockholms Stor-Kyrka d. 5 Julii 1568. Hännens upphöjelse var ock en orsak till Konungens fall.

Drottning *Christina*, K. *Gustaf Adolphi* Dotter, emottog Regeringen d. 7 Dec. 1644 och Kronan d. 20 August. 1650, den hon gaf åt sin Efterträdare 4 år derefter. Om denna högtideliga Kröning har man en omständelig berättelse, uti *Gyldenstolpes* Politica. Åbo 1657, 12:o, p. 152, som utlätter Kröningsdagen d. 20 Octob.; och i *Ziervogels* Afhandl. om Sv. myntet p. 210.

K. *Carl Gustafs* Gemål, Dr. *Hedevig Eleonora*, Kröntes d. 26 Oct. 1654.

Dr. *Ulrika Eleonora*, K. *Carl XI:s* Gemål, d. 25 Nov. 1680.

Konung *Carl XII.* satte Kronan på sig sjelf d. 14 Dec. 1697 och sedan hafva uti innevarande Årahundrade, alla Kongl. Kröningar skedd i Stock-

*) Botin I, c. p. 511.

i Stockholm; undantagandes Dr. *Ulrica Eleonoras*, som sedan hon blifvit utvald och emottagit hyllningen af Rikfens Ständer; förmente att det ej skulle vara lyckosamt, att krönas i Stockholm, efter som des's Herr Broder, som der blifvit krönd, haft så mycken motgång; hvarföre Hon beslöt att Krönings-Acten skulle ske i Upsala, till hvilken ort fördenskull, en ganska stor del af R:s Ständer, voro Hanne följaktige, och gick Kröningen derstädes för sig, d. 7 Mart. 1719^{*)}.

Konung *Fredrich I:s* Kröning skedde i Stockholm, d. 2 Maji 1720.

K. *Adolph Friedrichs* och Drottning *Lovisa Ulricas*, d. 26 Nov. 1751. Vid detta höga tillfälle, gjordes af Jouvelleraren *Almgren*, åt Drottningen en ny Krona, som tillfammanslutt vägde 37 lod, och var firad med 695 Diamanter. Man har den afritad och stucken i Koppar af Håf-Intendenten *Rehn*.

Den sista Kongl. Kröning i Stockholm firades d. 29 Maji 1772 då K. *Gustaf III* och Des's Gemål, Dr. *Sophia Magdalena* kröntes i Stockholms Storkyrka. Solemniteterna och Decorationerna vid K. *Adolph Friedrichs* begrafning och vid Kongl. Kröningen 1771 och 1772, äro i koppar stuckne af Prof. *P. Floding*, i 23 plancher.

De ifrån äldste tider tillbaka olika bruk och Ceremonier, samt Regaliernes antal, som varit än flere, än färre, vid Kgl. Kröningar, m. m. synes vara ett ämne, som väl skulle förtjena en särskild afhandling.

§. 2.

Att här beskrifva alla i Stockholm hållne Riksdagar och möten, sedan 1282, då det be-
I Bandet. T kan-

*) Hist. märkv. Stockh. 1767. 3:o, 2 Del. p. 259.

kante Helgeandsholms beslut affattades; skulle antingen blifva af större vidlöftighet, än stället här synes medgifva, eller allt för ofullkomligt, om blott de årtal skulle uppräknas, på hvilka möten och herredagar i Stockholm blifvit hållne. Att icke aldeles svika deras fordran, hvilka i detta ämnet äska någon underrättelse (som egentligen bör fökas i Riks-Historien) vill man här meddela, hvad *Peringsköld* i enahanda ändamål anteknat; med hvad man ur häfderne derom korteligen utdragit.

Vid Riksdagen i Stockholm 1320, blef Junker *Magnus*, som var af Ständerne, vid en deras sammankomst i Stockholm 1303, korad till sin Faders, K. *Birgers* efterträdare; jämte Riksdrotten *Johan Brunke*, med flere, dömde till Döden, för delactighet, i det ryktbare Brodermordet, i Nyköping.

År 1335 samlades R:s Ständer att bivistä K. *Magnus Erichssons* Kröning.

På en herredag i Stockholm d. 21 Jan. 1504 valdes *Svante Sture*, till Riksföreståndare.

År 1517 anklagades Erke-Biskop *Gustaf Trolle*, att hafva fört avog Sköld emot Riket; dragit Utländsk här på sitt Fosterland, m. m. hvarföre han blef dömd ifrån Ämbetet och att hans Slott *Stake* skulle nederrivas; men han för sin person, njuta sin leigd till godo. Biskopedet Stockh. S:t *Catharinæ* dag 1517. (Rimkr. P. 435).

Uti K. *Gustaf I:s* tid hölls åtfkillige möten och herredagar, på flere ställen i landet; äfven i Stockholm ett möte 1525, då en varning utfärdades till menige man i Dalarne, att hålla sig faste till K. *Gustaf*. All Kyrko tionden beviljades då för det året, till Krigsfolkets underhåll.

År 1526 i Aug. månad, afhandlades på Riksdagen, om Rikets gälds betalande; om Krigsfolks utgörande; om en allmän Krigsgård; om en allmänlig vapnesyn, och om förbund med Holländarne; ändock det var de Lybke högeligen emot.

År 1560 hade Konung *Gustaf R:s* Ständer, sista gången i Stockholm förfamlade, då han gjorde sitt testamente d. 1 Julii s. år, och Ständerne gifvo sitt beslut och förskrifning om trohet emot Konungen och Hertig *Erich*, d. 30 Junii 1560. Konungen tog då ett faderligt afsked af sitt folk. (Tegels Hist. p. 375).

Följande Riksdags beslut, äro i Stockholm utfärdade under K. *Erich XIV:s* Regerings tid.

År 1563, emot Hertig *Johan* af Finland; 1565 i Apr. om Kriget emot de Danske, och om Konungens giftermål; 1566 d. 10 Mart. om de Danskes hårda fredsvillkor; samma gång d. 11 Mart. om K:s giftermål och Svenska lagens tryckande samt ändring i vissa delar; 1568 d. 20 Aug. om fred eller stillestånd med utländske fiender, enkannerligen med Danmark och Polen.

Uti K. *Johan III:s* tid, hölls en Herredag i Stockholm d. 25 Jan. 1569, då beslutet i Upsala 1567, angående K. *Erichs* förhållande emot *Sturarne* och flere, casserades och upphäfdes, samt K. *Erich* och hans Arvingar, dömdes ifrån all rätt till Svea Rike. År 1571 d. 25 Jan. beviljades en 10:de del, af Guld, Silfver, penningar och lösören, till Elfsborgs lösen. År 1590 d. 7 Martii då Arfföreningarne 1539 och 1544 stadfästades och K. *Johan* gjorde sitt testamente.

På Riksdagen i Stockholm 1597 afhandlades, enligt Riksdags-beslutet d. 14 Aug. s. å. om en legation till K. *Sigismund*; om oroligheterna i Finland, om Rikets Råd, som föntrat

fig ifrån R:s Ständer, och om Söderköpings och Arboga besluts handhafvande. Riksfens Ständer sammanträdde sedan i Stockholm, på Hertig *Carls* kallelse, och i det utfärdade beslutet d. 24 Julii 1599 antogo Hertig *Carl* till deras Herre och Regerande Konung, så framt K. *Sigismund*, innom 6 månader, ej ville infända sin son, att under Hertig *Carls* uppseende, uppfostras i Evangelii lära. Vidare afhandlades om Hertigens resa till Finland; om de fängne Råds-Personers förhör och ranslakning; om afvekne underfåters stemplingar emot Riket, och om Regeringens förvaltande, i fall Hertigen till lifvet något vidkomne.

Uti Riksdags beslutet d. 17 Jun. 1602, uppskjuter Hertigen ytterligare, att emottaga Kronan; vidare förekommer om Kyrko-ordningen och Messiebokens förbättrande; om Successionen efter Hertigen; om ett Råd som Hertigen utsedt; om lagbokens öfverseende; om rättare-ting och Konungs-räffs; om mål och vigt; om Svenska Bibels tryckande, sådan som den då öfversedd var. m. m.

År 1609 d. 15 Aug. beviljade Ständerne ytterligare Krigs-hjelp.

Uti K. *Gustaf Adolphi*s tid hafva R:s Ständer i Stockholm varit samlade 1612 i Nov. och öfverlagdt om ogrundade ryckstens förekommande, om freds afhandling med Polen, om Hertig *Carl Philips* affändande till Rytsland, samt Kriget med Danmark.

År 1613 d. 22 Julii om contribution till Elfsborgs löten. m. m.

År 1620 d. 17 Martii om freds-villkoren med Danmark, om gränse-skilnaden emellan Sverige

rige och Ryfsländ, om stilleståndet med Polen, om contributioner till Kronans gälds betalande.

År 1621 d. 21 Junii om Kriget med Polen och hjälp till dess utförande.

År 1622 d. 7 Maji om Krigs-hjelp, och om tull och accis, som Ständerne då först beviljade, på alla ätelige och förnötelige varor.

1624 d. 7 Apr. om Krigs- och lands-hjelpen; om Krigs-folks utskrifning; om ett General-Consistorii inrättande; om hjälp till den fattige Schole-ungdomen, m. m. Uti Borgerfkapets biaffsked vid samma Riksdag, beviljades ett sammanfokott af 33,888 d:r till ett Compagnie Sjö-folks underhåll och befordning; hvartill *Stockholm* skulle utgöra 4750 d:r; deslikes till arméens och flottans proviantering: 4500 T:r Öl, 3500 T:r Bröd, 150 lispund Smör, 50 Skepp:d Kött och Torr-fisk, 204 t:r salt och 125 t:r Ströming, samt *Norremalm* 1000 t:r Öl, 1000 t:r Bröd, 45 lisp. Smör, 10 skepp:d Kött och torr-fisk, samt 25 t:r Ströming.

1625 d. 2 Apr. beviljades en tull af all Säd och Spannemål, som föres till qvarn att mallas, ehvad qvarnen tillhörde Kronan, Frället eller Skatten, då ock *qvarntullens* storlek för hvar ländesort utlattes.

1627 d. 15 Jan. beslöts angående Krigs-folks utskrifning; om Boskaps och Båtsmans-hjelpen.

1627 d. 24 Dec. om Fröken *Christinas* arfsrätt till Sveriges Krona; om Boskaps-hjelpen och qvarntullen, och om ett utfkatts utnämmande af alla 4 Ständer, med hvilket K. M. kunde några himligheter förhandla, som Riket magt uppåligger. Derutinnan förordnades af *Stockholm*, Borgmästaren *Hans Hindrichson*, *Mathias Trost*,

Borgmästare i Norre förstad och *Anders Hindri-
son* Rådman i Stockholm.

1629 d. 29 Junii, om Krigets fortsättande
i Tykland; om mantals- och boskaps hjelpens
utgörande, och om Söderländske Compagniet.

1630 d. 14 Maji om stillestånd med de Po-
ler, om Arméens förstärkning, m. m.

1631 d. 7 Junii om Tyska Kriget till de
Evangeliske Ständers bistånd — om nya utskrif-
ningar m. m.

1632 d. 18 Feb. beviljades ytterligare Krigs-
hjelp. Äfven som vid Riksdagen 1632 d. 16 Nov.

Uti Drottning *Christinas* tid, äro följande
Riksdags-beslut i Stockholm daterade.

1633 d. 14 Martii då *Furttinnan* och Frö-
ken *Christina* förklarades för Svea Rikes Drott-
ning — stadfästades Uplala mötes beslut 1593 —
om de 5 Riks-Ämbeten, och om Krigets fort-
sättande.

1634 d. 5 Martii afhandlades om en lega-
tion till Ryfsländ, till fredens befastande; om sa-
lig K:s liks begrafning, m. m.

1634 d. 29 Julii då Salig K. blef begraf-
ven, och R. Ständer tillfode Dr. tro och huld-
skap; K. *Gustaf Adolphi*s Regerings ordning fast-
stältes och Enke-Drottningens lifgeding bekräfta-
des, m. m.

1635 d. 12 Nov. angår 26 års stillestånd med
Polen; om skjuts- och gästning, samt *Koppar-Com-
pagniet*.

1638 d. 22 Feb. om tillståndet, i anseende
till utrikes magter; om Arméens underhåll; om
Kyrko-tionden — tull och accis, om mått och
vigt, med flere hushålls-ärender.

1642 d. 23 Feb. om freds-underhandlin-
gar; om förbund med K. i Frankrike, General-
Ra-

flaternes och K. i Portugal; om utskrifningar m. m.

1643 d. 20 Nov. om det Tyska Krigsväsendet; om ytterligare utskrifningar &c.

1644 d. 7 Dec. om Regeringens emottagande af Dr. *Christina*; om freds-*underhandlingar* och Krigs-hjelp.

1647 d. 22 Martii om fredsverket; om be-*villningar*; om hög-djurs fredande; om skjuts och gästning; om Kröningen.

1649 d. 20 Martii om fred med Kejsaren; påminnelser om Kröningen; om utskrifningar, och åtskillige hushållsmål.

1650 d. 6 Nov. Celebrerades Kröningen; och afhandlades om mantals och qvarntulls-p:gars utgörande; om Hertig *Carl Gustafs* arfsrätt till Kronan m. m.

1652 d. 24 Dec. om en Knechte-skrifning i 3:ne år; om flottans tillrustning; om Contributioners utgörande, m. m.

Under K. *Carl Gustafs* Regering samman-*kallades* Rikets Ständer till Stockholm 1655. Beslutet af d. 25 Junii i. å. utfäster hjelp till Rikets försvar; omtalar återkallandet af de gods som Kronan afhände blifvit, och deras reduc-*rande*, m. m.

Efter K. *Carl Gustafs* timade död i Göthe-*borg*, samlades Rikets Ständer i Stockholm 1660, och uti Riksdags beslutet d. 3 Nov. i. å. erkän-*na* Arf-Fursten *Carl* för deras Konung; stadfästade den då antagne Regerings-formen; fastställte Enke-Dr. *Lifgeding*, m. m.

1664 d. 27 Aug. handlar om fred med Ri-*kets* grannar; om religions bibehållande i dess renhet; om försvars-*verket*; om revisions-stad-*gan* och andra författningar; om Kyrko-ordnin-*gens*

gens öfverseende; om Bankens administration, m. m.

1668 d. 22 Sept. om lagens och Kyrko-ordningens förbättrande; om Banken under R. Ständers förvaltning; om myntväsendet; om Landt-Regementernes completerande m. m.

1672 d. 18 Dec. betackas regeringen för dess hafde omsorger, sedan K. *Carl XI* sjelf emottagit Rikets styrelse.

1680 d. 22 Nov. Ständerne betyga sin erkänsla för erhållen fred; bevillja till Flottans i-ständsfättande, och Arméens recruterande; åtaga sig en extraordinarie bevillning; samtycka till reduction, m. m.

1682 d. 16 Nov. Ständerne tillerkänna K. den magten att göra lag, dem oåtsporde. D. 22 Nov. s. å., att K. äger lähn lähna, såsom fullmyndig Konung; och i Riksdags-beslutet d. 3 Jan. 1683, att Kronan ärfves inpå K. Maj:ts och Hännens Maj:it Drott:ns lifsarvingar; att den upprättade Regerings stadgan, skulle vid K. M:ts fränfalle efterlefas; att 1660 års Protocoller angående K. *Carl Gustafs* testamente, skulle såsom brottflige anses och annulleras; att K. äger disponera om Drott:ns lifgeding; och vidare ang:de reductions verket, redogörelse för administrationen under K:s omyndiga år, m. m.

1686 d. 9 Nov. antages den öfverfede Kyrko-ordningen; gillas vidtagne författningar ang:de löningsstaten, Arméens fättande på en säker och ständig fot, om magaziner och fästningars förbättrande, om flottan, om Rikets handel, m. m.

1689 d. 19 Martii erkännes K:s omsorger till befrämjande af Rikets välfärd; cassetas några förgräpelige protocoller ang:de Konunga-magten; utläfvas bevillningar till Rikets fättande i försvarsstånd.

1693 d. 20 Nov. om Dr. *Ulrica Eleonora* affidande och begrafning; om förändring i den förut faststälte Regerings-ftadga; om fuccellion vid K:s fränfalle. Konungen fordrade denna gången af R. St:r hvarken bevillning, byggnings-hjelp till Slottet, eller begrafnings-gård.

1697 d. 29 Nov. efter K. *Carl XI:s* död, fammankommo R. Ständer, att bivifta K:s begrafning; anhålla att K. fjelf ville åtaga fig Rikets ftyrrelfe, och det påbegynte mediations-verket; erkänna den afledne K:s vifa ftyrrelfe; och att K. vid anträdet till Regeringen icke fordrat hvarken begrafnings- Krönings- eller Slotts-hjelp, eller någre bevillningar.

Denna Konungen befvarade icke fjine trogne Ständer med många Riksdagar.

Ifrån 1719 til och med 1789, hafva under trenne Konungars regering, 18 Riksdagar i Stockholm blifvit hållne, af hvilka 1765 års Riksdag var den längfta och medtog en tid af 22 månader; hvaremot 1786 års Riksfens Ständers möte, var det kortafte, fom inom en månad och 23 dagar var både börjad och flutadt.

1719 d. 20 Jan. fanlades R:s Ständer, efter K. *Carl XII:s* timade död. Det oinfränkta Enväldet affkaffades; Drottningen utvaldes till att föreflå Regementet; en ny regeringsform antogs, d. 21 Feb. 1719; Drott. *Ulrica Eleonora* gaf fin förfäkran, blef Krönd i Uplala och Riksdagen flöts d. 30 Maji fjamma år.

1720 d. 14 Jan. Drott. *Ulrica Eleonora* öfverantvardade Riks-ftyrelfen, med R:s Ständers famråd, till fin Gemål, Arf-Prinfen af Hefen, K. *Fredrich I.* d. 24 Martii. Regerings-formen af d. 2 Maji 1720 bekräftades; Konungen

Kröntes; en freds-hjelp beviljades, och Riksdagen slöts, d. 7 Julii s. å.

1723 d. 16 Jan. Den slutne freden confirmerades, en Riksdags ordning stadfästades d. 17 Oct. Bevillningen faststältes; Privilegier utfärdades för R. och Adelen, samt Prästerskapet. Riksdagen slöts d. 17 Octob. 1723.

1727 d. 15 Jan. accederades till Hannover-ske alliancen; påmintes om Lagbokens och Kyrko ordningens utarbetande; beviljades lön och betalnings-afgift; m. m. Riksdagen slöts d. 5 Aug. 1727.

1731 d. 16 Jan. granskades fem balkar af nya lagen; samtycktes Konungens resa till sina Arfländer. Riksdagens slut d. 19 Jun. 1731.

1734 d. 14 Maji förbund med Danmark; antogs nya lagen; Banken öppnades till lån m. m. Ständerne åtskildes d. 14 Dec. s. å.

1738 d. 13 Maji Riksdagens början, des slut d. 18 Apr. 1739. Förbund med Frankrike; förändringar med Rådet; hushålls-författningar; skulders betalande till Ottomanniske Porten, m. m.

1740 d. 14 Dec. till d. 22 Aug. 1741. Krig med Ryssland; fri Religions-öfning för de Reformerte; Manufacturernes förkofran.

1742 d. 20 Aug. till d. 12 Sept. 1743. Dr. *Ulrica Eleonoras* begrafning. Dal-*Almogeus* uppror; Konunga val; Fred med Ryssland.

1746 d. 15 Sept. till d. 14 Dec. 1747. Trohets-ed till Thron-följaren, Hans Kongl. Höghet *Adolph Fredrich*; glädje öfver Prins *Gustafs* födelse; förbund med Preussen; om flottans istånd-sättande; om öfverflödets hämmande; om Fabrikerne, m. m.

1751 d. 16 Sept. till d. 4 Jun. 1752. Kon. *Fredrichs* begrafning; Kongl. Kröningen; Begravnings-

nings- och Krönings-hjelp; K:s resa till Finland;
utbyte emellan Fursteliga andelen af Hollstein,
emot Oldenburg och Delmenhorst m. m.

1755 d. 13 *Oct.* till d. 21 *Oct.* 1756. Grund-
lagarnes verkställighet; förrådiska anläggningar;
R:s Ständers Commission; tractat med Danmark.

1760 d. 15 *Oct.* till d. 21 Jun. 1762. Del-
tagande i Tyska Kriget; freden med Preussen;
Kron-Prinsens inträde i Rådet; en ny Octroy med
Ost-Indiska Compagniet.

1765 d. 15 *Jan.* till d. 15 *Oct.* 1766. Ve-
xel-Contoiren; Kungsgårdarnes borrtarrenderande;
Uppror i Elfsborgs län; Bröllops-gärd; öfver-
flöds-förordning.

1769 års Riksdag, börjad i Norrköping d.
19 Apr. slutad i Stockholm d. 30 Jan. 1770.
Om Regeringens nedläggande af K. *Adolph Fried-*
rich; om Banco-lån, om Prinsarnes utrikes resa.

År 1771 d. 13 *Jun.* till d. 9 Sept 1772. K.
Adolph Friedrichs begrafning; Konunga-förfäkran;
Kröning, Regements-förändring, ny Regerings-
form, Wafa-Orden.

1778 d. 19 *Oct.* till d. 26 Jan. 1779. Kron-
Prinsens *Gustaf Adolfs* födelse, Ridarhus-ord-
ning, fri Religions-öfning, mynt-realisation, m. m.

1786 d. 1 *Maji* till d. 23 Jun. f. å. Ex-
plication af några ställen i Regerings-lagarne,
lagfrågor, Oeconomiska författningar.

1789 d. 26 *Jan.* till d. 28 Apr. f. å. Sä-
kerhets-acten, ofrälse Ständens Privilegier, Krigs-
gärd, Bevillning till Riksgälden, Riksgälds Con-
toir m. m.

I äldre tider eller för 1680, vore Riksdag-
arne icke betungande för Staten, då inga arfvod-
den bestods, eller andra betydliga utgifter af
allmänna medlen utbetaltes. År 1644 fick her-
re-

redags-bönderne till uppehälle 306 d:r S:mt. År 1655 bekom 190 herredagsbönder, efter som Riksdags-beslutet syntes något dröja, 1140 d:r S:mt. År 1644 förärade K. M:t, Talemannen för Bönderne 30 ducater, samt lät till Bönderne som voro 314 utdela 1608 d:r S:mt. År 1678 erhöft Bondeståndets Taleman 100 d:r courant S:mt, samt 129 bönder 4 d:r hvardera, och de i från Finland en tillökning a 2 d:r hvardera. År 1680 anordnades för 205 Riksdags-Bönder 2 d:r S:mt för hvardera, samt för 40 Finska bönder, desutom 2 d:r för hvardera.

Sedan 1719 hafva åter Stats-Cassans utgifter, vid hvarje Riksdag ökats och blifvit mera betydliga. Åren 1719, 1720 och 1723, stego Riksdags-kostnaderne till 20,347, och till och med 1765 års Riksdag, vore till detta behof, ifrån 1719, in alles utbetalte 1,517,696 d:r S:mt.

Vid Riksdagen 1727 fick Landtmarkalken 40,000 d:r S:mt, som med flere Riksdags-behof utgjorde en summa af 53,333: 12: 16.

1731. Landtmarkalken 24,000 d:r och med andra Riksdags-utgifter, tillsammans 29,058 d:r.

1734 Landtmarkalken 24,000 d:r S:mt och med öfrige Riksdags omkostnader, 38,749: 7: 16.

För 1738, 1741, 1743, 1746 och 1751 utgifterne tillsammans beräknade, 316,490 d:r.

1756. Landtmarkalken 72,000 d:r; Talemannen i Präste-ståndet 30,000 d:r; Dito i Borgare-ståndet 30,000 d:r; Dito i Bondeståndet 18,000 d:r S:mt, med andra utgifter; summa, d:r S:mt 200,321: 4: 12.

1762. Landtmarkalken, 120,000 d:r. Talemannen i Präste- och Borgare-stånden, hvardera 60,000 d:r; i Bondeståndet 30,000 d:r, med hvad i öfrigt blifvit anordnadt; tillsammans 425,578: 2: 16.

1765.

1765. Landtmarskalken 90,000 d:r. Tale-
männen i Präste- och Borgare-stånden, hvardera
45,000, Dito i Bondeståndet 22,500, och Secre-
teraren i samma stånd 22,500 d:r S:mt, med det
mera; inalles: 433,820: 5: 16. Hvilka summor
utgjöra förenämde 1,517,696: 30: 12: d:r S:mt.

Ifrån 1772 hafva desse utgifter för Staten
blifvit ansefligen minskade och indragne.

De få ord, som utmärka gjöromålen vid
hvarje Riksdag, visa nogsam, huru nyttig och
angelägen, en fullständig Riksdags-historia skul-
le blifva; tjenande till mycket ljus i våra häf-
der.

§. 3.

Kongl. Personers högtideliga intåg i Stöck-
holm, hafver *Peringsköld* i sina samlingar, till
dagar och årtal anteknat, som här med några
tillägningar, intages.

Konung *Albrecht* i Martii 1365. Dr. *Margareta* 1398. Härom innehåller *Petri Olai* Mi-
noritæ Roskildensis, *Annales rerum Danicarum*:
"1398 Margareta Regina per deditionem accepit
castrum et civitatem Holmensem, fuitque ho-
nорifice et magna procesionis pompa introdu-
cta" *).

K. *Christopher* af Beyern d. 10 Sept. 1440.

K. *Hans* och Drott. *Christina* d. 26 Feb.

1449.

K. *Christiern* Tyrän d. 7 Sept. 1520.

K. *Gustaf I.* d. 23 Jun. 1523.

K. *Erich XIV.* som Prins 1544, som Konung
1560, äfven 1561 d. 12 Jul. efter Kröningen i
Upsala, då intåget skedde från Bolstomta äng,
der Konungen ifrån Galererne landsteg och an-
kom

*) Scriptores R. Danicarum, Jacobi Langebek. Hafniae
1772, folio, T. 1, p. 193.

kom genom yttersta Norre port, der en arcus Triumphalis var upprest *). 1563 d. 24 Junii och 1566 d. 29 Jan. såsom Segerherre öfver Rikets fiender.

K. *Johan III.* d. 30 Sept. 1568. Drott. *Catharina Jugellonica* d. 7 Oct. 1568.

K. *Sigismund* med Drott. *Anna* d. 30 Sept. 1593. Magistraten och 28 af Borgerskapet, skulle klädas uti långa Svenska kläder, med Svarta långa Sorgekappor, att stå för Konungen; emedan Hans M:t var, i sådane forge-kläder, till lands förmodandes, alldenstund hans Herr Fader, K. *Johans* lik, låg än åfvan jord. (Stadens Tänkebok 1593 f. 94). Konungens intåg tillika med Drottningen, skedde ifrån Upsala, efter Kröningen d. 8 Martii 1594.

Den 24 Julii samma år drog han med allt sitt följe, ifrån Stockholm til Polen. (ibid. 1594 f. 174 v.). Privilegierne som Stockholms Stad af honom erhöillo, voro daterade, Elsnabben der K. länge låg borsfast. (ibid. f. 176).

Drott. *Maria Eleonora* d. 19 Aug. 1647.

Drott. *Christina*, d. 17 Aug. 1650 eller 31ne dagar för hennes Kröning; intåget skedde ifrån Fältmarskalken Gr. *de la Gardies* gods, *Jacobsdal*, (nu *Ulrichsdal*) vid hvilket tillfälle, en präglig äreport, vid tullporten var byggd, igenom Rikfens Råds föranstaltande. (Ziervogel l. c. p. 212).

Konung *Carl Gustaf*, som Generalissimus d. 18 Oct. 1650.

Drott. *Christina* ifrån Rom d. 1 Oct. 1660.

K. *Carl XI* och Enke-Drottningen *Hedevig Eleonora* d. 6 Feb. 1671.

K. *Carl XI* ifrån Upsala d. 10 Oct. 1675.
Drott.

*) Bergii Nord. Handl. f. t. p. 266.

Drott. *Ulrica Eleonora*, K. *Carl XI* Gemål
d. 24 Nov. 1680, ifrån Enke-Drottningens luft-
flott *Jacobsdal* (Ulrichsdal). En Åre-port upp-
byggdes i Aug månad förut, som kallades Krö-
nings-porten; derå lästes följande:

Carolo XI. et. Ulrica. Eleonoræ.

Aug. Optim. Maxim.

Septentrione. Paccato.

Urbe. Adventu. Eorum. Recreata.

Votis. Publicis.

Summa. Omnium. Ordinum.

Alacritate. Susceptis.

S. Pqv. Stockh. Sacravere.

En utförlig beskrifning, om detta högtide-
liga intåg, läses ibland handlingarne till K. *Carl*
XI:s historia, förut återopade (6 saml. p. 60).

Konung *Fredrich I.* och Hans Gemål Drott.
Ulrica Eleonora d. 13 Oct. 1722.

K. *Fredrich I.* vid återkomsten ifrån Hessen,
d. 13 Nov. 1731.

K. *Adolph Fredrich* som Kron-Prins, d. 14
Oct. 1743.

Drott. *Lovisa Ulrica* som Kron-Prinssessa d.
4 Oct. 1744.

Drott. *Sophia Magdalena* som Kron-Prinsses-
sa d. 4 Oct. 1766. Intåget skedde från Carlberg;
deröfver är ett Kopparstick, hvarvid Ceremoni-
ellet vid detta högtideliga tillfälle är bifogat.

K. *Adolph Friedrich* och Drott. *Lovisa Ul-*
rica ifrån Riksdagen i Norrköping d. 26 Junii 1769.

Konung *Gustaf III* återkommen ifrån *Paris*
d. 31 Maji 1771, efter K. *Adolph Friedrichs* tima-
de död; då en äreport var upprest på Hornsgatan.

Hertiginnan *Hedevig Elisabeth Charlotta* ifrån
Nyckelviken sjöledes d. 7 Julii 1774, sedan hon några
dagar förut landstigit vid *Erstavik*. Drott-

Drottning *Frederica Dorothea Wilhelmina* af från Drottningholm, bilägers dagen d. 31 Okt. 1797. Om den vid detta tillfälle uppreste äreport, är något nämt i beskrifningen om Norremalm och röda bodtorget.

Här kan ock sluteligen anteknas, de högtideliga men sorgeliga äcter, då Konung *Gustaf Adolphs* lik, ankom till Stockholm d. 22 Junii 1634, hvarom angående Södermalm blifver förmålt; äfven som K. *Carl Gustafs* lik ifrån Götheborg d. 13 Maji 1660, sedan det astone förut anländt, till Bränkyrka Socken, som vägen till Stockholm då låg, innan födra vägen, öfver Hornfundet ännu var upptagen. Konung *Carl XII:s* d. Febr. 1719 ifrån Carlberg, och Enke-Drottning *Lovisa Ulricas* lik fjöledes ifrån Svartfjö d. 25 Julii 1782.

Anmärkning.

Vid det här förut p. 263 nämde hus på Kinftagatan anmärkes, hvad Wilkmans Eccl. verk i Del. p. 602 derom innehåller: att Magist. i Stockh. skall resolverat, angående de s. n. oförfönlige äckta makar, att de på Stortorget skulle vid en upptänd brasa sammanbindas; med undfäggelse, att den som droge den andra i elden, skulle mista lifvet. Dessle makar skola derefter, sedermera hafva lefvat i enighet. Denna fornsaga hafver ock här den tillökning, att då hufet 1738 reparerades, skall Magist. befalt att den öfver porten på hufet 125 upplatte stentafla, till äminnelse och varning, skulle conserveras och från sitt ställe icke borttagas.

ANDRA AFDELNINGEN.

I. CAPITLET.

Om Kongl. Slottet i Stockholm.

§. 1.

Att *Birger Jarl*, Rikets Föreståndare och finsons, *K. Waldemars* förmyndare, grundlagt Stockholms Slott, och låtit det lammas, med Torn och murar befästa; är så allmänt erkänt och bekant, att inga bevis behöfva derom åberopas.

Att om detta Slott författa en fullständig beskrifning, och följa dess historia, under så mångfaldiga skiften, efter mera än fem tidehvarfs förlopp; bör icke kunna väntas, då ruinerna deraf icke mera finnes och då så litet derom af våra häfdateknare blifvit förvarat.

Hvad *Peringsköld*, *Palmköld* och flere derom samlat och anteknat, angår i synnerhet Slottets tillbyggnader och förändringar, ifrån *K. Gustaf Is* tid, till slutet af sist förflutne tidehvarf.

Adelhuset, den äldste Borgen eller Slottet, var i dess början en inskränkt byggnad, der lilla Borggården nu är; anlagd utan annan grund, än på en liten sandbacke, tretton alnar högre än Förborgen, som dock sedan blef till lika högd, dermed planerad. I Adelhuset voro de rum, som Konungarne fordom bebodde. Förborgen som i senare tider sådt namn af stora Borggården, ehuru icke strax bebyggd, var dock med Fästningsgraf och ringmur allt neder till Strömmen, tillika omgifven och innefluten. När Slott och

hus börjat i förborgen att byggas, och huru mycket hvarje Konung bygga låtit; derom säger *Peringsköld*, för mer än hundra år tillbaka, någon egentelig upplysning, icke hafva stådt att igänfinna.

Af de i Riket ifrån urminnes tid, uppförde gamla Slott och Fästen, kan man någorlunda döma, om byggnadslättet i *Birger Jarls* tid. Ofanteliga murar af Sprängd gråsten, till tre alnars tjocklek och deröfver, minskade utrymmet inom hus, till de få Salar och Mak, som behofvet och bruket, den tiden fordrade. Man vågar således tro, att det af *Birger* uppförde Slott, varit mera fast och säkert; än stort och Kungeligt; mera byggdt till försvar, än till pragt och ett lylande utseende. I afseende på förstnämde ändamål och att befalla öfver inloppet i målaren, som ifrån den tiden, för ströfvande vikingar igänstängdes, anlades borgen med Torn och Fästnings verk, helt nära utmed strömmen, som då var bredare och mera farbar, för då brukelige skepp och Fartyg. *Birger Jarl* haant väl icke i sin tid, att få denna byggnad så färdig, att han kunde dit inflyta. Hans son, *K. Waldemar*, fortsatte Slotts byggnaden, och förmenes vid slutet af sin regering, år 1272, här hafva tagit sitt säte, der hans yngre broder, *K. Magnus Ladulds*, sedan inrättade sin Hof-hållning. (Lagerbring S. R. H. 2 Del. p. 489).

Det förut nämde Stockholms Torn eller *Kerna*, af sin skapnad så kalladt, förmenas *Peringsköld*, vara det samma, som finnes prägladt på Birgers mynt, med tre Kronor på ena sidan, och Götha lejon på den andra.

Stockholms Slott med underliggande län, kom uppå Hertig *Waldemars* andel, vid det upp-
rät-

rättade häfda-byte, med Brodren Hertig *Erich*, i Lödese 1315. (Rimkr. 2 Del. p. 8).

I en gammal handskrift skall finnas antecknat, att Stockholms Slott afbrunnit 1330^{*)}.

§. 2.

Under de Nordiske Rikens förening, då Sverige anlägs, nästan som ett erröfradt land under Danmark; har Slottet, med Hufvudstaden och hela Riket delat ett lika öde; att vara misfvärdadt af främmande Konungar.

Af några gamla handlingar finnes, att Slottet i *Carl Knutssons* och *Sten Sture* den äldres tid, blifvit utvidgadt och med nya tillbyggnader förledt. Under partie-striden emellan *Carl Knutsson*, såsom Riksmarsk, och *Erich Puke*, om företrädet att Riket förestå, i den afvekne *K. Erichs* ställe; berättar Rimkr., att *Puken* måtte lämna Slottet eller Adelfuset ifrån sig, till Riksmarsken; då Drotzen *Christ. Nilsjon* (Wasa) annamade förborgen. Både Slottet och förborgen voro då i det försvarsstånd, att de af tvänne färskildte partier kunde innehafvas, och det ena af det andra, såsom färskille Fästningar, tvingas och i lydoad hållas. Om Slottet heter det då: att det var lå fast, att det med härsmagt, till den tiden, alldrig blifvit intagit, ehuru hårdt det belägrat varit; men hungren, en fiende inom murarne, tvingade *Puken* att dagtinga^{**)}.

Stockholms Slott innehades på *K. Carl Knutssons* vägnar, af *Arendt Bengtsson Ulf* och *Olof Drake* 1457, då det belägrades af Erke-Biskop *Jöns*. Desse Höfvitsmän måste omsider capitule-

U 2

ra,

*) E. Ekholms Krit. och Hist. Handl. Stockholm 1760. 8:o, 3 Del. p. 207.

***) Peringskölds handsk. Saml.

ra, d. 15 Marti f. å.; ärhållandes Erke-Biskopens och någre af Rådets förfäkran, att när de uppgåfvo Slottet till dem, skulle ingen vid lifsstraff, få förebita dem, en sådan öfvergift. År 1464 då K. *Carl* återkom, innehades Slottet af Danskarne. Konungen belägrade det, och Danskarne måste ingå en villkorlig dagtingan. År 1466 andtvardades Slottet åt Erke-Biskop *Jöns* och emottogs af *Isvar Gren*, att hålla Erke-Biskopen, eller om han affölle, K. *Christiern* tillhanda. Efter någon kort tid, samma år, återstältes Slottet genom förlikning, af Erke-Biskopen till R. Råd, som aflämnade det, till *Erich Axelson* (Tott), på den tiden Riks Föreståndare *).

Konung *Carl Knutsson* afled i Stockholm 1468; öfverlämnandes Stockholms Slott och Stad, till *Sten Sture*, som lät sammankalla Sv. menigheten, att utvälja en ny Höfvitsman i Riket, 1470.

Då Rimkr. (p. 558, 559) beskriver det slag, som till en del, stod utan för Slottsporten, emellan K. *Hans* och *Sturarne*, omtalas att då Herr *Sten*, för det förräderi som var i slaget, nödgades gifva sig i frömmen med häften, och låta honom sinna öfver intill lönneporten, ingick han på Slottet, och lät sticka upp en hatt; då striden upphörde och med K. *Hans* om nya villkor dagtingat blef; men då han sedermera vid R. Råds ankomst till Staden, lät till Skotts upplägga, alla sina byffor kring om Slottet, och förstärka sig mer och mer; sågo de Svenske hvad ringa säkerhet de ägde, i hans ord och löften; uppläggandes honom ändteligen i Wadstena möte, all underfätelig trohet och lydriad.

Det

*) Rimkr. 2 Del. p. 193, 247.

Det är alltför bekant och alltför rysligt, att här ontala, huru Tyrannen icke med mod, (Tyranner hafva det fällan), icke med magt och vapen, utan med feighet, list och bedrägelige löften, intog Stockholms Stad och Slott, då det så ärofult försvarades af *Sturens* Enka, *Christina Gyllenskierna*. Må Hännas krönte skald, derom sjunga Hännas låf! *).

"En qvinna ägde hjerta nog,
 En qvinna *Christierns* högmod bräckte,
 Då än en del hans magt förkräckte,
 Och än en del, hans guld bedrog.
 Tyrannen tager in den Thron,
 Hvarpå hans ränker honom flälla;
 Bland pöbeln höres glädjens ton,
 Den vise ser man tårar fälla;
 Men J! hvars mandom blifvit röjd!
 Till *Christierns* skräck och Sverges heder,
 Förkräckens! ifrån Thronens höjd,
 Han sträckt sin Bila öfver Eder.
 Hjelinna! från Tyrannens band,
 Du måste se ditt Fosterland,
 I blod och tårar kring dig flyta;
 Förgäfves var din Makes blod,
 Förgäfves var ditt eget mod,
 Att Tyranniets fjättrar bryta." — —

Om Slottes öde i *Christierns* tid, berättar Rimkr. att det blef alldeles afbrändt, tillika med mycket folk, som var derinne (p. 582).

§. 3.

Konung *Gustaf I.* med all sin kärlek och tillgifvenhet för Fäderneslandet; var icke trygg för inhemske afvundsmän, eller upproriske underfåter, och kunde således icke vara nog försigtig och omständsam, att förekomma och möta, alla anfall

U 3

och

*) Vitt. Ac. Handl. T. V. p. 251, 254.

och öfverrumplingar, af de, med dem sammanfvarne utländske fiender. Han lät derföre på Norremalm afrödja, hvad som kunde tjena en belägrande fiende, till skärm och betäckning; tillöka Adelhusets och förborgens byggnader och i ståndfatta Slottets murar och försvarsverk. Litet lyntes deraf, säger *Palmesköld*, i sina samlingar, för de höga murarnes skull; som af taflan öfver Stockholms Slotts och Stads utseende, i bemålte K:s första tid, är att sitta.

Stockholms Torn, sedan tre Kronor kalladt, vid Adelhuset, fick i hans tid en tillökning; efter *Hedorphs* sedan gjorde mätning 1675, till 70 alnar i högden, för att kunna beskjuta strömmen och näst omliggande berg och högder. Der kunde ock 30 stora stycken ligga, att nyttjas till värn och försvar, vid fientligt anfall *).

Borgerskapet och Allmogen anhöllo vid Riksdagen i Västerås 1527, att Stockholms Stads och Slotts murar, måtte förbättras och uppbyggas; hvartill tegel af S. Claræ Kloster och onödige Capeller, kunde användas. Till följe deraf blefvo ock de fästningsverk eller rundtorn anlagde, säger *Dalin*, hvaraf vår tid ännu sedt lämningar utmed Norr-ström och Mälaren, fast icke till fullbordan bragte, förr än i K. *Gustafs* Söners tid. På ett annat ställe säger han: att kring Stockholm skulle 1544 byggas rundtorn, eller skantlar med murar emellan hvardera; man har sedt lämningar deraf och trodt, att de varit af *Birger Jörls* anläggning; men det är ogrundadt **). Om de Torn och murar, som i *Birgers* tid anlades; är i det föregående, med all historisk visshet förmält.

Uti

*) Peringsköld l. c.

***) Svea R. H. 3 Del. p. 175. ibid. p. 390.

Uti brefvet till *Botvid Larsson*, om tre Kronors täckning med Koppar, iwarade Konungen 1544 *), att så många förfrågningar voro onödiga, då han väl visste, att ju bättre det tillpyntades, ju hållre fäg Konungen det, samt att K. önskade, att ett fängelse-torn, måtte anoritådes utles, på det detta Tornet, sedan kunde användas till någon annan nytta. Uti ett annat bref, af d. 6 April samma år, samtyckte K. att 30 Ungerska gyllen, måtte bestås, till tre Kronors förgyllning, som till en prydnad öfverst på Tornet, skulle uppsättas.

Södra sidan på Slottet var icke så befästad, som vederborde; hvarföre K. befalte, att der skulle hållas starkare vackt; äfven var hans vilja att uti förborgen, en skants skulle blifva uppmurad och byggd **), hvilket ock blef efterkommit, och ett nytt vackthus uppsatt, uppå en fyrkantig mur, innemot Skepps-gården.

Ibland Riks-Archivi gamla anteckningar i denna Konungs tid, nämnes åtskillige rum i gamla Slottet; såsom Riksfalen, der samtelige Rikens Ständer kunde församlas, Konungsmaket, Hertig *Erichs* mak, Sölkammaren, Kistefalen, Krutkammaren, Borgestugan, m. fl.

Slottsporten åt Staden, med de små hus der voro, hade K. *Gustaf* låtit uppbygga och bepryda 1548, hvilket åratat stod öfver porten.

Slottsgrafven blef mycket utvidgad, på samma Konungs befallning, efter den befanns allt för trång, å Östra ändan; hvilket kunnat synas af gamla muren, straxt vid Slottsbron, samt huru den krökt sig in emot rundelen, och att antingen en mycket smal graf då varit, eller runde.

U 4

*) Regist. i Arch. p. 223.

**) Regist. 1558, p. 188.

delen af K. *Gustaf* sedermera uppförd, när Stor-Kyrkan i längden aftogs, till grafvens utvidgande och en rymligare vägs öppnande till Slottet. År 1544, lät K. uppmura Slottsgrafven, vid Stockholms Slott *).

År 1525 skall elden kommit lös på Slottet, emellan Söndagen och Måndagen, efter Sigfridi, midnatts-tid, då Kungsmaket och Sölfkammaren brunnit slätt af; deraf K. en stor skada bekom **).

Ett nytt uppmurat palats skall d. 11 Okt. 1559 fallit neder inne på borgen, midt för den stora Borgestugan, som låg uti Norr, hvarvid någte Murmästare fatte lifvet till. Det säges halva varit uppfatt, till Prinsleffan *Catharinas* biläger ***).

Fleresstädes finnes antecknadt, att en hemlig gång varit ifrån Slottet, under torget, neder till Landshöfdingen *Hoghufens* hus, och som troligt vara kan, till någon dervarande vattuport †).

§. 4.

Hvad i Konung *Erich XIV:s* tid finnes i Rikets Historia anført, som kan hafva någongemenskap med Kongl. Slottet, äro i synnerhet vittnesbörder, om hans svaga regering och ett olyckeligt slut derå. Då han efter en åtta-årig styrelle, d. 29 Sept. 1568, för en redo fordrande menighet, anført af Hertig *Carl*, nödgades ur Stockholms Stads Stor-Kyrka, skyndesamlingen söka sin säkerhet, innom Slottets stängda portar; måste han icke allenast snart öppna dem, för sina bröder; utan ock från Thronen stött och

*) Tegel K. Gust. H. Tom. I.

***) Rhyzelii Brontol. p. 66.

****) Tegel. I. c. T. 2, p. 370. Dalin T. 3, p. 485.

†) Palmköldiana.

och fånglad, se sig derstädes infångd och bevakad.

I anseende till ett namn på Slotts-Tornen, anmärkes här utur berättellen om de högtideligheter, hvarmed Konungens ankomst till Stockholm, efter Kröningen i Upsala, firades, nemligen: att något för afton-måltiden, d. 13 Juli 1561, såg man för tidsfördrif, flygare-konst, den der flög utur svärmare-hålet, på *Kinke-Tornet* och ned på Slotts-backen ^{a)}).

Man har hittills uppskutat att omtala *Eskeismak*; som voro fyra stora hvalf, af hvilka, tvänne de första voro på Stockholm Slott, hvardera till 9 å 10 alnar i högd, längd och bredd, så fullproppade med silfver-tackor, att dörren näppeligen kunde öppnas ^{**}); för att tillika nämna, huru som K. *Erich*, sedan han plötsligen förskingrat, hvad K. *Gustaf*, med så mycken behållning samlat, derstädes hade sitt första fängelse. Det skall der hafva händt, som *Palm-Jöld* i sina samlingar intagit, att *Gustaf Baner*, som var Ståthållare på Stockholms Slott, en gång uti Gr. *Axel Leijonhufvuds* närvaro, (som var K. *Johans* smådräng) skall förebrått K. *Erich*, huru illa han förestått Riket, när han så hasteligen förstört, en snart otrolig skatt, som lörut i hans fängelserum varit förvarad; att der inom sex år, icke mera en silfvernagel var tillfinnandes. Samtalet derom, hör till sedernes historia för den tiden, och befäster den erfarenheten, att ett välde, grundat på grymhet och frucktan, fällan varar länge, och att minnet deraf, förvandlar räddhågan och en härmad vördnad, för Ty-

U 5

ran

^{a)} Bergii förråd s. c. p. 269.

^{**}) Botin i Vilt, A. H. 2 Del. p. 155.

rannen eller Gunstlingen, till ett öppet och verkligt förackt.

Åfvannämde *Eskils* gemak, förmenes hafva varit under Tornet tre Kronor; *Dalin* åter, fåger: i Västtra hörnet åt Norr-ström, och att *Erich* der budit till, att med ett glas affila gallret *).

§. 5.

Konung *Johan III*, som sträckte sin omvårdnad till flere Slotts vidmagthållande i Riket; skall ock till Stockholms Slotts tillbyggnad, utvidgande och prydnad, under sin regering, det mästa bidragit. *Adel-Slottet* blef då till den högd uppdragit, som det hade i de senaste tider, långt efter Konungens död. Lika med förborgen lät han planera och jämna borggården vid *Adel-Slottet*, samt i förborgen uppföra och fullborda alla hufven, med fina koppartäckte Torn; äfven som han der lät inreda flere bekvämlige våningsrum, med kosteliga tak och målningar, samt annat arbete, som af *Palm-sköld* finnes anmärkt.

Huru omfländeligen Slottets då varande utseende, än skulle kunna beskrivas; inhämtas dock deraf det redigaste begrepp, dels af de afritningar som finnes i Grefve *Dahlbergs* verk, öfver gamla Slottet; dels af det kopparskick, som föreställer K. *Johans* liks införande, ifrån Kongl. rummen i Slotts-Capellet, förfärdigad af *Hieron. Nutzel* 1597, hvaraf Slottets inre beskaffenhet och byggnad kan intagas. Det finnes uti *Peringskölds* monum. Upland. Här bör dock icke obemält lämnas, hvad om Slottets tillbyggnader och dermed gjorde förändringar, kan förtjena till närmare upplysning, att anmärkas.

Utän

*) S. R. H. 3 Del. p. 687.

Utanför stora *Slottsporten* befalltes 1571, att en stark vindbro, skulle med första anläggas; likaledes att en Vattenkonst skulle förfärdigas uti Tornet vid gamla badstugan; att uti *Drottning-maket* skulle fönstren förändras; år 1572, att en raket-bahn, skulle upprättas på Västra sidan om Slottet, uti den torra grafven, emellan Slotts-bron och det Norra Tornet, samt en liten kammare eller stuga der bredevid, för Konungen; med flere förändringar i *Jungfru-stugan*; med Kiste-salen och de tvänne galler på Slottet, som K. *Erich* låtit uppmura och med bly täcka, hvarom förordnades 1576; vidare skulle *Husgerådskammaren* flyttas, till de trenne hvälfde rum, der Cantzliet varit, och Cantzlie handlingarne, till andre läglige rum och våningar.

Den äldsta *Kyrkan* på Slottet, skall hafva varit vid uppgången till Riks-Salen, på Norra sidan Öster ut. Den andra i Västra flygeln, der sedan Cammar-Archivi hvälf inrättades; Bibliotheket i Östra flygelns öfversta våning, der *Drottning Catharina Jagellonica*, hade sin Papistiska gudstjenst.

Att Capellet med flere byggnader på Slottet, skulle med det första förfärdigas, derom gaf K. *Johan* befallning, d. 18 Jan. 1570. Han lät ock bygga ett färskilt Capell, för Catholske barn och qvinnor, i Östra delen af Slottet *).

Kyrkan som i hans tid byggdes och påskynades 1577, blef härligen utlirad, med 10 marmor-pelare, tagne i Finland. Till Tornets täckande, anordnades koppar 1580; till högchorets afstängande, lät K. föranstalta om gutne galler af mästing, 1588, och samma år d. 10 och 20 Jan. om samma Kyrkas prydnad, innan- och utan-till,

*) Messenii Scand. T. 7, p. 55.

till, af huggen sten, på alla sidor, som skulle på Öland tillbyggas; emellan hvart fönster, der hvalfbogen vidtog, skulle blifva en stor Cherubim af Alabafter, åtminstone ansigtet, vingarne som skulle förgyllas, kunde vara af annan sten, m. m. Och skulle Kyrkan först och framför allt annat, göras färdig till sommarn; hvarom Byggmästaren *Wilhelm Boij*, skulle beförja. Från Borckholm skref K. åter, d. 19 Apr. 1588, att han ingen lust hade, att komma till Stockholm, med mindre att Kyrkan vore alldeles färdig; estergifvandes något af sin första mening, angående uthuggningarne i sten, som fordrade mera tid; allenast det af Stuc gjordes, det prydeligaste som möjligt var; hvilket Stuc-arbete skulle komma, under alla hvalf och kring alla väggar; dock icke längre ner, än fönstren voro; de skarfvade pelarne skulle bort; pedestalerne på de främsta pelarne, som voro af tegel, skulle beklädas med Ölands eller Wäsby sten; skefheten skulle för allting hjälpas, och Kyrkan blifva vinkelrätt; den stora läcktaren skulle bort, och tvänne stora fönster brytas på muren, emellan Kyrkan och den kammaren, som var öfver ingången till Kyrkan; hvilken kammarre K. ville hafva väl tillpyntad, med en skorsten, efter han acktade under tiden, att blifva der, och höra tidegården, m. m. Huru högeligen denna byggnad, låg honom om hjertat; vittnar ett än ytterligare bref af d. 23 Junii 1588 i samma ämne; intygandes allt detta, att K. oafsläteligen varit omtänkt, att pryda och förbättra sitt Slott, som han ock sjelf ansedt, såsom det förnämsta fäste, under Svea välde.

Ehuru med afbrott i den Chronologiska ordningen, må dock här intagas: att Cammar Colleg. d. 29 Julii 1647, sådt befallning, att till Slotts-Kyr-

Kyrkans behof, låta upphandla och förkaffa, en kyrko-dör, predikstol, ljus kronor, kalk, patén, med flere outhärlige requisita, att på Öfver-Håf Predikanten *Emporagrii* anfordran, letverera. För Hof- och Slotts betjente blef i denna Kyrka, Gudstjenst endast hållen, innan K. *Carl XI.* trädde till regeringen. På Kongl. Öfver-Hof-Predikanten sedan Biskopen *Sam. Vireni* Memorial, biföll K. M:t att de penningar som samlades i bäckena i Slotts Kyrkan, skulle disponeras af dem, som voro anbefallte att besörja Kyrkans utgifter och inkomster; att till det förfallne gipsverket i Slotts-Kyrkan, hvartill 1679 blifvit beviljadt 1000 d:r S:mt, skulle medel i påföljande års Stat uppföras; till Kyrko-fönstrens reparerande, skulle af Slotts-medlen, behofvet anordnas, och angående ett bättre positiv derstädes, uppskötts dermed, tills vidare. (Original-Acten).

Om en händelse timad i Slotts-Kyrkan, har Secreteraren *Joh. Månsson Silfverstierna*, lämnadt följande berättelse, uti bref till Riks-Cantzleren, dat. Stockholm d. 21 Julii 1647. "Uti högmeso-predikan förleden stora Bönedag, skedde ett stort tumult, här uti Slotts-Kyrkan, i thy när *M. Ericus Gabrielis* (*Emporagrius*) hade ändat Predikan och skulle begynna bönen, gick Lector Gymnasii *Presbeckius* fram åt Choren, utan kappa med ett tvärd på sidan, och var allaredan kommen någre af Gardet förbi, de öfrige satte emot honom sina Partizaner; och efter han mycket opiniatrerade, fick han hugg och måste åt Smedje-gården. Sedan han ransakades vardt han befunnen, att halva hos sig en lång knif, utan flida, och en annan något mindre. I går var han för Herr *Knut Possé* och någre flere till förhör,

hör, då han bekände sig hafva haft i sinnet, att dräpa M. *Ericum Gabrielis*; men så äro någre ord af honom fallne, som gifva starke suspicioner, att sådant hans elaka förehafvande, emot Hänes M:ts egen person varit ansedt." Förmodeligen har denna *Presbeckius* varit Lector vid Gymnasium Holmense *).

Om fängellernas förflyttande ifrån Kongl. Slottet, lät Konung *Gustaf*, redan i sin tid, förmärka sitt upplåt, som här åfvanföre förmält är. K. *Johan* uti skrifvelse härom, ifrån Stegeborg d. 23 Jan. 1570, till Öfverståhållaren i Stockholm, säger sig slätt intet vilja hafva, några fångar på Slottet; åliggandes Öfverståhållaren så beställa, att de som der voro, måtte innan K:s ankomst, derifrån afförde varda, till något fängelse i Staden, hvartill K. ville hafva det gamla *Drake tornet* i S:t Laurentii gränd uppbyggdt. Der hade fordom varit kamrar för misfgärnings-män och andre brottflice, som i fängelse blifvit inmante. *Smedjegården* på Stockholms Slott, innanför förborgen, var enligt Stockholms tänke-bok 1624, ett fängelse för tjufvar. Dit fördes alla fångar från Barnhuset, som derifrån skulle sedan under Öfverhetens ögon, gå till rättar-platsen; hvilket genom Resolut. d. 11 Maji 1666 ändrades; och stadgades sedermera 1667, att fängellerna på Slottet och Smedjegården, skulle flyttas till Barnhuset. Namnet *Smedjegården*, - åtföljde då fångarne, och Smedje gården, på Slottet, kallades sedan lilla borggården. I förenämde författning gjordes sedan det undantag 1677, att brottflice, som till litvet straffas skulle och hörde under Konungens Borg-rätt, borde på Slottet både förvaras och derifrån till execution utföras. Om

* Linköpings Bibl. Handl. 2 Del. p. 92, 93.

Om en på Stockholms Slott, förborgad skatts efterfökande; än i de rum, der varuhulet stått, i förborgen; än i den nedre trädgården; lät K. gifva åtskillige befallningar, till dem som voro uti Slotts-lofven, 1584 och 1588 *).

Till en prydeligare Slottsports förfärdigande, skulle enligt K:s skrifvelse, d. 17 Nov. 1587, Byggmästaren *Wilh. Boij*, upprätta ritning och förslag, till K:s vidare påseende; förordnandes ytterligare, d. 10 Jan. 1588, huru Slottsportarne med de tu Torn, skulle blifva med Vapen, pelare och huggen sten beprydde.

På Tornet tre Kroner, skulle muren förhöjas 15 alnar. (K. Br. d. 19 Apr. 1588). Att Guldmederne i Stockholm begärt 300 Ungerska gyllen, för att förgylla Kronan och Engelen, som skulle uppfättas på Tornet, anfåg K. olideligt och straffvärdigt; och som *Diedrich*, Guldsmid i Upsala, och hans medarbetare, dertill fordrat få när halfparten mindre; så skulle han få denna beställning. Denna förgylte prydnad ville K. ock hafva uppfatt, innan sin ankomst till Stockholm. (K. Br. d. 8 Maji 1589). Muren skulle göras tjockare i den Salen, der K. fick sin mat, på den väggen som var emot Barnkammaren. (B. d. 30 Jan. 1591).

Uti det hvalf, der *Rasmus Ludvigsson*, hade gamla handlingar, nederst under K. *Johans* egen kammare, der utflugten var emot strömmen, infattes 1592 d. 4 Martii de uti onåd råkade Råds-personer, *Sten* och *Gustaf Bauer*, ditförde af *Nils Jönsson* och 16 Hingstridare; i lika måtto blef den följande 5 Martii Riks Rådet *Erich Sparre*, der sammanstades införd, beledsagad af *Olof Jönansson* och 14 Hingstridare. För samma
fän.

*) Regist. i Arch. G. G. p. 77, 167.

fängelse lästes tvänne dörrar hvar natt och bevakades med 4 Knecktar; blifvandes intet mera folk, efterlätit att ingå, än en piga och en dräng, för hvardera af Herrarne *).

Till Slottets Historia i K. *Johans* tid, torde här ock få antecknas, hans skrifvelse 1569, till Hertig *Carl*, om det förräderi som K. *Erichs* parti hade anställt, att förlossa K. *Erich* och förskicka Stockholms Slott; samt hans förbud 1570, att Hertig *Magnus* till *Saxen*, icke måtte intådjäs på Slottet i Stockholm, förr än K. *Hjelf* kom dit; efter att han hade öfverfallit Vackten, slagit några ihjäl med egen hand; befallandes att der sådant skedd vore, att man honom med vakt förvara skulle **).

§. 6.

Konung *Johan* afled, på Stockholms Slott d. 17 Nov. 1592. K. *Sigismund* vistades allt för kort tid i sitt Arfrike, för att här intaga ett rum i Slottets Historia. Häfderne nämna dock, att då K. d. 14 Julii 1594, lät uppkalla Stockholms Stads fyra Borgmästare på Slottet, för att underrätta dem om sin bortresa till Polen, blefvo de inkallade uti den lilla Glas-kammaren på Slottet, som var öfverut mot sjön ***).

Carl IX. som honom i styrelsen och sedan på thronen efterträdde, hade icke mycken tid öfrig, att gifva åt fredliga yrken, åt byggnader och fria konster. Han måste i oslyrige parti-tider, bevåra Konunga-magten; befästa sin thron och freda Rikets gräns, för opåliteliga grannar. Hans Son ärfde hans krig och hans mö-

*) Palmköldiana.

**) Link. B. Handl. 2 Del. p. 230, 231.

***) Collect. Gjörwelliana 1781, p. 37.

mödor. Hvad om dem, hörande till förevarande ämne, finnes anteknat, är att K. *Gustaf Adolph*, låtit fortfara med sin Faders, *Carl IX:s* påbegynta byggnad, och att han sjelf låtit lägga grundvalen, till den nordöstra delen af Stockholms Slott.

Som man af naturliga händelser, fordom och än i dag, ofta hämtar betydelser och spådomar om tillkommande ting; så torde ock, af en sådan orsak, uti Grefve *Abrah. Brahes* Ephemerides blifvit anteknat, att man den 7 Apr. 1595, blifvit varse, uppe uti Tre Kronor, en Korp och en Skata, hvilka hade med hvarandra en lång kamp; ty Skatan hade i den öfversta Kronan, byggdt sig ett bo, det Korpen några refter nederref; men Skatan åter uppbyggde; måste dock å sistone öfvergifva att bygga der. (Palmk.)

Utaf äldre och sednare Råds-Protocoller, finner man, att i de nu omtalde tider, och äfven sedermera de flästa Rikets Collegier och derunder hörande verk, hade sine rum och vänningar i Slottet. Der var ock en rustkammare, der gevär för 40,000 man kunde förvaras. Uti samma Rustkammare förvarades sedermera Konung *Gustaf Adolfs* Häst uppstoppad, med Sadel och hölster, uppå hvilken han red, då han vid Lützen blef skuten, och syntes der blod på ena hölffret; äfven de kläder, hvaruti han blef blefverad i Preussen, som efter Dels egen befallning, skulle till äminnelse förvaras.

§. 7.

De olyckor Slottet öfvergått i Drottning *Christinas* tid, och hvad till dels i ståndlättande och förbättring, blifvit vidtagit och föranstaltat; bör nu här få sitt rum.

År 1641 d. 8 Jan. emellan 9 och 10 om aftonen, kom elden lös i nya byggnaden på Slottet, der Kammar-Collegium då var, och stod hela Slottet i stor fara. År 1642 d. 25 Nov. samma afton, som Hertig *Fredric*, Margrefven af Baden, var ankommen, med stor Suite på Slottet, att fullborda förmälningen med Fröken *Christina Helena*, (som sedan skedde d. 30 i samma månad) och när Drottningen som bäst begynte, att göra sig med dem lustig och glad; yppades i Slottet och de våningar, som voro öfver vattu-porten, neder åt Kranen och Skeppsbron, på Östra Slotts-fidan, en ganska farlig vådeld, och brann det så häftigt, till kl. 9 eller 10 påföljande morgon, att fyra kosteliga Torn afbrunno och föllo ynkeligen neder, tillika med det som fants uti öfversta första våningarne; men murarne blefvo någorlunda behållne. Drottningen flydde i stor hast med förskräckelse, till Drotzen, Gr. *Pehr Brahes* hus, vid stora torget; men som vädret och elden låg ditåt, begaf sig Hännas M:s till Fält-Herren Gr. *Jacob Pontus De la Gardies* nya hus, beläget gent emot Slottet, tvärt öfver elfven eller strömmen, emellan Staden och Norremalm (sedan Arsenalen), att den natten derstädes, uti någon bättre säkerhet kvarblifva. De öfrige flydde hit och dit, uti Staden och på Malmarne. En Sergeant fatte vid detta tillfälle lifvet till; och skall eldskenet varit synligt ända till Nerike. Dagen efter om aftonen d. 26 Nov. blef elden lös uti Papistiska Kyrkan och gjorde stor skada. År 1646 kom åter elden lös på Slottet, då en del deraf Öster ut afbrände. (Palmköldiana).

Hela Östra fidan måste således dels repareras, dels å nyo byggas. Drottningen anslåg ock Slot-

Slottet behöfva någon förändring i byggnaden, och lät Architecten *La Vallée* upprätta dertill en ny dessein, den K. *Carl Gustaf* sedermera, skall öfverfördt, ändradt och befallt efter hand verkställas; hvarmed en begynnelse ock blifvit gjord, och en del på Slottets Östra sida nederrifven och grundvalen innanföre lagd. Igenom denna dessein som var stor och kostsam, skulle icke allenast största delen af den tomten, som *Breants* hus var byggdt uppå; utan ock några andra, i synnerhet bägge Bollhusen, komma att göras till en fri och öppen plats, Söder om Slottet; som *Palmkölds* samlingar innehålla.

Uti *Bengt Baaz* bref till Pfaltzgrefven *Johan Casimir* 1641 och 1642 berättas: "Att Slottet dageligen mer och mer förföll; att hela Norre-port blifvit nederrifven, så att allt folk som ville på Norre-malm, måtte igenom eller under Slottet passera, reformatio ubique apparet. Att nedre i Luntegården tillreddes rum för Portugisike gesandten 1642; att på Slottet tapitserades, förutan Hennes M:ts Gemächer, ockå Riksfalen eller stora fyrkanten, der man förmenar Regeringen Audience gifvandes varder; att Smedje-gården på Slottet, var under Drottningens rum, hvilket i Senaten blifvit anmärkt, såsom varande mycket nesligt" *).

Om detta Slott finnes i *Whitelockes* dagbok 1654 denna beskrifning: "Slottet var betäckt med Koppar. Det var mera att anmärka för den beqvämlighet, hvarmed Hofvet der bor, än dess utvärtes prydnad. Det är byggt nästan i fyrkant; dock tvänne emot hvarandra svarande sidor längre, än de öfrige bägge, af tegelsten och rappat,

V 2

*) Adlersparres Hist. Saml. 1 Del. 1793, 8:o, p. 201, 203, 215, 263.

pat, för att gifva det utseende af sandsten, hvar på man här i landet, ej har mycken tillgång. Ingången på Slottet, är på Norra sidan; Södra och Östra sidorna, äro bäst byggde, fyra våningar höga; men med små fönster; uti Västra flygeln är Kyrkan, 130 fot lång, med deremot svarande bredd, försedd med en myckenhet röd sprecklote marmor-pelare af Svensk art, vackra och väl polerade. Man ser der en myckenhet rum; de bästa efter landets bruk, i andra våningen; och ehuru det, på intet vis är befast, ser man dock strax, att det är ett Kongl. palats."

Enligt K. *Carl Gustafs* Instruction för Architekten *De la Vallée*, af d. 3 Junii 1658 intages; att de nya våningar, på Slottets Östra sida, som uti Smedje-gården byggde blefvo, skulle efter gjord dessein, varda så fördelte; att öfversta våningen blefve till K. M:ts egne logementer; den andra dernäst under, till Cantzliet, och i Södra hörnet tvänne hvalf, till K. M:ts eget behof, med en lönn trappa upp, ifrån K. M:ts kammare, neder i samma hvalf; och den våningen dernäst underkommer, skulle den Södra delen fördelas till Archivo och den Norra til Cammar-Collegii Bokhålleri och revision; men den nedersta jämt vid stora Borggården och Smedje-gården, der Öfverståthållarens våningar då voro, skulle fördelas till Räknekammarens logementer, och der under på Södra delen, skulle Råntekammaren komma, med dertill hörige hvalf och logementer, med en trappa ifrån K. M:ts rum, neder i bemälte Collegier. Skulle också göras en dessein, på alla öfriga våningar, i hela Stockholms Slott, som de då voro beskaffade, efter hvilken man sedan kunde, en annan dessein

lein göra, på deras rätta fördelande och regulerande *).

Denne store Konungen hant intet se, långt större förslag och anläggningar verkställte; än förenämde byggnad. Han afled i Götheborg under Riksdagen 1660, och Hans lik som f. å. derifrån, Landvägen till Stockholm anlände, nedfattes i Kongl. Slotts Kyrkan.

§. 8.

Under Förmyndare-Regeringen gjordes den förändringen, angående friheten, att med Hästar och Vagnar fara in på Borggården; att den allenast blef tillåten för Konungens förmyndare, Rikets Råd, deras Fruntimber, samt höga och fränmande Ministrar, som hade Carraftere af Extra Ordinarie Ambassadeurer och Extr. Envoujer; men Resdenter, Envoujer och Abgesandter, som vid Hofvet under mindre Carraftere uppvaktade, blef en sådan frihet icke förund eller beviljad. (K. br. till Öfverståthåll. A. Sparre, d. 18 Jul. 1668).

Utaf R. Rådet och Öfver-Ståthåll. Baron S. Rosenhanes Ämbets Relation, inlämnad år 1663, inhämtas; att Slottet var efter gamla desseinet näst behållit; men fordrade många outhärliga reparationer, hvartill på några år, inga medel blifvit beffådde. Utom Konungen och Dets Fru Moder, var der, de förnämste Collegier då inlogerade; såsom Hof-Rätten, Krigs-Rätten, Cantzlie med Riks-Archivum, Cammar-Collegium med dets Archiv, Handels-Collegium, såsom ock Riksmarskalken, Hofmarskalkarne, Hofmästerinnor och Hoffruntimbret, Kongl. Bibliotheket, Husgeråds-kammare, Apothek m. m.

* Stiernmans Polit. och Com. Handl. Tom. 2, p. 380.

Sammaledes Öfver-Ståthållaren med Slottsbetjen-
te. Innom Slottet, var ock Kyrka, Arklie och
Rustkamrar, Kök, Källare, med mera som för
Hofvet nödigt var. Hvad som utom Slottet for-
drade underhåll af Kronans medel, voro fyra sty-
cken broar, Stallet, Mynthuset, Rännare-banan,
Hissarhuset på Waldemars-ön, Trägårdarne med
plank, Slacktare. Bagare. Brygge-hus och Tvätt-
stuga.

Öfver- och Under-Ståthållarens rum inrym-
des 1666, till Krigs- och Commerce-Collegier-
ne, som afträdde sina, till conference-rum med
Ministrarne. (K. br. till Öfverståth. Cl. *Tott* d. 3
Febr. 1666). — Leyongården skulle förbyggas,
till gevärs, med flere sakers förvarande, som på
Slottet icke väl kunde rymmas. (K. br. d. 24
Mart. 1666). De små kyffen och träbyggningar,
som omkring Slottsmuren byggde voro, skulle
borttagas. (K. br. d. 8 Julii 1668).

Angående byggnader och inrättningar på K.
Slottet, gjordes under K:s minderårighet flere
förslag; såsom om en Rännarebans inrättande
och en öfvertäckt hviloplats för Öfverheten, att
derifrån se inn uti Rännarebanan, då der någon
lustbarhet anställdes; om ett gallerie i samma än-
damål, för Fruntimbret; om en ny trögårds an-
läggande, med tre affatser ned till sjön, med fi-
skedam och vattenkonster, hvartill vattnet skul-
le ledas, antingen från Fateburs-sjön på Söder-
malm, eller med en vattenqvarn drifvas från
Strömmen; men dessa projecter torde icke haf-
va kommit till någon mognad och verkställighet.

Under K. *Carl XI:s* vistande i Skåne, på-
minte Öfverståthållaren *Clas Rålamb*, om medel
till Slottets reparerande; och uti ytterligare un-
derdänig skrifvelse derom, af d. 11 Apr. 1677,

bifogade han Architecsten *Nicod. Tersins* besigtning öfver Slottets bofälligheter, innehållande: att sparrar och bräder på taket, öfver K. M:ts våning, voro bortrutnade, så besfructandes vore, att taket i ett stormväder kunde rifvas af; att taket öfver stora Slotts Köket, Kyrkan och gröna gången, hängde på styltor, och att Kopparen knapt kunde hålla sig vid brädran, som oftast här och der alblåser; att å Östra flygeln som är byggd å nyo, det förlorade taket håller på att falla inn uti byggningen; att den dubbla trappan på stora Borggården, som går upp åt lilla Borggården och åt tre Kronor, vore alldeles bofällig och af vattnet fördärfvad, och kunde borttagas, efter den desutan icke kommer i desslein, utan står fast mera i vägen, på stora Borggården; att hela den delen som är emellan berörde dubbla trappa, och intill Kongl. lilla Rådskammaren, lutar till fall; att altanerne omkring tre Kronor, äro mycket fördärfvade, samt trappan åt gamla matsalen; äfven tornet öfver Hännes M:ts stora fyrkant; muren utmed Slotts-Kyrkan, på båda sidor om gången åt sjöporten, lutande till fall; huset utmed fogleburen, vore bofälligt och rutit; m. m. (Öfverflåth. br. ifrån 1675 till 1682, i K. Riks-Archivo).

Enligt K. brefvet d. 28 Febr. 1665, skulle de underhålla rummen, som bebodde dem.

§. 9.

En mera lysande tidepunkt, för Slotts byggnaden inträffade med *Nicod. Tersins* återkomst till Riket, efter hans sista utländska resa. Med hvad allmänt bifall, han 1688 förfärdigade Desseinerna till nya Slottet, kan jämväl deraf dömmas, att Konungen i Frankrike, lät genom Dets

härvarande Extraord. Ambassadeur, vid en särskild begärd audience, gratulera Konungen, till ett så stort och härligt verks företagande, som den tilltänkte nya Slottsbyggnaden. *J. de la Vallée*, skall ock, som det berättas, afgifvit en dessein till Slottets i ståndfättande, med bibehållande af de gamla byggningarne; så vidt de kunde intagas och nyttjas vid nybyggnaden; hvilket af Konungen skall blifvit väl anseft; såsom mera öfverensstämmande med Hans goda hushållning; än att rifva bort det gamla, och bygga ett alldeles nytt Slott.

Uppå Hof-Architekten *Tesfus* Memorial, refolverade K. d. 3 Mart. 1692: 1:o) att som Slotts-desseinen, skulle blifva alldeles vankapelig och oformelig, om inkörslen på Slottet skulle rättas, efter linien af nya bron, som då kort förut blifvit anlagd, emellan Slottet och Norrmalms-torg; i det stället om bron blef inrättad, midt för Norrmalms-torget och midt uppå Slottet, allt sammans skulle komma uti rätt vinkel, och linien stanna uppå medelfenstret öfver borggården, samt torget vinna ett större anseende; än när bron går ifrån sidan af torget; anförandes att samma bro blifvit anlagd, för den linien man velat observera ifrån Tre kronor till Brunsviken, genom stora Stenhus, Brunkeberg och Sandåfar, m. m. Alltså och emedan K. M:t ansåg onödigt, att göra vidare reflexion, på nyförelagda linia; ty skulle nu mera, afseende hafvas på Slottets och Torgets reglerande, efter som det sig kunde göra låta och föreslagit blifvit. 2:o) bifölls den gjorde föreställning, om förtagningarne i murarne och de yttersta fenstrens bortlämnande tills vidare; så till murarnes bättre sammanbindande, som regularitetens iagttagande, och

och att hafva tillfället öppet, till rummens be-
 qvämligare inredning och communicationer dem
 emellan, genom gångar och små rums byggan-
 de; m. m. 3:o) Betygade K. M. sitt välbehag
 öfver den försigtighet som brukad var, genom
 grundens proberande på åtskillige ställen, längs
 Norra sidan; hvarvid befunnit var, att den
 delen deraf som ungefär till två tredjedelars
 längd, alldeles går under vattnet, samt skifte-
 vis är uppmurad jämn och väl, af stor gråsten,
 bestod af tämmelig tjocklek och storlek; men att
 grunden af den öfrige tredjedelen, vid Kyrkan, väl
 icke var så djup befunnen, utan uppgick högre,
 under sjelfva Tornet, dock vore så väl och fast
 murad, mästedels på klappursten och sand, att
 man på säkra skäl, kunde göra det slut, att sam-
 ma grund, som kunde bära Tornet, skulle vara
 nog stark och pålitelig att bära lika tyngd och
 last derbredevid. 4:o bifölls, att hvar Mästare
 skulle svara för sitt verk, det han sig efter des-
 seinen åtog. 5:o bestod K. M:t, Slotts-Bygg-
 mästaren och hvarje Murmästare i R:dr för hvar
 dag de arbeta. 6:o faststältes huru Gesellerne,
 skulle aflönas, efter slit och skickelighet. 7:o skul-
 le Architecten få antaga, Snickare efter eget godt
 finnande. 8:o Gillades den vidtagne ansökt, att
 fordra hvelkarne med bly böffer. 9:o skulle ve-
 derbörande Landshöfdingar anbefallas, att hålla
 K. M:t tillhanda, den quantitet godt tegel, som
 i hvarje ort stod att erhålla; och 10:o gillades
 den föreslagne controll, på arbetet och alla dag-
 listors attesterande, till undersiefs förekommande.

Med Slotts-byggnaden gjordes derefter en
 början 1692, på den Norra sidan; hvilken till
 Konungens synnerliga välbehag, emot allas tan-
 ka och förmodan, medelst *Tesins* öförtrotta slit

och möda, till en stor del, ifrån grunden, på kort tid, blef under tak bragt.

Härom skall Gr. *Dahlberg*, uti en gjord anmärkning, yttrat, att den mycket kostbara och prägtiga byggnaden af Slottets Norra flygel; är efter en vacker *Architecture* af Kammarherren och Öfver-Architekten *Tesfn* anlagd, tillika med det härliga Capellet, hvars likhet uti skönhet, man näppeligen uti Europa läser finna, och inom tre års tid, fullkomnad är.

Enligt K. *Carl XI.* egenhändiga dagbok, begynte man i Martii 1692, att nederrifva Norra sidan af Slottet och gröna gången. Muren emellan Slotts-Kyrkan och Västra fyrkanten, blef alldeles nederrifven; men den Norra, som vette utåt, blef allenast något öfver hälften, nedrifven. Den 30 Apr. samma år, lades första stenen öfver Kyrkan, och d. 5 Sept. begynte de lägga koppar uppå taket. 1693 d. 27 Febr. uppfattes ställningen i Slotts-Kyrkan, och 1694 d. 8 Dec. blef Kyrkan färdig. 1695 upplattes 2:ne skilderier af *Ehrenstahl*: Christi Korsfästelse och yttersta Domen. Juledagen speltes första gången, på de nya orgorne. 1696 kommo bänkarne och marmorgoltvet i Slotts Kyrkan, som skall kommit ifrån Amsterdam.

På vänstra gafveln fram i Choret, var under hvalfvet en stor förgyld Krona, hållen af 2:ne Änglar, och derunder K:s och Drott:n:s inbundne Namn af guld, på ett fällt af blå botten, hvarunder på en lång fyrkantig tafla stod att läsa:

MDCXCIII Postridie Fest. Jubil.

Ædes hæc fatiscens restaurari coepta

Et Basilica in hæc formam redacta

Consvetis sacris sub opere non interruptis

Manum ultimam habuit A:o MDCXCIV.

De fyra stenpelare, som stått på sidorne, af den nedertagne portalen til Slotts-Kyrkan, blefvo 1693 skänkte till Kongl. Secreteraren af Staten *C. Piper*.

Öfver byggnaden å Norra Slotts-sidan, flogs en skådepenning 1692; föreställande på ena sidan K:s bild, med namn och titel: å den andra Norra Façaden af Slottet, öfverskrift: *Virtute Domini perennat*; nederst 1692, och med små bokstäfver: *Tesfin inventor*.

Slottsgrafven som, fordom varit så djup, att skepp och farkoster, kunnat lägga intill Slottet, skulle efter nya desseinen igänhvälfvas, med sandsten och starka pelare inunder, som höllo upp hvalfven, och jämnas åfvan uppå till en slät plats; uti hvilka hvalf, till Slottets behof, ved förvaras skulle. Utmed Slotts-grafven har ock i äldre tider varit en mur, emellan *Herman Wrangels* hus och Stor-Kyrko-hörnet.

Om hösten 1694 ankommo från Gottland, de bägge stora Colonnerne, till portalen, af alldeles ovanlig storlek. De innehöllo hvardera 125 fot i kvadrat, och voro $10\frac{1}{2}$ aln långa. År 1695 upplattes de fyra statuërne, i nicherne, samt de fyra renomeerne, öfver bägge portalerne; trappan förfärdigades och arbetet fortattes på uppkörflen.

På *Tesfins* memorial, bevilljade K. d. 22 Jan. 1695, till Kopparsticks förfärdigande, öfver den nya Slotts Façaden emot malmtorget, 1000 d:r S:mt. Af dessa Kopparstick, som skulle göras af den bästa Mästare i Paris, skulle sedan exemplar fändas, till Frankrike, Tykland, Italien, för att göra byggnaden namnkunnig.

År 1696 arbetades på Nya Stats-Contoiret, och Colonnerne vid Råd-kammaren nedertoges.

Det

Det Ryske monumentet, som man med all flit fökt confervera, undermurades. Det föreställte ett Lejon, hållande i högra framfoten ett dragit Svärd, samt i den vänstra, Sveriges vapen tre Kronor, och trådde med bakfoten, på en Ryffemössa. Der gent emot stod en Grip och Drake, med fabel i fullt hugg; hafvandes således emellan sig, vapnet 3 Kronor, hvarom de syntes strida.

Konung *Carl XI.* hade befallt att en modell uppå Slottet och desz fyra sidor skulle förfärdigas, hvarom *Tesfin* uti memorial, af d. 3 Feb. 1696, förmåler, att hela Slottet i ett sådant ändamål, vore noga afnätt och en General-Dessein disponerad, till ett så färdeles reelt verk; att dervid många svårigheter möta; att uppå *Louvren* i Paris, voro 2:ne modeller gjordes, som kostat öfver måttan mycket; att faciaterne här på Slottet, vore man sinnad att förändra, som fordrade så mycket större speculation, som att de sidorne, derest stora trapporne och Vestibulerne komma, rörfsta svårighet och färdeles i Modeller, med sig hafva; att modellen som för *Köpenhamns* Slott; är till största delen förfärdigad, är intet uppå alla sidor different utaf faciater, och alltså så mycket lättare, som det ock ligger på en jämn place, och den fjerde sidan är en terrasse, hvilken modell blifvit accorderad för 5000 R:dr, och det utan räkning eller ansvar, hvilket vid ett sådant verk ock vore omöjligt, utan för ett slump-köp; underkastandes allt detta Kongl. M:ts villja och behag. På original-Memorialet, finnes väl påskrifvit: Exped. d. 6 Feb. 1696; men då detta påtänktes och den ståtliga Slotts-byggnaden höllt på att fullföljas, inträffade förödellen; sedan på samma byggnad en summa af 311,811 d:r 30 öre 8 p:gr var använd,

vänd, samt på 1697 års stat redan 60,000 d:r S:mt utaslignerade *).

Konung *Carl XI.* var af tiden d. 5 Apr. 1697, och den 7 påföljande Maji, uppkom en häftig våldeld på Kongl. Slottet, den man först blef varse, kl. tu vid pass, e. m. genom hvilken hela Slottet afbrändes med Tornet Tre Kronor och den nyligen färdige blefne kosteliga Slotts-Kyrkan; allenast några få rum blefvo behållne, uppå lilla borggården, tillika med Slotts-Cantzliet, Kongl. Räntekammaren med desz hvalf och Skattkammaren **), samt de våningar och rum, hvilka Kammar-Collegium, Kammar-Revisionen, Reductions- och Stats-Contoiret innehade; af Archivi angelägne acter och handlingar, blefvo större delen bärgade, såsom ock hvad dyrbarast var, uti Deras M:trs våningsrum och någon ringa del af Bibliotheket. Konungens Lik, som ännu stod kvar, i den kammare, der K. var i lifstiden van att vistas, hvilken ock sedan blef från elden alldeles befriad; lät man strax bära neder af Slottet, och till fördom Drotzen, Gr. *Pehr Brahes* hus, tädan det blef sedermera d. 8 Maji, om aftonen, tagit och infatt uti Riddarholms Kyrkan. Kongl. Familien tog nattläger hos Kongl. Rådet, Gr. *Bengt Oxenstierna*, och flyttade andra dagen om aftonen till Carlberg. Den 31 Oct. 1. å. flyttade Hofvet till Staden, uti Riks-Fältherren Gr. *Carl Gustaf Wrangels* hus. (Drott. *Ulrica Eleonoras* anmärk. till K. *Carl XII.* Hist.).

Den

*) Handl. till K. *Carl XI* Hist. § saml. p. 39.

**) Uti ett af gamla Slotts-hvalfven Elefantens kalladt, skall K. *Carl XI.* haft en skatt samlad af 60 tunnor Guld. År 1699 uttogs 65,000 d:r S:mt som vore i förråds-hvalfven i behåll.

Den 4 Junii f. å. befalltes redan, att den delen af Slottet, der Kyrkan förut varit, på Norra sidan Öster ut, skulle uti nya desfeinen apteras till tjeulige rum för Cantzliet; men till Cantzlie Archivum de hvalf, som komma att anläggas, uti den första våningen under Kyrkan, der den då skulle blifva, efter som nästan intet eldställe, derlammastädes erfordrades.

Med de efter branden qvarstående murars nedbrytande, gjordes äfven en början 1697, i Julii månad. Den 17 Maji f. å. afgick K. M:ts bref, till Krigs-Collegium, att som till befarandes var, då de afbrände Slottsmurarne, neder vid vattuporten blefvo nederrefne, eller ock af sig fjeltve, som redan med en del skedt var, nederfölla; att de sönderkrossade hvalfvet, hvaruti åtkillige arklie-saker, då ännu voro förvarade, hvaraf de kunde taga skada och olycka förorsakas; så befalltes Collegium, draga försorg, att berörde arklie-saker, derifrån i tid, måtte blifva transporterade, och på ett säkrare rum i förvar satte. (Regist. i R. Arch. fol. 1643).

Vid de fallne murars och Slottets återuppbyggande var det en lycka, att K. *Carl XII.* ägde en *Tesfin*. Honom anförtroddes nu att författa nya planer och ritningar till Slottets återuppbyggande, hvilka mycket, prydeligare och efter alla konstens reglor förfärdigade; den unge Konungen med så mycket nöje och välbehag, icke allenast till alla delar gillade; utan ock betygade derföre, i så mätto sin Kongl. ynnest och välvilja för *Tesfin*, att han benådade honom, med Öfver-Intendents Ämbetet, och inseendet öfver alla des Slott, Hus, Trägårdar och Byggnader; tilläggandes honom rang, lika med Öfverstar. Original-ritningarne till nya Slotts-

Slottsbyggnaden, som ännu finnas, äro såsom approberade påskrefne, af Konungens tillförordnade fem Förmyndare. K. *Carl XII.* lät deröfver författa skrifteliga anmärkningar, då samma ritningar, år 1715, blefvo i Christinæhamn, å nyo uppvisle och öfverfedde *).

Konung *Carl XII:s* Krig, (Det är att med ett ord, nästan innefatta hela Hans lefnad); Hans utrikes vistande, Hans segrar och Hans olyckor, med de deraf minskade och ändteligen alldeles saknade tillgångar, både på folk och penningar, voro de gällande orsaker, att slottsbyggnaden omfider måste inställas.

Det har blifvit anteknat, att några grundmurar blifvit lagde af Ryske och Saxiske Fångar. På Östra sidan uppfördes, de nya stora arcaderne af huggen sten, till en och en half vånings högd, af ett stort och ädelt utseende; det ena Lejonet af Bronze uppfattes 1704 i Maji, och något efter, det andra, uppå stora piedestaler, vid uppkørslen på Slottets Norra sida, och murarne omkring borggården, voro 1705 till 3:ne alnars högd uppförde, hvar med arbetet till större delen, torde hafva afstannat.

Att Slottets prydnad och meublerande, emedlertid varit påtänkt; kan till bevis anmärkas, att Grefve *Liljeroth*, förde med sig 1704 ifrån Haag, en stor packe med välde kostliga tapeter, eller så kallade Haute-Lisse, gjorde i Paris, som föreställa K. *Carl XI:s* actioner, hvilka nu fitta i Kgl. Seraphimer-Capitlets sal, innanför Råds-rummen. Uti en Rese-beskrifning,
öf-

*) Grefve Tesfins bref till en ung Prins. 2 Del. p. 307.

öfver Sverige fåges, att desse quatre tableaux en tapisserie, blifvit skänkte af *Ludvig XIV* *).

Om Kongl. Hufets inflyttande, efter Slottsbranden, uti *Wrangelske* Palatset på Riddarholmen, nu gamla Kungshuset kallat, och desf vistande derstädes, till år 1754; är angående Riddarholmen omförmält.

Sedan efter erhållen och någorlunda stadgad fred, R:s Ständer år 1727, åtagit sig en bevillning, till Slotts-byggnads hjälp, till en fjerdedel af den så kallade lön- och betalningsafgiften; hvarom uti Påbudet d. 18 Dec. 1727, förordnad finnes; företogs åter Slottsbyggnaden, i Mart. månad 1728, sedan den i 20 år nästan alldeles varit afstannad.

Att här uppgifva huru arbetet är ifrån år, blifvit företagit och fortfatt; fordrade icke allenaft, en närmare tillgång, till Slottsbyggnads-Directionens handlingar; utan kunde ock här anses, för en onödig detail och tröttsam vidlöftighet. Då Öfver-Intendenten Gr. *Carl Gustaf Tesfn*, 1741 inträdde i Råd-Kammaren, emottogs Slottsbyggnaden, af Baron *Carl Hårleman*; och blef så vida fullbordad, att Kgl. Hofvet 1753 kunde i K. Slottet inflytta; då Baron *Hårleman* ock s. å. d. 9 Febr. afled. Han hade i synnerhet beförjdt byggnaden, af de tvänne på Östra sidan af Slottet varande Flyglar. Af de i koppar stuckne Plan-Chartor och façader öfver Slottet, så väl som Perspektiv-ritningarne, i Grefve *Dahlbergs* Verk, inhämtar man en nästan tillräckelig underrättelse, både om Slottets inre beskaffenhet och indelning, samt desf yttre utse-

en.

*) Voyage de deux français (de Boisgelins et Fortia) dans le Nord de l'Europe, Paris 1796. 8:o Tom. 2, p. 54.

ende och byggnad. Om de förändringar som dermed tid efter annan skedd, och om rum och våningars anordnande, än till ett, och än till annat behof, varder här efter något korteligen anmärkt.

År 1734 d. 4 Dec. blef grundstenen lagd, till de å yttre, eller lilla borggården, uppförde runda flyglar, genom då varande Öfver-Intendenten Gr. C. G. *Tesfin* och fyra Deputerade af Riksfens Ständer. Den Skådepenning af 23:e storleken, deröfver blifvit slagen, finnes i C. Rådet *Berchs* beskrif. om Sv. Mynt och Skådepenningar omförmäld, och beskrifves sålunda: Konungens bild och namn. Rev. denna Inscription: Palatium Holmense Splendori ac perpetuitati Regni Svetici Sacrum, Auctoritate Caroli XI. Extrui coeptum, Sub Carolo XII. continuatum, at mox per belli calamitates aliquantisper intermissum, tandem perfectionem a Frederico expectat: Qui presentibus Regni ordinibus primum lapidem aræ porticibus ornandæ feliciter posuit. MDCCXXXIV. En annan Skådepenning vid samma tillfälle finnes tillika nämnd i *Ziervogels* Hist. Afhandl. om Sv. Mynt och Medailler, 1755. 4:0, p. 16.

§. 10.

Kyrkan eller Slotts-Capellet, 125 fot långt och 42 bredt, är nu på Slottets Södra sida, till höger, vid ingången i Slotts-hvalfvat, ifrån Slottsbacken. Uppgången dertill, är en å ömse sidor varande rund trappa. Capellet intager i högden tvänne våningar af Slottet. Taket är prydt med en makalös tafva af *Ehrenstrahl*. *Gezelius* i sitt Biograph. Lexicon, berättar, att Hof-Intend. *Joh. Pasch*, helt och hållit öfvermåladt och gjordt taket i Slotts-Capellet färdigt,
I Bandet. X som

som var börjadt af Fransyska Målaren *Taraval*. Altaret, föreställande Frälsaren i Örtagården, blef börjadt af *Bouchardon*, fortlatt af *l'Archevesque* och fullbordat af *Sergel*, som dervid lagdt fiifta handen. Predikstolen af Bildhuggeri-arbete, helt och hållen förgyltd, hvilande på en Gruppe af de fyra Evangelisters emblemer, guten af bly, af Directeuren *Meyer*. — Uppgången till Orgel-läckaren är i muren intagen, ifrån nämde stora rundel-trappan till Capellet.

Här begår Kongl. Slotts-församlingen den vanliga Gudstjensten; och utom de vid Kongl. Hofvet, förefallande högtideliga tillfällen och Ceremonier, såsom Kgl. Perfoners Döpelte, Vignings- och Kyrkotagnings-äcter; sker ock här vanligen, Herrar Seraphimer-Riddares Dubbning, då deras vapen upplättas, kring väggarne i Choret. Här hålles ock sedan Svenska Academien instiftades, årligen d. 20 Decemb. K. *Gustaf Adolphi* messa, eller ett tal från altaret, till denna stora Konungens åminnelte, som så nitiskt försvarade sina trosförvandters frihet.

Ett färskilt rum med fenster inåt Capellet, är främst emellan altaret och Predikstolen; inrättat för Kongl. Famillien, till Guds-tjenstens bivistande. Efter 1697 års Slotts-brand, höll Slotts-församlingen sin Gudstjenst, först uti en dertill inredd Sal på Riddarhuset, allt till 1719, då den flyttades till stora salen i gamla Kungshuset och derifrån 1744, till Riddarholms Kyrkan, till dess nya Slotts-Capellet blef färdigt. — Slotts-församlingen hafver ock sin fattig-cassa och en Direction under Riksmarskalkens ordförande, som hafver till syn och vård om fattig-medlens utdelande, till de mäst behöfvande, ibland dem, som till församlingen höra.

Riksfalen af lika längd och bredd, som Capellet, hvar till är en lika motsvarande trappa; är ock af lika högd och intager andra hälften af Slottets Södra sida. I denna vackra och anse- ligen sal, kunna samtelige Rikens Ständer inför Konungen förfamlas. I gamla Riksfalen vore alla Province-vapnen i Riket, målade, som *Georg Wäst* förmäler, i sin oration: *de Civitate Stockholmia*. (Ups. d. 24 Jun. 1665. Holmiæ in fol.). Fordom var främst i rummet, en upphögd murad plan; uppgången dertill af 8 trappsteg, inom sitt marmor skrank, som i sednare tider blifvit borttagit, och bygges nu i stället en upphögning af trä vid solenne tillfällen, der Konungens silfverstol eller Thron uppsättes, under sin med Guld-kronor beströdde sammets-himmel.

Emellan Riksdagarne har denna sal blifvit nyttjad till Masquerader, skådeplats och vid stora festiviteter inom K. Hofvet, m. m. Vid Vår nu regerande K:s tillträde till regeringen 1796, byggdes på vänstra sidan om Thronen en läcktare, högt upp under öfversta fönstren, hvar till en hög trätrappa nederst i salen, tjenar till uppgång.

Under Slotts Capellet och Riksfalen, äro kök, skafferier och flere rum för Hof-betjeningen.

De rika Grouper af Krigs trophéer, som finnes öfver hvardera af de stora colonner, på facaden af Slottets Södra sida, äro af bly, gult af *Meyer*.

I hela Norra sidan af Slottet, äro båda våningarne, till rum för Konungen och Drötningen inredde och meublerade, som Majestätet och den Kungeliga Högheten fordrar. De skulle förlora af en kortt och illa författad beskrifning. De böra beskådas; men med en kännares ögon, för

att icke allenast se, de fria konstens täflan till Slottets varaktighet och prydnad, under tvänne *Tesfiners* uppmuntrande vårdnad; utan ock det höga beskydd, de njutit af en Konung, som prydde sitt Slott, med uppsökte arbeten och mästarstycken, af Konsternes gyllende ålder.

Uti åfvannämde tvänne Fransosers resebeskrifning, anses detta Slott vara, ett af de vackraste nya Palatser som finnes; mindre än Slottet i Köpenhamn; men härligare meublerat. I de Kgl. rummen som beskrifves, anmärkes i Pelare-salen, de tvänne statuër af *Sergel*, *Apollon de la tribune*, och *Venus Callypige*, dont la tête est celle de la Comtesse *Höpken*; i Samniets-rummet, Kongl. Familjens Büster af samme berömda Mästare; I Cabinettet, trenne Antike statuër, *Pescennius niger*, *Juno*, och en ung man med en stork, hållande en orm, i sin näbb; i galleriet, alla dervarande taflor af *Rubens*, *Coypel*, *Le Moine*, *van Dyck*, *Jordan*, *Vouwerman*, *Rembrandt*, *Witt*, *Simon de Pessaro*, *Berghem* och flere store Mästare; samt statuërne, såsom *Endymion*, *Apollo* med de nio *Muser*, m. fl. som då (1791) voro i detta galleri uppfatte; men efter Konung *Gustaf III:s* död, blifvit flyttade till *Museum*. Om de öfrige Kgl. rummen fortsättes beskrifningen, p. 52—62; men man önskade hellt, hafva kunnat följa, en Svensk kännares och älskares af de fria konsterna berättelse, i ett så vackert och intagande ämne. Utländningars beskrifningar, om Sverige i allmänhet, äro icke att bygga på; äfven som deras omdömen om personer, ofta bero af tillfälligheter och emottagne falska berättelser.

Till konsternas beröm må här anmärkas, att Gipstaket i Drottningens matsal, bestående
af

af 19 Sv. alnars bredd och 25 alnars längd, som måst för hotande instörtning nedtagas, och var af tvänne utländske målare, *Francia* och *Dominique*, med oljefärg på sjelfva gipsen måladt; blifvit af Hofmålaren *Erich Hallblad* aflystadt och efter egen uppfinning transporterat på sin väf, och hela målningen, sedan nya gipstaket fått tor-ka, åter uppfatt, utan den ringaste åkomma, i all sin säkring. Det är vår ikickelige *Hallblad* till förtjenst, att denna Plafond blifvit räddad från undergång.

Inredningen af de Kgl. rummen, hafva väl undergådt åtskillige förändringar, emot Slotts-*dessein*en; men beqvämligheten, smaken, tiden och andra orsaker, göra sådant ofta oumgän-geligt, i Konungars boningar.

Ifrån Arcaderne på Östra och Västra sidan af Slottet, äro trapporne till de Kungeliga rummen, af en utmärkt skönhet och Architectur; firade med colonner, perspectiv målningar, de äldste Svenske Konungars Medailloner målade; Genier af *Bronze* som uppbära lycktorne, att upplysa uppgången, den mörka tiden m. m.

I nedersta våningen på N. sidan, hade *Cantzlie-Collegium* länge haft sine rum, då de tillika med nedra våningen i Nordvästra flygelen, uppbyggd 1758, som Revisionen och utrikes Expeditionen innehade; inreddes för Hans Kongl. Höghet Kron Prinsen, Vår nu regerande Konung. *Cantzliet* har sedermera, återfått en del deraf. På andra sidan om Norra Slotts-hvalfvet, äro rum för *Cantzlie-Collegii Expedition*, och för den mindre Hofbetjeningen, kök, och i slutet af corridoren, ingången till *Museum*.

Af Slottets Västra sida, upptages en del, till Konungens Drabant-salar; å andra sidan äro

Råds-salarne och Riddarsalen. Efter 58 års förlopp, intogo R. Råd, Råds-salarne i nya Slottet, d. 13 Oct. 1755, samma dag som Riksdagen utblåstes. Åfvanpå har nu Hertigen af Öfler Göthland, Prins *Fredrich Adolph* sine rum. Vid Råds Ämbetets afkaffande 1789, tillstängdes ock Råds-salarne, till bruk och nyttjande. Högsta Domstolen fick sitt sessions-rum, i den så kallade Slotts-Cantzlie eller Södra runda flygeln, på lilla borggården, och allmänna ärendernes beredning, först i Cantzlie-Collegii-rum, och sedan i Drottningens Toillete-kammare, tvänne trappor upp, åt stora borggården; men efter K. *Gustaf III:s* död, öppnades Råds-rummen, för nämde högsta Domstol och beredning.

Yttre façaden på denna Slottets Västra sida är decorerad, med i sten huggne colossale bilder, samt stora i bly gutne medailloner, af *Meyer*.

I Slottets Östra sida, är till vänster om trappan i första våningen, en del Drottningens rum, och till höger, Hertigen af Södermanland, Prins *Carls* våning. I entresolen och flerstädes uti afdelte våningar, hafva Hof-Frutimbren, Cavallärer och flere till Hofvet hörande Ämbetsmän och betjente, sine logementer, som här skulle fordra en onödig vidlöftighet, att beskrifva. Klädkammaren med dertill hörande rum och Contoir i Östra Slotts gången, midt emot Drottningens trappa, blef vid den år 1791, upplifvade inrättning af Befallningsmans Ämbete på Stockholms Slott, inredd till vånings-rum för Ståthållaren på Stockholms Slott, som innehafvaren af samma Ämbete då kallades.

Nordvästra flygeln eller den till vänster på Slottets Norra sida, är förut nämnd. Der var fyra af Cantzlie Departementerne, då nedre vå-

ningen inreddes, till Kron-Prinsens rum; den öfre blef sedan, tillika med den dervid varande lilla flygel byggnaden, svarande emot den som Riksmarkalken innehafver, å andra sidan lilla borggården, jämte en del af Cantzlie-Collegii rum; inredd för Öfverste Kammar-Junkaren Baron *G. M. Armfelt*. De beredas och inrättas nu (1797) till Vånings-rum för H. K. M. Enke-Drottningen, med hela Nord Västra flygeln.

Nord Östra flygelen har åter efter Slotts-desseinen varit hel och hällen ämnad för Kongl. Bibliotheket, som derstädes väl inflyttades ifrån Grefve *Pehrs* hus; men först 1797, till innanrede blifvit färdig. Rummen utanföre, blefvo någon tid nyttjade till attellier, af Professor *Sergel*; till Antiquitets Archivum, m. m. innan de under K. *Gustafs* tid, inreddes för Svenska Aca-demien, och under förmyndare Regeringen 1794, till Museum Regium. Hvalfven derunder blefvo i stället för kök, i stånd fatte och anordnade, att derstädes uppställa de skatter af Sculpturens mästar-stycken, Marmor-bilder, Buster, Antiquiteter, m. m. som ifrån Italien i Salig K:s tid blifvit förskaffade och förut varit i Konungens egna rum, till en prydnad uppfatte.

Den motsvarande flygeln vid Lo-gården, eller den Östra om Slottets Södra sida, har från början varit ämnad till skådeplats eller Comedie-hus; men 1754 blifvit i stället anordnad till vånings rum, för flere af Konungens Hof, och Hof-Staten tillhörig betjening. I undre hvalfven hafver ännu Cammar-Collegium, en del af sitt Archiv. På gaffarne af besagde flyglar ått sjon, öfver ingångarne till de så kallade Grottor eller källare och hvalf, äro stora stenar af brun Marmor infatte, ämnade till Inscriptioner, hvartill

förslag ock blifvit uppgifne, uti K. Vitt Acad. Handl. 3 Delen.

Af de runda flygelbyggnader på lilla Borggården, är i den ena Corps de Garde, rapportfal, fängelse-rum, m. m. I den andra, byggd till Slotts Cantzellie, som decorationen öfver porten visar; blef Högsta Domstolen för någon tid inrymd. Flere af Cantzlie-Expeditionerne, hafva der haft sine arbets-rum. Man finner der nu (1795) utom General Adjutantens Cantzlie, kök och logementer för Hof-betjeningen.

§. II.

På stora eller inre Borggården, som i en näst liksidig fyrkant, innehåller omkring 17,500 qvadrat alnar, upplättes sedan år 1793 vacktparraden. Om inkörfen dertädes i K. *Carl XI:s* tid, är redan nämt. En derom uppkommen fråga, under K. *Adolph Friedrichs* regering, afgjordes i likhet, med hvad förut derom, af Senaten stadgat var.

Södra Slotts-planen, der en Obelisque varit ämnad att upplättas, planerades med fyrkantig huggen gråsten 1793. Den utvidgades ock samma tid, i så måtto, att muren omkring In de Betoulke hufet och trädgården borttogs; trädgården raserades och Planen stenlades. Denna egendom var förut af Kronan inlöst för 25,000 R:dr. Gamla Bollhufet refs neder; vid Öfverståthållarens Ämbets-hus, fordom *Tesfinska* palatset, borttogs tvänne murar och järngallret, som formerade en liten gård, framför samma hus. Hela platsen blef således öppen, och Finska Kyrkan synbar, som förut var inlängd och bortgömd af flere byggnader. Detta gaf ett värdigare utseende för den Statuë, som efter K. *Gustaf III.* kom-

kommer att upprekas nedanföre, vid sjön, der Han efter sista Ryska Kriget, landade med sin Ikärgårdsflotta. Sedan Södra Slottsplanen således var öppnad, ändrades beslutet, att låta resa obelisquen, öfver Borgerkapets vackthållning, under Kriget, på *Adolph Fredrichs* torg, i så måtto; att K. M:t biföll, att den på Södra Slottsplanen skulle uppfättas emellan Slottet, Stor-Kyrkan och In de Be-touske huset; hvarmed arbetet redan 1799 var mycket fortskyndat.

Lo-gården emellan flyglarne på Slottets Östra sida, torde ännu behålla sitt namn af Lejon eller Leopard-gården, som derstädes, i äldre tider varit belägen. Man finner i Palmsköldske anteckningarne, att en Leopard derifrån en gång sluppit lös, som gjordt mycken skada; att huden af samma djur, sågs 1651 uti gamla Papi-siske Kyrkan, der Enke-Drottningen då hade sin fatebur; att ett hus blef byggdt uti Lejon-gården 1666 för Rustmästaren; och på ett annat ställe, att vid Comediant-huset, vid gamla Slottet, Lejona kulan kalladt, var Rustmästare-byggnaden. Denna gården hafver efter nya Slotts-byggnads-planen, varit ämnad till en parterre, med sina affatser ned till sjön. År 1772 vid K. *Gustafs* hyllning var här öfver trappan och upp-gången til Östra sidan af Slottet en altan byggd, der Konungens Thron under sin Himmel var uppfäld, med plats på sidorne för Hännas M:t Drottningen och K. Hofvet. Rundt omkring gården voro läktare byggde; så väl för R:s Ständer, decorerade med Rikets Landskaps-vapen på sina Fanor; som för en myckenhet åskådare. År 1778 gafs härvid Kron-Prinsens födelse, en högtid åt folket. Till parterre inrättades lo-gården 1793, efter K. M:ts Enke-Drottningens å-

stunden. Jorden fördes ifrån In de Betouske trädgården, som utlades till Slotts planen; trån och bosquéeer planterades; kuggrike Cabinetter med fina bänkar anlades; hela ballustraden åt fjön, fullfattes med stora blomster-krukor; tvånne Italienske Alebaster Vaser af ovanlig storlek, uppfattes till höger och vänster om gången, der ock en *Venus* i Nichen af trappan pryder sitt ställe. Denna plan nyttjas nu som en vacker promenad och ett angenämt hviloställe, den vackra tiden af året.

Vid ingången till yttre borggården af Kgl. Slottet, var till firande af Konungens födelsedag d. 21 Jan. 1791 en Åreport upprett, som föreställte flere allegoriska stycken, af *Dépres* författade. (*Gjörwells* Al. Tid. 1791).

§. 12.

Uti de först upprättade desseiner af Grefve *Tesfin* till Slotts byggnaden, var redan fastställt, att bron från Slottets Norra sida, skulle anläggas midt för Norremalms-torg, i rät vinkel ifrån porten midt på façaden af Slottet. Som denna bro af ålder blifvit anfedd, böra besörjas af den i 70 år uppburne Slotts hjälp; ifrån Slottet till Helgeandsholmen, eller öfver den Södre smalare grenen af Norreström; och des anläggande efter Slotts-byggnads-Directionens tillstyrkande, äfven blifvit i så måtto börjad, att tvånne stenkistor redan i K. *Adolph Fredrichs* tid, i samma ändamål, eller såsom damfästen blifvit nedfänkter; så torde en kort beskrifning om denna bro, här böra få sitt rum.

Sedan igenom 1780 års flod och öfversvämning, nyfsmånade stenkistor till damfästen för den tilämnade mormorbron, blifvit rubbade och o-
bruk-

brukbare, då de i prämar byggde blifvit nedfänkta, utan skedd pålning i botten i en strykande ström; så uppstod fråga icke allenast, om möjligheten, af denna bros anläggande, med säkerhet för en framtid; utan ock om påliteligheten af sjelfva grundvalen till Kgl. Slottet. Om *Tesfins* varsamhet att låta pröfva grunden, innan Slotts-byggnaden å Norra sidan företogs; är i det föregående något nämt. Dervid har sedermera blifvit anmärkt, att Norreström efter 1780 års vattufloed, blifvit djupare invid Slottet; att det icke bör förefalla underligt, då detta mäla-rens utlopp, ifrån 80 alnars bredd, blifvit tid efter annan så hopträngt, att bredden, hvaröfver marmor-bron kommer att byggas, skall nu blott utgöra 30 alnar; hvilket åter öker vattnets värkan, både på botten och nästgränslande stränder; — men då man härvid tillika besinnar, att grunden till Slottet är anlagd, tätt utmed strömmens forna brädd, och att Apparellerne eller den så kallade Lejonbacken, med 20 alnars minskning i strömmens bredd, är grundad på en fast och säker pålbädd; så försvinner all farhåga, om påliteligheten af Slotts grundvalen. Hvad åter bron angår, förmenes des anläggning, vara så mycket mindre vådelig; som botten dertill är den fördelaktigaste, bestående af en fast klappur; allenast dervid iäggtagas, de försigtighetsmått, som vid stenkliftors nedläggande i strömfårar äro oumgängelige, och att sedan de förre Damfästen blifvit upptagne; att åt hvalfvet gifves den möjligaste bredd som kan erhållas *).

Sedan K. M. d. 19 Aug. 1787, lagdt grunden till bron öfver Östra delen af Norreström, som af Stadens tillökte inkomster borde beför-
jas;

*) Stockh. Posten 1797, N:o 247.

jas; fastställdes den 30 Martii 1791, vid pröfningen af desseinen till Södra hvalfvet af bron, eller det närmaste intill Slottet, att det borde blifva Stadens ovilkorliga skyldighet, att fullkomna hela brobyggnaden, och således äfven hvalfvet och bron, emellan Helgeandsholmen och Slottet. — Om ändring härutinnan inkom Ölver-Ståthållare Ämbetet d. 7 Mart. 1793; anförandes å Magistratens och Borgerkapets vägnar, att den Staden ålagde skyldighet, att bygga listnämde bro, vore öfver Stadens förmåga att verkställa; att Staden förut deröfver icke hörd blifvit; att den fond d'amortisement af 16,666 R:dr 32 sk. som Staden ägde, till Östra Norrebro byggnaden, blefve så beivrad, innan samma bro hann fullbordas, att deruppå inga vidare lån kunde upptagas, och att Staden dertill icke ägde någon annan fond; att fråga förut alldrig varit emellan Kronan och Staden, om denne tillökte byggnads skyldighet; att den från Slottets första anläggning och plan, blifvit anfedd, såsom Slottet tillhörig; att den leder till communication emellan Slottet och Kongl. Stallet; att Helgeandsholmen med Kongl. Slottets grund, tillhöra Kronan; att Lagen i B. B. talar till Stadens förmån, och att Staden icke begagnar fiskevattnet, i denna del af Strömmen, m. m. Resolutionen häröfver d. 19 Mart. 1793, innehåller, att Staden härutinnan borde ställa sig till esterrättelse, K. Maj:ts bref och befallning, af d. 30 Mart. 1791.

Till kostnadernes bestridande vid denne Staden ålagde brobyggnad, biföll K. M. sedermera, på Öfver-Ståthållaren Baron *von Esjens* underd. hemställan, och de derutinnan anförde skäl, om tillöknings Beurs-afgift, till år 1838, af $\frac{1}{2}$ procent

cent på Svenska Skepp, för utifrån inkommande eller till utrikes orter gående tullbare varor, och $\frac{1}{2}$ procent på främmande fartyg, lika med Kgl. brefvet, af d. 20 Jan. 1767. Hvilken afgift kommo att utgöra, för utgående varor, af hel och halffria skepp, 6 sk. och af ofria 12 sk. samt för inkommande varor, af hel- och halffria skepp 4 sk. och af ofria 8 sk. af hvarje 100 R:drs utfatt värde, uti 1782 års Sjötulls-taxa; som under färskilt räkning, uti Tolags kammaren, skulle emottagas och uti Stadens Cassa ingå, enligt K. br. d. 22 Oct. 1781. (K. br. d. 3 Mart. 1796).

Den år 1787 påbegan brobyggnad, öfver Norra Strömgrenen, blef 1797, så färdig, att H. K. M. Drottning *Frederica Dorothea Wilhelmina*, deröfver hade sitt intåg, den 31 Oct. f. å. Vid samma högtideliga tillfälle, skyndade man, med den Västra gamla Norre-brons afhuggande och quans förfärdigande, från nya bron, till communications öppnande med Helgeandsholmen, Norr om Gr. *Pehrs* Hus.

Till betygande af sitt deltagande, i Rikets allmänna glädje öfver Konungens förmälning med Prinsessan af Baden, hade Borgerskapet den 25 Sept. 1797 beslutat, att låta undanröjda alla hinder, för anläggningen vid brons byggnad emellan Slottet och Helgeandsholmen; att samma bro, så skyndesamt som ske kunde måtte förfärdas och fullbordas, samt minnet af den glädjefulla anledningen, till detta beslut, åt Efterverlden öfverlämnas. Detta Borgerskapets förklarade nit, hade K. M:t med nådigt välbehag ansedt och upptagit. Det var förut Staden som en ovillkorlig skyldighet ålagdt, att bygga bron, och K. M. hade till lättande af kostnaden, ålagdt Slottsbyg-

byggnads-fonden, att medelst de gamla landfästens upptagande, undanröjda de hinder för byggnaden, som Staden icke vållat; hvartill Borgerskapet nu åtog sig, att den dervid erforderliga kostnad bestrida. Ett förslag hade dertill blifvit upprättat, som fordrade öfver 30,000 R:dr. En förständig och vid flike byggnader van Bonde ifrån Helsingeland, *Renvall* benämnd, skall med betingande af 2 R:dr om dagen och arbetslön för 40 man af Helsinge-Regemente, åtagit sig detta arbetet; hvartill en början gjordes i slutet af år 1797.

§. 13.

Om den så kallade Slotts rätt bör här anmärkas: att Kon. *Carl XI*, under d. 18 Octob. 1681, låtit utfärda Dets nådiga fullmägt, för R. R. och Öfv. Ståthållaren *Gr. Jöran Gyllensfierna*, att introducera en Slotts rätt, som skulle bestå af Öfver-Ståthållaren, att föra Presidium, eller den han i sitt ställe förordnade; hafvande sig tillhanda Under-Ståthållaren och Slottsfogden, samt de andre ordin. Slotts betjente, jämte 4 andre lagfarne gode män, dem Öfver-Ståthållaren efter sakens beskaffenhet, hade att utse och tillförordna, och Slotts-Secreteraren till protocollets förande. Denna rätt skulle i Slotts-Cantzliet upptaga, ransaka och dömma, öfver alla excesser, som en och annan, utom Hofbetjente och Konungens Garde kunde begå uppå Slottet eller innom dets Jurisdiction. Var brottet så svårt, att det angick lifvet, skulle deröfver K:s förordnande afvaktas. I de förekommande målens afdömande, hade Slotts rätten att ställa sig Hof-Articlarne till esterrättelse. Genom Kgl. brefvet af d. 19 Julii 1698 blef Slotts-rät-

rättens Jurisdiction, i så måtto utvidgad, att äfven alla de exceffer och förgripelser, som uti de rum, hvilka af K. M:t och Rikets Collegier enskilt nyttjas, samt uti K:s trögårdar begås, skulle af Slotts-rätten upptagas och afdömas. Slotts-rättens ledamöter blefvo denna tiden tagne af Slotts Cantzliet och Magistraten, intill dess, genom K. förordning af d. 9 Martii 1733 stadgades, att Öfverståhållaren eller den hans Ämbete företrädde, skulle såsom Preses i Slotts-rätten, sig till Ledamöter och Bisittare adjungera en af Hof-Staten, en Officerare af Gardet, en af Artilleriet, en af Amiralitetet och tvänne af Magistratens medel; innehållande samma förordning tillika, att alla klagomål öfver buller, o-ljud samt öfvervåld, som i Stockholm på torg eller gator sig tilldraga kan, emot publike Vackter och Patrouller, skola af Slotts-rätten upptagas, ransakas och afdömas. — Genom K. br. af d. 27 Jun. 1733 erhöill ock Slotts-rätten frihet, att leuterera och blef således, som K. b. d. 13 Maji 1743 det vidare förklarar, för en Öfverrätt att anse.

Slotts-rättens Jurisdiction, Extenderades sedermera uti K. br. d. 9 Mart. 1737, äfven till sådane brottmål, som härrörande af exceffer och öfvervåld på gator, torg eller andra ställen i Stockholm, dag eller nattetid begås, af 2, 3 eller flere sådane personer, hvilka eljest under färskilte Domstolar höra. — Vidare är uti K. br. af d. 21 Nov. 1744 förklarad, att som Slotts-rätterne äro förordnade att ransaka och afdöma de brottmål, som på och vid Konungens Slott sig tilldraga; så borde ock alla de personer, som för något brott, vid Slotts-rätten komma att tilltalas, inför samma Rätt laga ansvar göra; oak-tadt

tadt under hvad Domstol, de elljest för sina personer lyda kunde; samt den brottslige efter Hof- Articularne anses, der brotten innom borgen skedt. — Sluteligen förordnades uti Instructionen för Öfver-Ståthållaren i Stockholm af d. 25 Aug. 1791, §. 22, att Slotts-rätten upptager och af-dömer alla de brottmål, hvilka begås af en och annan, utom Hofbetjenterne, på K. Slottet, uti Rikets Collegier och Kongl. Trägårdarne; emot främmande Hofs Ministrar och deras Betjente; äfven af flere personer, som elljest lyda under särskilte Domstolar; öfver förbryteller som både Officerare och Gemene af Brandvackten kunna föröfva, samt äfven sådane förgripelser som föröfvas emot publike Vackter, så in-nom som utom hus. Öfver så beskaffade brott, som till Slotts-rättens upptagande höra och af främmande Ministrars Betjente begås, har äfven Slotts-rätten dömt, sedan efter underdånig anmälan, Konungen dertill i nåder låg gifvit. Presidium i Slotts-rätten föres af Öfver-Ståthållaren; men som andra ämbetes-gjörsmål, honom sällan tid dertill lämna; så varder det ock vanligen af Under-Ståthållaren bestridt; är han hindrad eller frånvarande, så tillkommer någon af Cheferne vid Gardet, Artilleriet eller Amirali-tetet, att jämlikt Kgl. br. af d. 9 Mart. 1737 i Slotts-rätten företräda Öfver-Ståthållare-Ämbetet och derstädes Presidium föra.

§. 14.

Om Ståthållare-Ämbetet på Stockholms Slott och dess åter upplifvande 1791, är redan något nämt, hvarvid bör tilläggas, att Konungen s. å. vid ledigheten af både Riksmarskalks- och Öfver-ståthållare-Ämbeterne, till förekommande af

flere Ämbets-mäns ihopa vecklade åtgjörd och handläggning vid göromål och ärender; i nåder funnit nyttigt, att åter upplifva det Befallningsmans-Ämbete, på Dets Residence-Slott i Hufvud-Staden, hvilket derstädes, ehuru icke alltid under samma namn, varit tillförordnad. Efter den Instruction som för denne Ämbetsman då tillika utfärdades, ägde han uti alla de mål, hans Ämbete ålåg, att med Håf-Rätter, Collegier, Landshöfdingar, samt högre och lägre Ämbetsmän brefvexla och njuta nödig handräkning och biträde; blifvandes Öfverståthållaren dädanefter frikallad för all den befattning med Stockholms Slott, hvilken honom förut ålegat; hvarjämte alla Slotts titlar, ifrån det under honom lydande Cantzlie och Contoir, samt betjeningen dervid, skulle upphöra, på det sätt, att det förut så kallade Slotts-Cantzlie, skulle komma att heta, Öfverståthållare-Ämbetets Cantzlie; Slotts-Fogden, Konungens Fogate i Stockholm; Slotts-Staten, Staten för Kronans Publike hus och byggnader och Cammereraren dervid, Cammererare vid Ståthållare-Ämbetet. (K. kundg. d. 25 Aug. 1791).

Till detta Ståthållare-Ämbete utnämndes först Cammar Junkaren och Under-Ceremonie-Mästaren vid K. M. O. *Georg De Besche*, och i hans ställe, under Förmyndare-Regeringen, Hof Marskalken Baron *Otto Magn. Munk*.

Slotts-Rätten å Slockholm-Slott, som icke bör blandas, med förenämde Slotts Rätt, för Stockholms Stad, inrättades d. 13 Martii 1795 och äger till följe af K. br. af samma dag, att upptaga och afdöma de brott, som innom sjelfva Slottet i Hufvud-Staden begångne, efter förre författningar, under Slotts-Rätts-Jurisdiction höra; hvarigenom således slike mål, från den förre

Slotts-Rätten, eller som den nu kallas: Slotts-Rätten för Stockholms Stad, skiljde blifvit; hvilken sistnämde Rätt likväl upptager och afdömer de brott, som å andra ställen inom borgen, såsom uti Hännas K. Höghets Prinssiessans Palats, samt de Kongl. rummen uti Opera huset m. m. kunna af en eller annan, utom Hof-betjeningen, föröfvas; men brott begångne uti Kronans hus, som hvarken af de Kungelige eller Rikets Collegier occuperas, der således ej borgfrid bruten är, höra till fora ordinaria, efter K. br. af d. 1 Aug. 1795.

I Slotts-Rätten för Stockholms Slott, Präsi-derar Ståthållaren å Slottet och hafver till Ledamöter Place-Majoren i Stockholm, en Cammar-Herre, en Capitaine af Lif-Gardet, en Ryttmästare af Lif-Husarerna samt tvänne Assessorer i Kongl. Svea Hof-Rätt.

II. CAPITLET.

Om Stockholms Stads försvars-verk.

§. 1.

Af Birger Jarl grundlades Stockholms Slott som förbemält är; äfven i det stora ändamål, att igenstänga Mälaren för Vikingar och Sjörofware; och att således göra sin nya Fästning, till ett försvarsverk, för flere omkring Mälaren, liggande Städer och Landsorter.

Hvad man i Häfderne funnit om den äldste Borgen, Adelhuset och Kongl. Slottet, är redan anført. Ordningen har fordrat, i det föregående om Stadens anläggning och byggnad, på sitt stäl-

Slotts-Rätten, eller som den nu kallas: Slotts-Rätten för Stockholms Stad, skiljde blifvit; hvilken sistnämde Rätt likväl upptager och afdömer de brott, som å andra ställen inom borgen, såsom uti Hännes K. Höghets Prinssiessans Palats, samt de Kongl. rummen uti Opera huset m. m. kunna af en eller annan, utom Hof-betjeningen, föröfvas; men brott begångne uti Kronans hus, som hvarken af de Kungelige eller Rikets Collegier occuperas, der således ej borgfrid bruten är, höra till fora ordinaria, efter K. br. af d. 1 Aug. 1795.

I Slotts-Rätten för Stockholms Slott, Präsi-derar Ståthållaren å Slottet och hafver till Ledamöter Place-Majoren i Stockholm, en Cammar-Herre, en Capitaine af Lif-Gardet, en Ryttmästare af Lif-Husarerna samt tvänne Assessorer i Kongl. Svea Hof-Rätt.

II. CAPITLET.

Om Stockholms Stads försvars-verk.

§. 1.

Af Birger Jarl grundlades Stockholms Slott som förbemält är; äfven i det stora ändamål, att igenstänga Mälaren för Vikingar och Sjøröfvare; och att således göra sin nya Fästning, till ett försvarsverk, för flere omkring Mälaren, liggande Städer och Landsorter.

Hvad man i Häfderne funnit om den äldste Borgen, Adelhuset och Kongl. Slottet, är redan anført. Ordningen har fordrat, i det föregående om Stadens anläggning och byggnad, på sitt stäl-

ställe intaga, hvad om Stadens murar och Torn, varit nödigt att anmärka. Ordningen fordrar också i det följande, att uti beskrifningen om *Kådjeskr*, omtala de der från äldste tider vidtagne defensions-anstalter, om det första Castell der varit, redan i K. *Olof Skötkonungs* tid, som *Birger Jarl* låtit af sten ombygga; om Stockfunds tillflutande med kädjor och stockar; om Holmens befästade med torn och murar; och om försvars-verket på *Helgeandsholmen*, såsom Stadens förborg; der yttre Norra porten var belägen, och med torn, skärmar och försvarsverk, förvarad; med det mera, som localen fordrat, att hvar på sitt ställe anföra.

§. 2.

Yttre Norre bro, försvarades af ett fästningsverk med tre torn. Genom det medlersta der porten var, gick vägen åt Norre malm, och ifrån de andra, var på ömse sidor en mur, uppdragen omkring holmen. På *Padt-Brugges* Charta, omstucken 1626, finnes väl tornen, både vid Norre och Södra porten teknade; men är så oredig, att den dock icke gerna kan återopas; utan som ett vittnesbörd, af *Christierns* grymhet, som der äro, i flere afdelningar förestälde. Vid Tyrannens intåg ifrån Brunkeberg, der Hyllningen skedde d. 1 Nov. 1520, blef Norre port nedhuggen *); och på nyssnämde Charta föreställes Södra tornet på S. malm såsom fonderkutit. På den, i första Capit. om Stadens anläggning, under N:o 18, omnämde perspectivmålning, af Stockholm, i K. *Johans* tid, förmodeligen graverad; vises yttre Norre port, med ett litet rund-torn å hvardera sidan; slutandes sig

Y 2

ena

*) Murberg l. c. Vitt. A. Handl. IV D. p. 56, 85.

ena muren åt Mälaren, vid ett till hälften fön-
derkutit torn; men Östra muren synes sträcka sig,
ned till vattnet, utan något torn.

Inre Norre port, på samma afritning utmärkt,
var vid mynt-torget, och gick vägen genom tor-
net, öfver bron till Helgeandsholmen. Ifrån
samma torn gick på 1520-talet, ett plank eller
skidgård, åt Riddarhus platsen, till det så kalla-
de Herr *Bené's* torn. Ett torn vid mynt-torget,
på Västra sidan af Slottet, hette *Lejon-tornet*, och
förmodeligen kan backen, upp till Norra Slotts-
hvalfvet, lika troligen deraf hafva sitt namn:
Lejon-backen, som af de der uppfatte och i kop-
par gutne Lejon 1704; åtminstone torde ruiner-
ne af Lejon-tornet, fördt *Tesfin* på den tanken,
att gifva Slottet denna prydnad *).

Södra Stads porten var i äldste tiderne i gam-
la tornet äfvan för järntorget, som redan i *Mag-
nus Erichsöns* tid, blef nedbrutit och användt
till Dominicaner-Klosters byggnad, som han vid
sin Kröning utlåfvat, och ej långt från Torn-
platsen lät uppföra. I början af 1500-talet, var
Södra porten nära qvarnströmmen, hvarigenom
vägen gick öfver vindbron, till det yttre tor-
net *), af hvars fasta och tjocka murar, med
sina styck-gluggar, synes ännu märkeliga lämning-
gar, i gamla Stads-grafven, nu Järnvägen; hvil-
ka

*) Om Konung Carl XI:s äreport, som finnes afritad i
Gr. Dahlbergs verk, Tab. 30, läger C. R. Berch,
att den varit af trä, och efter några års förlopp blif-
vit borttagen; men Lejonen som vid samma tillfälle
dittattes, hafva varit kvarstående till Slottet brann,
som gammalt folk, honom berättadt; hvilken vana att
se Lejon utanför Slotts-porten, torde hafva gifvit
Tesfin idéen att 1693, låta koppar-Lejon på Norra
sidan. (Saml. om Stockholm).

***) Murberg l. c. p. 54.

ka till bodar och Contoir äro inredde. Sedan dagtingan med Tyrannen d. 5 Sept. 1520 var fluten, öfverlämnades Stadsnycklarne, ute på Södermalm, af Borgmästarne; Söder port blef då nederhuggen, och *Christiern* höll sitt intåg d. 7 Sept. med all högtidlighet. (Murberg l. c. p. 81).

Uti Stockholms Stad räkenskaper för 1550, uppföres hvad Stadens dagakarlar uppburit, som utan för Söder port i grafven, arbetat; nemligen för 6173 dags-arbeten, för 3 öre om dagen, i penningar 2315 mark; item för 964 dagar à 2 öre om dagen, penningar 241, tillsammans 2556 mark. Detta arbetet fortfattes flere år i rad, och upptager Stadens räkenskaper för år 1558, utgiften derföre till 3882 mark och 8 öre.

I sammanhang med Stadens portar, må här ock något nämnas om des portnycklar. På underd. anhållan, att de måtte blifva i Stadens förvaring; svarade Konungen 1614, sig tycka derpå föga makt ligga, hvem them hafver, anten K:s Befallningsmän eller någon annan i Staden; emedan Staden icke bättre med murar och bomar är förvarad; förmanandes dem att mera beslita sig, samma murar uppbygga och förbättra låta, än som dertills skedt var. (K. Resolut. d. 25 Febr. 1614, 10 §)^{*)}.

§. 3.

Tornen voro utom dem, som redan nämde äro, många flere. I 1550 års räkenskaper,

Y 3

upp-

*) Om dessa nycklars förgyllande och upphängande i Rådhus-falen, på sidorne af K. Tribunen; hvarigenom de som en gammal antiqvit, blifvit bortblandade, med annat Bildthuggeri; hafver såsom en otjellig anstalt blifvit anmärkt i Ext. Posten 1795, No 115.

upptages ibland hus och lägenheter, hvarföre tomtören borde ärläggas, endast i Östra kvarteret, sju torn: ett näst Skeppsgården, med antekning: *hafver vårt nådige Herrskap Hus, och går ingen lego af*; Tornet dernäst, halver *Joseph Arvids-son*, Hus, räntar 16 m. Tornet i Fru *Gunills* gränd, 10 m.; i *Brunsgården* 2:ne torn, det ena för 15 mark 3 öre, det andra fritt; Tornet dernäst, hvarunder voro åtskillige bodar, och Tornet i *samma* gränd, halver vårt nådiga Herrskap Hus. Uti 1553 års tomtöre bok: ett Torn i *Lars Privalks* gränd, der Hans K. Mit hade sitt Skeppstakel; år 1557 i *Skultans* gränd ett torn, och i *bredegränd* ett torn.

I Västra kvarteret nämnes *Skantsen* vid *Kornhamn* och *Västtan* till inom *Stadsmuren*, *Drakatornet*, med antekning: der halver *Ture Persson* Hus; år 1553, i *Foderniaskgränden*: lilla tornet vid *Nils Helsingss* gränd.

Om alla desse Torn, *rund-Torn* kallade, som ehuru till en del äldre, förmenes vara anlagde i K. *Gustaf I:s* och hans Söners tid *); i början hört till *Stadens fästnings-verk*; hafva de dock sedan blifvit nyttjade till andra behof; att öka *Stadens inkomster* och ränta: hvarföre i *Privilegierna* nämnes, ibland gårdar, hus, tomter, och andra lägenheter, äfven tornen, som *Staden* ägde att nyttja till sin fördel. Uti *Resolut. d. 25 Febr. 1614* om *Stadens torn*, som dem några år hafva varit ifrån; yttrar sig K. villja gifva uti befallning, att de dem igän, skola inrymde varda. En

*) *Dalin 3 Del. p. 375*; hvilket dock icke instämmer med *Palmkölds* antekning, att *Tornen* kring *Staden*, både *Östtan* och *Västtan*, skulle förbyggas och bättras, till att mota *Gustafs* ytterligare förväntade anfall; enligt beslutet 1522.

En del af förberörde torn, med flere, såsom *Fiskastrands*-tornet vid Skeppsbron, hafva förmodeligen varit byggde, att förfvara stränderne och det dervid i dubbla rader, med hammarband, sammanfogade pålverk, som kallades *Kranjen*, och omgaf icke allenast Staden, utan ock *Kådjeskr.* På detta pålverk voro flera öppningar, hvilka kallades bomar; emedan de med svångbomar och lås tillstängdes. Sådane voro vid koggehamn, kornhamn, fiskstrand och flerestädes; och voro antingen större, för Fartyg, eller mindre för båtar och skutor. Vid hvarje bom, var merendels ett torn anlagdt, och årligen tilllattes visse bomslutare, af de bästa borgare i Staden, som förvarade nycklarne, till hvar sin bom och torn. I Stadens Archiv finnes ännu, en förteckning på de borgersmän, som varit bomslutare allt ifrån 1419, till slutet af 16-åra hundraet. Utom bomen fick intet gods handlas eller utlastas utur fartygen, och till bomens och brons underhållande, var en viss afgift under namn af pålagd 1454 ålagd, som skänktes Staden 1456 af K. *Carl Knutsson*, i Stadens *Privilegier* af samma år *). Pålepenningarne bestego sig 1550 till 85 mark, 7 öre; och 1558, till 427 mark, 7 öre, enligt Stadens räkenskaper, som synes gifva tillkänna, ett märkeligt tilltagande i handel och rörelse, innom en tid af 8 år.

§. 4.

Vid K. *Christierns* förväntade fiendteliga återkomst, till Stockholm 1520, blef Söderström med flottbommar och en stark järnkädja försedd, samt porten, torn och bomar, dels ombyggde, dels förbättrade, och med så kallade vingar,

Y 4

skär-

*) Murberg l. c. p. 55.

skärmar och skanslar förstärkte. De försvars-verk, som mot *Christiern* blifvit uppförde, voro alla i godt stånd; men förbättrades och ökades, vid ett förmodat nytt anfall, af *Gustaf Wasa*. Blockhus byggdes Västan till, vid yttre Norreström och Östan till vid Söder port; ett staket, både på Östra och Västra sidan; en flottbom omkring qvarnen och ett nytt bolverk, på det yttre Söder torn. På Södermalm uppkastades en graf, och på Gråmunkeholm, bleivo järnbulltar och ringar inbyggne och ingutne, hvaruti bommarne, öfver strömen, fästes *).

Att Stockholms både torn, murar, portar och vallar, skulle förbättras och åter uppbyggas, derom förordnade K. *Johan III*, 1581. Om vällen vid Söder port, heter det: att den skulle med jord, torf, grus, och annat sådant byggas, som man det utomlands, med sådane vallar vid Städer och andra befästningar, plägar beställa; hvarmed kalk och sten kunde besparas, som behöfdes till ringmuren. Här om skulle *Lasse Erichsson* besörja. (Resolut. d. 1 Jan. 1581). Kring Staden och Riddarholmen, befällte K. *Johan*, år 1583, att fästnings-verk och rundtorn, skulle antingen förbättras eller å nyo uppbyggas **).

På den så kallade Dr. *Christinas* Charta, öfver Stockholms Stads utseende, visar sig Brunkeberg, med ett vackttorn och flere Canoner besatt, samt vid Sluffen ett torn och ett batteri, med 4 Canoner, vände åt Staden; och således förmodeligen, snarare till signalers gifvande, än till defension.

Att *Söder torn* blifvit nedtagit 1695, intages af Öfverståthållarens bref till Magistraten, af

*) Ibid. p. 104, 105.

**) Dalin l. c. 4 Tom. p. 154.

af d. 30 Jan. samma år, att dervid noga taga till vara, de byggnads materialier, som till en del, till andra nödige behof, kunde användas *). Om vallens nedröfvande på båda sidor om Söder port; dertill lämnade K. *Carl XII.* sitt nådiga tillstånd, såsom redan förut, af Hans Fader K. *Carl XI.* munteligen gifvit **), hvarom mera angående Södermalm.

§. 5.

Om försvarsverken å Södra sidan, som rätteligen bordt besparas till Södermalms beskrifning, kan här; att vidare fullfölja ämnet, äfven nämnas, de 1659 anlagde Skantsar: *Grinds* och *Danviks Skants*; den förre bygd af Major *Christopher Gerner*, och den sednare, af Capitaine *Anders Harders*. Om på förenämde ställen, någon äldre skants varit, har ingen underrättelse kunnat erhållas. Uppå en afsritning af Stockholms belägenhet i senare tider gjord, är skantsen, der hammarby sjön, stöter intil Åhrsta sjärden, utmärkt, under namn af *Grima Skants* ***); På *Vijkmans*; *Tillai* och *Bjurmans* Chartor, under namn af *Skantsen* och *Södra skantsen*. Detta lilla fästningsverk skall bestått af en Poligon, med 2:ne halfva bastioner, med sina façer, flanker och courtin. Några lämningar äro väl ännu i behåll af murar och grafven; men på R. R. och Öfverståthållaren *Baron Carl Sparres* hemställan, biföll K. M. att en chauffée eller solide väg måtte deröfver göras, i stället för träbron, som af 20 alnars längd och 16 alnars bredd, räknades hvart 20 år, fordra af Stadens

Y 5

Cas-

*) Stadens bref-bok, N:o 69.

**) K. br. d. 4 Jul. 1698.

***p) Bibliot. Björnliernas Samlingar.

Cassa, en summa af 13,500 d:r K:mt, med nybyggnad och underhåll. (K. br. d. 25 Feb. 1774).

På en ritad Plan-Charta, på 1600-talet af *Danviks skantsen med dess omkring liggande land*, som öfverskriften lyder; finnes den hafva varit belägen, högt uppå berget vid Segelleden, der Handlanden *Lundin*, i sednare tider anlade ett Lusthus. Ifrån samma skants var en Fortificationslinia dragen till Hammarby sjön, der trenne vägar sammanstötte, gående öfver lilla bron, vid Danviks-qvarn ränna *). På *Vijkmans Charta* anvises skantsen äfven, liggande midt emot stärkelse-bruket på *Valdemars ön*, eller vid inloppet till Staden.

§. 6.

Namnet af *Blockhus-udden* förvarar minnet af det äldste försvarsverk, att hindra Vikingars fria infart, till Stockfunds, ehuru otillräckeligt och litet svarande emot dess anläggning; men till avenuernes säkrare befästade och att förvara inloppen till Stockholm, hade *K. Gustaf I.* redan i sin tid, all omtanke ospard. Således att förbättra, hvad *Svante Sture* begynt 1510; lades 1549 en bomm, utöfver *Stigesund* och blockhus på *Vaxholmen*. Tornet derstädes, har nu tvänne bomfria hvalf och trenne omgångar af stora stycken; är ock omgifvit med vallar och batterier. En del af fästnings-verket, tillika med defensions-batteriet, ligger på *Vaxholms-landet*, så lågt, att sjelfva vattubrynet kan beskjutas **). *Oxdjupet* blef igänstängt, med stenkistor och pålar öfver första djupet ***). *Palmkröld* har anteknat, att Konungen, befallte d. 3 Mart. 1551 att

*) Ibid.

***) Rhyzelii Sveo Got. munit. p. 202.

****) Tegels Hist. öfver K. Gustaf I. 2 Del. p. 278.

att byggingarne vid *Vaxön*, Blockhuset och Ox-
djupet, måtte fliteligen blifva förfordrade, hvar-
uppå ansågs mycken magt ligga *).

Den gamla förfäknningen vid oxdjupet, som
fullföljdes af K. *Johan III*, och K. *Carl Gustaf*,
kunde dock icke hafva bestånd, i anseende till
fundets djuplek; således har denna Segelled och
inloppet till Stockholm, i senare tider blifvit för-
varad, med *Fredrichsborgs* skants, en half mil
ifrån *Vaxholmen*. Fästningen begynte anläggas
1724, och blef färdig 1735; bestående af ett
stort torn, bestyckat i flere etager och bomfritt;
men ej med några verk omgifvit, som varit till-
ärnat. Vid stranden af fundet emellan *Värmdön*
och *Rindön*, äro tvänne Caponierer, af flere
bomfrie etager, emellan hvilka äro åtskillige
strandverk. På alla verken, skola öfver 100
Canoner finnas.

I det vidsträckte ändamål, att försvara alla
inloppen till Stockholm; hafver tid efter annan,
flere defensions-anstalter blifvit vidtagne.

Dalarö skants och torn, vid skeppsleden i
Södertörn och *Tyresjö* Socken, 11 mil ifrån
Stockholm således, har i äldre tider blifvit upp-
fördt, att tjena till en retraite för fartyg, som
i Krigs-tider blifva jagade och efterfatte; samt till
betäckning för tullplatsen derstädes.

Pålsundet vid *Vaxholm*, ett af Stockholms
fyra inlopp, blef 1726, med stenkiölar fyllt, och
en-

*) Uti en declamatio in Laudem Holmiæ, Aboæ 1669,
a Joh. Helsing, säges om Stockh. försvarsverk: Ve-
rum arx munitissima Vaxholmia, item fortalium,
Dalaskants, ita ingressum arctant ut invitis Regiis Præ-
fectis ibidem excubantibus, nullæ ingredi aut egredi
naves possint. — Med *Dalaskants*, torde förmodeli-
gen *Dalarön*, eller *Dalaröskants* vara ment.

endast en liten genomfart, för båtar, öppen lämnad. Denna förfäknings och pålning, har sedan blifvit betäckt af ett batterie, och en redout anlagd; men underhålles nu icke mera.

Södra stäcke $1\frac{1}{4}$ mil, ifrån Stockholm, vid Bo-Capell i Vermdö Socken, kalladt i gamla handlingar Herre-stäcke, och Baggars stäcke. Detta fund har varit förfedt med ett provisionelt verk; men ämnadt att göras beständigt. Det har vid en fiendes befarade ankomst blifvit igänstängt; men åter öppnadt. År 1719 voro här 2:ne skantsar uppkastade, då Ryssarne blefvo afslagne, som här förlökte att landstiga. Planen till försvarsverket för Stockholms Stad vid Södra Stäcket, uppfattes på befallning, af Öfversten *Baltz von Dahlheim*; blef gillad af Senaten, samt påskrefven af Prins *Fredrich*, som Generalissimus. Utförandet anförtroddes åt *Dahlheim*, som uti 3:ö skarpa attacker, d. 13 Aug. 1719, gjorde det modigaste motstånd. Han blef mot aftonen understödd af Södermanländningarna, då Ryssarne, med en anseelig förlust, måste draga sig tillbaka. Öfversten Frih. *Fuchs*, sedermera Öfverståthållare, inlade vid detta tillfälle, en odödelig ära. (Se Gezelii Biogr. Lexicon IV Del. p. 542).

Vid *Hörningsholm*, ett gammalt *Sture*- och *Banere*-gods, i Mörkö Socken, $1\frac{1}{2}$ mil från Söder-Telge, hafva väl skantsar, tillfälligtvis blifvit anlagde till förvarande af inloppet till Telge-viken; men är dock nu, utan alla försvarsanstalter.

Uppå K. *Carl XI:s* befallning hade Öfverståthållaren Baron *Clas Rålamb* 1678, med biträde af Öfversten *Örneklou*, gådt i författning om passen och avenernes bestående, vid *Fittja* och *Flottåbro*. Hvad *Vaxholms* fästning angick,

anmälte han, att dermed vore få illa bestält, att den med ringa magt skulle kunna, af en fiende öfverända kastas. Konungen uppdrög sedan Fältmarskalken *Baner*, att om detta ärendet beförja *).

År 1711 infordrades, den för någon tid, förut tillförordnande Öfverståthållaren, General *Burenškolds* yttrande eller anmärkningar, angående Stockholms defension, medelst alla avenuers befästade och deribland i synnerhet, vid Söder-skants, Horns bro, Fittja bro, Flottsbro, Danviken, Dalarön, Vaxholmen, Oxdjupet, pällundet, Älkistan, hela etenduën ifrån Järfva till Mälaren, samt skantsen vid *Hörningsholm*. Uti aflämnadt Memorial, till Ivar härå, ansåg han allt detta vara, ett vidlöftigt arbete, som fordrade mycken tid och ännu större kostnader. Bäst vore, som memorialet innehåller, att på de gamle Grekiske republikers vis, föka Stadens defension i folkets mod och styrka. Hvarom en Svensk skald sig således yttrar:

Holmia, qvam vastæ rupes finnosaqve Tethys,
Qvam Civis virtus protegit atqve fides **).

*) Öfverst. Ämbet. Handl. i Riks-Archivo. Om Stockholms försvarsverk säger J. P. Wallin l. c. att en järnkedja gådt från Vaxholm, till berget *Kädjelöpe*, och att ett Bläckhus af trä blifvit uppbyggdt vid Stockh. omkring år 1645, samt vallen vid Söder port upkastadt. p. 63, 64.

***) Encomium Stockholmæ Urbis Primariæ Regni Sviæ Gothici, af Gust. Lithou. Holm. 1749. folio.

Om de af Stockholms Stad uthårdade belägringar och anfall.

§. 1.

Konungarnes flemma och okloka styrelse, som gjorde Rikets allmoga missnögd; de myndige Herrars och i synnerhet Biskoparnes regeringsslyftnad; agg och afvund emellan vissa stora släkter, som ville dela väldet med den Styrande; och i synnerhet den olyckelige Calmare Unionen, som Danska Konungarne missbrukade, att göra Sverige till ett lydrike, under Danmark; voro de hufvud-orsaker, som ådrogo Stockholm många och täta belägringar. Ämnet är således af den beskaffenhet, att det egenteligen synes höra till Rikets allmänna historia; der en omständelig berättelse derom finnes; men det kan dock här icke förbigås, att åtminstone nämna de belägringar och anfall, som Stockholm tid efter annan, med sin stora skada, måste uthärda, både af egne missnöjde, ofta upproriske landsmän och af Utländske fiender.

§. 2.

År 1366 kom Konung *Håkan* i Norrige, med en stor här, för Stockholm, att frälssa sin Fader *Magnus Erichsson Smek* ur sitt fängelse. Af *Albrecht* öfvervunnen och fången 1365, i Slaget på *Gata* skogen, i Västmanland, var *Magnus* på tornet *tre Kronor* i Stockholm innesluten, och blef först under hårda vilkor, lösgifven 1371.

När K. *Håkan*, åter ankom om våren 1371, i samma ärende till Stockholm, hade han sitt hufvud-läger, på Norra sidan. Deraf samt af den

den skants, han der uppkastade, kallas ännu den tracten, *Kungsbacken*, läger *Dalin* *); men *Lagerbring* förmäler **) , att *Häkan* vid det tillfället, låtit uppkasta en skants eller Slott, förmodeligen på Norremalm, som fordom kallades *Kungsberg*, hvaraf *Kungsbacken* nu för tiden, äfven bibehållit åminnelsen. Han åberopar, *Diar. Minor. Stockh.* p. 13, som innehåller: "A:o 1370 fecit ædificatum *Konungsberg* contra Stockholm, per Regem Norvegiæ, Haqvinum, Magni filium." Så omtalar ock *Olaus Petri* ett Slott, under namn af *Konungsberg*.

Uti *Erich XIII:s* tid då landet plågades med ett onödigt krig emot Hollstein, och utarmades af odrägelige pålagor, reste sig allmogen under *Engelbrechts* anförande, att härå skaffa bot och rättelse. *Engelbrecht* ankom då med sin här för Stockholm och lade sig hardt innanför Norrebro och dagtingade med *Hans Kröpelin*, som var fogde på Stockholms Slott. Men som dagtingan, ord och löften, föga voro pålitelige, återkom *Engelbrecht* 1435 och lägrade sig på ömse sidor om Staden. Rimkrönikan talar derom sålunda: (p. 208, 209).

"I Wästerås Engilbricht sporde,
Thet Konungen sik till Stockholm forde,
Man af huse han utböd,
Att afvärja Rikfens nød,
Riddare och Svena, Bönder och Städer,
The tok han alla mäder.
Uppå tre sidor, han för Stockh. ryckte,
Konungen thet sara förtyckte,
Hvat Konungen ville storma ok strida,
Engilbricht meente honom bida.

En.

*) S. R. Hist. 2 Del. p. 526, 527.

**) S. R. Hist. 3 Del. p. 536.

Engilbricht fik uppå Langholmen lade,
 Wälsmän ok Närika med fik hade;
 Södermän ryckte för Södra port;
 För Norrabro hade Uplänninga Iva gjordt:
 Beskärma Sverige hade de acht,
 The räddis ej Konungens macht.

Och vidare om Konung *Erich* i denna dets
 belägenhet:

"Nu tha Konungen thetta saa
 Att the belade honom Iva,
Graabrödra-holm lot han taka,
 Thet gjorde the fattiga munka stor omaka,
 500 folk lagde han ther uppå,
 Att Svenske ej skulle holman få.
Helgeandsholman lot han bemanna,
 Thet maa man tro med Ianna.
 Konungen sporde de Svenske till,
 Hvi the honom fördärfva vill?
 The svarade: them måtte förtryta,
 Att de måtte Sverikes lag aldrig nyta:" &c.

Under desse Krigsrörelser, nämnes skott-va-
 pen med Krut, sålom redan bekante i Sverige,
 och hvilka nyttjades både af de Svenske och
 Danske *).

Konung *Erich* gaf sig då under Rådets dom,
 for till Danmark och lämnade 600 Danskar qvar
 i Stockholm.

Erke-Biskop *Jöns Bengtsson*, en *Oxenstierna*
 till sin börd, var väl *K. Carl Knutssons* slägtin-
 ge; men tillika hans oförsonliga fiende. Sedan
 han inför altaret i Uplåla nedlagdt Biskops-staf-
 ven; tagit till svärdet; Ivurit att straffa sin Ko-
 nung,

*) Rödning om Krigs-konst. i Sverige. Vitt. Acad. Hand.
 1 Del. p. 163. Murberg l. c. V. Acad. nya H. 4
 Del. p. 62.

ning, och upptändt upprors-bloffet, uppfökte han Konungen vid *Vårfruberga Kloster* 1457, öfverrumplade honom då, efter berättelsen i Rimkr. (p. 456).

"Konungen vart skutin och måtte vika,
 ok Iva med honom flere flika . .
 Konungen kom till Stockholm inn,
 med bloduge män ok bleke kinn."

Jöns Bengtsson nyttjade sin seger, kom strax efter och belägrade Stockholm; då K. nödgades, sedan alla förlök om frid och förlikning vore fåfänga, att i Febr. månad 1457 fly till *Dantzig*, sedan han tillförordnat Befallnings-män på Slottet, som dock omfider måste capitulera, som förut nämt är.

K. *Christian I:s* förlök att med sin flotta, under *Olof Axelssons* anförande, då öfverraska Stockholm, misfölyckades. Vid bomen blefvo Danskarne afviste med böffor och pil, då de drogo till *Vangsó* och en dag till *Köpplingen*, der de ledo ett stort nederlag, som angående *Blasieholmen* är omförmält.

Erke-Biskop *Jöns*, trolös emot sitt eget Fosterland och sin K:s svurne fiende; misstänktes af K. *Christian*, att ännu en gång kunna vända kåpan om; förfäkrade sig om hans person. Detta Erke-Biskopens misföde, ådrog Stockholm, först ett anfall af *Upplands* allmoge, som ville rädda sin Biskop, dock utan framgång: hvarom Rimkrönikan säger:

"Bonde örlig kan man fällan prisa
 Eller om deras strid, qväda stora vifa."

Och sedan af Biskop *Kettil* i *Linköping*, som först slog *Danska* Flottan vid *Qvickfund*, förföljde sedan Danskarne till Stockholm; belade

I Bandet. Z Sta-

Staden och tvingade *Christian* att fly till Danesmark *).

Christian I:s sjuåriga regering ifrån 1457 till 1464, ådrog Stockholm, flere hienteliga besök. Efter nyfsnämde flyckt, återkom han följande året, 1464 med en väldig här, då Allmogen som bloqverade Staden måste fly; ymkeligast var, berättar Rimkrönikan, att Biskop *Kettil* hade ingen af Svenske Riddersmän sig trogen, på Sveriges vägnar, mera än *Erich Nilsson* och tvänne andra. Biskopen samlade i Dalarne en mächtig här; uppföktes af *Christian*, som trodde sig finna honom oberedd; men fann ett oväntadt motstånd, blef slagen och måste fly till Stockholm. Biskop *Kettil* kom strax efter och belade Staden å nyo, då Konungen åter nödgades taga sin tillflykt till Dannemark.

Till K. *Christians* nederlag på Hellefjö skogen, bidrog Prästen, Herr *Johan* i *Gryta*: och . .

"Mände det K. *Christian* illa förtryta,
Att han måste rymma för *Kettil* och *Gryta*.
(R. K. 473).

Sedan K. *Carl Knutsson* var återkommen till Riket, genom Biskop *Kettils* biträde, dagtingade *Carl* med de Danske, som vore på Slottet och släppte dem sin kos; hvilket Biskopen så illa behagade, att han å nyo jätte, honom af Riket drifva. Han skref således till K. *Christian*, läfvade honom Riket igän, allenast Erke-Biskop *Jöns* blefve fri och lösgifven. Dyrare lösen kunde väl aldrig bjudas för en orolig Prelat. Erke-Biskopen återkom, och af honom och B. *Kettil*, belades Stockholm på nytt, vintertiden. På isen utanför Gråmunkeholm, lämnade K:s folk en

*) Rimkr. p. 470.

en drabbning; men förlorade striden och följden blef icke mindre; än att K. *Carl* åter måste öfvergifva Thron och Rike. (Rimkr. 476).

§. 3.

K. *Carl*, tredje gången återkallad 1466, afled efter så vanskeliga öden 1470, och *Sten Sture* utkorades till Riksföreståndare. Detta var en tillräckelig Krigs-orsak för K. *Christian* att skyn-da till Stockholm med en flotta af 70 skepp, dit han anlände d. 20 Julii 1471 at återtaga Svea Ri-ke, och efter några säfänga underhandlingar med Sv. Rådet, uppslog och befästade han sitt läger på Brunkeberg. *Skantskorgar* voro i Sverige först brukade vid denna belägring *). Rimkrönikan säger om K. *Christian*:

"Att han lät sina borg bygga full fasta,
Han fann några nya funder och var ej sen,
Upprefer riskorgar uppfyllte med sand och
sten;

Han skickade många byffor stora med alla,
Den första pläga de *Moyfan* kalla."

Om det merkelige slaget som följde på den-na belägring d. 9 Octob. 1471, förtjenar här en berättelse att intagas.

Nils och *Sten Sture* möttes vid *Rattebro*, 2 mil Norr om Stockholm; den förre upp ifrån Sverige med uppbådade bönder, som till större delen voro Dalkarlar, och den lednare ifrån Götha Rike med samlade troupper från Öster-Göthland, Nerike och Södermanland. *Sten Sture* kom dragandes från *Fersva* med Svenska hären, som hela natten förut var sysselsatt, att tillaga sina vapen och värjor. Han stälde hvar och en flock i den ordning han borde vara: och hela hä-

Z 2

ren

*) Rödning l. c. p. 206.

ren skulle rycka emot fienden i tre columner: *Nils Sture* anförde den svagaste, som skulle taga åt vänster och angripa fiendens högra flygel; den samma, efter han måste taga en omväg och gå igenom en liten skogsbacke, började först defilera; *Sten Sture* följde sedan efter, med de bägge öfrige, rätt fram åt Brunkeberg.

När slag orden var uppställd höll Herr *Sten* ett uppmuntrings-tal; derpå låg hela hären *S:t Örjans* visa; sedan gafs löfen och fält-tecknet uppfattes af halm, på Hjälmars och Hattars.

Danska Armeen var också i dagningen skickad i 3:ne hopar: den förste blef på flottan som låg under landet vid *Blasieholmen*, och betäckte högra flygeln med sina skytt; den andra hopen, der *K.* sjelf befant sig, stod i slag-orden, på sjelfva Brunkeberg, som då icke var så trångt och brant, som för 50 år tillbaka; hafvandes förutan andre förskantsningar, den bredevid uppbyggde *Skärman* bakom sig, att hålla ryggen fri från utfall ifrån Staden: tredje hopen ställdes vid *S:t Clara* Kloster och skulle i synnerhet hindra, att Svenska tropparne, ej måtte der framtränga, att sammanfoga sig med dem ur Staden.

Klockan 11 på dagen kom *Sturen* fakta tagandes upp för berget och föll ann med största eftertryck; skjutningen med lod och skåtkor hade först börjat innan man kom till handgemäng; men när hufvud baneren kommo närmare emot hvarannan, gick striden under stort rop, med alvar an; men efter ett hårdt och långsamt fäkande, måste de Svenske denna gången icke alla vika; utan ock, sedan de stält sig och gjordt nytt anfall, andra gången, se sig afslagne; så att Riksbaneret som med stor blodspillan redan var upplagit på högden och gifvit stadsboerne
godt

godt hopp om seger, åter måste ned derifrån. Orsaken dertill var att *Nils Sture* funnit större hinder att passera skogen, än han förmodat, och kunde således ej tillika angripa fienden.

Sten Sture samlade sina troppar tredje resan och stälde dem i ordning nedanför sandåsen. I det samma fick man åt andra sidan höra ett starkt skjutande och gny: *Knut Posse* med de utur Staden detacherade 2000 man, hade på den sidan anfallit fienden, med värjan i hand intaget skanssen som der låg, tändt eld på den samma och med sitt Artillerie börjat spela på fiendteliga hären.

Sturen ryckte 3:e gången upp för berget, men ej med bättre framgång än tillförne: platsens obeqvämlighet, samt den fördel fienden hade så väl af högden, som sitt Artillerie, gjorde saken omöjelig, ehuru Riksföreståndaren uppmuntrade de sina, med egit efterdöme, huggandes in, der trängslan var störst. Striden hade redan stått i 3 runda timmar och *Nils Sture* var änteligen med sitt friska folk i antåg, då Herr *Sten*, seendes det fienden ej stod att tvinga, så länge han behöll sin Post på åsen, beslöt att med eftertryck angripa den hopen som stod vid *S. Clara*: detta lyckades honom ockfå: de som voro på berget ryckte upp med hufvudbaneret, öfvergåfvo sina fördelar och skyndade sig neder mangrant. När de Svenske sågo fiendens väldige hop vara kommen på slätten; angrepo de honom med värjan i hand, nedhöggo dem som voro kring hufvudbaneret, hvilket de sig bemäktigade, och erhöllo en fullkomlig seger, sedan hela drabbningen påstått i 4 timmar. De Svenskes lik blefvo lagde på bår och hederligen

begravn; men de andre nedgrofvos på valplatfen *).

Genom denna seger förlorade Danska partiet till en tid, all sin styrka; Slott och Fästnen som voro i Danske händer, blefvo utan motstånd återvundne; och i fem frugtlösa möten med Danemark, kunde *Christian* icke åter stadga eller förnya Nordens förening, under en gemensam Konung och Styrelse **).

K. *Hans* ärfde sin Faders Thron och med den samma, begäret till Svenska Kronan. *Sten Sture* att försvara Rikets sjelfständighet och hedra det förtroende han ägde, vågade en strid, innan Han nödgades lämna Rikets styrelse åt K. *Hans*. Uti ett Slag utanför Slottsporten, då han blef öfvergifven och förrådd af egne stridsmän, måste han begära fred; men då K. *Hans* begynte emot ord och aftal, befatta Slotten med Danske män, afföra Rikets skatt till Danemark, förtrycka frälset, och på allt fätt öfverträda hvad vid förlikningen i Calmar var läfvat; förente sig Svenske män med *Sturen*, som förfamlade folket, belägrade och intog Stockholm; affatte K. *Hans*, som måste rymma Riket, och återkom aldrig mera. Han regerade blott 4 år i Sverige, ifrån 1497 till 1501.

Sten Sture dödde 1503, och i Hans ställe valdes *Svante Sture* till Riksföreståndare 1504, och hans Son *Sten Sture* den yngre efter honom 1512. *Christiern* född till en landsplåga, hade redan innan han tillträdde regeringen i Danemark, efter sin fader, ådagalagdt flere prof af våld och grymhet som Kron-Prins. År 1517 nalkades han Stockholm, att i sina faders spår, in-

*) Röding. l. c. p. 177—181.

**) Botin S. R. H. p. 173.

inkräkta en Thron den han skulle vanhedra. Han landsteg vid *Ladugården*, den han ärnade skinna och bränna. *Olaus Petri* talar derom sålunda: 1517 kom *Christiern* (så skref och kallade han sig sjelf) inemot Stockholm. Der gjorde de Danske landgång, i den agt, att tåga till Stäket, för att förlösa Erke-Biskopen. Ther kom då Herr *Sten* emot dem hardt utför Stockholm vid *Wedla*, och blef dem öfvermäktig och dref dem till skepps igän, och blef der mycket af Konungens folk, både slagit och fångat; mycket kom ock i sjön och drunknade. Danskarne måtte få draga tillbaka igän, utan att kunna något uträtta.

Det förnyade anfall *Christiern* gjorde 1518, omtalas såhunda: näst efter Pingst kom *Christiern* med skepp och folk inför Stockholm och lägrade sig på Sudra malm. Han lät beskjuta det yttersta tornet, på Södra port och stormade der något till; dock kunde han dermed intet uträtta, utan fick der dödt folk och såradt; så kom det ock dertill, att han lät sitt folk komma till *Brännekyrka*; der kom han till slagning med Herr *Sten* och blef afslagen och gaf sig så åter igän på Malmen i sitt läger, och der blef han då någon tid, men efter han såg sig platt intet kunna uträtta, bröt han sitt läger upp; men då han med sitt folk begaf sig till skeppen, slog Herr *Sten* af Staden efter honom och jagade mycket af hans folk i sjön, i Tegelviken; mycket blef ock slaget och mera än 300 till fångar gjorde.

Sedan Tyrannen samlat alla sina krafter, kom han ytterligare 1520 att belägra Stockholm på alla sidor. *Sturen* var i ett slag förut sårad och död; hans Enka hade nog mod att göra en feg fiende motstånd; men här var icke

fråga om att frida; utan att bedraga. Detta ämnet är förut vidrört; och i öfrigt så allmänt känt; att det här kan förbigås. Svenska folkets lätt-trohet har aldrig blifvit hårdare straffat, än då det trodde *Christierns* eder, på det heligaste sätt bekräftade.

§. 4.

En hjelte var ännu qvar, som icke allenast bröt egna bojor, utan som ock skulle bryta Rikets. Det är nog att nämna *Gustaf Wasa*, för att påminna sig tyrannens fall, och Svearnes upprättelse. Stockholm blef nu af honom belägradt; men i ett helt annat ändamål; icke till folkets förtryck; utan till frihetens återställande. En af Hans Historieskrifvare berättar derom: att sedan *Christiern*, från Stockholm återfor till Danemark, belägrades Stockholm af *Gustaf I.* som hade ungt, men väl öfvat manskap, uti de för Stockholm, anlagde läger. Danskarne väntade på hjälp från *Norrby*, och Riksföreståndaren fick väl förstärkning från *Lybeck*; men Amiralen *Brun* hade fådt den instruction, att icke allt för hastigt, frälla Sverige ur eländet, på det hjälpen måtte blifva dem så mycket angelägnare.

Gustaf flyttade sitt läger från *Wedelunda*, närmare emot Staden, till *Bromma* Kyrka, och kort derefter till *Munklederne*. Denna Ö bandt han genom en brygga tillsamman, med Södra malmen; dit de andra lägren sig flyttade; låtandes äfven med en stark brygga, som gjordes öfver hela det stora vattnet; hvilket är emellan Södra malmen och Waldemars ön eller Djurgården, så binda dessa läger tillsammans; att de kunde vid alla tillfällen bistå hvarandra. Vid ändan af bron, upprättades ett Blockhus, ifrån hvilket sien.

fiendens minsta fartyg, som på redde sig vida, kunde nederkjutas. Således innehöll han hela Staden, och var detta den starkaste belägring, som Stockholm någonsin erfarit *). Befättningen måste omsider gifva sig, och *Gustaf* hade sitt intåg i Stockholm d. 23 Junii 1523. Uti ett Msc. på platt-tyfka, som af K. *Carl XI.* blifvit aflemnadt till Riks-Archivum, förmåles: att år 1524 på *S. Johannis* dag, blef Stockholm i Svea Rike, uppgifven i Staden Lübecks namn, åt de Lübiske Legaterne Herr *Berndt Baumhauer* och Herr *Herman Plönies*, och nycklarne blefvo dem öfverantvardade. Legaterne öfverlämnade sedan de samma åt *Gustaf Erichsson*, som blef derupå en väldig K. i Sverige m. m. Vid denna berättelse anmärkes att förenämde legater blott voro mediatores vid capitulationen; men Slottet och Staden öppnades d. 21 Jun. och anförtrod-des åt *Peder Oloffson Hård*. (Upplysn. i Sv. Hist. St. 1773, 8:0, 2 Del, p. 26.

§. 5.

Om *Gustafs* efterträdare, lydt *Gustafs* faderliga råd och efterdömen; hade *Erich XIV* af egne Bröder icke blifvit anfallen, och Stockholm icke eller belägrad 1568. Slaf af en gunstling, blef han ärligt folks tyran. Folkets tålmod, var länge missbrukat och Hertig *Carl* behöfde blott visa sig, då Stockholms Södra port för honom öppnades. Då han intagit Staden, uppfordrades Riket och *Erich* nedsteg ifrån Thronen, att af en förut fängslad Broder, K. *Johan III*, emottaga en lika vedergällning.

Z 5

§. 6.

*) Celsii K. *Gustaf I.* Historia 1 Del, p. 169.

År 1719 sedan Ryffarne härjat i Svenska skärgården, förfökte de en landstigning vid *Södra Adde*. Generalen Baron *Fuchs* gjorde med Södermanlands Regemente ett tappert motstånd. Lieut. *Cunningham*, som från Fälttåget i Roslagen, med 2:ne stycken var affänd, till undfättning, gjorde med sitt hurtiga biträde, detta förfök till intet, och afvändes således från Hufvud-Staden en öfver hufvudet hängande fara *). (Se föregående Capit. om Stadens försvarsverk).

Hvad Dal-Almogens intågande i Stockholm 1743 angår; så blifver derom något nämndt, uti beskrifningen om Norremalm, der upprorselden hade sitt första utbrott, och der den blef hastigt dämpad, till lugnets återställande. —

*) Mörks äreminne öfver Thomas Cunningham i Vett. Acad. 1760, p. 29.

REGISTER.

Accis och lilla tullen, af R:s Ständer 1622 beviljad, sid. 293.

Accis-hus i Stockholm, 262. 264.

Adel-huset på K. Slottet, 305.

Agne K. en olyckelig älskare, 1. 3.

Agnesit, der Stockh. sedan anlades, 2.

Altar, Helgonens i Stor-Kyrkan 116—120.

Arfvoden vid Riksdagar, 300.

Arnön, Lidarnön, 16.

Asistance-Contoires inrättning, 233—235.

Auctions-huset vid Tyfka brunn, 157.

Avifor, 203.

Baner, S:t Erichs, 119. 130. Riks-Baneret infatt i Stor Kyrkan, 130.

Bank, R:s Ständers 179—193. Dets Sedelstock 185 — fordringar 186 — förluster 187 — Byggnad och inrättningar 191 — slagne skädep:gr 189 — beförjde myntningen 194, 195 — gamla Banken 258.

Barnängs fabriken, 218.

Begravnings platser, 71.

Belägringar öfvergångne Slottet och Staden 366. —

Bergs-Collegii flyttning från myntet, 197, 198.

Beurlen i Stockh. 226—233. Beurs-afgift, beviljad, tillökt och prolongerad, 227, 229, 230, 348, 349.

Bevillning, Stockh:s och Norremalm 293. Ingen bevillning fordrad af R. Ständer år 1693, eller år 1697, 297.

Beyer, Post-Directeur, 204. 207.

Biblioteket, det Kongl. 343.

Bildtoder, Sv. Konungars, uppreste i Stockh. 167—179.

Birger

REGISTER.

- Birger Jarl, Hans affigt med Stockholms foundation,
 10, 11. Hans förtjenster, 12. Hans död, 13.
 Blafieholmen, 24.
 Blekholmen, 20. 33.
 Blockhus-udden, 362.
 Bomar hvarmed Staden inneslöts 359.
 Bondiska Palatsfet, 88.
 Borggården 344. Inkörfen derstädes, 323. 344.
 Boy, Wilh. Slotts-Byggmästare, 316. 319.
 Brahe Gr. Per, hans hus på Stortorget 89.
 Brandfignaler, 26.
 Breants hus vid S. Slotts-Planen, 265.
 Broar nämnes 23. 29, 30, Norre bro 346. 349.
 Brolins Charta 27.
 Brunkeberg 15. Slaget derstädes 371—374.
 Brunnar i Staden, inledn. 111. 112.
 Bryggeri-holmen i N. ström, 29.
 Bryggare-hus. 70. 71.
 Brända tomten. 110.
 Brän-Kyrka, slaget derstädes 53.
 Burspråket på Stortorget 87, 88.
 Byggnader utom murarne 65, 66. Byggnads-an-
 stalter 70. 72. — Östan mur 72, 81. förän-
 drad smak derutinnan 74, 75.
 Bällhufet, inköpt till Finska Kyrkan, 145.
 Bönestunder, offentelige, började i Stockh. 131.
 Carl XI, om en ny dessein öfver Stockh:s be-
 byggande 74.
 Carl Knutsfon, K. öden, 370, 371.
 Caroufell på Adolph Fredr. torg 190.
 Chartor och utfigter af Stockholm 18—40. Cron-
 stedts Charta, 32.
 Christierns tyranni, 28, 55, 87, 309; anfaller
 och intager Stockholm 53, 54. 375, 376.
 Collegier, Rikets, varit på K. Slottet, 321. 325.
Col.

REGISTER.

Collegium inrättadt vid Riddarhuset 218. 219.
 Colonerne vid den nedertagne portalen till Slotts-
 Kyrkan, bortskänkte, 331.
 Controll-inrättning på Guld och Silfver-arbeten.
 250, 251.

Dalarö skants 363.

Discont-inrätt. R:sgälds-Contoirets 242 — all-
 männa discont. 244—248. Manufact. disc. 248.
 250.

Dominicanernes Kyrka 58, Orden 161.

Dufvenäs slag 53.

Ehrenstrahls stora taflor 127 — hans hus 262.
 267.

Eldsvådor i Stockh. 43.

Elefanten, ett hvalf på K. Slottet, 333.

Erich den heliges Baner, 119. 130.

Erich XIV:s fängelse, 313.

Eskils mak, 313. 314.

Fetalie-bröderne, 50.

Finka Kyrkan, 141—150 — Dertill inköptes Bäll-
 huset, 145 — Invigdes 1725, 147 — försam-
 lingens Patroner, 147. Kyrkans hus, 148.

Folkmängd i Stockh. 272—279. I Riket, 279.

Francka Örlogs-skepps oförmodade ankomst till
 Stockh. 86.

Franfyska Lutherska Kyrkan, 150—152. Refor-
 merta, 152—155.

Friedrich I:s bröstbild, 178.

Fuhrmans testam. till Tyska Kyrkan, 136.

Fängellers flyttande från K. Slottet, 318 — Der
 R. Råd infattes, 319.

Förfvarsverk i Stockholm, 354—365. På Södra
 sidan, 361. Avenuërne, 362, 363.

Gam.

REGISTER.

- Gamla Banken, 258.
 Gators namn, 61—64. 79. 96. En ny gata öppnas från Norre port, 96.
 Gaturefning, 57. 73.
 Gertruds Gillestuga, 19 — Capell, 134, 164.
 Gillestugor, vår Fru 262—265.
 Giftermål, emellan en Jude och en af Luth. Kyrkan, 158.
 Gjuthuset på Rännare-banan, 170.
 Glasbruks-holmen, 25.
 Grafven vid Söder port, 357.
 Gränderne vid Skeppsbron, 269—271.
 Gustaf I:s intåg i Stockh. 68, 377, — vidtagne anstalt. till Stadens försvar, 69. 70 — besöker gamla Rådhuset, 89 — hans Bildstod, 105. 167—169 — förbättrar K. Slottet, 309.
 Gustaf Adolphi Bildstod, 169—174. Gustaf Adolphi messa 338, hans blodiga kläder förvarade, 321.
 Gustaf III. besöker Rådhuset 108. Dels Bildstod 175—178, 344.
 Gustafsholm, ett Staden orätt tillagt namn, 7.
 Gyllenstierna, Christina, försvarar Stockh. Slott 309.
 Görtz, Baron, Contract om myntning, 195.
 Hallblad, transporterat Gipstaket i Dr. Matfal på väf, 341.
 Hamn, inrikes, 80. Hamnar i Stockholm, 284.
 Handels-föfattn. i Magnus Smeks tid, 49.
 Hans, K. intager Stockholm, 374.
 Helgeands-holmen, 31.
 Helvetet, en tract i Staden, 63, 64.
 Helvetis 7 portar, ett hus så kalladt, 92.
 Herningshausen, von, des vapen, 98.
 Holmar i Norr ström, 23.

REGISTER.

- Hufen i Stockh. Ö. och V. mur, 41. 65. 66. 72.
 81. — Stenhus-byggnad påbörjad, 44. Nå-
 gra gamla hus nämde, 59—65, 79. 91. Trä-
 hufens nedrivvande, 71. Hufen vid Stortorget,
 89. 90. och torgen i Staden 92. &c. — Flere
 enskilte hus 261 — Hufens antal, 280. Deras
 värde, 282. Stadens Publike hus, 282.
- Härleman, Ö. Int. Baron, byggde Slotts-flyg-
 larne på Ö. sidan, 336.
- Hättebrödernes framfarande, 50.
- Jacobs Kyrka, låfvades Finska församlingen, 143.
 Intåg, högtideliga i Stockh. 285, 301—304.
- Johanniter-orden, 58, dess Kloster-Kyrka, 165.
- Jorde-bok, den äldsta Staden äger, 45.
- Judarnas Synagoga 155—160. Rabbi 155, 156,
 äckenskap emellan olika trosförvandter, 158.
- Järn-Contoiret, 252—258.
- Järta, 162.
- Järnvägen, gamla, 192.
- Kalkugn gifves Staden, 71.
- Keiths hus, 58. 61.
- Kernan, 14. Sedan 3 Kronor 306. 310. 311.
- Kettil, Biskop, belägrar Stockh. 369.
- Klock-spel i Tyfka Kyrkan, 135.
- Kloster och Gillestugor, 60.
- Klämtning, 131.
- Knut Dom-Pr. i Westerås, 89.
- Kokhus vid Skepps-bron, 85.
- Konunga-magt uppdragen K. Carl XI. 1682, 296.
- Konungsfund, 10.
- Kopparplåtarnes förhöjning, 185.
- Kopparstick öfver K. Slottet, 331.
- Kofchellska hulet, 266.
- Kröningar i Stockh. 285—289.
- Kungs-backen, Konungs-berg, 367.

Kungs-

REGISTER.

- Kungsholmen, 25.
 Kyrka, vid Järntorget, 95 — Kyrkorne inne i
 Staden, 113—155. Slotts-Kyrkan, 315. 330.
 337.
 Kädje-skär, 14.
 Köpmans-hvalfvet, 67.
 Laurentii A. Bothniensis, messar på latin, 128.
 Lederne, 162.
 Lejon på Slotts-backen, 335.
 Levi Hirsch, Öfver-Rabbin, 156. — Inrättar Syn-
 agogan 157.
 Levenhauptske hufet, 261.
 Logården eller Lejon-gården på K. Slottet, 326,
 345.
 Lotteri, Stockholms 169.
 Magnus Ladulås, K. bygger Klofter, 47.
 Magnus, Hert. till Saxen, skulle icke instädjas
 på Slottet, 520.
 Mantalen i Stockh. 275. 276.
 Manufactur Dilcont. 248.
 Marie Kyrka, 32.
 Mast-kran, 85.
 Medailleurer, Svenske, 199.
 Messan på Svenska, 131. 132.
 Modell på nya Slottet, 332.
 Moder från Frankrike, 97.
 Monument Ryska på g. Slottet, 332.
 Munk-lägrat, donerat till Staden, 78.
 Murar, Stockholms, 17. 66.
 Mynt, desfs förhållande 184 — mynt-tecken
 185 — Cabinet, Bankens 190. Stockh:s
 mynt 198 — myntfot, Rikets 195. 196.
 Myntet, Kongl. 193—198. Mynthulet, 196.
 Mälaren, 16.

REGISTER.

- N**ordencrantz project till Järn-Cont. 252.
 Norra Malmen, 24.
 Norre-bro, rättas efter Slottsfaçaden, 346. 347 —
 öfver Södra strömgren, *ibid.* Öfver Norra
 strömgren, 349.
 Nycklar, Stadens 357, lämnas i Stadens för-
 fvar, 357.
 Ny-gatan, stora, 267.

Obelisken öfver Borgerskapets vackthållning, 345
 Ottens Charta, 26.
 Oxenstiernas hus, Gr. Axel, 258. Jöns Bengts-
 son belägr. Stockh. 369.

Packhufet och dess byggnad, 83—85.
 Padt-Brugges Charta, 27.
 Palmstrucks Bank, 180.
 Papisternas hus, 58. 61.
 Penninge-rörelsen år 1795, 241.
 Pest-tider i Stockh. 277, 278.
 Petterffens, af, fidei Commis, 102.
 Phafe, Ol. Petri, 122. Pastor i St. Kyrkan, 123.
 Stads-Skrifvare, 274.
 Piperska hufet, 100. Det mindre 268.
 Plan-Chartor öfver Stockh. 18—25.
 Polletter, Finska Fält-Commisariatets, 239.
 Portar, Stadens, 31. Norre port, 355. Inre
 och Södre port, 366.
 Postinrättningen i Sverige, 200. Post Cont. och
 Posthus i Stockh. 200—213. — Post-vagnar
 och Post-jackter, 203. — Förändring med
 Post verket, 208.
 Presbeckius gör tumult i Slotts-Kyrkan, 317.
 Privilegier, Stadens, 46.

REGISTER.

- Protocoller angide K. Carl Gustafs testamente,
 cafferat, 296.
 Præbenden och chor i Stor-Kyrkan, 116.
 Publike hus och inrättningar innom broarne,
 179—261.
 Puken, innehade Slottet, 307.
 Påla-gäld, 275.
 Pålfundet, 363.

Qvarn i Norr ström, 29.
 Qvarn-tullen, beviljad, 293.

Reduction af Kloster-godsen, 165. — i Kon.
 Carl XI:s tid, 296.
 Religions-frihet för Engelska och Reform, Kyr-
 kan, 152. 153 — för Judarne, 155.
 Riddarholmen, 23, 31. Kyrkans nedrivande,
 130. — Förlamlingen skild från Stor-Kyrkan,
 130. — Kyrkan nyttjad af Finnarne, 144.
 Riddarhuset, des beskrifning, 213—226.
 Rikets tillstånd från Waldemar till Christiern,
 46—56.
 Riksdagar i Stockh. 285, 289—301. Riksdags
 arfvoden, 300.
 Riksgälds Contoiret, 235—242. Des hus, 241.
 Discont Inrättning, 242, 243.
 Rikslalen, 339.
 Rosenadlers hus, 97.
 Rosenfeldt, Amiral, påkostadt en Charta öfver
 Stockh. 26, 27.
 Rosenhanske hufet, 235.
 Rummen, de Kongl. på Slottet, 340.
 Runstenar i Stockh. 42.
 Rådhuset, 57, 87, 88. Det nya, 88. 106,
 226.
 Rådslalarne på K. Slottet, 342.

REGISTER.

- Rännarban på Slottet, 326.
 Räntmästare-huset, 269.
- Schepperus, Erich Pastor, 123.
 Sedelstockens storlek, 185.
 Seraphimer Orden, stiftad, 161.
 Sexstyfrars gångbarhet, 187.
 Sigismund, K., afresa till Polen, 320.
 Sigtuna, 6. 8.
 Sjåla-Capellet i Stor-Kyrkan, 120.
 Skatt, förborgad, efterlökes på Stockh. Slott, 319.
 Skialfva, K. Agnes Brud, 1. 3.
 Skeppsbron, 68, 81, 82.
 Skeppsholmen, 24.
 Skiljemyntet, Koppar, det drygaste i hela verlden, 188.
 Skol-stufvu gränden, des belägenhet, 266.
 Sko-porten, 266.
 Skott-bok, Stadens, 274. Skott-penningar, 276.
 Slaget emellan K. Hans och Sturarne, 308. — På Brunkeberg 371, 374. — Vid Baggens stäk 364.
 Slagtare-huset, det Södra, 85.
 Slottet, det Kongl. 21. 23. 30. 57. Des beskr. 305—353. Charta öfver des inre utseende, 32. Förborgen och Adelhufet, 305. — Tillbyggnader, 307. Belägringar, ibid. — Andtvardas åt Erke-Biskop Jöns, 308. — Förfvaras af Christina Gyllenstierna, 309. — Förbättras af K. Gustaf I, 310. 311. Slottsgrafven, 311. 331. Eldsvådor öfvergångne Slottet, 312. 322. 332. — Tillbyggnader af K. Johan III, 314. 315. Kyrkan beskrifv. 315—317, 337. Slotts portens prydeligare byggnad, 319. — Södra Slottsplanen, 344. — Slottet bosälligt, 327. Nya Slotts desseinen, 327. 334. Slotts grundvalen, 347.

REGISTER.

- Slotts-hjelp beviljad, 336.
 Slotts Rätt, 350. 352. Slotts-Rätt på Stockh.
 Slott, 353.
 Smedje-gården på Slottet, 318. 323.
 Snackenborgs donat. till Tyska-Kyrkan, 136.
 Solna, under Stor-Kyrkan, 128.
 Stads-murarne, 66.
 Stallet Kongl. 145.
 Statuër i Stockh. 167—179.
 Steinbergs hus, 263. 265.
 Stenhus byggnad uppmuntras, 71. 72. 77.
 Stockholmen, eller lilla Stockholmen, 4. 5. 15.
 Stockholms Slott, 48. 305—353. Ståthållare
 derstädes, 342. 352.
 Stockholms Stads fundat. 5. 7. 8. 41. 47.
 Benämmande, 5. Läge och climat. Inledn. För-
 ivarsverk, 11. 49. 354. 365. Situation, 13.
 17. Byggnad, 14. 68, 73. — Hamn, 18. — I
 sin början, 41. Under Birger Jarls till Chri-
 stierns tid, 46—56. — Pantfatt af K. Al-
 brecht, 50. Belägrad, 50. 52. 374, 377.
 Storlek och folkmängd, 272—279. Belägrad
 af H. Carl och Johan, 377. Af Ryssarne år
 1719, 378.
 Stockfund, 1. 4. 9.
 Stor-Kyrkan, 22. 30. 57. 113—132. Prydna-
 der derstädes, 124. Antiquit. och minnes-
 märken, 125. Erke-Biskops-val derstädes, 128.
 Om dess nederrifvande, 129. Förfamlingens
 delning, 130. Kyrkogård och graf-byggnad,
 233.
 Stortorgs-brunnen, Inledn.
 Strand Charta, 26.
 Strand linien vid Skepps-bron, 83.
 Strömsborg, ett stenkår i Mälarens utlopp, 29.
 Strömquvarnen, 29.
 Ståke,

REGISTER,

- Stäke, Södra, Slaget derstädes, 364.
 Svartbrödra Kloster och Kyrka, 160—166. Underverk derstädes, 165. Kloftrets egendomar, 162.
 Tabell-verket, inledn. — Dets inrättning, 273.
 Tegel-bruk gifves Staden, 72. 78.
 Telegraphe-inrättningen, 211.
 Temple du Gout, 97.
 Tesinfke hufet, 230. 259—261.
 Thegners skådepenning, 189.
 Tillæi Charta, 26.
 Tomt ören, 75—77.
 Torn, Stadens, 67. 310. Tre Kronor, 319. Om ett skate-bo derstädes, 321. Om Kinketornet, 313. Stadens flere torn, 357, 358, 359. Söder torn nedtagit, 360.
 Torg, Stor-torget, 86, 87, 233. Korntorget och hufen dervid, 91. Järntorget, 94. Mynttorget och dervid belagne hus, Köpmans torget, 98. Munkbro torget och hufen dervid, 99. Ridderhus-torget med hufen dervid belagne, 103. Torg i Stockh. 284.
 Trolle, Gust. Erke-Bisk. aflatt, 290.
 Trägård anlagd på Dominic. Kloftrets tomt, 163, 164.
 Tuckthuset, 20.
 Tull, 51. Tullar och Tullhus, 283. — Tullhus-byggnad vid Carlberg, 21.
 Tullporten Norra, 20, 21. Södra, 34.
 Tyska Kyrkan; 132—141. Kyrkogården, 136—138. Dets andra Jubel år, 137. Privilegier, 133. 138. — Förlamlingens årliga aftagande, 140.
 Tänke-bok, Stadens, 45.

REGISTER.

Uppfala, 12. Krönings-Stad, 286.
 Utfligter och Prospector af Stockh. 27. 36.

Valdemars-ön, 16. 25.

Vallées Slotts-dessein, 323, 324. 328.

Vasa vapnet på Riddarhuset, 222.

Vattuportar i Staden, 66.

Vaxön, Vaxholmen, 363.

Whitelockes yttrande om K. Slottet, 323.

Vogels Charta öfver Stockh. 33.

Wrangelske Palatset, ditflyttade K. Hofvet, 336.

Våg, tackjärns, 80. Järnvåg vid Skeppsbron,
 81. Victualie våg, 84, 85 — Bör med flere
 hus undanrödjas för K. Gustaf III:s statuë, 176.

Zippel, Bällhusmästare, begåfvas af Drott-
 Christina, 145.

Åkare-torget, 110.

Åkerhjelm, R. Råd., skåde-p:gn af R. Ständer,
 189.

Ålöna, nu Södermalm, 15.

Äckta makars oenighet. Minnes-märke deraf
 på Kinsta gatan, 263. 304.

Äcktenskap emellan en Jude och en Christen,
 158. 159.

Öretal, Borgerskapets, 276. 277.

Örnhusvuds Charta, 25.

Rättelser:

Sid.	15.	rad.	28.	står: sedan	kis: redan.
	20.		32.	holmer	holmen.
	20.		33.	byggnafs	byggnads.
	49.	27.	28.	Nyqarn 1635	Nyqvarn 1365.
	70.		13.	förbindelse	förblindelse.
	114.		24.	dä	dä.
	114.		31.	Kykan	Kyrkan.
	140.		12.	förfamlighen	församlingen.
	141.		26.	Chatarinæ	Catharinæ.
	225.		14.	Carl Franc	Pehr Franc.
	248.		12.	accepterades	accepterade.
	261.		2.	trågärd	förgärd.
	317.		22.	Rantzleren	Kantzleren.
	346.		35.	Mormorbron.	Marmorbron.

Flere smärre fel och ett olika stafningsfätt, som här-
 röra dels af förhastande, dels af ett olika bruk, i anseende
 till en saknad stadgad lag för språket; torde läfaren
 sjelf rätta eller öfverse. Hvad åter hufvudsakeligen kan
 fordra rättelser eller tillägningar, väntar man derom, be-
 vägne läfares upplysningar, som med tacksamhet emottagas,
 då de kunna lända detta arbete framdeles till förbättring
 och mera fullständighet.

